TALOUDEN UUDET MUODOT

TOIM.

MIKKO JAKONEN & TIINA SILVASTI

into

TALOUDEN UUDET MUODOT

toim.

MIKKO JAKONEN & TIINA SILVASTI

into

Keski-Suomen kulttuurirahaston Päiviö Hetemäen rahasto on rahoittanut kirjan kirjoittamista.

Copyright © Mikko Jakonen & Tiina Silvasti

into
Into Kustannus
Meritullinkatu 21
00170 Helsinki
www.intokustannus.fi

ISBN 978-952-264-366-7

Paino: InPrint, Riika 2015

SOMPION KIRJASTO
Sodankylän toimipiste

Sisällys

Kiitokset 7
MIKKO JAKONEN JA TIINA SILVASTI

Johdanto – Palvelukseen halutaan:
Talouden uudet muodot 9
MIKKO JAKONEN JA TIINA SILVASTI

1. Yhteisvaurauden uusi aika 24
TERO TOIVANEN JA JUHANA VENÄLÄINEN

2. Talous fossiilikapitalismin jälkeen 49
TERE VADÉN

3. Kriisi, palkkakilpailu ja kysymys
eurooppalaisesta tulopolitiikasta 66
JOEL KAITILA

4. Talous ja työ prekaarissa yhteiskunnassa 92
MIKKO JAKONEN

5. Kulttuuripolitiikan uusi vaih(d)e:
luovaa taloutta ja yrittäjyyttä 122
MIIKKA PYYKKÖNEN

6. Yhteiskunnallinen yritystoiminta 144
SAILA TYKKYLÄINEN

7. Jakamistalous tienä kohti ekologista kestävyyttä 162
VESA-MATTI LAHTI

8. Osuuskunnat ja uusi osuuskuntaliike 189
JUKKA PELTOKOSKI JA HANNA MOILANEN

9. Solidaarisuustalous 210
TUOMO ALHOJÄRVI, SANNA RYYNÄNEN, NIKLAS TOIVAKAINEN, RUBY VAN DER WEKKEN

10. Jälkikeynesiläisyys ja kuusi "viestiä" Keynesin teoriasta 231
ANTTI ALAJA

11. Degrowth 251
PAAVO JÄRVENSIVU

12. Perustulo ja uusi työllisyyspolitiikka 268
JOHANNA PERKIÖ JA JOUKO KAJANOJA

Päätäntö 286

Kirjoittajat 299

Kiitokset

Kirjan toimittajina haluamme kiittää Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitosta Talouden uudet muodot -hankkeen saamasta tuesta. Erityisen suuri merkitys oli taloudellisella tuella keväällä 2014 järjestetyille seminaarille ja kollokviolle, joka mahdollisti kirjan kirjoittajien kokoamisen yhteiseen tilaisuuteen. Suuret kiitokset myös kaikille lähes kuudellekymmenelle innokkaalle opiskelijalle, jotka osallistuivat aktiivisesti niin seminaarin kuin kollokvionkin keskusteluihin. Olemme myös kiitollisia Keski-Suomen kulttuurirahaston Päiviö Hetemäen rahastolle, josta kirjan kirjoittajille myönnettiin 4 000 euron apuraha. Haluamme kiittää myös TEKESin rahoittamaa HYVE 2020 -hanketta sekä Suomen Akatemian hanketta "Työtä vailla olevien mahdollisuuksien uudelleenrakentuminen Suomessa 1990-luvulta alkaen", jotka ovat mahdollistaneet Mikko Jakosen ja Tiina Silvastin työskentelyn kirjan toimittamisen aikana. Kirjan viimeistelyvaiheessa saimme korvaamatonta apua Into Kustannuksen Kukka-Maria Ahokkaalta. Johdantoa ja päätäntöä lukivat ja kommentoivat kriittisellä silmällä myös tutkimusprofessori Sakari Hänninen ja YTM Joel Kaitila. He ansaitsevat erityisen suuret kiitokset.

Jyväskylässä 15.12.2014
Mikko Jakonen ja Tiina Silvasti

Johdanto
Palvelukseen halutaan: Talouden uudet muodot

MIKKO JAKONEN JA TIINA SILVASTI

Kriisiytyvä Eurooppa kriisiytyvässä maailmassa

Vanhan mantereen talouskasvu on hidastunut niin suhteessa Yhdysvaltoihin kuin Aasian nouseviin talouksiin aina 1990-luvulta lähtien, ja vuonna 2007 alkaneesta talouskriisistä lähtien globaalit suhdanteet ovat olleet selkeästi negatiivisia etenkin Länsi-Euroopalle. Vaikka Eurooppa on edelleen yksi maailman rikkaimmista alueista, on sen kilpailukyky globaalissa taloudessa pahasti rapautunut. Talouden painopisteen muutos on tarkoittanut teollisuustyön siirtymistä laajasti länsimaista Aasiaan. Tämän muutoksen seurauksena syntynyt työttömyys on puolestaan jumittunut sitkeästi länsimaisiin yhteiskuntiin. Uusklassisen taloustieteen ja uusliberaalin politiikan oppeja noudattavien "talousviisaiden" tarjoama ratkaisu ongelmaan on eurooppalaisen palkkatason tuntuva laskeminen, julkisen sektorin nopea

supistaminen sekä yritysmyönteisemmän, siis käytännössä valtioiden varoja erilaisiin yritystukiin suuntaavan politiikan harjoittaminen. Muussa tapauksessa heidän mukaansa hyvinvointi Euroopassa voidaan unohtaa tulevaisuudessa kokonaan – perinnöksi lapsillemme jää vain mahdottomien velkavuorten epätoivoinen lyhentäminen.

Tätä sanomaa meille jakavat elinkeinoelämän etujärjestöjen mediatiedotteita toistavat jokapäiväiset uutiset. Tämänkaltainen todellisuuskuva eurooppalaisen ja sen myötä suomalaisen talouden tilasta onkin omaksuttu yleisesti. Sen kyseenalaistaminen tuntuu rohkealta tai suorastaan järjettömältä. Todellisuus ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen. Esimerkiksi Saksan vaihtotaseen ylijäämä oli vuonna 2013 maailman suurin. Se taas kertoo ainakin kohtuullisesta vientikilpailukyvystä. Muiden eurooppalaisten maiden kilpailukyky on toki heikentynyt suhteessa Saksaan, mutta tämäkin on suhteellinen kysymys vallitsevassa globaalissa taantumassa, jossa vientituotteiden kysyntä on kokonaisuudessaan vähentynyt. Tosiasiassa Euroopassa työn tuottavuus on edelleen varsin korkealla tasolla ja eurooppalainen talous lepää korkean teknologisen osaamisen ja kehittyneen infrastruktuurin varassa. Palkkajoustoa vaadittaessa olisikin huomattava, että palkat muodostavat vain osan kilpailukyvystä. Lisäksi on ymmärrettävä palkkojen kaksoisluonne: jos työntekijät eivät saa riittävää palkkaa, eivät he voi kuluttaa, minkä seurauksena talous aivan varmasti jähmettyy.

Puheisiin kriiseistä ja niiden hoitamiseksi vaadittavista välttämättömistä toimenpiteistä on siis syytä suhtautua harkiten. Kriisien syyt ovat monimutkaisia, eivätkä ratkaisutkaan ole yksinkertaisia. On myös mahdollista, että puhuessamme nykyisestä talouskriisistä puhumme tulevaisuuden näkökulmasta sisällöllisesti aivan väärästä asiasta. Ehkä kriisiytyneen kapitalistisen järjestelmän tavoite kasata

mahdollisimman nopeasti rikkauksia onkin pelkän taloudellisen kriisin sijasta ymmärrettävä laajasti koko ihmiskuntaa koskettavaksi sosiaaliseksi kriisiksi ja koko elinympäristöämme koskettavaksi ympäristökriisiksi. On selvää, että 2000-luvun alun Euroopan ainoa murhe ei ole mahdollisimman nopea paluu mahdollisimman nopean talouskasvun uralle, joka käytännössä merkitsee ihmisten, eläinten ja kasvien elinympäristön säälimätöntä tuhoa.

Tulevaisuutta, eli politiikkaa ja taloutta, koskevien kysymysten asettaminen on hyvä aloittaa vallitsevien "tosiasioiden" kyseenalaistamisella. Tämän kirjan tavoitteena on herättää lukija pohtimaan yhteiskuntiemme ja talouksiemme luonnetta: millaisille oletuksille, rakenteille ja historiallisille ratkaisuille nykyinen talouspolitiikka perustuu? Ovatko valintamme olleet oikeita? Jos eivät, miksi meidän tulisi jatkaa samalla vanhalla reitillä? Eikö vaihtoehtoja todellakaan ole? Ja ennen kaikkea: millaisia voisivat olla talouden uudet muodot, jotka pyrkivät rakentamaan uusia tai uusvanhoja reittejä ulos taloudellisesta, yhteiskunnallisesta ja ekologisesta kriisistä?

Tosiasiat kertovat siirtymäkaudesta

Kerrataanpa muutama Euroopan talouteen vaikuttava tosiasia. Ensiksikin Euroopan unionin alueella on historiallisen paljon työttömiä. Virallisten tilastojen mukaan heitä on 26 miljoonaa eli 11,5 prosenttia työikäisestä väestöstä. Tämä on kuitenkin vain "siivottu" luku, sillä Eurostatin mukaan todellinen työttömyys on jopa kaksi kertaa suurempi, siis noin 23 prosenttia ja 52 miljoonaa ihmistä.[1] Ensimmäinen tosiasia ja samalla erittäin monimutkainen kysymys Euroopassa

koskee siis työllisyyttä: kuinka tähän on päädytty ja kuinka työttömyydestä päästään eroon – jos siitä ylipäätään voidaan päästä eroon?

Toiseksi eurooppalaisen talouden kehittymiseen vaikuttaa väestön nopea ikääntyminen: vuonna 2025 yli 20 prosenttia alueen ihmisistä on yli 65-vuotiaita. Kasvavan vanhusväestön lisäksi Euroopassa on erittäin matala syntyvyys. Euroopan unionissa syntyvyysluku on noin 11. Kaikkein pienin se on talouden veturimaassa Saksassa, noin 8. Kehittyvissä maissa syntyvyys on puolestaan noin 40.[2] Syntyvyydellä tarkoitetaan vuoden aikana syntyneiden lasten lukumäärän keskiarvoa tuhatta asukasta kohden. Muuttovirrat sekä Eurooppaan että Euroopan sisällä ovat myös erittäin suuria: Esimerkiksi vuonna 2012 noin 1,7 miljoonaa ihmistä muutti EU27-alueelle ja saman verran EU27-alueen sisällä.[3] Laillisten siirtolaisten ohella EU:n alueella elää nykyisin myös 2–4 miljoonaa paperitonta siirtolaista. Tärkein muuttoliikettä ylläpitävä syy on työn ja paremman toimeentulon etsiminen.

Kolmanneksi Euroopan rajoilla ja lähialueilla on käynnissä monia merkittäviä geopoliittisia muutoksia. Väestöltään nuorten ja nopeasti kasvavien Pohjois-Afrikan sekä Lähi-idän maiden kamppailut demokratiakehityksen, ääri-islamin ja perinteisemmän länsimaisen talous- ja kulttuuri-imperialismin sekä uuskolonialismin kanssa stimuloivat merkittäviä poliittisia ja taloudellisia muutosprosesseja. Lisäksi Venäjän nykyisin harjoittama suurvaltapolitiikka vaikuttaa erityisesti Itä-Euroopan maihin, mutta saattaa jatkossa tuottaa epävakautta koko Euroopan poliittiseen tilanteeseen. Hieman kaukaisempana, mutta sitäkin enemmän koko globaaliin talouteen ja sitä myötä Eurooppaan vaikuttavana tekijänä tulee muistaa, että 2000-luvun ensimmäisestä vuosisadasta on jo pitkään ennustettu Aasian vuosisataa.

Neljänneksi Eurooppa on talousalueena vaikeuksissa, sillä nykyisinkin alueen energiaomavaraisuus on alle 50 prosenttia ja omavaraisuuden aste on laskeva. Suomen käyttämästä energiasta noin 70 prosenttia on tuontitavaraa. Tuotantopanoksista myös monet raaka-aineet, etenkin metallit ja malmit, on jo pitkälti hyödynnetty. Eurooppa on siis tässäkin suhteessa täysin riippuvainen muusta maailmasta.

Viidenneksi Euroopan, ja itse asiassa koko globaalin kapitalismin, talousvaikeuksien ja nykyisen kriisin taustalla on alun perin valtavirran taloustieteen ja talouspolitiikan "monetaristiseen käänteeseen" liittyvät ratkaisut, jotka raivasivat maailmanlaajuisesti spekulatiivisille finanssioperaatioille ja keinottelulle vapaan tilan toimia pidäkkeettömästi. Näiden ratkaisujen myötä myös raja rahatalouden ja "reaalitalouden" – samoin kuin jopa yksityisen ja julkisen – välillä on monin tavoin hämärtynyt sillä seurauksella, että finanssioligarkkien valta on pystynyt tunkeutumaan yhteiskuntien joka huokoseen enemmän (Venäjä, Kiina, Yhdysvallat) tai vähemmän (Eurooppa) näkyvällä ja katastrofaalisella tavalla.

Edellä sanotun valossa on selvää, että eurooppalaiset elävät merkittävää historiallista siirtymäkautta, eivätkä tulevaisuuden suunnan koordinaatit ole lainkaan selvät. Toisen maailmansodan jälkeinen, fordistisen teollisen tuotannon siivittämä "kolmenkymmenen kukoistuksen vuoden" aikakausi on ohitettu, ja niin näyttää käyneen myös 1970-luvulta vuoteen 2008 saakka kestäneelle globalisoituvan jälkifordistisen talouden aikakaudelle.[4] Etenevä globalisaatio on osoittautunut ristiriitaiseksi prosessiksi. Se on yhtäältä kasvattanut kulutusta, tuotantoa ja rikkauksia. Toisaalta sen hedelmät ovat jakautuneet hyvin epätasaisesti. Koskaan aiemmin varallisuuserot eivät ole olleet maailmassa niin jyrkkiä kuin ne nykyisin ovat, ja kasvavien sosiaalisten erojen trendi näkyy hyvin myös Euroopassa. Samalla globaalin

talouden toimintatavat, joita Eurooppakin pyrkii kuuliaisesti noudattamaan, pilaavat ympäristöä ennennäkemättömällä tavalla: eliölajien sukupuuttoaallot kiihtyvät, viimeisiä sademetsiä – maapallon keuhkoja – raivataan viljelymaaksi ja ilmasto lämpenee ennakoimattomalla tavalla.

Taloudellisen ja poliittisen epävarmuuden keskellä yksi asia kuitenkin näyttää varmemmalta kuin koskaan. Vallitsevat toimintatavat ovat kaikilla kestävän kehityksen ulottuvuuksilla eli niin ekologisesti ja sosiaalisesti kuin myös taloudellisesti kestämättömiä. Siksi on suorastaan hämmästyttävää, kuinka yksioikoisilla tavoilla talouseliittimme pyrkii takaisin talouden kasvu-uralle, siis jatkamaan entistä kuluttavampaa ja maailman viimeisiä fossiilisia energialähteitä ja raaka-ainevarastoja häikäilemättömästi hyödyntävää globaalia talouspolitiikkaa. Nyt jos milloinkaan tulisi hälytyskellojen soida ja varoittaa mustavalkoisen ajattelun ja yksinkertaisten ratkaisujen vaarallisuudesta.

Miten käy hyvinvointivaltion?

Kestämättömäksi paljastuvan kapitalistisen talouskehityksen keskellä yhä useampi myöntää, ettei näin voida enää jatkaa. Siksi taloudessa ja politiikassa kaivataan uusia avauksia. Toistaiseksi kovaäänisimmät vastaukset talouskriisiin ja sitä seuranneeseen ilmiselvään poliittiseen kriisiin ovat olleet oikeistovetoisia. Virallista EU-politiikkaa hallitsee uusklassisen taloustieteen ja uusliberaalin politiikan nimiin vannova "pyhä liitto", joka esittää itsensä hegemonisena ja ainutlaatuisena kertomuksena. Tässä tarinassa edellä esitetyt kriisin merkit ovat "ongelmia" ja "haasteita", joihin voidaan vastata ja jotka voidaan ratkaista vain ja ainoastaan talouskasvun avulla. Uusliberaalissa argumentoinnissa ja retoriikassa

nykyiset negatiiviset kehityskulut "pakottavat" eurooppalaiset valtiot nopeisiin ja radikaaleihin ratkaisuihin, jotta "edes eurooppalaiset hyvinvointivaltiot voitaisiin säilyttää". Myös uusliberalismiin vahvasti kallellaan ollut niin sanottu "kolmannen tien sosiaalidemokratia" (esimerkiksi Tony Blair ja Gerhard Schröder) on nähnyt aina 1990-luvulta lähtien talouskasvun hyvinvointivaltion ainoana pelastusoppina. Paine radikaaleihin muutoksiin puolestaan tulee jostakin "ulkopuolelta", esimerkiksi maailmantalouden tilanteesta, luototuslaitoksilta tai OECD:stä, eikä poliittisilla päättäjillä ole siksi muuta vaihtoehtoa kuin reagoida ja toimia pragmaattisesti. Politiikka taas edellyttää lähtökohtaisesti vaihtoehtoja, joten vaihtoehdottomuuden retoriikkaa hyödyntämällä vastuu tehdystä politiikasta siirretään kasvottomille globaaleille taloustoimijoille ja poliittisen toiminnan ja mielikuvituksen tilaa rajoitetaan monin tavoin. Viime aikoina etenkin uusliberaalin oikeiston argumenteissa on tosin alkanut korostua myös uusi ideologinen vaatimus: vaadittuja toimia ei enää perustella vain pakolla, vaan myös halulla rakentaa täysin uudenlainen sääntelystä vapaa yhteiskuntajärjestys.

Mitä tämä kaikki sitten tarkoittaa Suomelle ja suomalaiselle hyvinvointivaltioille? Suomi on 1970–1980-lukujen vaihteesta alkaen identifioinut itsensä pohjoismaiseksi hyvinvointivaltioksi. Monissa yhteyksissä pohjoismaista mallia on pidetty maailman parhaana mallina, sillä siinä on kyetty yhdistämään poikkeuksellisen onnistuneesti hyvä taloudellinen menestys, sosiaalinen ja sukupuolten tasa-arvo sekä yleinen hyvinvointi. Pohjoismaisella hyvinvoinnin eetoksella tarkoitetaan vahvaan demokratiaan nojaavaa julkista vastuuta kaikkien kansalaisten hyvinvoinnista, tasa-arvoperiaatteeseen nojaavaa pyrkimystä vähentää köyhyyttä, eriarvoisuutta ja huono-osaisuutta sekä kaikkien kansalaisten perusarvojen tunnustamista ja muotoilua universalismin

hengessä. Perinteisesti pohjoismaista mallia luonnehtivat myös vakaat työmarkkinainstituutiot, naisten korkea työllisyysaste ja täystyöllisyyden tavoite.

Nopeita muutoksia vaativan suuren uusliberaalin ratkaisun ytimessä on nimenomaan Euroopassa viimeisen sadan vuoden aikana kehittyneiden ja kukoistaneiden hyvinvointivaltioiden nopea purkaminen, ellei suorastaan romuttaminen. Tämä koskee myös pohjoismaisen ja sitä myötä suomalaisen hyvinvointivaltion perusrakenteita. Uusliberaalin ideologian mukaan nämä rakenteet eivät enää tue pääoman kasautumista halutulla tavalla. Toisin sanoen pääomaa edustavat tahot ovat irtisanoneet hyvinvointivaltiollisen kompromissin työväen ja pääoman välillä, eikä tähän fordistisen ajan työmarkkinamalliksi kutsuttuun käytäntöön ole enää paluuta. Maailman parhaana hyvinvointivaltiomallina pidetyn pohjoismaisen mallin rakenteet on alettu nähdä uusliberaalin oikeiston katsantokannassa vanhanaikaisina, kalliina ja kannattavaa taloudellista toimintaa estävinä.

Siksi on loogista, että uusklassisen taloustieteen ja uusliberaalin politiikan ratkaisut edellä mainittuihin Euroopan ongelmiin kulkevat ensisijaisesti talouskurin ja työvoiman tarjonnan jatkuvan lisäämisen, ei esimerkiksi perinteiselle hyvinvointivaltioprojektille tutumman täystyöllisyyden tavoittelun kautta. Kasvun uskotaan syntyvän yhtäältä laskemalla yritysten ja palkansaajien verotusta, jonka nimenomaan nähdään houkuttelevan pienempien ja suurempien sankariyritysten investointeja ja kiihdyttävän yksityistä kulutusta. Verotuksen laskemisen lisäksi kuitenkin myös palkkatasoa halutaan laskea, sillä eurooppalaisten palkkojen nähdään olevan aivan liian suuria. Tämä tapahtuu purkamalla työlainsäädäntöä sekä murentamalla ammattiyhdistysten valtaa ja toimintamahdollisuuksia. Toistaiseksi juuri ammattiyhdistysliike on kyennyt neuvottelemaan hyvät tai ainakin

kohtalaiset palkat ja työehdot kaikille keskeisille aloille. Kasvavat prekaarit matalapalkkatyömarkkinat, joita Suomessakin on useaan otteeseen kaipailtu, kuitenkin tuottavat väistämättä köyhyyttä. Se, että taloudellinen ja poliittinen eliitti osaltaan hyväksyy matalapalkkatyömarkkinoitten kasvun eikä enää pidä esillä täystyöllisyyden tavoitetta, osoittaa, että pohjoismaisen hyvinvointivaltion keskeisistä tavoitteista eli köyhyyden vähentämisestä ja tasa-arvon lisäämisestä on kaikessa hiljaisuudessa luovuttu.

Verokannan madaltuminen vaikuttaa puolestaan julkiseen sektoriin, joka on ollut teollisuuden ohella eurooppalaisen hyvinvoinnin ja työllisyyden tukijalka. Eurooppalaisen oikeiston vaatima julkisen sektorin alasajo tarkoittaa yksinkertaisesti tasa-arvoisesta terveydenhuollosta ja hoivasta, toimivasta hallinnosta, kaikkien kansalaisten turvallisuudesta sekä koulutuksesta karsimista. Uusliberalistisen ideologian mukaan kasvavat yhteiskunnalliset erot eli rikkaiden ja köyhien kansalaisten tuottaminen on taloudelle hyödyllistä ja jopa välttämätöntä, sillä vain näin talous pysyy kannustavana ja työn hinta säilyy riittävän alhaisella tasolla, mikä puolestaan vahvistaa kilpailukykyä. Julkisen sektorin romuttaminen avaa myös kokonaan uusia palvelutuotannon alueita taloudellisen voiton tavoittelulle. Erityisesti terveydenhuollon ja koulutuksen muuttaminen pääsääntöisesti markkinoilla kaupattaviksi hyödykkeiksi on aivan varmasti voitollista ja aivan yhtä varmasti epätasa-arvoa tuottavaa liiketoimintaa. Globaalin pääoman kasautumisen näkökulmasta tässä onkin vain voitettavaa. Palkkatyötä tekevien ihmisten menetykset taas ovat huomattavia, sillä pienenevät palkat ja heikentyvät julkiset palvelut tulevat väistämättä tuottamaan lisää köyhyyttä, kurjuutta ja terveyseroja. Mikä pahinta, laadukkaan tasa-arvoisen koulutuksen universaalin saatavuuden eriytyminen ja jopa estyminen tukkii suomalaisille keskeisimmän

sosiaalisen nousun väylän. Lisäksi on syytä korostaa, että pohjoismaista hyvinvointivaltiota on pidetty hyvin naisystävällisenä yhteiskuntapoliittisena mallina ja sen purkamisella on varmasti epätasa-arvoa tuottavia, sukupuolittain eriytyviä vaikutuksia.

Hyvinvointivaltioiden tulevaisuus ei siis näytä valoisalta. Vaikka kirjamme artikkelit eivät suoranaisesti käsittelekään hyvinvointivaltion talous- ja yhteiskuntapoliittisia kysymyksiä, kaikki tekstit lähtevät liikkeelle oletuksesta, jonka mukaan ihmiset tarvitsevat mahdollisimman laajoja universaaleja hyvinvointi- ja koulutuspalveluita myös tulevaisuudessa. Artikkelit voidaan nähdä puheenvuoroina yleisemmässä keskustelussa hyvinvointivaltioiden tulevaisuudesta ja hyvinvointivaltiollisten rakenteiden päivittämisestä osana talouden ja työmarkkinoiden uudelleenjäsentymistä vallitsevan kriisin olosuhteissa ja sen jälkeen. Jos haluamme säilyttää hyvinvointivaltion, meidän on löydettävä uusia tapoja tuottaa ja rakentaa jokapäiväistä hyvinvointia. Nähdäksemme kirjan artikkelit tarjoavat etsinnän tueksi runsaasti uusia avauksia ja ideoita.

Puhuvista päistä taloudelliseen aktivismiin?

Millainen tulevaisuus on edessämme vuonna 2030, jos EU:ssa harrastettu "talouskurin ja kasvun" (*austerity and growth*) politiikka ei johdakaan pitkäaikaiseen kasvuun vaan jatkuvaan taantumaan, lisääntyvään köyhyyteen, kiristyvään yhteiskunnalliseen ilmapiiriin, muukalaisvihaan ja ympäristötuhoon? Millaisia mahdollisuuksia vaihtoehtoisella taloudellisella toiminnalla on vaikuttaa eurooppalaisten yhteiskuntien tulevaisuuteen? Kuinka käy, jos globaalit sankariyritykset eivät pelastakaan Eurooppaa ja eurooppalaisia

jätti-investoinneillaan? Onko käymässä niin, että todellisen yhteiskunnallisen ja taloudellisen muutoksen vaatimisen tai edes oman arkipäiväisen elämänsä aktiivisen parantamisen sijasta ihmiset osaavat purkaa pahaa mieltään enää vain kotonaan, ystäviensä kesken tai jotkut heistä aika ajoin joukkomielenosoituksissa, tai pahimmillaan väkivaltaisissa purkauksissa vähemmistöjä kohtaan?

Tämän teoksen tarkoituksena on osoittaa, että todellisuus on vaihtoehdottomuudesta esitettyjä yksinkertaistettuja kuvia monipuolisempi. Kun uusia avauksia saatikka ratkaisuja työn ja talouden uudenlaisten muotojen rakentamiseksi on turha etsiä suuryritysten hankkeista tai nykyisiä poliittisia päätöksiä tekevien henkilöiden puheista, mistä niitä sitten voisi löytää? Ajatuksenamme on ollut, että meidän tulee katsoa sinne, mihin julkisen keskustelun ja yleisen mielipiteen ohjaama katse ei yleensä näe, siis ihmisten käytännölliseen yhteistoimintaan.

Lukemalla suurimpia sanomalehtiä ja kuuntelemalla suurimpien mediatalojen uutisia yhteiskunnasta saa vaikutelman, jonka mukaan asiat liukuvat jatkuvasti huonompaan suuntaan, eivätkä ihmiset edes yritä tehdä asioille yhtään mitään. Yhteiskuntatieteilijöinä meidän tulisi tietää, että tämä käsitys on, ellei kokonaan väärä niin ainakin vahvasti vääristynyt. Ensinnäkin ihmiset keksivät itsenäisesti elämäänsä parantavia ja vaihtoehtoja tuottavia toimintamuotoja niin vaurastumisen kuin köyhtymisen aikoina. Talouskriisien aikoina ihmiset tuntuvat keksivän nousukausia useammin valtavirtataloudelle vaihtoehtoisia toimintatapoja, sillä juuri valtavirtaisen talousajattelun kriisiytyminen pakottaa etsimään elantoa ja hyvinvointia muualta kuin perinteisen kapitalismin ja palkkatyön tarjoamista ratkaisuista.

Toiseksi ihmiset voivat toimia pitkäjänteisesti kannattamiensa asioiden puolesta, eivätkä kaikki suinkaan hyväksy

kasvavan kulutuksen tavoitetta ja sitä myöten ympäristöä kuormittavaa tuotantoa. Erilaiset kansalaisjärjestöt, aktivistit, uudenmuotoiset yritykset, jopa jotkut puoluepoliittiset toimijat ja ylipäänsä ajattelevien ihmisten löyhät tai tiiviimmät verkostot pyrkivät ottamaan vakavasti kysymyksen maapallon ja yhteiskunnan kestokyvystä ja luomaan sen pohjalta toisenlaisia taloudellisen toiminnan malleja, jotka voisivat rakentaa niin ekologisesti, sosiaalisesti kuin taloudellisestikin kestävämpää tulevaisuutta.

Nykyisessä taloutta koskevassa keskustelussa kansalaisjärjestöjen ääni on ollut varsin hiljainen ehkäpä lukuun ottamatta muutamia Greenpeacen kaltaisia suuria kansainvälisiä liikkeitä. Tämä ei johdu niinkään siitä, etteivätkö kansalaisjärjestöt ja yhteiskunnalliset liikkeet olisi kiinnostuneita taloudellisista kysymyksistä. Päinvastoin, monet näkyvimmistä ja merkittävimmistä yhteiskunnallisista liikkeistä viimeisen kymmenen vuoden aikana ovat keskittyneet nimenomaan työn, talousjärjestelmän ja kulutuksen kysymyksiin. Esimerkkeinä ovat vaikkapa Indignados, Occupy Wall Street, Euro May Day ja erilaiset prekaarin työvoiman ympärille syntyneet sosiaaliset liikkeet. Nämä liikkeet on silti yhteiskunnallisessa keskustelussa kiilattu tai pelattu paitsioon eikä vähiten siksi, että tärkeimmät talouden kanssa toimivat yhteiskunnalliset liikkeet ovat joko täysin tai ainakin osittain nykyiseen kapitalistiseen markkinaliberalismiin kriittisesti suhtautuvia liikkeitä.

Kolmanneksi talouspolitiikan läpitunkema yhteiskunnallinen keskustelu on Suomessa oireellisen epä-älyllistä, "talousviisaiden" vetämää keskustelua, jossa yksinkertaistettuja ja usein kyseenalaisia "totuuksia" toistavat yhdet ja samat talouden "puhuvat päät". Poikkeavat näkemykset tyrmätään asiantuntemattomina tai vain harhaisina. Tämä koskee nimenomaan uusklassista talousparadigmaa ja sitä ylläpitäviä

olettamuksia kyseenalaistavia taloudellisia, poliittisia ja yhteiskuntapoliittisia näkökantoja. Uusklassisesta taloustieteestä on aikaa sitten muodostunut eräänlainen itse itseään legitimoiva malli, jota on edelleen muokattu uusliberalismin mukaiseksi – mitä toki kaikki asiantuntijat eivät kaikkinensa allekirjoita. Joka tapauksessa minkään muun tieteenalan ei sallita tähän oppiin tarttuvan saati sitten kritisoivan sen "viisautta". Toisin sanoen vaikka talous säätelee lähes kaikkea ihmisten elämässä, on taloustieteelliseen keskusteluun osallistuvien piiri pienen pieni. Tässä kirjassa olemme halunneet osoittaa, että myös muilla yhteiskuntatieteilijöillä voi olla paljon sanottavaa taloudesta, sillä talous ja työ ovat arkipäiväistä yhteiskunnallista toimintaa, ei sitä ulkopuolelta ohjaava omalakinen mekanisminsa.

Olemme halunneet tuoda tässä kirjassa esille tavallista monipuolisemman kuvan taloudellisesta toiminnasta 2000-luvun Suomessa ja Euroopassa. Kirjan keskeinen kriittinen taustaoletus on näkemys nykyisen globaalin kapitalismin perustavista ongelmista. Se ei tarkoita, että kaikki kirjan artikkelit olisivat lähtökohtaisesti kapitalismin vastaisia. Osa artikkeleista pyrkii ymmärtämään, kuinka kapitalistinen talous ja tuotanto toimivat. Useat artikkelit pyrkivät esittämään erilaisia toimintamalleja ja linjauksia, joilla kapitalismin negatiivisia vaikutuksia voitaisiin hillitä. Lisäksi monet kirjan taloudellista ja yhteiskunnallista toimintaa kehittävistä ehdotuksista olettavat taustakseen kapitalismin ja markkinatalouden. Kirjamme on silti valikoima vallitsevaan kapitalismiin kriittisesti suhtautuvia tekstejä, jotka ehdottavat enemmän tai vähemmän radikaaleja kapitalistisen talouden uudelleenlinjauksia. Lähtökohtanamme on nähdä kapitalismi vallitsevana tuotantotapana, mutta ymmärtää se myös ihmisten rakentamaksi ja jatkuvasti muuttuvaksi tuotantotavaksi, johon on mahdollista vaikuttaa. Vaarallisin talouteen

ja yhteiskuntaan liittyvä asenne on ideologiseen poteroon käpertyminen, jonka seurauksena myös ehdotetut ratkaisumallit muuttuvat yksitoikkoisiksi ja toimimattomiksi.

Kirjan lukuja sitoo yhteen innostus ajatella taloutta toimintakeskeisesti kiinnostavalla tavalla. Sekä mikro- että makrotason taloudellista uudistumista tarvitaan aina Euroopan Keskuspankin rahoitusstrategioista ruohonjuuritasolla tapahtuvaan hyvinvoinnin järjestämiseen. Eurokriisin jatkuessa seitsemättä vuotta ja työttömyyslukujen jatkaessa kasvuaan on viimeinkin aika katsoa tulevaisuuteen avoimin mielin ja pohtia, millä tavoin voimme elää hyvää elämää tuhoamatta ympäristöä ja tekemättä yhteiskunnastamme eriarvoista, itsekeskeistä ja nihilististä kriisipesäkettä. Talouden uudet muodot voivat olla ituja tai taimia, mutta juuri siksi niiden vaalimiseen ja vahvistamiseen tarvitaan lisää voimavaroja, aikaa ja ajatusta. Mikään ei synny itsestään, ei myöskään 2000-luvun hyvinvoiva ja ekologisesti kestävä yhteiskunta.

VIITTEET

1. Katso Eurostatin tilastot: *Underemployment and potential additional labour force statistics* URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Underemployment_and_potential_additional_labour_force_statistics.
2. Katso *Indexmundi*, Birth rate, crude. URL: http://www.indexmundi.com/facts/indicators/SP.DYN.CBRT.IN.
3. Euroopan muuttoliikkeistä kertovat tilastot, katso Eurostat: *Migration and migrant population statistics* URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics. EU27-alueella tarkoitetaan Euroopan unioniin kuuluvia jäsenmaita, joita nykyisin on 28 Kroatian liityttyä EU:n jäseneksi 1.7.2013.
4. Jälkifordismilla tarkoitetaan 1970-luvulta lähtien kehittynyttä, alun perin pääasiassa japanilaisten autotehtaiden käyttämää uutta hajautettua, joustavaa ja "just-in-time"-tyyppistä tuotantomuotoa. Jälkifordistisessa tuotannossa tavaraa ei enää tuoteta suuria määriä "varastoon" vaan tuotteet pyritään suunnittelmaan ja tuottamaan välittömästi markkinoiden tarpeiden ja kysynnän mukaisiksi. Tuotantomuodon muutos on johtanut yhtäältä kvartaalien eli vuosineljännesten mukaan etenevään nopeasykliseen talouteen, mutta myös joustavan työvoiman käyttöön. Jälkifordistisen tuotannon aikakaudella tuotannon työvoimaresurssina on käytetty koko maailman työntekijöitä siten, että esimerkiksi yhden lentokoneen osia voidaan suunnitella ja valmistaa kymmenissä eri maissa.

1. Yhteisvaurauden uusi aika

TERO TOIVANEN JA JUHANA VENÄLÄINEN

Yhteiset (engl. *commons*) ovat jotain, minkä me jaamme yhteisesti. Tämä aluksi kehämäiseltä vaikuttava määritelmä kietoo sisälleen kolme tärkeää näkökulmaa siihen, miten ihminen ympäröivää maailmaa käyttää.

Ensiksi: mikä "jotain"? Mitkä ovat asioita, jotka näemme tuotannon tai kulutuksen tarpeisiin käytettävinä resursseina? *Commons*-keskustelu syntyi modernissa muodossaan 1960-luvulla käsittelemään luonnonvarojen oikeudenmukaisen hallinnan ongelmaa. Tutkimusperinteessä analysoitiin muun muassa joillekin ihmisille jollain hetkellä käytettävissä olevien resurssien luonnetta, niiden riittävyyttä tai kuluvuutta sekä mahdollisuuksia tai mahdottomuutta estää resurssien luvatonta käyttöä. Aluksi resursseilla tarkoitettiin lähinnä luonnonvaroja, myöhemmin sellaisiksi alettiin lukea myös aineettomat hyödykkeet kuten tieto.

Toiseksi: ketkä "me"? Yhteiset ovat resurssiyhteisöjä. Yhteisön rajat ja yhteisön rakenne määrittävät, minkälaiset käyttötavat ja -oikeudet resursseihin sallitaan. Yhteisen tutkimuksessa yhteisöjen analyysi kohdistuu tästä näkökulmasta muun muassa päätöksenteon menetelmiin ja

instituutioihin, hierarkioihin, palkitsemisen järjestelmiin ja oikeudenmukaisuuden kriteereihin.

Kolmanneksi: miten yhteinen "jaetaan"? Kyse ei ole samasta asiasta kuin kakun jakamisessa eli nollasummapelistä, jossa toisen etu on toisen haitta. Sen sijaan kyse on monille osapuolille mahdollisista yhtäaikaisista oikeuksista, joiden sisältö ja laajuus vaihtelevat tilanteesta toiseen. Näiden oikeuksien jako on harvoin kertakaikkinen, yhdellä kertaa suoritettu ja kaikki tilanteet kattava "perustuslaki", vaan käytännössä yhteinen elämä yhteisten asioiden kanssa vaatii jatkuvaa säätöä ja ponnistelua. Jakaminen ei ole pelkkää resurssien kuluttamista, vaan myös niiden tuottamista, kunnossapitoa ja vahvistamista.

Commons-keskustelun suomentaminen on osoittautunut haastavaksi.[1] Englannin kielen sanaa "commons" voidaan käyttää sekä yksikössä (*a commons*) että monikossa (*commons*). Lisäksi yhteisistä ja yhteisvauraudesta (*the commons*) tai yhteisestä (*the common*) voidaan puhua abstrakteina yleiskäsitteinä. Yhteisten idean monisyisyys ja sen käännökset voidaan purkaa esimerkiksi seuraavasti:

Yhteisvaranto tai yhteisresurssi (*a commons*, mon. *commons*): Yksittäinen resurssiyhteisö kuten puisto, kalastusalue tai metsä. Viitatessa jaettuihin viljely- ja laidunmaihin voidaan puhua myös "yhteismaista".

Yhteiset tai yhteisvauraus (*the commons*): Kaikkien yhteisvarantojen kokonaisuus: maailma, joka ei ole yksinoikeudellisen hallinnan piirissä; kaikki, mikä ei ole markkinoilla tai valtiollisessa hallinnassa. Laajemmassa mielessä voidaan ajatella, että myös esimerkiksi valtion tarjoamat universaalit palvelut ja sosiaalietuudet ovat perustaltaan yhteisiä.

Yhteinen (*common*): Analyyttinen käsite, joka vertautuu yksityiseen ja julkiseen. Englannin kielessä käytetään myös verbiä *commoning*, kun halutaan viitata sellaisen

yhteistuotannon ja -toiminnan jatkuvuuteen, jossa käytetään hyödyksi yhteisvarantoja ja synnytetään uusia.

Yhteinen ihmiskunnan jaettuna vaurautena

Vaikka sosialismin jälkeinen maailma saattaa päällisin puolin näyttää paikalta, jossa pitkään jatkuneen yksityistämisen jälkeen yhteiselle ei ole sijaa, yhteiset ovat edelleen kaikkialla ympärillämme. Yhteisellä on usein enemmän tekemistä käytön kuin omistamisen kanssa. Ilma, jota hengitämme, ei ole kenenkään omaa, eikä sen käytöstä voi kukaan yksin päättää. Marjat ja sienet, joita poimimme, voivat olla yksityismailla tai valtion mailla, mutta niiden keruu ja käyttö on jokaisen metsässä liikkujan ikiaikainen oikeus. Turut ja torit, omistipa ne kuka hyvänsä, ovat aina olleet paikkoja, jonne väki voi kokoontua paitsi ostamaan ja myymään tavaroita, myös jakamaan haaveita ja kokoamaan yhteiskunnallista muutosta tuottavia voimia.

Yhteiset ovat ihmiskunnan jaettua vaurautta ja sukupolvien välistä perintöä. Puhe yhteisvauraudesta voi kuulostaa arkaaiselta ja romantisoivalta, mutta kysymys on samalla ajankohtaisempi ja konkreettisempi kuin koskaan aiemmin. Markkinoihin perustuvat ohjauskeinot tai valtioiden välinen yhteistyö eivät ole tuottaneet uskottavia ratkaisuja ilmastonmuutoksen ja ekologisten kriisien kaltaisiin globaaleihin uhkiin.

Yhteiset ovat nousseet pintaan myös toisen, kenties vastakkaiselta vaikuttavan kehityskulun kautta. Teollinen tavaratuotanto on mullistunut, ja sen taloudellinen ja työllistävä merkitys länsimaissa on vähentynyt. Talouskasvua on alettu etsiä uusilta alueilta: tiedosta, kulttuurista, tunteista ja näille kaikille perustuvista palveluista. Talouden voi sanoa

postmodernisoituneen: se välittää yhä vähemmän yksinkertaisista tavaroista, jotka on saatu aikaan muokkaamalla luonnonvaroja ihmisen työllä ja koneilla, ja yhä enemmän symbolisesta vaihdosta ja kulutuskokemuksesta itsetarkoituksena.[2] Tämä muutos ei koske vain rajattua tuotannonalaa kuten "kulttuuritaloutta", vaan vastaavia muutoksia voidaan tunnistaa läpi koko tuotannon kirjon.

Eräänä postmodernin talouden mottona on yksinkertaisenkin tavaratuotannon ymmärtäminen palveluna, jossa tuotteen kuluttaja ei ole vain passiivinen vastaanottaja vaan palvelun tilaaja ja yhteistyökumppani, joka muun muassa ylläpitää faniyhteisöä, tuottaa oma-aloitteisesti uusia sisältöjä, välittää mieltymyksiä koskevaa informaatiota ja toimii näin ikään kuin tuotannon reaaliaikaisena kontrolloijana. Pelkkä bulkkitavara ei riitä riittävän lisäarvon tuottamiseksi, vaan arvon kannalta tärkeämpää on tavaratuotannon yhteyteen rakentuva aineeton arvoketju.

Lisäarvon mahdollisuuksien kohdistuminen yhä enemmän "immateriaalisiin tavaroihin" nostaa esille jälkiteollisen tuotannon yhteiseen nojaavan luonteen, joka on välittömässä konfliktissa yksityiseen hyötyyn tähtäävien tuotantoprosessien kanssa. Immateriaaliset tuotannontekijät ovat periaatteessa rajattomia: tieto ei lopu tietämällä eivätkä tunteet tuntemalla. Rajattomia ne ovat myös siksi, että niiltä vaikuttaa puuttuvan mitta ja muoto: maalauksen arvoa ei voi päätellä taulua punnitsemalla, eikä kulttuurien rajoilla voi aukottomasti näyttää, missä yhdet tavat alkavat ja toiset päättyvät. Jotta immateriaalista tuotantoa voidaan pakottaa rajalliseksi, on immateriaalinen yhteinen tehtävä keinotekoisesti niukaksi esimerkiksi lain tai teknologian voimalla: tarvitaan maksumuureja, kopiosuojauksia, tekijänoikeuksia valvovia puolijulkisia organisaatioita ja muita aitaamisen instituutioita.

Kun puhutaan yhteisen rajoista ja rajattomuudesta, on selkeyden vuoksi paikallaan tehdä jaottelu luonnonyhteisiin ja luotuihin yhteisiin.[3] Luonnonyhteiset kuten vanhat metsät voivat jatkaa olemassaoloaan ihmisestä riippumatta. Kysymys luonnonyhteisen kestävyydestä nousee esiin vasta kun ihminen saapuu paikalle ja ottaa sen käyttöönsä. Sen sijaan luodut yhteiset kuten vaikkapa tieteellinen tutkimustieto syntyvät ja säilyvät elinvoimaisina ainoastaan ihmisten välisessä yhteistyössä silloin kun niitä käytetään ja jaetaan.

Yhteisvaurauden idea haastaa modernin taloustieteen käsityksen yksityisomistuksesta tehokkaan tuotannon ja oikeudenmukaisen työnjaon välttämättömänä ennakkoehtona. Yhteisten tutkimuksen projekti jatkaa näin kriittisen poliittisen taloustieteen projektia osoittamalla "taloudellisen" ja "yhteiskunnallisen" jaetun perustan siinä, missä modernisaation suuri kertomus on perustunut väitteeseen eri elämänalueiden, kuten talouden, politiikan, uskonnon ja ydinperheen, jatkuvasta erikoistumisesta ja eriytymisestä.

Yhteiset eivät viittaa vain uuteen tapaan analysoida maailman vaurautta ja ympärillä olevia resursseja, vaan ne myös luovat tilaa teoreettiseen analyysiin tukeutuville poliittisille liikkeille. Yhteisvaurauden teema on nostettu esiin niin ehtyvien luonnonvarojen kestävämmän käytön edistämiseksi kuin myös vastustamaan ehtymättömien resurssien kuten tiedon tekemistä keinotekoisesti niukoiksi. Yhteiset ovat kuuluneet viime vuosikymmenten yhteiskunnallisten liikkeiden keskeiseen sanastoon aina 1990-luvun Chiapasin zapatistoista Brasilian maattomien kautta Occupy-liikkeeseen.

Yhteiskunnallisten liikkeiden puhe yhteisestä on vastalause elämän kasvavalle tavaramuotoistamiselle eli prosessille, jossa aiemmin kaupankäynnin ulkopuolisiksi käsitettyjä ihmiselämän muotoja aletaan tuottaa siinä tarkoituksessa, että niitä voidaan myydä markkinoilla rahaa vastaan,

jolloin samalla siirretään yhteistä valtaa yksityiseksi vallaksi. Puhe yhteisestä on myös osoitus vapaudesta ja itsenäisyydestä, joita ihmiset ovat valmiita rakentamaan yhteisellä työllä ja kamppailuilla, talouden pakoista ja valtiokoneistosta välittämättä.

Yhteinen tutkimuksen kohteena

Yhteisen perustalle järjestettyä tuotantoa on läpi koko länsimaisen ajattelun historian epäilty suuresti. Kenties varhaisimman muotoilun yhteisen ongelmasta esittää Aristoteles (384–322 eaa.) *Politiikka*-teoksensa toisessa kirjassa:

> Se, mikä on useille yhteistä, saa osakseen vähiten huolenpitoa. Ihmiset huolehtivat eniten omista asioistaan ja vähemmän yhteisistä asioista. Pikemminkin he huolehtivat vain siitä, joka koskee heitä itseään. Yhteisiä asioita lyödään muiden syiden ohella laimin myös siksi, että ajatellaan toisten huolehtivan niistä.[4]

Aristoteles mainitsee yksityisomistuksen eduksi sen, että kukin tuntee ponnistelevansa omaksi edukseen, mutta voi silti tahtonsa mukaan käyttää kaiken yhdessä ystävien kesken. Näin yksityisomistus kasvattaa ihmisten hyveellisyyttä. Yhteisomistuksessa ongelmaksi muodostuu oikeudenmukaisen työnjaon saavuttaminen. Siinä missä ihmisten yleensäkin on "vaikea elää ja toimia yhdessä", tilanteet kärjistyvät, kun osa tuottaa vähän ja kuluttaa paljon, kun taas toiset tuottavat paljon mutta tyytyvät vähään.[5]

Aristoteleen kuvaama ongelma nousi jälleen kerran pinnalle vuonna 1968, kun ekologi Garrett Hardin (1915–2003) julkaisi modernin *commons*-keskustelun alullepanijana

pidetyn artikkelinsa yhteismaiden tragediasta.[6] Hardinin argumentti etenee seuraavasti.

Oletetaan, että kaksi henkilöä laiduntaa karjaa samalla maa-alueella, jossa on rajallinen määrä heinää eläinten syötäväksi. Molemmat viljelijät miettivät omilla tahoillaan kysymystä siitä, kuinka monta lehmää heidän kannattaisi pitää. Koska jokainen lehmä tuo heille lisää voittoa, he päätyvät lisäämään karjansa määrää rajattomasti. Näin laidunalue ylikansoittuu, eläimet jäävät aliravituiksi ja molemmat karjankasvattajat häviävät. Sekä heidän yhteenlaskettu että yksityinen voittonsa jää pienemmäksi kuin tilanteessa, jossa karjaa olisi vähemmän. Silti karjan lisääminen on yksilöllisestä näkökulmasta rationaalista ja siksi välttämätöntä. Hardinin kuuluisan muotoilun mukaan "vapaus yhteismailla tuo kaikille tuhon".

Hardinin varsinainen huoli ei ollut kuvitteellisten karjankasvattajien keskinäinen sopu filosofisena ongelmana vaan akuutti ja mitä todellisin yhteiskunnallinen ongelma: rajalliseksi havaittu luonnon kantokyky. Kuvaus yhteismaiden tragediasta oli poleeminen varoitus siitä, että ihmiset eivät yksilöllisen rationaalisuuden puitteissa löydä väestönkasvuun sellaisia ratkaisuja, jotka pelastaisivat luonnon väistämättömältä tuholta. Hardinin mukaan mahdollisia ratkaisuja ongelmaan on vain kaksi: vapaa markkinatalous vahvoine omistusoikeuksineen tai vahva valtio väkivaltakoneistoineen.

Hardinin teesi aiheutti nopeasti joukon vastaväitteitä, jotka liittyvät mallin kapeasti määriteltyihin reunaehtoihin. Jos esimerkiksi maan yhteisomistuksen lisäksi tai sijaan myös karjaa olisi hallinnoitu yhteisesti, ei tragediaa olisi syntynyt. Hardinin oletukset sosiaalisesta toiminnasta ovat myös jyrkkiä: ei keskinäisiä neuvotteluita maiden käytöstä, ei luottamuksen rakenteita tai tapakulttuurisia normeja, ei muita motiiveja kuin voiton maksimointi.

Yhteismaiden tragedian sinnikkäimpänä kriitikkona voidaan pitää taloustieteen Nobelilla palkittua Elinor Ostromia (1933–2012), joka yhdessä Vincent Ostromin (1919–2012) kanssa ryhtyi 1970-luvulta lähtien selvittämään malleja, joiden puitteissa toimivaa resurssien yhteishallintaa on käytännössä toteutettu eri puolilla maailmaa.[7] Ostromin tutkimukset osoittavat, että monissa todellisen maailman yhteisöissä tragedia on kyetty välttämään. Joissain tapauksissa yhteishallinnan malli on myös yksityisomistusta tehokkaampi tapa resurssien käyttöön.

Ostromin mukaan yleispätevää ratkaisua yhteismaiden tragediaan ei ole, sillä paikalliset olosuhteet vaikuttavat ratkaisevasti siihen, miten kestävä yhteishallinta on mahdollista järjestää. Joitain samankaltaisuuksia Ostromin tutkimista tapauksista kuitenkin löytyi. Olennaista on muun muassa se, että resursseja käyttävä yhteisö voi itse päättää yhteisen tuotantoa, ylläpitoa ja käyttöä koskevista säännöistä. Näiden sääntöjen on syytä myös olla täsmällisesti muotoiltuja ja niiden valvonnan kattavaa.

Ostrom puki institutionaalisen taloustieteen kielelle vuoden 1999 Seattlen aktivistien lupauksen siitä, että "toisenlainen maailma on mahdollinen". Toisenlaisuuden mahdollisuus tarkoittaa tässä mahdollisuutta yhteiselämän, yhteisen tuotannon ja luontosuhteen muotoon, joka ei perustu pelkästään poissulkevaan yksinomistukseen tai valtion vahvaan hallintaan – kapitalismiin tai sosialismiin. Ostrom osoitti konkreettisten esimerkkien kautta, että yhteisten kestävä hallinta on mahdollista ilman markkina-, valtio- tai ekototalitarismia.

Hardinin esseen ympärillä käytävä keskustelu inspiroi yhteisten tutkimuksen kenttää aina 1990-luvulle saakka. *Commons*-keskusteluun oli kuitenkin jo syntymässä kokonaan uusi haara, jolle olivat luoneet pohjan halpojen

kotitietokoneiden leviäminen ja erityisesti vuonna 1990 syntynsä saanut World Wide Web. Kasvavat digitaaliset tietovarannot inspiroivat uutta tutkimusta, jossa globaali "infosfääri" nähtiin ikään kuin metaforisena laajennuksena luonnon ekologiselle sfäärille.[8]

Nykyisin yhteisiä koskeva keskustelu on temaattisesti varsin monipuolista. Yhteinen on osoittautunut monipuoliseksi käsitteeksi, joka inspiroi paitsi tutkijoita myös yhteiskunnallisia liikkeitä. Yhteisiin liittyviä tutkimussuuntauksia kartoittaneessa kokoomatutkimuksessaan *Mapping the New Commons* (2008) Charlotte Hess kykeni jo erottelemaan kahdeksan "uusien yhteisten" muotoa: tietoyhteiset, kulttuuriyhteiset, terveysyhteiset, naapuristoyhteiset, infrastruktuuriyhteiset, perinteiset yhteiset ja markkinayhteiset.[9] Viime vuosina on kukoistanut erityisesti jälkimarxilainen teoretisointi, jossa yhteinen saa vallankumouksellisen tuotantovoiman luonteen.[10]

Yhteinen talouden vanhana muotona

Yhteinen ei ole kuitenkaan vain talouden uusi muoto. Vuosisatoja ihmisyhteisöjen elämän ja toimeentulon perustana ovat olleet erilaiset yhteiset kuten viljelys- ja laidunmaat, vesistöt ja metsän antimet. Esikristillisestä ajasta alkaen eurooppalaisessa poliittisessa ajattelussa luonnonyhteiset, kuten maa, vedet, ilma ja aurinko, on ymmärretty ihmiskunnan yhteisesti jaettaviksi. Myös roomalainen oikeus tunnisti nämä yhteiset, esimerkiksi virtaavan veden, joka ei ikinä saattanut tulla kenenkään omistukseen tai yksinoikeudelliseen hallintaan, sillä se oli luonteeltaan *res iure gentium publica*, kaikkien kansalaisten yhtäläisesti käytettävissä.[11]

Yhteistä ei voida kuitenkaan käsitellä vain resursseina tai

näiden omistusjärjestelminä. Tällä tavoin yhteiselle annettaisiin passiivinen merkitys: ikään kuin yhteinen olisi jotain, joka on annettuna yhteiskunnassa. Yhteisen juridista merkitystä tutkinut historioitsija Peter Linebaugh on korostanut, että keskiaikaiset ihmiset ymmärsivät yhteisen pikemminkin yhteiskunnallisena toimintana. Myös yhteiset oikeudet (*common rights*) rakentuivat yhteisresursseihin perustuvasta yhteisöllisestä taloudesta.

Yhteiset oikeudet rakentuivat neljän periaatteen varaan:

> – Yhteinen oli syvällä ihmisyhteisöjen käytännöllisessä ajattelussa. Elämää ei rakennettu esivallan tai lain määräyksestä, vaan etsimällä arkisia vastauksia siihen, kuinka yhteisön ja sen jäsenten toimeentulo voitiin turvata.
> – Yhteinen oli työtä. Oikeus yhteiseen ei siis ollut juridinen abstraktio, vaan työn kautta muodostuva käytäntö.
> – Yhteistyö yhteisen perustalta muodosti yhteisön.
> – Yhteinen ja sen pohjalta rakentuva elämä oli usein itsenäinen esivallasta ja poliittisesta hallinnosta.[12]

Yhteinen siis nivoi tiukasti yhteen materiaalisen maailman ja ihmisyhteisöjen elämän. Nämä neljä periaatetta ovat myös modernin ihmisoikeusajattelun edeltäjän, Magna Cartan, perustana. Täten myös modernien ihmisoikeuksien juuret löytyvät syvältä ihmiskunnan historiasta ja yhteisen käytännöstä.[13]

Historian saatossa resurssien omistusjärjestelmät ovat vaihdelleet merkittävästi, mutta kapitalismin synty tarkoitti kauttaaltaan yksityisomaisuuden merkityksen valtavaa kasvua. Samalla se merkitsi yhteisvarantojen aitaamista eli niiden yksityistämistä. Karl Marx (1818–1884) kutsui

Pääomassa tätä kehityskulkua "niin sanotuksi alkuperäiseksi kasautumiseksi".

Marxia edeltänyt klassinen poliittinen taloustiede oli käsitellyt kapitalististen tuotantosuhteiden kehittymistä luonnonlainomaisena jatkumona. Marx asettui jyrkästi tätä käsitystä vastaan ja totesi pääoman tulleen maailmaan "tihkuen verta ja likaa kaikista huokosistaan". Kapitalismin synty oli väkivaltainen kehityskulku, jossa maan ja muiden yhteisvarantojen yksityistäminen erotti ihmiset perinteisistä toimeentulon hankkimisen keinoista ja välineistä. Näin synnytettiin moderni, vain omaa työtään myyvä palkkatyöväestö, jonka oli hankittava toimeentulonsa muotoutumassa olleilta työmarkkinoilta ja kasvavasta teollisuudesta.[14]

Keskiaikaiset elämäntavat järkkyivät myös rahajärjestelmän muutoksen seurauksena. Antropologi David Graeber on osoittanut, kuinka eurooppalaisten yhteisöjen luottamukseen perustunut hyödykkeiden vaihto murentui, kun käyttöön pakotettiin velkarahajärjestelmä. Veroja täytyi alkaa maksaa valtionrahassa, ja keskinäiset luottojärjestelmät tuhoutuivat. 1700-luvun alkuun tultaessa velasta kehittyikin keskeinen yhteiskunnallinen liikevoima. Kun velkaa laskettiin liikkeelle keskimäärin viiden prosentin korolla, oli velallisen synnytettävä uutta taloudellista toimintaa vähintään viiden prosentin verran maksaakseen velka takaisin korkoineen. Samalla pääsystä rahaan tuli ihmisten toimeentulon ehto. Jotta hyödykekustannukset, verot ja velkasuhteet voitiin kuitata rahavälitteisesti, toimeentulo oli hankittava työmarkkinoilta, ei enää yhteisestä.[15]

Yhteisvarantojen aitaaminen muutti myös sukupuolijärjestelmää. Yhteisvauraudella oli erityisen tärkeä merkitys juuri naisille, joiden monet arkielämän edellytykset perustuivat yhteisesti käytössä olleisiin viljelysmaihin, metsiin ja vesistöihin. Niillä viljeltiin ja laidunnettiin karjaa, kerättiin

poltto- ja rakennuspuita, marjoja ja yrttejä sekä kalastettiin ja pyykättiin. Juhlat, kokoontumiset ja urheilutapahtumat järjestettiin yhteismailla. Myös Magna Carta takasi naisille erityisoikeuksia yhteisvarantoihin. Näin oli esimerkiksi silloin, kun nainen jäi leskeksi.[16]

Esimodernien yhteisöjen elämä oli toki monilta osin hyvin patriarkaalista, eikä perinteisiä yhteisiä pidä romantisoida. Feministihistorioitsija Silvia Federici on kuitenkin korostanut, että yhteiset tarjosivat naisille myös kollektiivisen suojan ja järjestäytymisen mahdollisuuden patriarkaalista alistusta vastaan. Yhteiset olivat naisille sosiaalisen elämän keskipisteitä: paikkoja, joissa kokoonnuttiin, vaihdettiin uutisia, annettiin neuvoja ja muodostettiin yhteiskunnallisia näkemyksiä miehistä riippumatta.[17]

Federicin mukaan yhteisen aitaaminen olikin historiallinen tappio naisille. Kun aikaisemmin yhteisvarannot olivat hillinneet talousjärjestelmän ja miesten keinoja alistaa naisia, kapitalismissa naisista itsestään tuli yhteisresursseja, koska heidän yhteiskunnallinen toimintansa ja heidän kykynsä lisääntyä ja tuottaa uutta työvoimaa määriteltiin itsestään selvänä rahavälitteisten markkinasuhteiden ulkopuolisena, maan ja ilman kaltaisena luonnonresurssina.[18]

Tappioista huolimatta yhteistä ei ole missään historian vaiheessa aidattu ilman vastarintaa. Aina keskiaikaisista talonpoikaiskapinoista teollisen työväestön järjestäytymiseen yhteisiä on puolustettu ja vallattu takaisin. Reformaation kynnyksellä Keski-Euroopan talonpojat vaativat maan yhteisomistusta ja radikaalit saarnamiehet julistivat kristillistä kommunismia, jossa kaikki olisi yhteistä.[19] Uuden ajan vaihteen noitavainot olivat patriarkaatin väkivaltainen reaktio siihen, että naiset eivät suostuneet uuteen alistettuun asemaansa kapitalistisessa järjestyksessä vaan pyrkivät pitämään kiinni itsenäisyydestään ja ruumiistaan.[20]

Englannin sisällissotien aikana Diggers-liike alkoi symbolisesti viljellä yksityistettyjä maa-alueita esivallasta huolimatta. Laajalle levinnyt liike vaati yhteisresurssien palauttamisen lisäksi velka-armahdusta ja "toiselle työn tekemisen" lopettamista. Britannian kuninkaallisen laivaston merimiehet pakenivat laivaston raakalaismaista kuria ja ryhtyivät merirosvoiksi julistamalla kaappaamansa laivan demokraattisesti hallituksi yhteisomaisuudeksi.[21]

Yhteisen aitaamiseksi on aina tarvittu väkivaltaa tai sen uhkaa. Tarkoituksena ei ole koskaan ollut pelkästään yhteisvarantojen yksityistäminen sinänsä, vaan pyrkimys hallita ihmisiä ja estää heitä tukeutumasta yhteiseen. Kuten kapitalismissa ylipäänsä, kyse ei ole siis vain talouden muodosta kapeassa muodossa, vaan yhteiskunnallisen hallinnan järjestyksestä. Yhteiset ovat vuosisatojen saatossa tarkoittaneet mahdollisuutta rakentaa itsenäistä elämää kapitalistisen talouden ja hallitsijoiden pakoista välittämättä. Siksi yhteinen on myös perustava uhka kapitalistiselle järjestykselle, joka tarvitsee käyttövoimakseen yhteisiä ja ihmistyötä.

Yhteiseen perustuva tuotanto

Erään viime vuosina keskustelua herättäneen näkökulman yhteisiin on tuonut yhteisiin pohjautuvan vertaistuotannon (*commons-based peer production*) idea, jonka piirteitä ovat hierarkioita välttävä työnjako, suurten ihmisjoukkojen spontaanisti koordinoitu yhteistoiminta sekä jonkinasteinen riippumattomuus markkinamekanismista.[22] Vertaistuotannossa yhteinen hahmottuu projektina, jolla on tietty päämäärä sekä tietyt käytännöt ja vähimmäisnormit, joita tuotantoon osallistuvilta edellytetään. Näiden normien täyttyessä periaatteessa kuka tahansa voi vapaasti osallistua yhteisen

rakentamiseen. Usein pyritään myös siihen, että lopputuloksena syntyvä yhteisvauraus on avoimesti kenen tahansa käytettävissä.

Oppikirjaesimerkki vertaistuotannolla rakennetusta yhteisvauraudesta on avoin tietosanakirja Wikipedia. Wikipediaa ylläpitää yksityinen säätiö, mutta sen muodostama tietovauraus on vapaaehtoisten kirjoittajien aikaansaamaa ja kenen tahansa käytettävissä. Jos Wikipediaa ajatellaan resurssiyhteisönä, se on näennäisesti täysin inklusiivinen: kuka tahansa, jolla on pääsy internetiin ja joka osaa ja haluaa noudattaa yhteisön perussäännöstöä, on vapaa osallistumaan yhteisen tuotantoon, hallintaan ja käyttöön. Käyttöoikeuksiensa suhteen Wikipedia on avoimen saatavuuden (*open access*) yhteinen, jota voivat käyttää nekin, jotka eivät osallistu tuotantoon tai hallintaan.

Yhteispohjaisen vertaistuotannon käsitettä kehitelleet Yochai Benkler ja Helen Nissenbaum väittävät, että vertaistuotanto on ensinnäkin tehokas tapa immateriaalisten tuotantoresurssien (kuten tiedon) hyödyntämiseen, mutta samalla se myös kasvattaa siihen osallistuvissa tuottajissa erityisiä yhteistyön hyveitä, joiden varaan vertaistuotantoyhteisöjen jatkuvuus rakentuu. Siinä missä Aristoteles korosti yksityisomistuksen moraalisesti kasvattavaa merkitystä, vertaistuotannon puolestapuhujat luovat kuvan yhteiseen liittyvästä "hyveen kehästä" (*virtuous circle*), jossa jokainen onnistunut yhteistyön kokemus vahvistaa yhteisresurssien hallinnan positiivisia käytäntöjä.[23]

Vertaistuotanto edellyttää siis uudenlaisen ajatuksen ihmisluonnosta – ihmisen, joka, toisin kuin taloustieteen pääroolia näyttelevä *homo economicus*, ei ajattele vain itseään, vaan ennen kaikkea yhteistä: yhteisiä päämääriä, yhteisiä normeja ja yhteistä vaurautta. Pelkkä arvojen tai asenteiden muutos ei silti riitä, vaan vertaistuotantoon tarvitaan myös

yhteistyöhön kannustavia teknologioita ja instituutioita.

Oikeudellisen sääntelyn tasolla vertaistuotantoon on liittynyt pyrkimys luoda vaihtoehtoisia malleja perinteisen tekijäkeskeisen immateriaalioikeusajattelun rinnalle. Perinteistä tekijänoikeusjärjestelmää leimaa niin sanottu romanttinen tekijyyskäsitys, jossa oletetaan, että luova yksilö kykenee tuottamaan uusia ideoita tyhjästä.[24] Luovien prosessien konkreettinen tarkastelu kuitenkin osoittaa, että ideoiden tuotanto perustuu pikemminkin jo olemassa olevien ideoiden yhdistelyyn ja muunteluun, joka tulee mielekkääksi vasta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.

Vertaistuotannossa luovuus käsitetään kollektiivisena toimintana, jossa yksilö ja yksilöllinen työ on vain yksi solmukohta tiheässä verkostossa, joka laajimmassa mielessään ulottuu yli sukupolvien ja kulttuurien. Uudet oikeudellisen sääntelyn mallit kuten Creative Commons ja GNU General Public License vastaavat kollektiivisen luovuuden haasteeseen kiinnittämällä huomiota tiedon vapaaseen saatavuuteen, sääntelyn joustavuuteen ja tilannesidonnaisuuteen sekä tekijöiden itsensä mahdollisuuksiin kontrolloida työnsä tulosten hyödyntämistä.

Vertaistuotannon lupaus on saanut osakseen myös kritiikkiä. Esimerkiksi mediatutkija Matteo Pasquinelli toteaa, että vertaistuotannon keskusteluja leimaa digitalismin ideologinen sumuverho. Digitalismin utopiassa maailma hahmottuu ikään kuin tietokoneohjelman lähdekoodina: puhtaana symbolisen vaihdon tilana, jossa tieto syntyy ja liikkuu energiaa kuluttamatta. Vähemmälle huomiolle jäävät ne materiaaliset ja biologiset rakenteet, joita digitaalisen tiedon tuottamiseen käytännössä tarvitaan. Kärjistetysti voidaan väittää, että digitaalinen vertaistuotanto on mahdollista vain olosuhteissa, joissa varsinainen toimeentulo on turvattu muilla keinoin – vapaaherroille tai harrastajille. Siksi, mikäli

vertaistuotannon alaa ei laajenneta koskemaan myös elämän perusedellytyksiä, sen yhteiskunnallinen merkitys jää varsin rajatuksi.[25]

Yhteinen uusien aitaamisten kohteena

Vaikka viime vuosikymmenten kapitalismin kehitys on tarkoittanut tehdasyhteiskunnan osittaista purkautumista ja eräänlaista työvoiman yksilöitymistä uudelleen, nykytaloudessa korostuvat juuri työvoiman sosiaalisuus, yhteistyö ja verkottuminen. Samalla immateriaalisen tuotannon kasvu on tarkoittanut uusien yhteisresurssien laajenevaa käyttöönottoa. Esimerkiksi Michael Hardt ja Antonio Negri väittävät, että kapitalistinen järjestelmä perustuu jo lähes täysin yhteisen varaan, koska tuotannon lähtökohtana ovat luonteeltaan yhteiset resurssit, niitä käyttää yhteisöllisesti organisoitunut työvoima ja tuotannon lopputuloksena on uusia yhteisvarantoja edelleen käytettäväksi.[26]

Samaan aikaan kun yhteisen merkitys taloudelliselle kasvulle korostuu, syntyy uusia yhteisen aitaamisen muotoja. Yhteisen aitaaminen ei suinkaan ollut pelkkä historiallinen vaihe, joka olisi saatettu kerralla loppuun. Vaikka aitaaminen muuttaa muotoaan kulloinkin vallitsevaa tuotantotapaa ja teknologisia välineitä vastaavasti, kapitalistinen talouskasvu perustuu edelleen yhteisen vaurauden sysäämiseen markkinoille tekemällä toimeentulon välineistä kaupankäynnin välineitä ja uusia tavaroita. Rahasta riippuvainen toimeentulo muodostaa rakenteellisen velan, jonka välittäjänä toimii palkkatyöinstituutio.

Uudet aitaamisen muodot ovat tunnuspiirteiltään jossain määrin erilaisia kuin luonnon yhteismaiden historialliset aitaamisprosessit. Erityisesti niin sanotussa kognitiivisen

kapitalismin teoriassa on korostettu, että immateriaalisten yhteisten aitaamisella ei yleensä pyritä vaikuttamaan suoraan työprosessin järjestämiseen, vaan ainoastaan tarjoamaan tuotannolle otolliset olosuhteet ja varaamaan tapa ulosmitata arvoa tuotantoprosessin sivusta tai sen ulkopuolelta.[27] Tämä johtuu siitä, että immateriaaliset yhteiset ovat herkkähipiäisempiä kuin vanhat luonnonyhteiset. Ulkopuoliset kontrollit, jotka häiritsevät ihmisten vapaata ja luovaa yhteistyötä, saattavat helposti tukahduttaa sen runsaudensarven, joksi immateriaalista taloutta on viime vuosikymmeninä povattu.

Immateriaalisen yhteisen aitaamisen tapojen muutosta voidaan seurata esimerkiksi tarkastelemalla ääniteteollisuuden – tai laajemmin koko kaupallisen musiikkialan – käytäntöjen muutoksia. Ääniteteollisuuden ansaintalogiikka perustui vanhastaan siihen, että äänilevy kyettiin massavalmistettavuudestaan huolimatta esittämään uniikkina tuotteena, johon sen sisältämää musiikkia koskeva moraalinen ja laillinen käyttöoikeus ikään kuin ruumiillistui. 1980-luvulla julkaistujen vinyylilevyjen suojapusseja koristaa usein pääkalloa muistuttava logo, joka varoittaa: *home taping is killing music – and it's illegal.* Teollisuudenalan huolena oli, että ihmisten kyky kopioida musiikkia radiosta tai äänilevyiltä halvoilla kasettisoittimilla romuttaisi äänilevyjen kysynnän ja sitä kautta levy-yhtiöiden tulovirran. Sota kopioimista vastaan on vaatinut koko joukon uusia aitaamisen käytäntöjä, jotka hyödyntävät keinovarannoissaan niin mediaa, tiedon salaamisteknologioita kuin asianajotoimistojen palveluitakin.

Vaikka vielä 2000-luvulla on nähty raivokkaita musiikkipiratismin vastaisia kampanjoita, tuuli saattaa olla jo kääntynyt. Esimerkiksi YouTuben edustamassa jakamistaloudessa oikeudenomistajat vaikuttavat enemmän tai vähemmän tietoisesti sallivan tekijänoikeuden suojaamien sisältöjen luvattoman levittämisen, jos sen nähdään edustavan käyttäjien

oma-aloitteista aktiivisuutta tuotteen markkinoinnissa. Huoli tekijänoikeuksien muodollisesta noudattamisesta on lopulta pienempi kuin huoli tuotteen unohtumisesta, ja siksi yhteisen aitaamisessa pyritään välttämään sellaisia käytäntöjä, jotka vain lannistaisivat yhteisen arvonmuodostuksen kannalta ratkaisevia "kuluttaja-tuottajia" (*prosumer*).

Yhteisiin perustuvan talouden poliittinen jännite kristallisoituu siis sopivan ja liiallisen aitaamisen huojuvalle rajalle. Jotta yhteisellä voisi olla markkina-arvo, se on aidattava, eristettävä, rajattava, määrällistettävä ja hinnallistettava. Toisin sanoen yhteisestä on tehtävä yksityistä. Kuitenkin juuri nämä samat toimenpiteet uhkaavat yhteisen jatkuvuutta vapaaehtoiseen työhön, kollektiiviseen luovuuteen ja vapaaseen resurssien jakamiseen perustuvana tuotantojärjestelmänä.

Yhteistäminen ja yhteisen ristiriidat

Keskustelu yhteisestä on monella tavalla jännitteinen ja johtaa yhteiskuntapoliittisesti kiinnostaviin asetelmiin. Yhteisen käsite selvästi problematisoi useita nykykapitalismin perusehtoja. *Commons*-tutkija David Bollier on todennut, että vaikka resurssien yhteishallinta on käytännössä yleistä, nämä talouden muodot jäävät usein huomaamatta tai ne ymmärretään poikkeustapauksina, koska vallitseva taloudellinen ajattelu korostaa niin vahvasti modernin taloustieteen käsitystä taloudesta yksilöiden itsenäiseen ja rationaaliseen toimintaan sekä markkinavaihtoon perustuvana toiminnan kenttänä.[28] Michael Hardtin sanoin meistä on tullut "sokeita yhteiselle".[29]

Toisaalta yhteisiä saatetaan ajatella uutena heijastumana utopiasosialistisista kuvitelmista, jotka antavat liioitellun

kuvan ihmisten kyvystä tehdä keskenään sopuisaa yhteistyötä. *Commons*-keskustelun yleistyessä onkin tärkeää välttää yhteisten romantisoimista ja idealisoimista. Yhteiset eivät esitä mallia paratiisista vaan toimintakentän, joka on aina liikkeessä ja altis konflikteille.

Esimerkiksi Wikipedia vaikuttaa päällisin puolin hyvin toimivan ja hyvin hallinnoidun yhteisvarannon ihannetapaukselta: se on ihmisten vapaaehtoinen yhteenliittymä sellaisen yhteisen tavoitteen (systemaattisesti järjestetyn tiedon vapaan saatavuuden) edistämiseksi, jonka hyödynsaajana on periaatteessa koko ihmiskunta. Tämä esimerkillisyys kätkee yhteistoiminnan jännitteiset puolet, joiden kuitenkin pitäisi olla yhteiskuntatieteellisen analyysin ytimessä: vallan keskittymät ja jähmettymät, hyödylliset ja hyödyttömät aggressiot (kuten niin sanotuissa muokkaussodissa), hiljaiseen tietoon pohjautuvat hierarkiat ja läpinäkymättömät palkitsemiskäytännöt.

Yhteisvaurauden merkitystä pohtiessa on myös syytä muistaa, että yhteiset eivät sinällään rakenna ekologisesti kestävää tulevaisuutta. Ilmastonmuutoksen ja ekologisen kriisin kaltaisten haasteiden edessä olisi naiivia luottaa vain ihmisten paikalliseen yhteistoimintaan.[30] Paikallisten ja omaehtoisten käytäntöjen lisäksi tarvitaan myös kansallisen ja globaalin tason nopeita ratkaisuja. Tällöin avainasemassa ovat edelleen valtiolliset ja valtioidenväliset ratkaisut.

Myös julkisen ja yhteisen välinen yhteiskuntapoliittinen jännite on ristiriitainen. Jotkut jälkimarxilaiset teoreetikot pitävät julkista omistusta ja valtiota lähes yhtä sortavina instituutioina kuin yksityisomistusta ja pääomaa.[31] Voidaan kuitenkin esittää, että esimerkiksi pohjoismaiset julkiset palvelut ovat eräänlaisia historiallisia yhteisiä. Julkisen pohjana on yhteisestä työstä synnytetty yhteisvauraus, jota valtio organisoi. Kun siis uusliberalistinen politiikka

tavaramuotoistaa ja tuo markkinavaihdon piiriin esimerkiksi julkista terveydenhuoltoa, se yksityistää palvelun organisointimuodon ja samalla palvelun perustana olevan yhteisvaurauden.[32]

Uusliberalismi luottaa juuri siihen, että julkista yksityistettäessä ihmiset organisoivat elämäänsä pelkästään yhteisten varaan, ja siksi yhteisestä ei pitäisi tieten tahtoen luoda keppihevosta universaalien hyvinvointipalveluiden leikkauksille.[33] Julkisen purkautuminen tarkoittaisi mitä todennäköisemmin valtavaa eriarvoistumista ja syvenevää luokkajakoa, kun vain varakkaimmilla olisi valmiuksia organisoida omia "aidattuja yhteisiään" naapurustonsa yksityisen päivähoidon, koulun, terveysaseman ja turvallisuuspalvelun puitteissa.

Vastareaktio uusliberalistiselle tavaramuotoistamiselle (*commodification*) voisi olla julkisen yhteistäminen (*commonification*). Tämä tarkoittaisi julkisten varantojen valjastamista vastaamaan paremmin nykytyöläisten tarpeita. Esimerkiksi kaikille yhtäläisesti maksettava riittävä perustulo voisi olla eräänlainen "kansantalouden *commons*". Toisaalta tarvitaan laajenevaa julkista tilaa, jossa luoda yhteisen käytäntöjä.

Julkisen palvelutuotannon osalta yhteistäminen tarkoittaisi, että palvelun käyttäjät otettaisiin mukaan yhteisvaurauden järjestämisen tavoitteenasetteluun, suunnitteluun, organisointiin ja tarjoamiseen. Yhteistäminen olisi myös konkreettista työn demokratisoimista siten, että julkisten palveluiden työntekijöiden työehtoja, palkkausta ja osallisuutta työhönsä parannettaisiin merkittävästi.

Kun nykykapitalismin oravanpyörästä heittäytyy hetkeksi syrjään ja katsoo ympärilleen, on vaikea olla huomaamatta, että yhteinen todella on kaikkialla. Vallitsevan kapitalistisen järjestelmän toiminnan edellytykset perustuvat yhteiselle työlle, vuorovaikutukselle ja luovuudelle. Kapitalismi vain organisoi yhteisen epätasa-arvoisesti, sosiaalisesti

ja ekologisesti kestämättömästi – ja usein tehottomasti. Sai uusi, tulevaisuuden talous millaisen muodon tahansa, selvää on, että se perustuu yhteiselle, ihmisten yhteiselle toiminnalle ja yhteisvarannoille. On pitkälti tutkimuksen ja poliittisten kamppailujen kysymys, kuinka vapaa ja kestävä tällainen yhteinen yhteiskunta tulee olemaan.

VIITTEET

1. Suomenkielisestä määrittelystä katso esimerkiksi Mikko Jakonen, Joel Kaitila, Lauri Lahikainen, Jukka Peltokoski, Antti Ronkainen, Tero Toivanen & Matti Vesa Volanen, "Toisenlainen tuotanto on välttämätön", *Peruste*, nro 1: Omistus (2010), 42–71; Simo Kyllönen, *Kiista yhteismaista: Garrett Hardin ja selviytymisen politiikka* (Tampere: niin & näin, 2011).
2. Michael Hardt, "Affective Labor", *boundary 2* 26, nro 2 (1999): 89–100.
3. Michael Hardt & Antonio Negri, *Commonwealth.* Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2009, 138–141.
4. Aristoteles, *Politiikka*, suom. A. M. Anttila. Helsinki: Gaudeamus, 1991, II.3, 1261b34–39.
5. Aristoteles, *Politiikka*, II. 5. Aristotelestä ei silti voida pitää modernin yksityisomistuksen isänä, vaan pikemminkin hänen käsityksensä kuuluvat siihen *communio*-oikeuden traditioon, jota vastaan modernin ajan poliittiset filosofit hyökkäsivät. Erityisen penseästi Aristoteles suhtautui rahan taikka omaisuuden keräämiseen itsetarkoituksena.
6. Garrett Hardin, "The Tragedy of the Commons", *Science* 162, nro 3859 (13. 12. 1968): 1243–48, doi:10.1126/science.162.3859.1243, 1243–1248. Hardinin klassikkoartikkeli on myös suomennettu teoksessa Simo Kyllönen, *Kiista yhteismaista: Garrett Hardin ja selviytymisen politiikka.* Tampere: niin & näin, 2011.
7. Ensimmäisiä muotoiluja tästä tutkimuslinjasta oli Vincent Ostrom & Elinor Ostrom, "Public Goods and Public Choices", teoksessa *Alternatives for Delivering Public Services: Towards Improved Performance*, toim. Emanuel S. Savas. Boulder: Westview Press, 1977, 7–49.
8. Ensimmäiset laajempaa huomiota saaneet *informaatioyhteisiä* koskevat tutkimukset tulivat yhdysvaltalaisilta oikeustieteilijöiltä vuosituhannen taitteessa: James Boylen *Shamans, Software and Spleens* vuonna 1996 (Cambridge: Harvard University Press), Lawrence Lessigin *Code and Other Laws of Cyberspace* vuonna 1999 (New York: Basic Books) ja Jessica Litmanin *Digital Copyright* vuonna 2001 (New York: Prometheus Books). Toisessa aallossa informaatioyhteisten keskusteluun tulivat kirjasto- ja informaatiotieteilijät, joille tiedon jaettavuuteen ja saavuuteen liittyvä näkökulma sopi luontevasti. Kirjastoista *demokratiayhteisinä* on kirjoittanut etenkin Amerikan kirjastoyhdistyksen puheenjohtajanakin toiminut Nancy Kranich. Katso esimerkiksi Nancy Kranich, "Countering Enclosure: Reclaiming the Knowledge Commons", teoksessa *Understanding Knowledge as a Commons. From Theory to Practice*, toim. Charlotte Hess ja Elinor Ostrom. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2011, 85–122.
9. Charlotte Hess, "Mapping the New Commons" (esitetty tilaisuudessa The Twelfth Biennial Conference of the International Study of the Commons, Cheltenham, UK, 14. heinäkuu 2008). Käsikirjoitus: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1356835.
10. Ks. esim. Hardt & Negri, *Commonwealth*; Silvia Federici, *Caliban and the Witch.* New York: Autonomedia, 2004; David Harvey, *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution.* Verso, 2013; George Caffentzis, *In Letters of Blood and Fire: Work, Machines, and the Crisis of Capitalism.* Oakland, Calif.: PM Press, 2013; Costas Douzinas & Slavoj Žižek, toim., *The Idea of Communism.* London: Verso, 2010; Slavoj Žižek, toim., *The Idea of Communism Volume 2.* London: Verso, 2013; Pierre Dardot & Christian Laval, *Commun.* Paris: La Découverte, 2014.

11. Yhtäläisen käyttöoikeuden takaaminen tosin edellytti, että valtio valvoi ja tarvittaessa rajoitti oikeutta veden käyttöön. Katso Heidi Andersson, *Veden saatavuus – oikeustieteellinen tutkimus.* Helsinki: Helsingin yliopisto, 2010, 60–61.
12. Peter Linebaugh, *The Magna Carta Manifesto. Liberties and Commons for All.* Berkeley: University of California Press, 2008, 44–45.
13. Mt., 79. Havainnollistavaa on, että vielä pitkään uudella ajalla englannin kielen sanaa *common* käytettiin verbinä, ei niinkään substantiivina. Esimerkiksi 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa tunnettu englantilainen juristi Edward Coke puolusti Magna Cartan todellista henkeä, eli ihmisten perinteistä tapaoikeutta yhteisvarantoihin, Englannin parlamentin aitaamispäätöksiä vastaan: "Generally a man may *common* in forest."
14. Karl Marx, *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. I osa.* Moskova: Kustannusliike Edistys, 1974, 640–683.
15. David Graeber, *Debt: The First 5,000 Years.* Brooklyn, N.Y: Melville House, 2011, 307–360.
16. Federici, *Caliban and the Witch*, 71–72; Linebaugh, *The Magna Carta Manifesto*, 14, 52, 258.
17. Federici, *Caliban and the Witch*, 71.
18. Mt., 97.
19. Tunnetuin muotoilu tästä kristillisestä *protokommunismista* on *Raamatussa* Apostolien tekojen 2. kirjassa: "Uskovat pysyttelivät yhdessä, ja kaikki oli heille yhteistä. He myivät talonsa ja tavaransa, ja rahoista jaettiin kaikille sen mukaan kuin kukin tarvitsi." (Ap. t. 2:44–45.)
20. Talonpoikaiskapinoista katso Graeber, *Debt: The First 5,000 Years,* 320–323; protokommunismista ja kristillisistä liikkeistä katso esimerkiksi Christopher Hill, *The World Turned Upside Down: Radical Ideas During the English Revolution* (London: Temple Smith, 1972); noitavainoista katso Federici, *Caliban and the Witch.* Suomalaisesta maakysymyksestä ja talonpoikaiskapinoista katso Kimmo Katajala, *Suomalainen kapina: talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150–1800).* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2002.

21. Diggerseistä katso Hill, *The World Turned Upside Down*, 107–149; merirosvoista katso Peter Linebaugh & Marcus Rediker, *The Many-Headed Hydra: Sailors, Slaves, Commoners, and the Hidden History of the Revolutionary Atlantic.* Boston: Beacon Press, 2001, 143–173.
22. Yochai Benkler, *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom.* New Haven [Conn.]: Yale University Press, 2006.
23. Yochai Benkler & Helen Nissenbaum, "Commons-based Peer Production and Virtue", *Journal of Political Philosophy* 14, nro 4 (2006): 394–419.
24. Katso esimerkiksi Peter Jaszi, "On the Author Effect: Contemporary Copyright and Collective Creativity", teoksessa *The Construction of Authorship: Textual Appropriation in Law and Literature*, toim. Martha Woodmansee ja Peter Jaszi. Durham; London: Duke University Press, 1994, 29–56.
25. Matteo Pasquinelli, *Animal Spirits: A Bestiary of the Commons.* Rotterdam: NAi Publishers / Institute of Network Cultures, 2008, 72–90.
26. Hardt & Negri, *Commonwealth.*
27. Ks. esim. Yann Moulier Boutang, *Cognitive Capitalism.* Cambridge: Polity Press, 2011.
28. David Bollier, "The Growth of the Commons Paradigm", teoksessa *Understanding Knowledge as a Commons. From Theory to Practice*, toim. Charlotte Hess & Elinor Ostrom, 1st MIT Press pbk. ed. Cambridge Mass.: MIT Press, 2007, 27–40.
29. Michael Hardt, "Meistä on tullut sokeita yhteiselle", *Megafoni* nro 1: Liike (2011). http://www.megafoni.org/meista-on-tullut-sokeita-yhteiselle/, katsottu 14.8.2014.
30. Harvey, *Rebel Cities*, 67–88.
31. Antonio Negri, "Communism: Some Thoughts on the Concept and Practice", teoksessa *The Idea of Communism*, toim. Costas Douzinas ja Slavoj Žižek (London; New York: Verso, 2010), 155–66; Michael Hardt, "The Common in Communism", teoksessa *The Idea of Communism*, toim. Costas Douzinas ja Slavoj Žižek. London; New York: Verso, 2010, 131–44.

32. Tero Toivanen, "Commons against Capitalism", teoksessa *The Politics of Ecosocialism: Transforming Welfare*, toim. Kajsa Borgnäs, Teppo Eskelinen, Johanna Perkiö & Rikard Warlenius. London: Routledge, 2015, tulossa.
33. Katso esimerkiksi Massimo De Angelis, David Bollier ja Silke Helfrich, "Crises, Capital and Co-optation: Does Capital Need a Commons Fix?", teoksessa *The Wealth of the Commons. A World Beyond Market and State* (Massachusetts: Levellers Press, 2012). Myös http://wealthofthecommons.org/essay/crises-capital-and-co-optation-does-capital-need-commons-fix, tarkistettu 14.8.2014.

2. Talous fossiilikapitalismin jälkeen

TERE VADÉN

Fossiilisten polttoaineiden tuottama energiaylijäämä on historiallinen poikkeus. Hiili, öljy ja maakaasu tekevät töitä kymmeniä kertoja enemmän kuin mikään "vaihtoehtoinen" energialähde ja toistakymmentä kertaa enemmän kuin muut yhteensä. Lyhyydestään huolimatta tämä historiallinen poikkeustilanne koetaan normaalina. Uskomus, että talous on irrallaan luonnosta, on mahdollinen vain tietyn luonnon ominaisuuden (korkealaatuiset fossiiliset polttoaineet) ansiosta. Energiaylijäämän kutistuessa sen liittolaiset, teknologia ja työnjako, eivät toimi odotetulla tavalla. Piirteitä fossiilikapitalismin jälkeisestä taloudesta on jo näkyvillä: talouskasvu perustuu uudelleen kivihiileen, demokratian ja kapitalismin liitto purkautuu, globalisaatio kääntyy paikallisen tuotannon palatessa ja monenkokoisia alueita putoaa fossiilikapitalismin aikaiselta kehitysuralta.

Suurinta osaa ihmiskunnan historiaa luonnehtii, että tehdyn työn (sanan aineellisessa merkityksessä, kykynä nostaa esimerkiksi kilon punnus metrin korkeudelle) määrä on suurin piirtein sama kuin eloonjääntiin ja uusintamiseen tarvittava työn määrä. Antropologinen keräilijä-metsästäjiä

koskeva tutkimus[1] esittää, että tämä vastaavuus on voinut olla kulttuurinen valinta. Töitä ei ole tehty enempää kuin eloonjääntiin ja lisääntymiseen on tarvittu, eikä mittavia ylijäämiä tai varastoja ole kerätty. Tätä taustaa vasten fossiilisten polttoaineiden tuottama työn määrä on suorastaan ihmeellinen. Hiilen, maakaasun ja öljyn polttaminen tuottaa työtä määrän, joka on useita kertaluokkia suurempi kuin ihmisväestön eloonjäämiseen tarvittava työ. Suurimman osan teollisen sivilisaation työstä tekevät fossiiliset polttoaineet (erilaisten arvioiden mukaan noin 80–90 % kaikesta työstä) ja viimeisen 150 vuoden ajan fossiilisen työn määrä on kasvanut vuosikymmen vuosikymmeneltä.

Jos aineelliset ja sosiaaliset olosuhteet kuten esimerkiksi teknologia, tuotantovälineiden omistus ja niin edelleen ovat taloutta määritteleviä tekijöitä, on kaikki syy olettaa, että vastaavankaltaisia vaikutuksia on myös 1) valtaisalla fossiilisen työn määrällä ja 2) tämän työmäärän kasvulla tai kutistumisella. Energia ja siitä johtuva työ ovat kuitenkin ratkaisevasti erilaisia kuin teollisen sivilisaation ja modernin elämänmuodon henkiset, yhteiskunnalliset ja teknologiset ehdot.

Ensinnäkin, vaikka muut ehdot (henkiset, yhteiskunnalliset, teknologiset) olisivat olemassa, sen paremmin väestö kuin maailman talouskaan eivät olisi kasvaneet, jollei fossiilisen energian ylijäämää olisi ollut. Tästä puolestaan seuraa, että osa muille ehdoille annetusta ansiosta (tai käänteisesti osa niille lasketusta syntitaakasta), kuuluu fossiilisille polttoaineille. Toisekseen, toisin kuin kolmen muun ennakkoehdon ilmiöt, fossiiliset polttoaineet eivät ole ihmisen tekoa (niiden olemassaolo ei ole riippuvainen ihmisen toimista tai uskomuksista, toisin kuin esimerkiksi teknologisten innovaatioiden, rahan tai omistussuhteiden olemassaolo). Näin ollen osa ihmisten toimeliaisuudelle ja neuvokkuudelle

annetusta ansiosta modernismin saavutusten kasvattamisessa kuuluu jollekin ei-inhimilliselle, joka on neuvokkuuden mahdollistanut. Kolmanneksi, fossiiliset energialähteet ovat uusiutumattomia. Tästä johtuen jotkin modernismin piirteet, joita pidetään pysyvinä, ovat väliaikaisia.

Ensimmäiselle ja toiselle seikalle – fossiilisen energian välttämättömyydelle ja ei-inhimillisyydelle – annettu vähäinen huomio talousteorioissa on erityisen noloa näkemyksille, jotka oman itseymmärryksensä mukaan pyrkivät kuvaamaan tosiasiat tosiasioina tuotannon lattiatasolla. Kun Karl Marx ja Friedrich Engels kirjoittavat *Kommunistisessa manifestissa*, että kapitalismissa "kaikki pyhä ja säätyperäinen haihtuu ilmaan", he kuvaavat osuvasti modernia kokemusta, mutta jättävät mainitsematta, että kuvaus koskee nimenomaan kapitalismia, joka pystyy kasvattamaan työn määrää vuosikymmen vuosikymmeneltä. Samaan tapaan esimerkiksi Martin Heideggerin huomio, että teknologinen olemisenymmärrys kohtaa kaiken varantona, raaka-aineena käyttöä varten, unohtaa työn merkityksen: aine on raakaa vain työn näkökulmasta, ja ilman työtä teknologia ja aine voivat aivan hyvin istua rauhassa vierekkäin toisiinsa puuttumatta.

Fossiilista energiaa koskeva sokea piste on itsessään merkityksellinen ilmiö. Nopeuden ja kiihtyvyyden kokemus, jota niin futuristit ja realistit, kapitalistit ja kommunistitkin ovat ihailleet, on suora seuraus fossiilisesta energiasta. Moniin teorioihin on jopa hiipinyt käsitys, että teollistumisen, modernisaation ja viimeistään informaatioyhteiskunnan myötä sivilisaatio on lopullisesti irrottautunut luonnosta. Polttava ironia kätkeytyy siihen, että tämä käsitys riippumattomuudesta on mahdollinen tietyn luonnon ominaisuuden ansiosta; sen, että oli olemassa suuri määrä korkealaatuisia fossiilisia polttoaineita. Riippumattomuus-usko antaa modernismille sen omalaatuisen tiedollisen kieroutuman:

moderni kehitysuskoinen ihminen ei tunne oman olemassaolonsa ehtoja, vaan kuvittelee lahjaksi saamiaan asioita ansioikseen.

Fossiilikapitalismi ja -sosialismi naftismina

Kenties kuvaavin ja kohtalokkain esimerkki tästä epistemologisesta kieroutumasta on nimenomaan talousteoreettinen. Valtavirtaisen taloustieteen mukaan markkinat löytävät korvaajan mille tahansa tuotteelle kysynnän ja tarjonnan mekanismin avulla. Pienikin katsaus aineelliseen maailmaan kertoo, että oletus pitää paikkansa vain energiaylijäämien ja jatkuvan talouskasvun maailmassa – ellei sitten "korvaajalla" tarkoiteta myös kysynnän tuhoutumista. Lisäksi on helppo huomata, että energia (tai työ) itse on poikkeus: energia ei ole vain tuote markkinoilla, vaan ehto sille, että markkinat ylipäätään ovat olemassa.

Slavoj Žižek[2] on huomauttanut, että Marx käsittelee *Pääomassa* kapitalismin historiallista syntyä ja kapitalismia itseään erillään, koska hän haluaa tehdä näkyväksi, miten osa kapitalismin "ulkoisista" ehdoista sen synnyn jälkeen muuttuu ikään kuin kapitalismin "sisäisiksi" piirteiksi. Esimerkki on raha, joka historiallisesti ensin kasaantui ei-kapitalistisesti (niin kutsuttu "alkuperäinen kasautuminen" eli ryöstäminen, ulossulkeminen, kaappaaminen ja niin edelleen), mutta sittemmin muuttuu kapitalismin sisäiseksi "tuotteeksi", joka kiertää itseriittoisesti rahasta tuotteen kautta uudeksi rahaksi. Žižekin mukaan juuri ulkoisesta sisäiseksi muuttumisen hetkeä voidaan pitää kapitalismin itsenäistymisen hetkenä. Psykoanalyytikkona hän jatkaa huomauttamalla, että "uudelleenkoodattu" ulkoinen ehto (rahan kasaantuminen ei-kapitalistisesti) on syntyneessä

systeemissä tyypillisesti unohdettu, torjuttu, kielletty. Suuri määrä vapaasti käytettävissä olevaa energiaa on vastaavanlainen ehto fossiilikapitalismille. Fossiilienergia on kapitalismin synnyn ulkoinen ehto, jota kapitalistinen taloustiede sittemmin käsittelee yhtenä korvattavissa olevana tuotteena muiden joukossa.[3] Jatkuva tarve energian kaappaamiselle kertoo samalla, että "alkuperäinen kasautuminen" on joissakin muodoissaan koko ajan käynnissä; näin ollen myös tarve sen unohtamiselle tai torjumiselle pysyy.

Epistemologiselle kieroutumalle, jossa ulkoisesta sisäiseksi "uudelleenkoodattu" ehto unohdetaan, voidaan öljyn kohdalla antaa nimi "naftismi". Naftistisia ovat käsitykset ja teoriat, jotka kuvittelevat jonkin teollisen sivilisaation tai modernin elämänmuodon piirteen olevan järjestelmän "sisäinen" asia, vaikka kyseinen piirre on suoraa seurausta fossiilisten polttoaineiden olemassaolosta.

Timothy Mitchell esittää kirjassaan *Carbon Democracy*[4] suorastaan, että taloustiede laskennallisena rahataloutta koskevana oppina syntyi vasta 1900-luvun puolivälissä, kun vuosisadan alun akateeminen talousteoria ja 1800-luvun poliittinen taloustiede voitiin jättää taakse. Öljyn helppo ja halpa saatavuus antoi taloustieteilijöille mahdollisuuden unohtaa aikaisemman "malthusilaisen" pelon luonnonresurssien hiipumisesta ja mahdollisuuden kuvata tuotantoa rahan kiertokulkuna. Näin taloustieteestä tuli rahan tiedettä, ei aineen tai aineellisen tuotannon kuvausta. Kuten Mitchell tiivistää, öljyn tuotannon nousulla oli se ratkaiseva merkitys, että öljyn myötä energialla ei enää ollut merkitystä.[5] Tämä merkitsemättömyys, putoaminen pois laskelmista, on yksi naftismin kruununjalokiviä.[6]

Kapitalismin harvinaisen epänaftistisella tavalla nimenomaan fossiilikapitalistiseksi tunnistanut politiikantutkija Elmar Altvater[7] on analysoinut fossiilisten polttoaineiden ja

kapitalistisen tuotannon maantieteellisen ja ajallisen järjestelyn yhteyksiä. Fossiiliset polttoaineet ja globaali kapitalismi sopivat toisilleen kuin käsi ja hansikas. Halvan kuljetusenergian myötä tuotanto voidaan irrottaa paikallisista olosuhteista ja keinovalaistuksen avulla se voidaan irrottaa ajankohdasta. Kun tuotannon paikalla ei fossiilisten polttoaineiden ansiosta ole väliä,[8] myös työntekijöillä on vähemmän valtaa. Sama koskee sosialismia: kapitalismin kanssa tuottavuudesta kilpaillut valtiososialismi, joka esimerkiksi Neuvostoliitossa nosti kansantalouden feodalismista teolliseksi valtioksi muutamassa hassussa vuosikymmenessä, oli nimenomaan fossiilisosialismia.

Tätä taustaa vasten Kuuban kokemus Neuvostoliiton hajottua ja sieltä saadun halvan öljyn loputtua on erityisen puhutteleva. Kuuban 1990-luvun tilannetta kutsutaan nimellä *período especial en tiempos de paz*: liikenne, tuotanto ja maanviljely oli järjestettävä kokonaan uudelleen, kun jopa 20 prosenttia öljyntuonnista hävisi parissa vuodessa (öljyntuonti Neuvostoliitosta/Venäjältä putosi noin kymmenesosaan aiemmasta). Erityisesti ruoantuotannon suhteen kokemukset ovat olleet rohkaisevia, ainakin siinä mielessä, että fossiilisten polttoaineiden saannin romahtaminen ei välttämättä merkitse nälkäkuolemia (kuten puolestaan Pohjois-Koreassa samassa tilanteessa tapahtui) ja että tuotanto voidaan hajauttamalla ja luomu- ja permakulttuurin menetelmiä soveltaen saada riittävälle tasolle.[9] Asiaa talouden rajoitusten näkökulmasta pohtii myös Fidel Castro, joka toteaa elämäkerrassaan: "Marx ajatteli, että varallisuuden kasvua rajoittaa sosiaalinen järjestys, ei luonnon resurssit, kuten nykyään tiedämme."[10]

Vielä suoremmin fossiilikapitalismi voidaan nähdä kehitysmaatutkija Jussi Raumolinin[11] tapaan ryöstötalouden (*Raubwirtschaft*) muotona, jossa ratkaisevaa on ainutkertaisten resurssien kaappaaminen sieltä, missä niitä on saatavissa.

Raumolin tarkastelee taloutta entropian näkökulmasta, jolloin ryöstötalous tarkoittaa myös tarkoituksellista ja kolonialistista alueiden muokkaamista: kaaosta yhtäälle ja vaurautta toisaalle. Tämän ryöstö-luonteen tunnistaminen tarkoittaa samalla, että taloustieteen tai muun naftismin inhimillisille taidoille ja tiedoille antama ansio osoittautuu ainakin osittain harhaiseksi.

Tilannearviota ja aikataulua

Fossiilikapitalismin kehityksessä voidaan erottaa kolme eri vaihetta. Ensimmäinen on yllä mainittu lähes katkeamaton taloudellisen kasvun aika teollisen vallankumouksen alkuvaiheista aina 2000-luvun alkupuolelle asti. Fossiilisten polttoaineiden käytön noin 150 vuotta kestänyt jatkuva kasvu (korkoa korolle) tarkoittaa, että yli puolet kaikesta öljystä, mitä tähän asti on poltettu, on poltettu vuoden 1980 jälkeen. Vastaavasti yli puolet kaikesta öljystä, joka koskaan (tai täsmällisesti sanoen: satoihin miljooniin vuosiin) tullaan polttamaan, poltetaan vuosien 1980–2020 välillä. Nämä neljä vuosikymmentä lähistöineen muodostavat eräänlaisen modernin maailman katon, ainetta siirtävän ja muokkaavan työn aallonharjan.

Näiden neljän vuosikymmenen keskelle, alkaen jostakin 2000-luvun alkupuolen vuodesta, sijoittuu toinen merkittävä vaihe, kun fossiilisten polttoaineiden tuotanto ei enää merkittävästi kasva. Kasvun selän katkaisee korkealaatuisen raakaöljyn tuotannon huippu, joka saavutettiin noin vuonna 2005.[12] Vaikka tuotannon kasvun loppua pyritään korvaamaan niin kutsutuilla epätavanomaisilla öljy- ja kaasulähteillä (kuten liuske-esiintymät), sekä kiihtyvällä hiilen kaivamisella, eivät nämä toimet pysty muuhun kuin

parhaimmillaan korvaamaan korkealaatuisen öljyn tuotannon laskua. Öljyn tuotanto on nyt maailmanlaajuisesti "pomppuisella tasanteella" (*undulating plateau*): se ei kasva eikä laske merkittävästi. Seurauksena on ollut öljyn hinnan viisinkertaistuminen 2000-luvulla ja tämän kustannuksen kerrannaisvaikutukset maailmantaloudelle. Sikäli kun ensimmäisen poikkeustilanteen oloissa syntynyt fossiilikapitalismi tarvitsee jatkuvaa energiantuotannon kasvua, merkitsee energiantuotannon kasvun loppuminen myös fossiilikapitalismin loppulamaa. Loppulama ei ole syklinen korjausliike tai taantuma, vaan seuraus siitä, että vuosi vuodelta ja vuosikymmen vuosikymmeneltä ei enää voidakaan tehdä enemmän fyysistä työtä. Loppulamasta voidaan jo nyt selkeästi tunnistaa sen epätasainen jakautuminen: jotkin yksilöt, ryhmät, alueet ja kokonaiset maat joutuvat jo luopumaan erityisesti öljyn käytöstä sen korkean hinnan vuoksi, samaan aikaan kun toiset yksilöt, ryhmät, alueet ja maat jatkavat entiseen malliin ja vielä kolmannet suorastaan hyötyvät fossiilienergian korkeasta hinnasta.

Jollakin kenties vasta jälkeenpäin tunnistettavalla hetkellä alkaa kolmas vaihe, kun energiantuotanto ei enää pysy huipputasollaan, vaan laskee merkittävästi. Kasvun tasaantumisen vaikutukset talouteen ovat suurelta osin tunnistamatta; vielä vaikeampi on ennakoida fossiilienergian tuotannon merkittävän laskun seurauksia. Joka tapauksessa vaihe kaksi ja kolme merkitsevät tuntemamme fossiilikapitalismin loppua.

Siirtymää vaiheeseen kaksi ja kolme ajaa kolme isoa pahaa sutta: öljyhuippu, EROEI ja viejämaamalli.[13] Öljyhuippu tarkoittaa yksinkertaisesti suurinta öljyn tuotannon hetkeä, joka öljyllä uusiutumattomana energianlähteenä ehdottomasti on. Tämä asettaa tiukan geologisen rajan tuotannolle. Vähemmälle huomiolle on jäänyt viejämaamalli (*export land model*),[14] joka huomauttaa, että

maailmanmarkkinoille päätyvän öljyn määrä vähenee myös siksi, että öljynviejämaiden oma kulutus kasvaa niiden vaurastuessa; jos maan oma kulutus kasvaa nopeammin kuin tuotanto, on vietävää vähemmän. Viejämaamallin seuraukset ovat nähtävissä esimerkiksi Iranin ja Saudi-Arabian kaltaisten maiden kunnianhimoisissa ohjelmissa vaihtoehtoisen energiantuotannon rakentamiseksi.

Ratkaisevin seikka on kuitenkin tuotannosta saatavan vapaasti käytettävissä olevan energian määrä. Tätä voidaan arvioida suhdeluvulla EROEI (*energy return on energy invested*), joka saadaan yksinkertaisesti jakamalla saadun energian määrä energiantuotantoon käytetyn energian määrällä. Jos luku on yli yksi, saadaan lisäenergiaa, jos alle, jäädään tappiolle. Parhaiden varhaisten öljylähteiden EROEI on ollut jopa yli sata (yhden öljytynnyrin työllä on saatu yli sata tynnyriä öljyä), nykyään öljylähteiden EROEI-arvot vaihtelevat kymmenen ja muutaman kymmenen välillä.

Täsmällisiä EROEI-laskelmia on vaikea tehdä, mutta laskevan EROEI:n syyt ja seuraukset ovat yksinkertaiset. Syyt: koska parhaat lähteet on käytetty ensin, on nykyään öljyä haettava yhä hankalammista olosuhteista ja käytettävä yhä huonolaatuisempia lähteitä. Seuraukset: kustannukset nousevat, ja vaikka tuotannon absoluuttinen määrä pysyisi samana, siitä ei ole yhtä paljon iloa, koska suurempi osa energiasta menee itse energiantuotantoon. Muun yhteiskunnan ja talouden saama osuus pienenee, kun EROEI heikkenee.

Koska varsinkin suurimpien öljyntuottajien, valtiollisten öljy-yhtiöiden (kuten Saudi-Aramco, Gazprom, National Iranian Oil Corporation, PetroChina, Pemex, Kuwait Petroleum) tuotanto ja kapasiteetti on salainen ja jopa tahallaan virheellisellä informaatiolla peitelty, on luotettavien tuotantolukujen saaminen vaikeaa ellei mahdotonta.[15]

Jonkinlaisena indikaattorina öljyn saatavuudesta toimii markkinataloudessa hinta. Tuoreiden arvioiden mukaan[16] välillä 1999–2013 öljyn tuotantokustannukset (ei-valtiolliselle yhtiöille) nousivat 10,9 prosenttia vuodessa (vuosina 1985–1999 luku oli 0,9 %). Tuotantokustannusten inflaatiotasoitus on vaikea tehdä, koska energiakustannukset ovat monin tavoin kytkeytyneet kaikkiin muihin kustannuksiin, mutta inflaatiotarkistettunakin nousu on vähintään 5–6 prosenttia. Jos ja kun öljyn tuotanto ei merkittävästi kasva, koko 5–6 prosentin vuosittainen kustannusnousu (eli viime kädessä öljyn saamiseksi tehtävän työmäärän kasvu) pitää vähentää aikaisemmin saadusta energiaylijäämästä, siis muusta taloudesta.[17]

Näin ollen jo kakkosvaiheessa, jossa fossiilisten polttoaineiden absoluuttinen tuotantomäärä ei laske, vaan on kaikkien aikojen huipputasolla, talouden käytettävissä olevan energian ja työn määrä on jo laskussa. Siksi seurauksena on tuntemamme talouskasvavan kapitalismin loppulama ja fossiilikapitalismin romahdus.

Tverbergin ja Fossin deflatorinen malli

Nettimaailmassa kuuluisaksi tulleiden blogistien Gail Tverbergin ja Nicole Fossin esittämä deflatorinen romahdus -malli eroaa muista öljyhuipun huomioonottavista talousmalleista kahdella tavalla.[18] Ensinnäkin se painottaa finanssijärjestelmän merkitystä resurssikysymyksissä. Kyse ei ole vain siitä, kuinka paljon ja minkä laatuista fossiilista energiaa (tai mineraaliresursseja, tai juomavettä, lannoitteita ja viljelysmaata) on saatavilla, vaan siitä, millaiset tuotto-odotukset ja rakenteet on finanssijärjestelmällä, joka energian tuotantoa rahoittaa. Karkeasti sanottuna: maassa voi olla paljonkin

öljyä, mutta jos kukaan ei rahoita öljynporausta, ei öljyä saada esiin. Toinen ero on, että Tverbergin ja Fossin mallin mukaan resurssien hupeneminen aiheuttaa finanssijärjestelmän kaatumisen deflaation, ei inflaation kautta.

Mallin mukaan tilanne tällä hetkellä on seuraava. Talouskasvu tarvitsee halpaa energiaa ja nykymuotoinen finanssikapitalismi tarvitsee talouskasvua. Koska halpaa energiaa ei ole saatavilla, taloutta on kasvatettu velkarahalla, erityisesti yksityisten ihmisten ja yritysten ottamilla lainoilla, mutta myös valtioiden velkarahalla.[19] Kalliin energian ja pienen tai olemattoman talouskasvun tilanteessa velan maksu vaikeutuu ja käy mahdottomaksi: kun talouden koko kasvaa, velanhoitokulut suhteessa pienenevät vuosi vuodelta, mutta talouden kutistuessa velanhoitokulut kaappaavat koko ajan suuremman osan koko potista. Myöskään valtiot eivät pysty tukemaan pankkeja loputtomasti, koska niiden veronkantokyky heikkenee, esimerkiksi koska palkansaajien tulojen kasvu on pysähtynyt tai kääntynyt laskuun. Vuoden 2008 jälkeen tilanne on saatu pysymään kasassa lisäämällä kierrossa olevan rahan määrää (*quantitative easing* eli setelirahoitus Yhdysvalloissa) ja nollakorolla. Molemmat ovat kuitenkin jonkin tietyn rajan jälkeen "narulla työntämistä", koska rahan määrän kasvattaminen ja kierron nopeuttaminen eivät lisää taloudellista toimeliaisuutta, jos riittävän tuottoisia investointikohteita ei ole.

Tämän suhteellisen "valtavirtaisen" tilannekuvauksen jälkeen seuraa deflatorisen mallin omintakeinen päätelmä. Ennen öljyhuippua suurin osa analyytikoista uskoi, että öljyhuipun vaikutus on inflatorinen: hyvälaatuisen öljyn niukentuessa poraaminen käy kalliimmaksi, mutta koska öljyä välttämättä tarvitaan, hinta nousee. Edelleen, koska öljy ja muut fossiiliset polttoaineet ovat mukana kaikessa tuotannossa, öljyn hinnan myötä kaikki muutkin hinnat nousevat

aiheuttaen inflaatiokierteen. Setelirahoitus ja nollakorko, jota velkavetoinen talous tarvitsevat, näyttäisivät olevan lisätekijöitä inflaatiokierteen ruokkimisessa. Seurauksena oletettiin olevan hintojen nousukierteen, jossa vahvat pärjäävät ja heikot putoavat kärryiltä. Tätä vastoin Foss ja Tverberg näkevät kaksi tekijää, jotka aiheuttavat pikemminkin deflaatiota.

Ensinnäkin, vaikka tuottajat tarvitsevat yhä korkeampaa hintaa, kuluttajat eivät pysty sitä maksamaan. Näin öljyn hinnasta muodostuu eräänlainen lasikatto talouskasvulle: jos kasvu heikkenee, öljyn hinta laskee ja kulutus kasvaa, mistä seuraa talouskasvua ja öljyn hinnan nousu, mikä puolestaan hidastaa kasvua ja maksukykyä, ja niin edelleen. Heikko talouskasvu ja heikkenevät fossiilisen polttoaineen varannot tuovat lasikattoa koko ajan hiljalleen alaspäin aiheuttaen pitkäaikaista kulutuksen tuhoutumista (*demand destruction*); kuluttajat vähentävät öljyn käyttöä pakon edessä. Tavanomaiselta talousteorialta jää tämän kulutuksen tuhoutumisen merkitys huomaamatta, koska se olettaa kulutuksen siirtyvän jonnekin muualle (esimerkiksi niin kutsuttuihin vaihtoehtoisiin energialähteisiin). Kulutus kuitenkin tuhoutuu kokonaan, koska vaihtoehtoisten energialähteiden energiahyöty (EROEI) on paljon pienempi kuin fossiilisten polttoaineiden. Energia ei ole vain yksi tuote markkinoilla, vaan edellytys sille, että markkinat ylipäätään ovat olemassa. Siksi energiantuotannon finanssipohjainen (ja energiahyötypohjainen) lasikatto merkitsee markkinoiden kokonaiskoon kutistumista.

Toiseksi, koska on valtavat määrät velkaa, jota ei koskaan pystytä maksamaan (koska talouskasvua ei enää tule), tulee kaikkien velkavetoiseen talousjärjestelmään kiinnitettyjen saatavien arvo romahtamaan. Tästä seuraa valtava deflatorinen paine, joka on paljon suurempi kuin hinnannousujen aiheuttama inflatorinen paine. Jo nyt tilanne länsimaissa

viittaa siihen, että koska velkoja ei pystytä maksamaan, niitä on jatkuvasti kirjattava tappioiksi, jopa nopeammin kuin setelirahoituksella (Yhdysvallat) ja uudella velalla syntyy lisää. Deflatorinen kierre yltyy, kun kuluttajat ja investoijat alkavat odottaa hintojen laskua siten viivästyttäen investointi- ja kulutuspäätöksiä.

Öljyn tuotannon kannalta deflaatio tarkoittaa tilannetta, jossa öljyn hinta laman ja finanssikriisin myötä on tuottajien kannalta liian alhainen, mikä kuristaa tuotantoa, mikä edelleen kuristaa finanssijärjestelmää. Erityisesti Tverberg on ennakoinut romahduksen tulevan öljyn hinnan laskun myötä: jos öljyn hinta putoaisi vaikkapa 80 dollariin tynnyriltä (mikäli esimerkiksi kysyntä laman vuoksi olisi niin heikkoa), suuri osa tuotannosta jouduttaisiin lopettamaan eikä ainakaan tarpeellisia investointeja tulevaan tuotantoon tehtäisi, mikä edelleen merkitsisi tilanteen heikkenemistä jatkossa. Finanssijärjestelmän rooli tässä on ratkaiseva. Kyse on siitä, ovatko öljylähteet riittävän tuottavia sijoituksia esimerkiksi pankkien tai eläkesäätiöiden ja muiden omistajien kannalta, eikä pelkästään siitä, että öljyä tarvitaan sen energiasisällön vuoksi kaikkeen tuotantoon. Oman epävarmuustekijänsä hinnan kehitykseen lisäävät vielä sodat, joiden taustat toisinaan liittyvät fossiilisiin polttoaineisiin ja muihin resursseihin.

"Deflatorisen finanssikaton" tunnistaminen on Tverbergin ja Fossin anti talouskeskusteluun. Vaikka öljyä olisi talouden energiantarpeen kannalta pakko tuottaa, sitä ei enää finanssijärjestelmän näkökulmasta kannata tuottaa. Tverbergin ja Fossin huomio sisältää klassisesta marxilaisesta näkökulmasta katsottuna uudenlaisen näkökulman kapitalismin sisäisiin ristiriitoihin.[20] Finanssijärjestelmän tuotto-odotukset ja rakenteet asettavat rajan energian tuotannolle, joka kuitenkin olisi välttämätöntä myös itse finanssijärjestelmälle.

Jotkin havainnot tukevat nimenomaan deflatorista teoriaa pikemmin kuin inflatorista. Ensinnäkin, öljyhuippu yhdistettynä finanssijärjestelmän kriisiin iski odotettua voimakkaammin nimenomaan "vahvoihin" talouksiin. OECD-maiden öljynkulutus on ollut järjestelmällisesti laskussa vuoden 2008 jälkeen, kun taas OECD:n ulkopuolisten maiden kulutus nousee – jopa niin, että ne yhdessä kuluttavat jo enemmän kuin OECD-maat yhteensä. Toiseksi, Steve Kopitsin analyysi talvelta 2013–2014 kertoo,[21] että eräät yksityiset öljy-yhtiöt eivät ainoastaan ole vähentämässä investointejaan (jotka 2000-luvulla ovat jyrkästi kasvaneet johtuen öljyn saatavuuden heikkenemisestä), vaan suorastaan purkamassa varallisuuttaan, eli myymässä kalustoaan ja osaamistaan, sekä suunnittelemassa siirtymistä muille tuotannon aloille.

Ei-valtiollisten öljy-yhtiöiden (kuten Shell, Esso ja BP) osuus maailman öljyntuotannosta on suhteellisen pieni, ja se on jo pitkään ollut laskussa.[22] Suurin osa maailman öljystä tulee jättimäisiltä valtiollisilta öljy-yhtiöiltä, mikä osaltaan kertoo romahdukseen valmiin fossiilikapitalismin rakenteesta: sitä eivät perustavalla tasolla luonnehdi niin kutsutut "vapaat markkinat", vaan valtiollisella pakkovallalla ylläpidetty uusiutumattomien resurssien esiin kaivaminen. Yhtiövallan ja valtioiden pakonomainen ylläpito ja hiipivä romahtaminen liittyvät nykytilanteessa elimellisesti toisiinsa. Samalla loppulaman oloissa palaavat viimeksi 1800-luvulla nähdyt tilanteet, jossa kapitalististen rakenteiden (pankit ja muut finanssilaitokset) ylläpitämiseksi ollaan valmiita myös globaalin järjestelmän ydinalueilla, Euroopassa, kuristamaan sekä niin kutsuttuja "vapaita markkinoita" että kokonaisia maita, väestöjä ja sukupolvia.

VIITTEET

1. Katso esimerkiksi Marshall Sahlinsin kuuluisa kuvaus kivikautisista yhteisöistä termillä "original affluent society" teoksessa *Stone Age Economics*. New York: Aldine, 1974.
2. *For They Know Not What They Do*, Lontoo: Verso, 1991, 215.
3. Samaan aikaan pitää niin klassisen marxismin korostaman materialismin kuin myös niin kutsutun uuden materialismin usuttamana muistaa, että toisin kuin raha, energia on ulkoinen ehto myös muille talousjärjestelmille, kuten sellaisille, joissa ei käytetä rahaa. Toisin kuin raha, energia ei ole ihmisten keskinäinen sopimus, tapa, sosiaalinen konventio, vaan osa sitä ei-inhimillistä, jota on oltava olemassa, jotta inhimilliset sopimukset, tavat ja sosiaaliset konventiot olisivat mahdollisia. Kuten Žižekin kaltaiset ideologiakriitikot ovat osoittaneet, myös raha synnyttyään muodostaa osan siitä perustasta, josta ihmisyksilöt ("porvarilliset subjektit") koostuvat, joten ero ei ole perustavuudessa vaan ei-inhimillisyydessä. Karkeasti sanottuna raha on suurimmaksi osaksi ihmislähtöistä, energia ei.
4. *Carbon Democracy. Political Power in the Age of Oil.* Lontoo: Verso 2011, 234.
5. "[Oil's] ready availibility in ever increasing quantities, and mostly at relatively low and stable prices, meant that oil could be counted on *not to count.*" Mitchell 2011, 234.
6. Naftismin kokemuksesta laajemmin ks. Antti Salminen ja Tere Vadén. *Energia ja kokemus*. Tampere: Niin & näin -kirjat, 2013.
7. "The Social and Natural Environment of Fossil Capitalism" *Socialist Register* 2007, vol. 43.
8. Vertailukohtana varhainen teollistuminen, joka oli riippuvainen sijoittumisesta esimerkiksi vesivoiman tai vesireittien ääreen.
9. Dale Allen Pfeiffer. *Eating Fossil Fuels. Oil, Food, And the Coming Crisis in Agriculture*. New Society Publishers, Gabriola 2006. Sopeutuksen jälkeen tilanne Kuubassa on maailmanlaajuisesti poikkeuksellinen, koska maa elää yhden maapallon luonnonresurssien varassa (toisin sanoen jos kaikki eläisivät kuin kuubalaiset, maapallon resursseja ei ylikulutettaisi),

samalla kun monet hyvinvoinnin mittarit (esimerkiksi elinajanodote ja luku- ja kirjoitustaito) ovat korkealla tasolla.

10. Fidel Castro with Ignacio Ramonet. *My Life*. Penguin, Lontoo 2008, s. 355. Mielenkiintoisella tavalla Castro kiinnittää huomiota myös siihen, että Neuvostoliiton henkilöautot kuluttivat paljon polttoainetta kenties siksi, että bensiiniä Neuvostoliitossa syntyi raskaan kaluston ja teollisuuden tarkoituksiin tapahtuvan jalostuksen sivutuotteena niin paljon, ettei henkilöliikenteen kulutukseen tarvinnut kiinnittää huomiota.
11. Jussi Raumolin. "Entropologian kehitys ja kehityksen entropologia", teoksessa *Energia, kulttuuri ja tulevaisuus*, Ilmo Massa (toim.). Helsinki: WSOY, 1982.
12. Ks. tarkemmin OECDn energiajärjestön IEAn vuosittaiset katsaukset "World Energy Outlook" vuoden 2006 jälkeen: http://www.worldenergyoutlook.org.
13. Yksityiskohtaisemmat esitykset näistä ja muistakin öljyyn liittyvistä teemoista löytyvät Rauli Partasen, Harri Paloheimon ja Heikki Wariksen kirjasta *Suomi öljyn jälkeen*. Helsinki: Into, 2013.
14. http://en.wikipedia.org/wiki/Export_Land_Model.
15. Poliittisesti ja taloudellisesti motivoiduista luvuista katso Partanen, Paloheimo ja Waris, 2013, sivut 94–98.
16. Steven Kopits, "Oil and Economic Growth", http://energypolicy.columbia.edu/sites/default/files/energy/Kopits%20-%20Oil%20and%20Economic%20Growth%20%28SIPA%2C%202014%29%20-%20Presentation%20Version%5B1%5D.pdf.
17. Energiatehokuuden kasvu on yleensä länsimaissa ollut yhden ja kahden prosentin välillä vuodessa; tämä ei riitä kattamaan kalliimman, hankalamman ja huonolaatuisemman öljyn porauksen aiheuttamia kustannuksia. Voidaan jopa kysyä, missä vaiheessa kasvava energiatehokkuus muuttuu alkavaksi fossiilikapitalismin luhistumiseksi tai romahdukseksi. Esimerkiksi Italiassa öljyn kulutus on vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen laskenut vuoden 1967 tasolle; kemisti Ugo Bardin arviot blogipostissa "The Other Side of the Peak": http://cassandralegacy.blogspot.it/2014/01/the-other-side-of-peak-italys-collapse.html.
18. Ks. esimerkiksi Gail Tverberg, "Oil supply limits and the

continuing financial crisis." *Energy*, Vol. 37, issue 1, 2012, sekä http://ourfiniteworld.com/2014/05/21/the-connection-between-oil-prices-debt-levels-and-interest-rates/, ja Fossilta: http://www.theautomaticearth.com/energy-finance-and-hegemonic-power/, http://www.theautomaticearth.com/40-ways-to-lose-your-future/

19. Velkavetoisuuteen on toki muitakin syitä, jotka Tverberg ja Foss tunnistavat, mukaan lukien syyt, jotka liittyvät esimerkiksi Reaganin ja Thatcherin läpi ajamaan uusliberalistiseen talousajatteluun.
20. Tverbergin ja Fossin näkökulma valaisee esimerkiksi niin kutsuttua "toista antagonismia" pääoman ja luonnon välillä: pääoma tarvitsee luonnonresursseja tuotantoa varten, mutta ei pysty niitä markkinoilla uusintamaan. Edelleen, deflatorinen finanssikatto on jonkinlainen muunnelma niin kutsutusta nemesis-laista eli voiton suhdeluvun tendenssimäisestä laskusta: kilpailu on (pitkän aikajänteen kannalta järjenvastaisesti) kuluttanut parhaat voitot tuottavat öljylähteet ensin ja luonut näin finanssijärjestelmän, jonka rakenteelliset voitto-odotukset eivät enää voi toteutua resurssien laadun heiketessä.
21. Kopits, em. lähde. Ks myös. uutisia esimerkiksi Shellin päätöksestä luopua arktisesta öljynporauksesta http://www.theautomaticearth.com/debt-rattle-feb-25-2014-bombshell/ ja brittiläisestä selvityksestä öljyntuotannon taloudellisista vaikeuksista http://www.telegraph.co.uk/finance/newsbysector/energy/oilandgas/10659167/North-Sea-oil-industry-needs-urgent-government-help-as-exploration-slumps-to-all-time-low.html.
22. Arvioiden mukaan jopa 90 % öljyreserveistä ja 75 % tuotannosta on valtiollisten öljy-yhtiöiden hallussa; Silvana Tordo, Brandon Tracy & Noora Arfaa. *National Oil Companies and Value Creation*. World Bank Working Paper no 218, The World Bank, Washington 2011.

3. Kriisi, palkkakilpailu ja kysymys eurooppalaisesta tulopolitiikasta

JOEL KAITILA

Euroopan talouskriisi jatkuu viidettä vuottaan. Suurtyöttömyys, loputon talouskuri ja ankeat näkymät ovat muodostuneet uudeksi normaaliksi. Mitä pidempään kriisi on jatkunut, sitä selvemmäksi on käynyt, että talous- ja rahaliitto EMU:n nykyinen rakenne aiheuttaa euroalueen sisälle vakavia taloudellisia epätasapainoja. Epätasapainot ovat seurausta siitä, että järjestelmä kannustaa vahvoja jäsenmaita "kuppaamaan" heikompia jäsenmaita aggressiiviseen palkkakilpailuun perustuvalla vientivetoisella talouspolitiikalla (*beggar-thy-neighbour* -politiikka).

Euroalueen epätasapaino-ongelmien taustalla on kyvyttömyys hallita kapitalistisen kilpailun vaikutuksia talous- ja rahaliiton sisällä. Rahaliiton sääntöihin on sementoitu tunnetut vaatimukset jäsenmaiden budjettikurista (alijäämä ei saa ylittää 3 prosenttia bruttokansantuotteesta) ja maltillisesta julkisesta velkaantumisesta (joka ei saa ylittää 60 % BKT:sta), joiden noudattamisen on ollut määrä tasapainottaa euroalueen talouskehitystä ja joiden rikkomisesta

jäsenmaita voidaan rangaista. Efektiivisesti säännöt ovat kuitenkin vielä tiukemmat, sillä 2000-luvun alun euromaiden budjettikriisien jälkimainingeissa vaatimus "tasapainoisesta tai ylijäämäisestä" valtionbudjetista tai enimmillään 0,5 prosentin keskipitkän aikavälin rakenteellisesta alijäämästä kohotettiin muokatun vakaus- ja kasvusopimuksen ytimeksi. Kriisin myötä EMU:n finanssipoliittisia sääntöjä on kiristetty entisestään niin kutsutulla talouskurisopimuksella, joka lisäksi antaa Euroopan komissiolle suoraa budjettivaltaa jäsenmaiden parlamenttien yli[1].

Euromaat ovat vuoden 1992 Maastrichtin sopimuksen nojalla luovuttaneet valuuttansa liikkeellelaskun sekä korko- ja rahapolitiikan Euroopan keskuspankki EKP:lle, jolloin myös jäsenmaiden raha- ja finanssipolitiikat tulevat erotetuksi toisistaan. Erityisesti nk. chartalistiset taloustieteilijät pitävät valtion ja valuutan erottamista taloudellisen katastrofin ennakkoehtona[2]. Budjettikurin takaamiseksi EKP ei myöskään saa rahoittaa jäsenmaita suoraan, joten jokaisesta jäsenmaasta tulee potentiaalinen luottoriski yksityisille rahoittajille, joilta jäsenmaiden on hankittava rahoituksensa.

Viimeistään kriisin puhkeamisen myötä nämä säännöt ovat osoittautuneet mielivaltaisiksi ja talousaluetta epävakauttaviksi rajoitteiksi. Niiden yhteisvaikutuksena ei synny vakautta ja kasvua. Päinvastoin, tunnusomaista on ollut funktionaalisen tulonjaon kääntyminen yhä leimallisemmin pääoman eduksi, kysyntävaje ja suurtyöttömyys sekä velkojien ja vahvojen jäsenmaiden rikastuminen heikkojen kustannuksella. Euron institutionaalisen rakenteen roolia kriisin syntyhistoriassa sekä tarvittavia reformeja on käsitelty varsin kattavasti kriittisissä puheenvuoroissa[3].

Tässä kirjoituksessa pyrin tuomaan esiin edellisiä kriittisiä analyyseja täydentävän näkökulman: jäsenmaiden budjettirajoitteen, rahoitusrajoitteen ja velkarajoitteen lisäksi

euroalueen kriisikehitystä on ohjannut koordinoidun tulopolitiikan puute. Eurojärjestelmän paradoksi on, että vaikka suurin osa jäsenmaista ja talousalue kokonaisuudessaan ovat talousmalliltaan kysyntävetoisia, rahaliiton ytimenä olevasta sääntöjoukosta muodostuu paine harjoittaa talouspolitiikkaa, jossa juuri kotimainen kysyntä uhrataan vientikilpailukyvyn hyväksi. Tähän ohjaa etenkin euron sääntöjen luoma tarve taata kansantalouden rahoitusasema vaihtotaseen ylijäämän kautta, mikä käytännössä merkitsee jäsenmaille kannusteita käydä keskinäistä palkka- ja verokilpailua. Näin eurojärjestelmä tuottaa sisäisesti jäsenmaiden välisiä taloudellisia epätasapainoja, joiden hallitsemiseen sen nykyinen rakenne ei sovellu vaan pikemminkin vahvistaa epätasapainoja.

Kilpailu, yksikkötyökustannukset ja inflaatio

Puhuttaessa valtioiden välisen kaupan epätasapainoista puhutaan aina valtioiden ja niiden yritysten menestymisestä kilpailussa maailmanmarkkinoilla. Yksinkertaisesti ilmaistuna menestyviin kansantalouksiin virtaa ulkomailta enemmän rahaa kuin ulkomaille maksetaan, jolloin niiden vaihtotase on ylijäämäinen; kilpailussa häviävät maat taas suorittavat ulkomaille enemmän maksuja kuin mitä niihin virtaa, jolloin niiden vaihtotase on alijäämäinen. Alijäämäinen vaihtotase merkitsee nettovelkaantumista. Euroalueella voidaan puhua jäsenmaiden välisen kaupan epätasapainoisuudesta, koska jäsenmaihin on muodostunut pysyviä vaihtotaseen yli- ja alijäämiä. Euroalueen ylijäämäisiä maita ovat olleet esimerkiksi Alankomaat, Suomi, Itävalta ja etenkin Saksa. Alijäämäisiä maita ovat olleet Välimeren alueen Italia, Kreikka, Espanja, Portugali sekä myös Ranska.

Vakiintuneen näkemyksen mukaan maailmankauppa hyödyttää pitkällä aikavälillä kaikkia osapuolia, eikä pysyviä kilpailullisia epätasapainoja synny muuten kuin kaupan vapautta rajoittavien poliittisten ohjauskeinojen kuten tullien ja verojen takia. Pohjimmiltaan näkemys kiteytyy ajatukseen, jonka mukaan kaupan epätasapainot tasoittuvat valuuttojen ulkoisen arvon muuttuessa: ylijäämiä kerryttävän kansantalouden valuutta vahvistuu, alijäämiä kerryttävän puolestaan heikentyy, ja tämä mekanismi tasaa lopulta niiden vientisektorien kilpailukykyerot.

Euroalueen voidaan periaatteessa ajatella kehittyvän näin suhteessa koko muuhun maailmantalouteen, tosin sillä varauksella että sen ali- ja ylijäämäisten kansantalouksien toiminnan sekä pääomavirtojen yhteisvaikutuksesta euron ulkoinen kurssi pysyy edullisena rahaliiton ylijäämämaille ja liian vahvana alijäämämaille. Sama ei kuitenkaan voi päteä yksittäisiin jäsenmaihin ja niiden välisten valuuttakurssien kehittymiseen, sillä kyseisiä valuuttoja ei enää ole. Nykyeurossa pääkanava sopeuttamiselle on reaalisten kustannusten, erityisesti palkkojen, joustaminen alaspäin. Nämä oletukset pätevät ylipäänsä vain jos analyysi abstrahoi rahataloudellisista muuttujista; kansainväliset pääomavirrat siis muokkaavat vaihtotaseiden alijäämien kehitystä merkittävästi. Esimerkiksi velkakysyntään ja tuontiin perustuvan talousmallin käyttö merkitsee vaihtotaseen heikentymistä, jos nettoviennin summa kääntyy negatiiviseksi; mutta jos vaihtotaseen alijäämän aiheuttaa tuottavuuden kasvuun tähtäävän investointikysynnän kasvu, tämän ei tarvitse merkitä kilpailukyvyn heikkenemistä.

Etenkin marxilaisessa ja jälkikeynesiläisessä taloustieteessä maailmankaupan automaattisen tasapainottumisen

mekanismiin on kuitenkin suhtauduttu epäilevästi. Erityisesti New School for Social Researchin taloustieteiden yksikön johtaja Anwar Shaikhin empiiriset tutkimukset usean vuosikymmenen ajalta osoittavat, että kansainvälinen vapaakauppa altistaa heikommat talousalueet kilpailukyvyltään vahvempien maiden yrityksille, eikä mitään takeita vaihtotaseiden epätasapainojen ja kilpailukykyerojen automaattisesta tasoittumisesta ole. Ulkomaansijoitukset ja pääomavirrat tekevät epätasapainojen eli ulkomaisen nettovelkaantumisen varaan rakennetun kasvumallin ylläpidon mahdolliseksi – kunnes se ei enää ole mahdollista tilanteessa, jossa tulovirrat eivät jaksa "kannatella" yksityisen ja julkisen velan kuormaa. Tällöin sijoittajien luottamuksen loppumisesta seuraava pääomapako lopulta romahduttaa korttitalon.

Shaikhin päätelmä on, että maailmankaupassa vallitsee absoluuttisen edun periaate suhteellisen edun sijaan. Myös Heiner Flassbeck ja Costas Lapavitsas, joiden euron kriisidynamiikan analyysiin seuraavassa tukeudun, soveltavat absoluuttisen kilpailuedun ajatusta[4]. Shaikhin mukaan kapitalismin historiallista kehitystä vastaa parhaiten käsitys, jossa vahvojen ja heikkojen maiden kilpailukykyerot ovat pysyviä ja vahvat maat jyräävät heikot paitsi kaupassa myös sanelemalla maailmankaupan institutionaalisen rakenteen sellaiseksi, että se tukee sekä vahvoja maita että niissä toimivia yrityksiä. Kaikki eivät siis hyödy kaupasta yhtäläisesti. Heikot maat "erikoistuvat" köyhyyteen ja työttömyyteen, joissa niillä on toki suhteellinen etu.

Arvioitaessa kansantalouksien kilpailuasemia maailmanmarkkinoilla on havainnollista turvautua yksikkötyökustannusten kehityksen tarkasteluun. Yksikkötyökustannukset ovat suhdeluku, jossa palkansaajakustannusten ja palkansaajien määrän välinen osamäärä jaetaan bruttokansantuotteella työntekijää kohti. Käytännössä yksikkötyökustannukset

ilmaisevat suhdelukua työn tuottavuuden ja nimellispalkkojen kehityksen välillä. Valtioiden kilpailuasemien muutokset voidaan siten hahmottaa yksikkötyökustannusten historiallista kehitystä seuraamalla. Valtiot ja niiden alueella toimivat yritykset määrittyvät sitä kilpailukykyisemmiksi, mitä matalammat yksikkötyökustannukset niillä on.

Yksikkötyökustannusten alentamiseen on kaksi pääasiallista reittiä[5]. Ensinnäkin työn tuottavuutta on mahdollista kohottaa uusien tuotantoteknologioiden käyttöönoton kautta. Toiseksi on mahdollista yrittää vaikuttaa palkkakustannuksiin. Yksikkötyökustannusten kehitys on siten sidoksissa sekä tulonjakokamppailuun että tuottavuuden kehitykseen. Flassbeck ja Lapavitsas korostavat, että näistä keinoista ensimmäinen on lähtökohtaisesti sekä yritysten että valtioiden käytettävissä. Yritykset voivat ottaa käyttöön uusia tuotantomenetelmiä, ja valtiot voivat tukea tuottavuuden kehittämistä erilaisin politiikkakeinoin, esimerkiksi panostamalla koulutukseen ja infrastruktuurin kehittämiseen.

Mikäli reaalipalkat kasvavat samassa tahdissa tuottavuuden kanssa, kehityksen hyödyt voivat ainakin periaatteessa jakautua tasaisemmin pääoman ja työn välillä kuin palkkakilpailussa. Jos tuottavuus ja palkat kohoavat suunnilleen samaan tahtiin, tuotteille voidaan myös odottaa syntyvän riittävästi kysyntää. 1970-luvulta alkaen tuottavuus on kuitenkin kasvanut huomattavasti palkkoja nopeammin, kun pääoma on pyrkinyt turvaamaan tulonjakokompromissin purkamisen kautta[6]. Euroopan talouskriisi on variaatio tästä teemasta ja esimerkiksi Saksan 2000-luvun talousmalli on perustunut siihen, että se harjoittaa muita selvemmin pääomaa suosivaa politiikka.

Palkkojen määräytyminen on sidoksissa tulonjakokamppailuun ja politiikkaan, joten palkkoihin vaikuttaminen ei ole samassa mielessä yritysten oman toiminnan

määrättävissä kuin tuottavuuskehitys on. Huolimatta viime vuosikymmenten trendistä kohti paikallisempaa työehdoista sopimista, palkkatasot eivät määrity yksin työmarkkinoilla. Alentaakseen palkkoja yritykset tarvitsevat tavallisesti välikappaleikseen työmarkkinajärjestöjä sekä etenkin valtioita, jotka kilpailevat keskenään siitä, kuka luo parhaat olosuhteet pääomien kasautumiselle. Palkkakilpailu eroaa tuottavuuskilpailusta siten, että se sysää kilpailukykyongelmat nimenomaan valtioiden ratkaistavaksi ja työväen kannettavaksi.

Halvimmilla yksikkötyökustannuksilla operoivat yritykset ovat markkinoilla etulyöntiasemassa, sillä ne säätävät toimialan hintatason. Tämä takaa niille paitsi suoran hintakilpailuedun myös strategista toimintaa koskevan edun. Ne voivat pyrkiä kasvattamaan omaa markkinaosuuttaan halventamalla tuotteiden hintoja ja kotiuttamaan vallitsevan marginaalin mukaisen voiton aiempaa suuremmasta tavaramäärästä; vaihtoehtoisesti ne voivat pyrkiä kasvattamaan voittomarginaaliaan nykyisen hintatason puitteissa. Molemmissa tapauksissa yksikkötyökustannusten madaltaminen on ehtona hintakilpailuedun hankkimiselle. Lopulta kilpailijayritykset joutuvat joko sopeutumaan hallitsevien yritysten hintatasoon tai luopumaan kilpailusta.

Hinnanasettajien kilpailuetua korostavaa järkeilyä voidaan soveltaa myös valtioiden toimintaan palkanasettajina. Kilpailtaessa maailmanmarkkinoilla siitä, kuka voi taata pääomille parhaat kasautumisedellytykset, kilpailukyvyltään vahvimmat maat asettavat muita matalampien yksikkötyökustannusten kautta standardin, johon muiden on oma taloudellinen mallinsa mukautettava. Nykyisessä rahaliitossa euromaiden keskeinen selviytymisstrategia on ollut nimenomaan palkkakilpailu. Siinä vahvat kansantaloudet syövät tai velkaannuttavat heikot.

Yksikkötyökustannusten kehitys kuvastaa inflaatiokehitystä

Flassbeck ja Lapavitsas esittävät, että yksikkötyökustannusten kehitys toimii havainnollisena välineenä arvioitaessa euroalueen inflaatiokehitystä. Heidän ajattelunsa perustuu yhtäältä nk. inflaation konfliktiteorian soveltamiseen ja lähtee toisaalta liikkeelle tavaravälitteiselle työnjaolle ominaisen talousjärjestelmän keskinäisriippuvaisuuksien huomioinnista[7]. Koska työtä tarvitaan panoksena minkä tahansa tavaran tuotantoketjussa sekä suorassa (työpanos) että epäsuorassa mielessä (tuotantovälineisiin ja muihin tuotantopanoksiin käytetty työpanos), palkkakustannukset tuotettua yksikköä kohden vaikuttavat keskeisesti tavaroiden rahahintojen kehitykseen. Tuottavuuden kehitys sekä sen hyötyjen ulosmittaaminen työn tai pääoman eduksi kytkeytyy samaan prosessiin, sillä reaalinen kansantulo muodostaa jakovaran työn ja pääoman osuuksille. Jos esimerkiksi työn tuottavuus kasvaa ja nimellispalkat pysyvät vakiona, merkitsee tämä Flassbeckin ja Lapavitsasin mukaan paitsi yksikkötyökustannusten madaltumista myös kysynnän vähenemistä ja inflaation hidastumista[8].

Euroalueen osalta Flassbeckin ja Lapavitsasin havaintona vuosilta 1999–2012 on ensinnäkin se, että yksikkötyökustannukset ovat kehittyneet hyvin eri tahtiin euron käyttöönoton jälkeen eri jäsenmaissa. Sama pätee inflaatioon. Vuoden 1999 jälkeen läheskään kaikki jäsenmaat eivät ole noudattaneet EKP:n inflaationormia vaan ovat poikenneet siitä joko ylös- tai alaspäin. Kaikkein eniten siitä on poikennut rahaliiton suurin talous Saksa lähes nollainflaationsa takia. Vertailun vuoksi Ranskan vuotuinen inflaatio oli samana ajanjaksona noin 2 prosenttia, kun taas Välimeren alueella inflaatio ylsi 2,7 prosentin tasolle. Toinen havainto on, että vaikka

EKP saattoi vielä muutama vuosi sitten argumentoida onnistuneensa saavuttamaan inflaatiotavoitteensa keskimäärin, talouskuripolitiikan vaikutukset näkyvät selvästi euroalueen inflaatiokehityksen hidastumisessa vuoden 2011 jälkeen. Osa euromaista on jo deflaatiossa[9]. Eurostatin viimeisimmän tiedon (14.11.2014) mukaan koko euroalueen inflaatio on nyt 0,4 prosenttia.

Flassbeckin ja Lapavitsasin mukaan oleellista on, että erot euromaiden inflaation ja yksikkötyökustannusten kehityksessä ovat johtaneet pysyviin kilpailukykyeroihin niiden välillä. Tämä käy ilmi kuviosta 1. Vaikka vuotuiset erot jäsenmaiden inflaatiossa ja yksikkötyökustannusten kehityksessä eivät ole välttämättä olleet suuria, niiden kumuloituminen euron käyttöönotosta alkaen on kasvattanut erot kilpailuasemissa merkittäviksi.

Tilannetta voidaan havainnollistaa viittaamalla hypoteettiseen tavaraan, jonka tuotantokustannukset olivat vuonna 1999 yhdenmukaiset koko euroalueella. yksikkötyökustannusten epätasaisen kehityksen takia tilanne on kuitenkin muuttunut radikaalisti. Vuoden 2010 tienoilla saksalaisyritykset pystyivät operoimaan noin 25 prosenttia matalammilla yksikkötyökustannuksilla kuin euroalueen yritykset keskimäärin ja noin 15 prosenttia matalammilla kuin ranskalaisyritykset. Saksalaisten yritysten oli onnistunut hankkia pysyvästi suuri hintakilpailuetu tavalla, joka salli niiden keskimääräisten voittomarginaalien säilymisen entisellään. Tämä teki saksalaisista vientiyrityksistä äärimmäisen kilpailukykyisiä ja loi pohjan Saksan vientikilpailustrategian toteuttamiselle muiden euromaiden kustannuksella.

Kuvio 1: Yksikkötyökustannusten kehitys Saksassa, Ranskassa ja Etelä-Euroopassa (1999=100)[10]

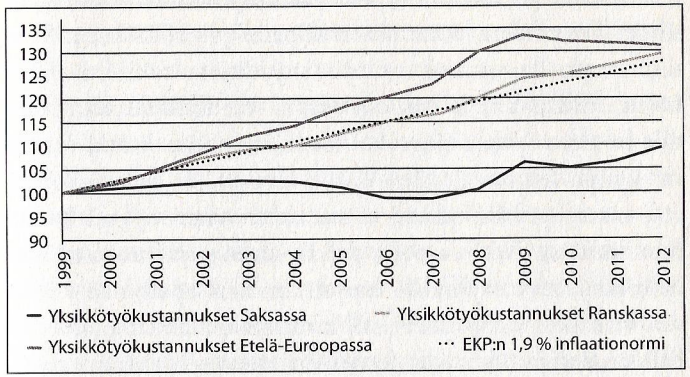

Euroalueen epätasapainot ja Saksan malli

Yksi keskeinen perustelu yhteisvaluutan käyttöönotolle oli se, että sen myötä päästäisiin eroon jäsenmaiden välisen kilpailun motivoimista valuuttakurssien devalvaatioista. Samalla vahvoille jäsenmaille kuitenkin avautui ovi sisäisen devalvaation eli palkkaleikkausten ja julkisen menokurin käyttämiselle kilpailuaseena muita vastaan. Euromaiden kilpailukykyerojen ja vaihtotaseiden epätasapainojen kehitys on pitkälti seurausta siitä, miten Saksa mukautti talousmalliaan yhteisvaluutan käyttöönoton yhteydessä ja alkoi köyhdyttää naapureitaan.

Euro otettiin käyttöön vuosituhannen vaihteessa globalisaatiotrendin ollessa kuumimmillaan. Järjestelmän tavoitteeksi tuli tehdä jäsenmaista mahdollisimman kilpailukykyisiä maailmanmarkkinoilla. Kuitenkin merkittävä osa euromaiden viennistä kohdistuu euroalueen sisälle ja suuren talousalueen olisi mielekästä kehittää sisäistä kauppaa sekä jäsenmaiden tuottavuutta.

Kilpailukykyideologian ongelmana on, että se ei huomioi

riittävällä tavalla kysynnän merkitystä talouden toiminnalle. Palkat eivät ole vain kustannus vaan myös tärkein kysynnän lähde. Tavaroiden tuottaminen kilpailukykyisellä hinnalla ei riitä yrityksille, vaan ne on myös myytävä voitollisesti. Palkkojen leikkaaminen voi näyttäytyä yksittäiselle kapitalistille houkuttelevana säästökohteena, mutta jos kaikki toimivat jonkin kansantalouden sisällä samoin, on todennäköistä että ennen pitkää kukaan ei saa tavaroitaan myytyä halutuun hintaan. Toisin sanoen palkka-aleen perustuvan talouspolitiikan menestyksekäs harjoittaminen edellyttää riittävän vientikysynnän imemistä kansantalouden ulkopuolelta. Palkka-alen ja ulkomaan kysynnän imemisen varaan rakentuvaa talousmallia kutsutaan toisinaan "köyhdytä naapuriasi -politiikaksi". Lisäksi se edellyttää, että köyhdytyksen kohde ei voi devalvoida valuuttaansa ja kykenee ylläpitämään ostovoimaansa lainojen avulla. Eurojärjestelmä takasi juuri näiden ehtojen täyttymisen, mikä loi edellytykset talousalueen sisäisten epätasapainojen kärjistymiselle.

Taloustieteilijä Eckhard Hein on luonnehtinut finanssikapitalismin yhdeksi ominaispiirteeksi sitä, että sääntelyn purkaminen sekä uudenlaisten rahoitusvälineiden kehitys on mahdollistanut yhtäältä velkavetoiseen kysyntään sekä toisaalta palkkakilpailuun ja vientiin perustuvien kansantaloudellisten mallien syntymisen. Euroalueen erityispiirre on yhtäältä näiden toisiaan edellyttävien talousmallien vakiintuminen yhden valuutta-alueen sisälle sekä toisaalta niiden uusintaminen kysyntää ylläpitäviä talouksia rankaisevan institutionaalisen rakenteen puitteissa ja ilman valtiovarainministeriön kaltaista keskitettyä yli- ja alijäämien kierrättämisestä huolehtivaa finanssipoliittista auktoriteettia[11]. Euron sisällä vientimerkantilismin ja velkakysyntämallien vuorovaikutuksen yleispiirteinä on ollut se, että rakenne tuottaa yhtäältä epävakautta ja toisaalta tulonjaon ja poliittisen

vallan kasautumista pääoman eduksi. Euron taloudelliselle rakenteelle on ominaista kärjistää pääoman ja työn ristiriidat tavalla, joka edesauttaa niiden tulkintaa kansallisina ristiriitoina, mikä ruokkii poliittista nationalismia.

Euron käyttöönotto sijoittui vuosiin 1999–2002 ja sen käyttöönottoa edelsi 1990-luvun sopeutusjakso, jonka tarkoituksena oli yhdenmukaistaa tulevien jäsenmaiden talouskehitystä. Euroopan vahvin maa Saksa asetti valuuttaunionille merkittäviä ehtoja ja rahaliiton sääntöjen perustaksi muodostuikin pitkälti sen toisen maailmansodan jälkeinen vientiin perustunut talousmalli. Jäsenmaiden tuli sitoutua "hintavakauteen" eli maltilliseen palkkapolitiikkaan, matalaan inflaatioon sekä tiukkaan finanssipolitiikkaan, ja lisäksi yhteisvaluutta poisti devalvaatioiden mahdollisuuden.

Sopeutusjakson aikana monet tulevat euromaat olivat taloudellisissa vaikeuksissa ja niin myös "Euroopan sairas mies" Saksa. On paradoksaalista, että Saksan vientikilpailukone alkoi yskiä, kun sen itsensä sanelemat talous- ja rahaliiton säännöt pantiin täytäntöön ensin 1990-luvun yhteisvaluuttaa edeltäneellä jäsenmaiden talouskehitystä yhdenmukaistaneella kaudella ja täysimittaisesti vuosina 1999–2002.

Saksan 1990-luvun ongelmia selitetään joskus siten, että Saksojen yhdistyminen söi Länsi-Saksan ja erityisesti sen taloudellisena moottorina toimineen vientiteollisuuden kilpailukykyä. Lähestyttäessä vuosituhannen vaihdetta ja euron käyttöönottoa Saksan kilpailukyvyssä ei ollut suurta ongelmaa esimerkiksi sen lähimpään ja ilmeisimpään verrokkiin eli Ranskaan nähden. Flassbeck ja Lapavitsas esittävät, että absoluuttisin termein mitattuna työn tuottavuus ja palkkataso olivat kehittyneet maissa yhdensuuntaisesti ja lisäksi yksikkötyökustannukset vastasivat pitkälti toisiaan. Uskottavampi selitys on, että Saksa menetti euron käyttöönoton

yhteydessä taloudellisen erityisasemansa Euroopassa, kun muut ottivat käyttöön sen vanhan talouspoliittisen mallin periaatteita eurojäsenyyden myötä[12].

Kansantalouksien kilpailukyky on aina suhteellista. Saksan euroa edeltäneessä mallissa vientikoneiston toiminta perustui korkean työn tuottavuuden lisäksi sen lähimpiä kilpailijamaita matalampaan inflaatioon ja tämän takaamaan hintakilpailuetuun. Yksinkertaistaen Saksassa oli sitouduttu sodanjälkeisenä aikana talousmalliin, jossa tuottavuus ja reaalipalkat kasvoivat käsi kädessä, ja inflaatio pyrittiin pitämään noin 2 prosentin tuntumassa, kun muissa maissa inflaatio oli huomattavasti korkeampaa. Sen menestys oli siten sidoksissa muita tiukempaan palkka- ja finanssipolitiikkaan ja suhteellisesti matalampaan kotimaiseen kysyntään, jota paikattiin ulkomaankysynnällä. Saksa saneli euron ehdot. Euron käyttöönotto yleisti Saksan mallin perustan euromaihin. Tämä vei pohjan Saksan suhteelliselta erityisasemalta, mikä näkyi ongelmina 1990-luvulla. Mutta se myös avasi oven uudelle variaatiolle vientikilpailukyvyn ja ulkomaisen kysynnän teemasta.

Mielikuvissa Saksan taloudellinen menestys liitetään korkeaan tuottavuuden kehitykseen kilpailukyvyn ytimenä. Mutta euron käyttöönoton jälkeen aggressiivinen palkkojenalennuspolitiikka ja työvoiman tietoinen prekarisoiminen ovat kuitenkin näytelleet paljon tärkeämpää roolia. Sen sijaan maan tuottavuuskehitys on ollut keskinkertaista.

Alkusysäyksenä Saksan uudelle talousmallille voidaan pitää vanhan mallin perustana toimineen työn tuottavuuden ja reaalipalkkojen kehityksen välisen kytköksen purkamista vientiteollisuuden ja Gerhard Schröderin punavihreän hallituksen johdolla vuonna 1999. Tämä loi perustan myös 2000-luvun niin kutsutuille Hartz-reformeille. Niillä painostettiin ammattiliittoja, purettiin työmarkkinoiden säätelyä,

heikennettiin työttömyysturvaa sekä lisättiin työttömien velvoitteita. Reformien myötä Saksaan syntyi merkittävä prekaarien ja erittäin matalapalkkaisten osa-aikatöiden (niin kutsuttujen *mini-jobien*) sektori, jolla työskenteli syksyllä 2013 yli 7 miljoonaa henkilöä eli noin 17 prosenttia Saksan työvoimasta[13].

Työmarkkinareformien myötä Saksa siis otti asteittain käyttöön talousmallin, jossa kotimainen kysyntä ja työväen ostovoima jäädytettiin kymmeneksi vuodeksi kilpailukyvyn kohottamiseksi. Yhteisvaluutan myötä muut euromaat eivät voineet vastata devalvaatioilla, joten Saksa saavutti jälleen erityisaseman Euroopassa. Saksan yksikkötyökustannusten erittäin hidas kasvu 2000-luvulla selittyy juuri palkkojen ja työehtojen huononnuksella, ei niinkään tuottavuuden poikkeuksellisella kehityksellä. Saksa on menestynyt, koska sen hyökkäys työväenluokkaa vastaan on ollut vielä muita häikäilemättömämpi. Flassbeck ja Lapavitsas esittävät, että palkkaratkaisullaan Saksa siis devalvoi sisäisesti vientikilpailukykynsä ylivoimaiseksi. Tämä sysäsi samalla euroalueen kasvavien vaihtotaseiden epätasapainojen polulle.

Työmarkkinauudistusten ohessa maan yksityinen sektori ja budjettitasapainoon tähdännyt julkinen sektori alkoivat säästää voimakkaasti, joten maan talouskehitys lepäsi yhä enemmän vientiteollisuuden tuottamien ylijäämien varassa. Kun palkkakehitys pysyi samalla jäädytettynä, muodostuivat yritysten voitot erittäin suuriksi. Ja kun kilpailua oli vähän, yritysten kannustimet investoida tuottavuuteen olivat verrattain pieniä. Voittojen kierrättäminen rahoitussektorille, esimerkiksi lainattavaksi edelleen Välimeren maihin, oli paljon kannattavampi vaihtoehto[14].

Flassbeckin ja Lapavitsasin mukaan Saksan uusi talouspoliittinen malli ei olisi voinut toimia ilman ulkomaista velkaan perustunutta kysyntää ja Saksaa avokätisempää

palkkapolitiikkaa Välimeren maissa. Eurojärjestelmä merkitsi myös jäsenmaiden lainakorkojen yhdenmukaistamista ja madaltumista tasolle, joka vastasi rahoitusmarkkinoiden arvioita vahvojen euromaiden velanmaksukyvystä ja luotettavuudesta.

Juuri korkojen madaltuminen takasi halvan lainarahan saannin maissa, jotka perustivat talousmallinsa velkakysyntävetoiseen kasvuun, mikä merkitsi ulkomaisen kysynnän saatavuutta Saksan kaltaisille palkkoja leikanneille vientimaille. Matala korkotaso perustui puolestaan siihen, että ennen pankkikriisin puhkeamista syksyllä 2008 euromaita ei pidetty merkittävinä luottoriskeinä. Lisäksi on syytä muistaa, että suurin osa velasta oli yksityistä. Itse asiassa julkisesta velasta tuli ongelma vasta, kun huomattavia riskejä taseisiinsa kasanneet yksityistä velkaantumista vauhdittaneet pankit joutuivat vuonna 2008 alkaneen finanssikriisin myötä itse ongelmiin.

Euron sääntöjen mukaan valtiot olivat yhtäältä vastuussa pankkien pelastamisesta, mutta toisaalta säännöt rankaisivat jäsenmaita velkarahalla tehdystä pelastusoperaatiosta. Uudessa tilanteessa vaihtotaseen alijäämät tulkittiin riskiksi ajautua maksukyvyttömyyteen. Rahoitusmarkkinat rankaisivat ongelmiin joutuneita maita yhä korkeammilla koroilla, mikä syvensi entisestään niiden maksukykypulmia. Hätälainoille asetettiin ehdoiksi myös mittavia leikkauksia. Vasta EKP:n lupaus ostaa "tarvittaessa" valtioiden velkakirjoja syksyllä 2012 rauhoitti velkakirjamarkkinoita ja päätti akuuteimman kriisivaiheen. Yhtä kaikki markkinat eivät ennen kriisiä huomioineet euron ristiriitaista rakennetta, jossa valuutoistaan ja rahapoliittisesta autonomiastaan erotetut valtiot ovat vastuussa pankeistaan, ja hinnoittelivat lainojen riskit väärin.

Kumuloituneet kilpailukykyerot sekä velka- ja vientivetoisten talousmallien noidankehä rahaliiton sisällä ovat

Kuvio 2: Kaupan epätasapainojen kasvu alkaa euron käyttöönotosta – vaihtotaseiden yli- ja alijäämät prosenttiosuuksina BKT:sta[16].

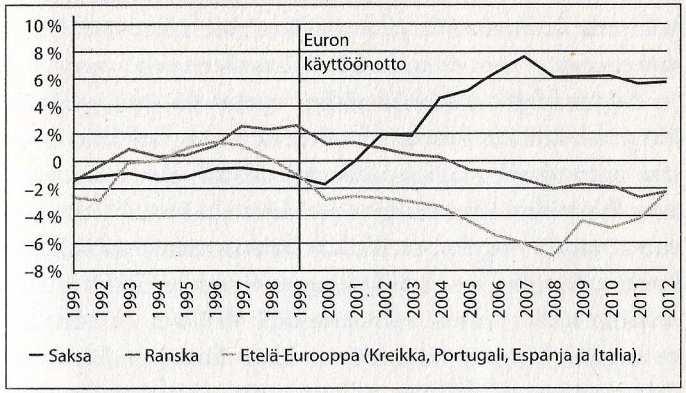

johtaneet pysyviin vaihtotaseiden epätasapainoihin euromaiden välillä. Saksa kerrytti euron käyttöönoton aikana lieviä alijäämiä ja Välimeren alueen maat puolestaan ylijäämiä. Tilanne kääntyi ensin päälaelleen yhteisvaluutan käyttöönoton jälkeen ja alkoi kärjistyä vuodesta 2002 alkaen. Saksan keräämät ylijäämät nousivat jatkuvasti saavuttaen jopa 8 prosenttia BKT:sta vuonna 2007. Tämän jälkeen Saksan ylijäämät ovat vakiintuneet noin 6–7 prosentin erittäin korkealle tasolle. Kehityksen peilikuvana Välimeren maat alkoivat kerryttää massiivisia vaihtotaseen alijäämiä ja velkaantua. Lisäksi työttömyysaste kääntyi Saksassa laskuun 2000-luvun loppupuolella ja alkoi kriisin iskettyä kohota voimakkaasti Välimeren maissa. Tavallaan Saksa vei työttömyytensä Välimeren maihin[15].

Toisin sanoen Saksa on ollut rahaliiton todellinen vapaamatkustaja. Palkkaleikkauksilla eli työväen kustannuksella hankittu absoluuttinen hintakilpailuetu on merkinnyt maan vientiyritysten menestystä muiden euromaiden kustannuksella. Valuuttaunionissa maiden kilpailukykyerot tavallaan

kuvastavat niiden "reaalisia vaihtokursseja", mutta koska EMU poistaa devalvaation kaltaiset keinot niiden tasoittamiseen, heikommilla jäsenmailla ei ole käytössään juuri muita keinoja kuin erikoistua työttömyyteen ja köyhyyteen.

Euron lyhyen historian tärkeä opetus on, että jos rahaliiton suurimman kansantalouden sallitaan harjoittaa kuppaa naapuriasi -mallin palkkapolitiikkaa vuosikymmenen ajan kiinteiden valuuttakurssien järjestelmässä, kaikki ovat ennen pitkää ongelmissa. Vaikka Saksan asema on suhteellisesti vahva, myös sen talous supistui vuoden 2014 toisella neljänneksellä. Kuten taloustieteilijä William F. Mitchell on argumentoinut, äärimmäisen kireä finanssipolitiikka ja *Schuldenbremse* eli julkisen velkaantumisen kieltävä perustuslakikirjaus lamaannuttavat investoinnit. Saksan hyötyminen kiristyspolitiikastaan on siten kahdella tavalla näennäistä. Ensinnäkin se on saatu aikaan työväen kustannuksella. Toiseksi se vaikuttaa negatiivisesti maan investointeihin, tuottavuuden kehitykseen ja Mitchellin arvion mukaan rapauttaa lopulta myös Saksan infrastruktuurin[17]. Talouskuripolitiikan institutionalisoimisen seuraava askel tulee luultavasti olemaan julkisen velkaantumisen kieltävien eli "tasapainoisen tai ylijäämäisen julkistalouden budjetin" vaatimuksen käytännössä sementoivien perustuslakikirjausten vieminen läpi EU-jäsenmaissa[18].

Sisäinen revalvaatio ja kysymys eurooppalaisesta tulopolitiikasta

Nykyisessä eurojärjestelmässä kilpailukykyerojen ja tästä johtuvien vaihtotaseiden epätasapainoisuuksien tasaaminen edellyttää reaalisten kustannusten eli käytännössä palkka- ja hintatasojen kautta tapahtuvaa sopeuttamista.

Talouskuri-ideologian myötä vaatimuksena on, että kilpailukykyään menettäneet maat pakotetaan palkanalennuksiin ja julkisiin menoleikkauksiin sekä veronkorotuksiin. Tätä kutsutaan joskus sisäiseksi devalvaatioksi. Toisin sanoen EMU:n sääntöjen oletus on, että kaikkien jäsenmaiden on omaksuttava Saksan malli, jotta ne voivat alkaa kerryttää vaihtotaseen ylijäämiä ja näin tasapainottaa budjettinsa sekä saavuttaa vakaus- ja kasvusopimuksen määrittämän "kestävän" julkisen velkaantumisen tason.

Tosiasiassa talouskuripolitiikka on viimeisen neljän vuoden aikana romuttanut "kriisimaiden" taloudet ja sysännyt erityisesti Välimeren maat massatyöttömyyteen. Velkaantuminen ei ole taittunut vaan kiihtynyt sopeutustoimien myötä, eivätkä kaupan epätasapainot ole kuroutuneet umpeen. Lisäksi budjettikuri estää taloutta elvyttävien tulovirtojen syntymisen koko euroalueella tilanteessa, jossa yksityinen sektori investoi ja työllistää kysyntävajeen takia nihkeästi.

Hyvä osoitus nykyisen rahaliiton sopimusten ristiriidoista on se, että vaikka Ranska on ainoana jäsenmaana noudattanut lähes pilkulleen EKP:n 2 prosentin inflaationormia ja huolehtinut tuottavuuden ja ostovoiman kehittymisestä samaan tahtiin, siellä vallitsee liki 11 prosentin työttömyys ja maa on menosopeutuspaineen alla. Rahaliiton sääntöjen systemaattinen rikkominen on siis vahvoille maille kannattavampaa kuin niiden noudattaminen.

Nykyisten euroinstituutioiden ristiriitoja olisi Flassbeckin ja Lapavitsasin mukaan mahdollista välittää tulopolitiikan keinoin. He esittivät keväällä 2013 mallin, jossa epätasapainojen sopeutusta toteutetaan sisäisen revalvaation eli ostovoiman turvaamiseen tähtäävän politiikan avulla[19]. Jotta euromaiden kaupan epätasapainoja aiheuttavat kilpailukykyerot voisivat tasaantua "ylöspäin", yksikkötyökustannusten on

noustava enemmän kilpailukykyisemmissä ylijäämämaissa kuin alijäämämaissa. Euroalueen nykyisten epätasapainojen tasoittamisen lisäksi jäsenmaiden talouspolitiikan tulisi pitkällä aikavälillä estää uusien kilpailukykyerojen ja epätasapainojen syntyminen. He mukaan sopivin työkalu tähän on jäsenmaiden välinen palkkapolitiikka. Lisäksi mallissa esitetyn talouspolitiikan olisi määrä poistaa kannustimia jäsenmaiden väliseen palkkakilpailuun sekä vakauttaa euroalueen kysyntäkehitys tuottavuuden ja reaalipalkkojen sidoksen avulla.

Malli perustuu EKP:n inflaationormin soveltamiseen, eli Flassbeck ja Lapavitsas ovat selvästi valmiita uhraamaan optimaaliset politiikkasuositukset sen toteutettavuudelle tässä ja nyt. He esittävät, että sen kautta voidaan toteuttaa palkkapolitiikkaa, jossa jäsenmaiden reaalipalkkojen kehitys sidotaan suoraan niiden omaan tuottavuuskehitykseen sekä lisätään rahapalkkoihin 2 prosentin eli nykyisen inflaatiotavoitteen mukainen korotus joka vuosi. Mikäli kaikki jäsenmaat sitoutuisivat tähän tavoitteeseen, kuten Ranska on tehnyt, pysyviä euroalueen vakautta uhkaavia kilpailukykyeroja ei syntyisi. Toiseksi reaalipalkkojen ja tuottavuuden kytkeminen toisiinsa merkitsee sitä, että työntekijät saavat osuutensa talouden arvonlisästä, eikä palkkojen osuus tulonjaosta pienene jatkuvasti voittojen kustannuksella. Kolmanneksi malli pyrkii varmistamaan, että jäsenmaat noudattavat talouspolitiikkaa, jossa ne sitoutuvat elämään oman tuottavuuskehityksensä ja varallisuutensa mukaisesti. Nykyinen euro rankaisee jäsenmaita "yli varojensa" elämisestä, mutta vahvojen vientitalouksien eläminen "ali varojensa" on ollut kriisikehityksen osalta paljon vahingollisempaa. Kriisi ei lopu ilman suunnanmuutosta ylijäämämaiden politiikassa.

Kilpailukykyerojen tasaaminen on toteutettava pitkällä aikavälillä siten, että reaalipalkkojen ja tuottavuuskehityksen

yhdenmukaistamisen lisäksi nimellispalkkojen korotustahti on kilpailukyvyltään vahvemmissa maissa suhteellisesti nopeampaa kuin heikommissa. Kilpailukykyerojen tasoittuminen hillitsee yli- ja alijäämien syntymistä, jolloin vahvat maat eivät hyödy perusteettomasti työväkensä ja alijäämämaiden kurittamisesta. Flassbeckin ja Lapavitsasin esittämässä skenaariossa esimerkiksi Ranskan tulisi pitää nykyinen 2 prosentin korotuslinjansa yksikkötyökustannusten kehityksessä, Välimeren maiden tulisi sitoutua pyrkimään 2 prosentin tasoa kohti eli hidastamaan palkankorotustahtiaan hiukan, ja Saksan tulisi sitoutua korottamaan palkkojaan tuntuvasti, jotta yksikkötyökustannukset nousevat noin 5 prosenttia vuodessa seuraavan kymmenen vuoden ajan. Tällainen tulopolitiikka johtaisi euromaiden kilpailukykyerojen tasaantumiseen tavalla, joka ei romuta euroalueen talouksien tuotantorakennetta ja ostovoimaa.

Näiden toimien yhteisvaikutuksen olisi määrä katkaista myös euroalueen deflaatiokierre. Voidaan kuitenkin perustellusti kysyä, ovatko vuonna 2013 ehdotetut korotukset liian maltillisia nykyisessä tilanteessa, jossa euroalue keikkuu jatkuvasti lähempänä deflaatiota[20].

Mikäli Flassbeckin ja Lapavitsasin ehdottamaa euroalueen sisäisen revalvaation ratkaisumallia pidetään mielekkäänä, nousee esiin kysymys euromaiden, euroinstituutioiden sekä työmarkkinajärjestöjen välisen keskitetyn tulopoliittisen mekanismin luomisesta. Flassbeckin ja Lapavitsasin mallin mukaisen tulopolitiikan tulisi sisältää jäsenmaille kannustin tuottavuuden ja työllisyyden kehittämiseen sekä euroalueen sisäisen kysynnän ylläpitoon, joissa kaikilla on voitettavaa, eikä palkkakilpailuun, jossa häviävät lopulta kaikki. Yksi mahdollisuus olisi luoda mekanismi, jossa epätervettä palkkakilpailua harjoittavien maiden ja niiden yritysten hyötyjä sakotetaan ja ulosmitataan niille jäsenmaille,

jotka noudattavat tuottavuusnormiin sidotun tulopolitiikan mallia[21]. Myös verokilpailun estäminen edellyttäisi talouspoliittista koordinaatiota. Nykyisellä EU:lla on Macroeconomic dialogue -toimielin, joka saattaisi soveltua jäsenmaiden välisen tulopoliittisen koordinaation alustaksi. Oleellista on, että nykyisen talouskurisopimuksen koordinaation malli, joka siirtää vallan EU:lle ja kaventaa jäsenmaiden liikkumatilan käytännössä mitättömäksi, haastetaan. Flassbeckin ja Lapavitsasin ajattelu implikoi, että talouskurisopimuksen asettamissa puitteissa on epärealistista tavoitella poliittisen integraation vahvistamista, mutta taloudellisen integraation purkamista. Itse asiassa Bryssel–Frankfurt-linjan johtama ja sopimuksin sementoitu budjettikurilinja toteuttaa juuri tätä.

Ajatus palkkavetoisen kasvun talous- ja tulopolitiikasta istuu huonosti nykyiseen talouspoliittiseen ja ideologiseen ilmapiiriin. Sen vaihtoehtona on kuitenkin Euroopan ajautuminen syvemmälle taloudelliseen taantumaan ja poliittiseen umpisolmuun. Taloudellisessa mielessä uhkakuvana on deflaatio ja Japanin kaltainen pitkä taantuma. Talouskuripolitiikka kärjistää nykyisen eurojärjestelmän taipumusta kääntää työn ja pääoman väliset ristiriidat kansallisiksi ristiriidoiksi, mikä on toiminut käyttövoimana nationalistisen äärioikeiston nousulle Euroopassa[22]. Tilanteessa, jossa poliittinen vasemmisto ei ole kyennyt muuttamaan vallitsevia oloja ja valtasuhteita, muukalaisvihamielisyys ja näennäinen eliittien kritiikki on muodostunut merkittäväksi protestikanavaksi pettyneille eurooppalaisille. Todellisuudessa "kansallisen edun" nimissä tehty talouspolitiikka merkitsee nykyisen kurjistamislinjan jatkumista: yhden maan työväestön kurittaminen menoleikkauksilla tai palkkakilpailun kautta kääntyy talousliitossa lopulta kaikkien maiden työväen tappioksi kokonaiskysynnän laskun ja kilpailukyvyn nimissä tehtyjen uusien sopeutustoimien muodossa. Onkin ymmärrettävää,

ettei eliittien ja äärioikeiston yhteistyölle ole ilmaantunut esteitä. Samalla talouskuripolitiikka ruokkii kansallismielisen äärioikeiston vaikutusvallan kasvua ja luo jälleen edellytyksiä nationalismin ja suurpääoman etuja ajavien intressiryhmien liittoumalle. Historia opettaa, että nationalistien sateenvarjon alla on aina rajuilman sattuessa tilaa suuren rahan edustajille – poptähti Rihannan *Umbrella*-värssyä lainatakseni.

Huomioimalla euromaiden kilpailusta johtuvat ristiriitaisuudet ja niiden rahaliittoa epävakauttavat vaikutukset Flassbeckin ja Lapavitsasin malli täydentää kriisinhoitoehdotuksia, joissa keskitytään ensisijaisesti velkakriisin ja investointikriisin taittamiseen[23]. Mallissa hahmoteltua tulopolitiikkaa voitaisiin alkaa harjoittaa nykyisten euroinstituutioiden puitteissa, joten tällä hetkellä se saattaa olla toteuttamiskelpoisin tiekartta politiikalle, joka tähtää euroalueen vakauttamiseen. Heidän argumentaationsa osoittaa myös, että on välttämätöntä muuttaa euron nykyistä rakennetta, joka on kriisin kärjistymisen ja pitkittymisen keskeisin syy.

Lopulta nykyisen EMU:n ja EU:n poliittinen perusongelma voidaan kiteyttää rahataloustieteilijä Hyman Minskyn kysymykseen *Can "it" happen again?*, jolla hän viittasi tietysti 1930-luvun suureen lamaan. Suurlama voi toistua, koska sen toistumisen estäviä keskeisiä instituutioita on purettu uusliberalismin kaudella. Kriisin nykyisessä vaiheessa Minskyn kysymystä saattaa olla hedelmällisintä lähestyä hänen innoittajansa taloustieteilijä Michal Kaleckin näkökulmasta[24], jolloin "it" viittaa nationalistisen oikeiston nousuun suurtyöttömyyden ja kriisin oloissa.

VIITTEET

1. Ks. vuonna 2012 vahvistettu sopimus talous- ja rahaliiton vakaudesta, yhteensovittamisesta sekä ohjauksesta ja hallinnasta, http://european-council.europa.eu/media/639155/21_-_tscg.fi.12.pdf. Käytän sopimuksesta nimitystä talouskurisopimus.
2. Ks. esim. Jussi Ahokas & Lauri Holappa *Rahatalous haltuun.* Helsinki: Like, 2014; Paavo Teittinen, "Moderni rahateoria, euro ja Suomi", *Tiede ja edistys* 39:1 (2014), 47–66.
3. Ahokas & Holappa, emt.; Teittinen, emt.; Yanis Varoufakis, Stuart Holland & James K. Galbraith, "A Modest Proposal for Resolving the Eurozone Crisis, Version 4.0", heinäkuu 2013, http://yanisvaroufakis.eu/euro-crisis/modest-proposal/.
4. Shaikh ja Lapavitsas ovat tunnettuja marxilaisia taloustieteilijöitä. Etenkin Shaikh on työssään pyrkinyt osoittamaan valtavirtaisen taloustieteen tärkeimmät lähtökohtaoletukset ja teoriat sekä teoreettisesti että empiirisesti paikkansapitämättömiksi. Myös Flassbeck, joka on työskennellyt muun muassa Saksan valtiovarainministeriön johtavana virkamiehenä sekä YK:n kauppa- ja kehitysjärjestö UNCTADin palveluksessa, hylkää valtavirtaisen taloustieteen tarjoaman analyysikehikon ja on perustanut työnsä John Maynard Keynesin ja Michal Kaleckin teorioille. Kilpailusta ja kaupasta ks. esim. Anwar Shaikh, "Globalization and the Myths of Free Trade: History, Theory, and Empirical Evidence", teoksessa *Globalization and the Myths of Free Trade,* toim. Anwar Shaikh. New York: Routledge, 2007; Heiner Flassbeck & Costas Lapavitsas, *The Systemic Crisis of the Euro – True Causes and Effective Therapies.* Berliini: Rosa-Luxemburg-Stiftung, 2013. Saatavilla www-muodossa: http://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/Studien/Studien_The_systemic_crisis_web.pdf.
5. Tässä jaksossa abstrahoidaan tilan puuttumisen vuoksi pääomaliikkeiden vaikutuksista yksikkötyökustannusten ja kilpailukykyerojen kehitykseen, mikä luonnollisesti ehdollistaa analyysini selitysvoimaa. Shaikhin ja Antanopoulosin artikkelissa ne on sisällytetty mukaan. Flassbeck ja Lapavitsas ovat kysymyksen

osalta ambivalentteja. Ks. Flassbeck & Lapavitsas, *The Systemic Crisis of the Euro,* 13-14; ks. myös Anwar Shaikh & Rania Antanopoulos, "Explaining Long Term Exchange Rate Behavior in the United States and Japan", teoksessa *Alternative Theories of Competition: Challenges to the Orthodoxy*, toim. Jamee K. Moudod, Cyrus Bina & Patrick L. Mason. Lontoo: Routledge, 2013, 206–210.
6. Valaisevan historiallisen läpileikkauksen tästä globaalista kehityskulusta, palkkojen madaltamiseksi harjoitetun politiikan pääkeinoista sekä näiden politiikkojen makrotaloudellisista vaikutuksista tarjoaa David McNallyn artikkeli "Finanssisektorin epävakaus ja globaali ylikasautuminen: Alustava analyysi nykyisestä suuresta lamasta", teoksessa *Kurssi kohti Konkurssia. Talouskriisin syyt ja seuraukset*, toim. Yrjö Kallinen ym. Tampere: Vastapaino, 2011.
7. Inflaation konfliktiteoriasta ks. esim. Robert Rowthorn (1977) "Conflict, inflation and money" *Cambridge Journal of Economics 1 (3): 1977;* tavaratuotantojärjestelmän perusteiden työarvoteoreettisesta analyysista ks. Joel Kaitila (2013) Työarvoteoria ja yhtäläistymisoletuksen kritiikki. *Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.* Saatavilla www-muodossa: https://www.academia.edu/5257518/Ty%C3%B6arvoteoria_ja_yht%C3%A4l%C3%A4istymisoletuksen_kritiikki_Masters_thesis_
8. Flassbeck & Lapavitsas, *The Systemic Crisis of the Euro,* 8–10.
9. Emt., 11; ks. myös "Kuusi EMU-maata deflaatiossa", *Revalvaatio*, huhtikuu 2014, http://www.revalvaatio.org/wp/kuusi-emu-maata-deflaatiossa.
10. Kuvio ja laskelmaa koskevat yksityiskohdat Flassbeck & Lapavitsas, *The Systemic Crisis of the Euro,* 12.
11. Esim. Eckhard Hein, *The Macroeconomics of Finance-Dominated Capitalism and Its Crisis.* Cheltenham: Edward Elgar, 2013; Jörg Bibow, "Lost at Sea: The Euro Needs a Euro Treasury", 2013, http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_780.pdf.
12. Flassbeck & Lapavitsas, *The Systemic Crisis of the Euro,* 9-10. Saksan talousmallin taustoja koskevista huomioista ks. myös Jörg Bibow, "Germany and the Euroland Crisis: The Making of

a Vulnerable Haven", 2013, http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_767.pdf; Jörg Bibow "The Euro Debt Crisis and Germany's Euro Trilemma", 2012, http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_721.pdf.

13. Luvut ovat peräisin taloustieteen tutkimusprofessori William F. Mitchellin heinäkuussa 2014 julkaistusta "No fundamental shift of policy at the Bundesbank" -blogikirjoituksesta, ks. http://bilbo.economicoutlook.net/blog/?p=28519. Mitchell on käsitellyt Hartz-reformien makrotaloudellisia vaikutuksia ja merkittävyyttä useiden tieteellisten julkaisujen lisäksi lukuisissa blogikirjoituksissaan, ks. esim. helmikuun 2010 "Doomed from the Start", http://bilbo.economicoutlook.net/blog/?p=7909. Mikko Jakosen artikkeli tässä kirjassa tuo havainnollisesti esiin Saksan mallin kytkökset työn prekarisaatioon Euroopassa.
14. Flassbeck & Lapavitsas, *The Systemic Crisis of the Euro,* 19-20; 29–31.
15. Emt., 12–13.
16. Kuvio ja laskelmaa koskevat yksityiskohdat emt., 12.
17. Emt., 29-31. Ks. myös William F. Mitchell "Harhakuvitelmat upottavat Saksan". *Revalvaatio*, lokakuu 2014, http://www.revalvaatio.org/wp/harhakuvitelmat-upottavat-saksan/, käännös Joel Kaitila.
18. Perustiedot aiheesta ks. esim. http://de.wikipedia.org/wiki/Schuldenbremse.
19. Mallin tarkempi erittely ks. Flassbeck & Lapavitsas, *The Systemic Crisis of the Euro,* 23–25.
20. Yksi maailman suurimmista ammattiliitoista eli saksalainen IG Metall on esittänyt 5–6 % palkankorostusvaatimuksen syksyllä 2014, ks. esim. Reutersin uutinen aiheesta http://www.reuters.com/article/2014/11/11/germany-wages-unions-idUSL6N-0T12CE20141111.
21. Ajatus on peräisin Miika Kabatan ja Antti Ronkaisen blogikirjoituksesta "Oikeistolainen ja vasemmistolainen talouskuri", marraskuu 2012, http://anttironkainen.puheenvuoro.uusisuomi.fi/125066-oikeistolainen-ja-vasemmistolainen-talouskuri.

22. Nationalistisen ryhmien menestys vuoden 2014 eurovaaleissa on ilmeisin osoitus tästä, mutta niiden vaikutusvallan kasvu 2000-luvulla on näkynyt myös kykynä vaikuttaa politiikan sisältökysymyksiin, Kultaisen aamunkoiton kaltaisten liikkeiden salonkikelpoistumisena sekä avoimesti kansallismielisten asenteiden normalisoitumisena läpi Euroopan. Ks. tarkemmin esim. Li Andersson, Mikael Brunila & Dan Koivulaakso, *Äärioikeisto Suomessa - Vastarintamiehiä ja metapolitiikkaa.* Helsinki: Into, 2012.
23. Vrt. Varoufakis, Holland & Galbraith, "The Modest Proposal".
24. Kalecki käsitteli tarkkanäköisessä Political Aspects of Full Employment (*Political Quarterly*, 1943) -esseessään natsismin ja suurpääoman liittoumaa. Kaleckin mukaan liittouma mahdollisti Hitlerille suutyöttömyysongelman ratkaisemisen tavalla, joka ei vahvistanut työväenluokan poliittisen vaikutusvallan kasvua (kuten täystyöllisyysoloissa yleensä tapahtuu) vaan päinvastoin murensi sen. Historiallisesti saksalainen korporatismi, jolla oli keskeinen rooli sekä Hartz-reformien toimeenpanossa että Saksan sodanjälkeisen talouskuripolitiikan mallin toteuttamisessa, on tavallaan tämän liiton perillinen. Samalla Kalecki tuli ennustaneeksi melko osuvasti 1970-luvulta alkaen uusliberalismin luokkaperustan muodostavan allianssin koronkiskuriluokan, kapitalistiluokan poliittisten strategien ja konservatiivien välillä. Esseen nettiversio: http://gesd.free.fr/kalecki43.pdf.

4. Talous ja työ prekaarissa yhteiskunnassa

MIKKO JAKONEN

Vuoden 2003 keväällä yhdestä vauraan Pohjois-Italian tärkeimmästä talouselämän keskuksesta Milanosta alkoi kuulua uutisia uudenlaisesta työväenaktivismista. Itseään ChainWorkers-nimellä kutsuneet kansalaisaktivistit järjestivät erilaisia mielenosoituksia ja joukkotilaisuuksia, joissa he ottivat kantaa 2000-luvun nuorten työläisten työehtoihin ja palkkoihin. Heidän mukaansa 20–40-vuotiaiden, siis X/Y-sukupolven asema työmarkkinoilla poikkesi huomattavasti sotien jälkeen syntyneiden suurten ikäluokkien asemasta. Nuoren ikäluokan, joka kutsui itseään myös 1 000 euron ja CV-sukupolveksi, kokemuksen mukaan perinteiset ammattiliitot, niiden vuosikymmenten aikana taistelemat työehdot tai edes valtion säätämä yleinen työlainsäädäntö eivät enää suojelleet heitä työmarkkinoilla.[1]

Monet nuoret aktivistit olivat koulutettuja suurkaupunkilaisia, joiden kokemus työnteosta ja -hausta oli täynnä epävarmuuksia, epäselvyyksiä ja epämiellyttävyyksiä. Hyvästä koulutuksesta huolimatta he eivät onnistuneet löytämään

vakituista työtä. Sen sijaan he olivat päätyneet elämään pätkätyöttömyyden ja pätkätyösuhteiden hauraassa ketjussa. Osalle heistä muutamasta päivästä muutamiin kuukausiin kestäviä pätkätöitä tarjosi sama työnantaja, kuten esimerkiksi kunta tai yliopisto. Toiset taas työskentelivät erilaisten firmojen aina saatavilla olevana joustotyövoimana mitä kummallisimmilla ja epämääräisimmillä työsopimuksilla. Suurin osa heistä ei suinkaan työskennellyt ainoastaan koulutustaan vastaavilla aloilla. Sen sijaan tietokoneohjelmoijan, arkkitehdin, sairaanhoitajan, merkonomin, yhteiskuntatieteilijän tai graafikon koulutuksen saaneet ihmiset raapivat kasaan ansionsa tekemällä milloin hanttihommia, milloin korkeaa asiantuntemusta vaativia töitä – ja taatakseen tulotasonsa – usein vieläpä yhtä aikaa. Työehdot olivat kaikissa töissä lähtökohtaisesti heikot. Näiden nuorten aikuisten arkea leimasi yleinen epävarmuus ja mahdottomuus suunnitella elämäänsä seuraavaa pätkätyösuhdetta pidemmälle. Vaikutti siltä, että kokonainen sukupolvi oli pudonnut huonojen työehtojen ja kehnojen palkkojen McJob- eli paskaduuniloukkuun.[2]

Italialaiset löysivät kokemukselleen nopeasti yhteisen nimittäjän. Työ ja sitä myötä elämä oli heidän mukaansa prekaaria eli epävarmaa. Katolisen maan perinteitä noudattaen he loivat itselleen vuonna 2004 suojeluspyhimyksen, San Precarion. San Precario suojeli kaikkia niitä, joilla ei ollut pysyvää työpaikkaa, jotka asuivat vanhempiensa kodeissa kykenemättä muuttamaan omaan asuntoon saati perustamaan perhettä ja jotka olivat työnantajien mielivaltaisten pätkätyöehtojen, joustovaatimusten ja jatkuvasti laskevien palkkojen armoilla.

Pohjois-Italiasta liikkeelle lähtenyt heterogeeninen ja monipuolinen, uudenlainen työväenliike levisi nopeasti Espanjaan, Ranskaan, Saksaan ja myös Suomeen. Prekariaatti vaati aluksi yksinkertaisia asioita: pysyviä työsuhteita ja

riittävää palkkaa, joiden varaan voisi rakentaa hyvää tai edes kohtuullista elämää. Nopeasti prekariaatti joutui kuitenkin huomaamaan, että vaatimukset olivat vallitsevan taloudellisen tilanteen ja sitä tukevan poliittisen johdon mukaan mahdottomia: prekaarille sukupolvelle ei olisi tarjolla varmuutta, pysyvyyttä tai vaurautta. Prekariaattiliikkeessä alettiin tiedostaa, että prekaarien kokemukset eivät kertoneet ainoastaan yhden sukupolven hetkellisestä ja paikallisesta huonosta työmarkkinatilanteesta. Ne kertoivat teollisuustyön varaan rakentuneiden eurooppalaisten hyvinvointivaltioiden radikaalista muutoksesta uuden globaalin tietokapitalismin aikakauden kynnyksellä.

Prekaariaattiliike nosti ensimmäisenä Euroopassa poliittiselle agendalle kysymykset fordistisen tehdasteollisuuden ja sen varaan rakennettujen eurooppalaisten hyvinvointivaltioiden tarinan päättymisestä. Työntekijän epävarman aseman huomattiin olevan jotain yleisempää ja perustavampaa kuin oli aluksi osattu edes ajatella. Aktivistit ja pian myös tutkijat havaitsivat, että prekarisaation myötä eurooppalainen työvoima oli jälleen joutunut työnantajien mielivallan armoille ilman ammattiliittojen tai valtiollisten instituutioiden ja lainsäädännön turvaa. Jälkifordistinen tuotantomalli ja pääoman kasautumisen uudenlainen logiikka eivät enää tarvinneet tehdastyön ympärille järjestäytynyttä pysyvää ja kulutuskyvyltään kohtuullisen vaurasta työväkeä.

Sosiaalidemokraattinen kompromissi pääoman ja työväen välillä oli muuttunut pääomalle tarpeettomaksi. Juuri siksi prekariaattiliike oli alusta pitäen solidaarinen myös kaikkia maailman työläisiä sekä Eurooppaan pyrkiviä siirtotyöläisiä kohtaan. Prekaari, epävarma työmarkkinapositio yhdisti heidän mukaansa kaikkia työntekijöitä laittomista siirtolaisista korkeasti koulutettuihin tietotyöläisiin, prostituoiduista kulttuurin asiantuntijoihin, luovista aloista

hoitotyöläisiin ja tehtaiden joustotyövoimasta itseään työllistäviin freelancereihin ja yksityisyrittäjiin. Prekariaatti ei siis ollut vain koulutettujen nuorten identiteetti, vaan pikemminkin se oli nimi uudelle epävarmuuden aikakauteen astuneelle järjestäytymättömälle, heterogeeniselle ja kurittomalle työväenluokalle, josta käytettiin myös termiä globaali työväki tai *multitude*.[3]

Prekariaattiliike oli myös monella tavalla täysin uudenlainen kansainvälinen poliittinen liike eikä vähiten siksi, että se tuotti huomattavan suuren määrän haastavaa teoreettista analyysia ja tutkimusta tieto- ja palvelutalouden yhteiskunnallisesta todellisuudesta.[4] Voidaankin sanoa, että prekariaattiliike oli ensimmäinen jälkifordistisen aikakauden tuotantorakennetta heijastellut työväenliike. Liikehdintä alkoi vaikuttaa nopeasti myös akateemiseen tutkimukseen. Vaikka prekarisaatiota onkin tutkittu erityisesti Ranskassa aina 1970-luvulta lähtien, nosti vasta prekariaattiliike kysymyksen prekarisaatiosta kansainvälisen yhteiskuntatutkimuksen kartalle.[5] Kuten populaarissa julkisuudessa, myös akateemisessa keskustelussa prekariaatti herätti aluksi pahennusta. Prekariaatin esittämä kritiikki oli paikoin kovaa, eikä se jättänyt ketään rauhaan. Aktivistit löysivät prekarisaatiota tuottavia tekijöitä "oikeistolaisesta" uusliberaalista politiikasta ja uusklassisesta taloustieteestä, mutta yhtä lailla myös "vasemmistolaisesta" julkisen sektorin toiminnasta, ammattiyhdistysliikkeestä, hyvinvointivaltion perusrakenteista ja akateemisesta työntutkimuksesta.[6] Siksi kesti aikansa, ennen kuin prekariaatin esittämä perustava väite alkoi saada ansaitsemaansa huomiota yhteiskunnallisessa ja yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa.

Nykyisin puheet ja tutkimukset talouden, yhteiskunnan ja työn epävarmuudesta ovat arkipäivää. Poliittisesti termi prekarisaatio on kuitenkin edelleen "kuuma peruna". Niin

kuuma, että monet eivät edelleenkään halua käyttää termiä eivätkä myöntää ilmiön merkittävyyttä työelämän kautta jäsentyvässä yhteiskunnallisessa muutoksessa.

Prekarisaatio ja epävarmuuden talous

Prekariaattiliike nosti siis esiin kysymyksen työn ja elämän yleisestä epävarmistumisesta jälkifordistisessa taloudessa. Liike oli voimakkaimmillaan vuosina 2004–2007, minkä jälkeen aktivistien tempaukset ja satojatuhansia osallistujia kerännyt EuroMayDay-liikehdintä on vähentynyt ja muuttunut aiempaa paikallisemmaksi. Toisaalta prekariaattiliikkeen argumenteista on tullut osa viimevuosien merkittävimpien yhteiskunnallisten liikkeiden, kuten Indignadosin, yliopistojen leikkauksia vastustaneen opiskelijaliikkeen sekä Occupy!-liikkeen vaatimuksia.

Vuonna 2008 alkanut finanssi- ja talouskriisi siirsikin kysymyksen prekarisaatiosta aivan toiselle tasolle. Vaikka prekariaattiliikkeen ja itse käsitteen vastaanotto oli valtavirtamediassa, puolueissa, ammattiyhdistysliikkeissä ja akateemisessa tutkimuksessa aluksi nihkeää ja jopa vihamielistä, talouskriisi suuntasi yleistä yhteiskunnallista analyysiä kohti prekariaattiliikkeen ja prekarisaatiotutkimuksen näkemyksiä. Jos talouskriisi on opettanut jotain länsimaisille ihmisille, se on ainakin tehnyt selväksi, että ainoa varma asia vallitsevassa talousmallissa on epävarmuus. Prekarisaatio ei siis ole poikkeus, eikä prekariaatti nuorten tyytymättömien laiskureiden kapinaliike: prekarisaatio on arkipäivää ja prekariaatti on jatkuvasti kasvava ilmiö, johon kuuluu jopa noin kolmannes eurooppalaisesta työvoimasta.[7]

Työn ja yhteiskunnan prekarisaatio ei kuitenkaan ole syntynyt tyhjästä. Tarkasteltaessa prekaarin talouden ja

yhteiskunnan muodostaneita kehityskulkuja voidaan nostaa esiin ainakin viisi yleistä, toisiinsa kytkeytyvää tekijää: uusklassinen taloustiede, uusliberaali politiikka, tietotekninen vallankumous, ammattiyhdistysliikkeen ja vasemmistopuolueiden kriisi sekä hyvinvointivaltion muutoksia jouduttanut "kolmannen tien" sosiaalidemokratia.

Uusklassisen taloustieteen ja uusliberalismin liitto

Uusklassinen taloustiede[8] sai vankan aseman teollistuneiden länsimaiden talouspolitiikassa vuoden 1971 jälkeen, jolloin niin sanottu Bretton Woods -järjestelmä purettiin (lopullisesti järjestelmä kaatui vuonna 1976). Bretton Woods -järjestelmä oli toisen maailmansodan jälkeen luotu länsimaiden rahapoliittinen järjestelmä, jossa itsenäisten maiden valuuttojen vaihtokurssit oli sidottu dollariin, joka puolestaan oli sidottu Yhdysvaltain kultavarantoon. Bretton Woods -järjestelmä noudatteli monin tavoin John Maynard Keynesin (1883–1946) hahmottelemia makrotaloudellisia suuntaviivoja. Vaikka järjestelmä ei ollut täysin keynesiläinen vaan pikemminkin eräänlainen kompromissi keynesiläisen ja uusklassisen taloustieteen välillä, kyseinen järjestely vaikutti teollistuneiden länsimaiden talouspolitiikkaan siten, että maat tavoittelivat aktiivisesti muun muassa täystyöllisyyttä ja suhtautuivat positiivisesti valtion interventioihin kysynnän lisääjänä etenkin laskusuhdanteen aikana. Teollistuneille länsimaille Bretton Woods -aikakausi oli jatkuvan kasvun, teollistumisen, vaurastumisen ja hyvinvointivaltioiden rakentamisen aikaa. Monissa teollisuusmaissa nähtiin, että työväen ja pääoman ristiriita oli sovitettavissa sosiaalidemokraattisella järjestelyllä, joka takasi työntekijöille töitä, jatkuvasti kasvavat palkat sekä toimivan hyvinvointivaltion

infrastruktuurin, joka antoi turvaa työkyvyttömyyden tai työttömyyden hetkellä, koulutti lapset sekä huolehti ihmisestä työuran jälkeen ja vanhuudessa.

Bretton Woods -järjestelmä kaatui vuonna 1971 Richard Nixonin päätökseen irrottaa dollari kultakannasta. Päätös ei ollut puhtaasti poliittinen, sillä 1970-luvun alussa koettiin monia järjestelmään liittyviä ongelmia, jotka heijastivat käytössä olleiden ristiriitaisten keynesiläisten makro- ja uusklassisten mikrotalousjärjestelmien yhteensopimattomuutta. Dollari ja sitä myöten muutkin valuutat päästettiin siis kellumaan ja talouspolitiikassa alettiin noudattaa pääasiassa Chicagon yliopistossa hahmoteltua, "uusliberalismin guruna" tunnetun Milton Friedmanin (1912–2006) kehittämää monetaristista talousteoriaa. Keynesiläisen talousteorian mukaan talouden heiluntaa ja inflaatiota tulisi hillitä kysynnän lisäämisellä sekä kokonaiskysynnän säätelyllä eli valtion veropolitiikalla ja julkisilla investoinneilla. Monetaristien opissa olennaista taas oli itse rahan määrän säätely muun muassa koroilla ja muilla keskuspankin toimenpiteillä. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että laskusuhdanteessa valtio ei enää luonut työpaikkoja julkiselle sektorille tai muutenkaan edistänyt "keinotekoisesti" kansalaisten mahdollisuuksia kuluttaa. Monetarismi oli voimissaan 1970- ja 1980-luvuilla, mutta sen jälkeen sillä ei ole ollut niin keskeistä asemaa uusklassisessa teoriassa.

Uusklassista taloutta on vaikeaa tiivistää muutamaan periaatteeseen ja on huomattava, että taloustieteellisesti ymmärrettynä uusklassiseen paradigmaan voidaan lukea kuuluvaksi monia osin ristiriitaisiakin oppeja. Seuraavat kolme linjaa vaikuttavat olevan sille kuitenkin tyypillisiä.[9]

Ensinnäkin uusklassinen talous on sitoutunut metodologiseen individualismiin. Talouden keskiöön asetetaan yksilö, jonka toiminta on ensisijaista suhteessa yhteiskunnallisiin

ja taloudellisiin rakenteisiin. Rakenteiden nähdään muovautuneen historiallisesti, minkä vuoksi ne ymmärretään usein rajoittaviksi ja yksilön toimintaa hankaloittaviksi. Talous haluttaisiin "vapauttaa" "luonnolliseen" tilaansa, jossa sitä eivät haittaa erilaiset keinotekoiset esteet. Uusklassisen ajattelun taustalla on Adam Smithin (1723–1790) esittämä kuuluisa ajatus siitä, että jokaisen yksilön mahdollisimman vapaa pyrkimys oman rationaalisen itseintressinsä toteuttamiseen tuottaa parhaan mahdollisen kokonaisvaikutuksen yhteiskunnalle eräänlaisen "näkymättömän käden" vaikutuksella.[10]

Toiseksi uusklassinen taloustiede on sitoutunut metodologiseen instrumentalismiin. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikki toiminta – etenkin taloudellinen toiminta – nähdään aina vain ja ainoastaan välineenä yksilön intressien toteuttamiselle. Taloudessa ei voida sallia esimerkiksi eettisiä, moraalisia tai vaikkapa ekologisia rajoitteita, koska talouden tehtävä on toimia välineenä yksilöiden halujen maksimaaliselle toteuttamiselle.

Kolmanneksi uusklassista taloustiedettä luonnehtii ajatus metodologisesta tasapainottumisesta eli talouden luonnollisesta pyrkimyksestä tasapainoon. Toisin sanoen tämän paradigman mukaan taloudellisen toiminnan esteitä tulee pyrkiä poistamaan systemaattisesti, jotta kysyntä ja tarjonta voisivat kohdata toisensa mahdollisimman "puhtaasti" ja luonnollisesti. Opin mukaan esimerkiksi työttömyys johtuu keinotekoisesti liian korkeaksi nostetusta palkasta, minkä vuoksi työn ostaja ei pysty hankkimaan markkinoilta tarvittavaa työtä. Käytännössä työn hinnan on siis joustettava aina alaspäin, jotta talouteen ei synny "rakenteellista" työttömyyttä, ja jotta kaikki halutut investoinnit ja työt pystytään toteuttamaan.

Uusklassinen taloustiede loi perustan niin sanotulle

SOMPION KIRJASTO
Sodankylän toimipiste

uusliberalistiselle politiikalle, joka alkoi voimistua 1970-luvun loppupuolelta lähtien. Uusliberalismin taustat ovat vähintään yhtä vaiheikkaat kuin uusklassisen taloustieteen, mutta käytännössä se alkoi näkyä oikeistolaisena politiikkana 1980-luvulla Margaret Thatcherin (1925–2013) johtamassa Britanniassa ja Ronald Reaganin (1911–2004) johtamassa Yhdysvalloissa. On kuitenkin muistettava, että uusliberalistista politiikkaa ja uusklassista taloustiedettä on kokeiltu ja sovellettu useissa maissa ympäri maailman aina Yhdysvalloista Etelä-Amerikan moniin maihin (muun muassa Chileen), Aasiaan, Kiinaan, Baltiaan ja Länsi-Eurooppaan, eikä se ole rajoittunut ainoastaan "oikeistolaisten" poliitikkojen toiminnaksi.[11]

Uusliberalismin perusperiaatteina on vapauttaa markkinoita erilaisista "esteistä" eli käytännössä luoda valtiollisen ja kansainvälisen lainsäädännön avulla tilanne, jossa talouden toimintaan ja taloudelliseen kilpailuun puututtaisiin mahdollisimman vähän. Britanniassa uusliberalismi toteutui Thatcherin voimakkaana hyökkäyksenä sekä ammattiyhdistysliikettä että "yhteiskuntaa" eli julkisia palveluita ja julkista omistusta vastaan. Ammattiyhdistysliikkeen kautta organisoitunut työväki oli Thatcherin mukaan ongelma, joka tukahdutti Britannian kilpailukykyä nostamalla työn hintaa keinotekoisesti. Thatcher ajoi myös niin sanottua "populaaria kapitalismia". Sen tavoitteena oli purkaa Britannian valtiolliset monopolit esimerkiksi postitoiminnassa, rautateillä sekä kaasun- ja sähköntuotannossa ja -jakelussa. Julkista omaisuutta siis haluttiin yksityistää ja samalla yksityisille ihmisille tarjottiin avokätisesti halpoja lainoja, joilla he pääsivät kiinni omistusasumiseen. Näin kansalaisilla oli mahdollisuus omistaa asunto-osakkeita ja muita osakkeita, minkä nähtiin muuttavan kollektiivisen edun puolesta toimivat työläiset omaa yksityistä hyvää ja etua tavoitteleviksi

mikrokapitalisteiksi, oman elämänsä pääomasijoittajiksi.

Uusliberalistisen politiikan tavoitteena on myös valtion, toisin sanottuna julkisen sektorin supistaminen. Se korostaa uusklassisen talousparadigman oppeja ja kuuluttaa omasta elämästä vastuullisen yksilön perään. Käytännössä esimerkiksi yksilön sairaudet nähdään hänen omina ongelminaan, joista yhteiskunnan tulisi vastata vain rajoitetusti, jos ollenkaan. Esiin nousevat myös kysymykset koulutuksesta: onko yhteiskunnan rahoitettava koulutus ja jos on, niin mihin rajaan saakka? Milton Friedmanin oppeja seuraten monia hyvinvointivaltion saavuttamia julkisia palveluita, erityisesti terveydenhoitoa, työttömyys- ja sosiaaliturvaa sekä koulutusta on vaadittu supistettaviksi ja muutettaviksi "omavastuullisiksi".[12] Julkisia palveluita halutaan myös tehostaa, jotta niiden kustannuksia voidaan pienentää, mikä puolestaan johtaa yritysten ja työntekijöiden verotaakan pienenemiseen. Hyvinvointivaltion tyypillinen suhteellisen korkea, tuloerojen kaventamiseen tähtäävä veroaste on uusliberalistien mukaan kohtuuton ja ennen kaikkea se on este talouden vapaalle ja tasapainoiselle toiminnalle.

Neuvostoliiton romahdettua 1990-luvun alussa uusliberalistinen politiikka sai uuden käänteen. Rautaesiripun hävittyä Eurooppa oli uuden tilanteen edessä, sillä länsimaisesta kapitalismista vuosikymmeniä unelmoineet Itä-Euroopan ihmiset olivat valmiita tekemään töitä kilpailukykyiseen hintaan saavuttaakseen ihanteensa. Monet entiset itäblokin maat omaksuivat nopeasti uusliberalistiset opit. Samaan aikaan myös globalisaatio oli saavuttanut pisteen, jossa teollisuustuotannon ja keynesiläisen kompromissin varaan rakennettujen hyvinvointivaltioiden taloudellinen ja tuotannollinen perusta alkoi murentua. Kiina teki 1970-luvulla nopean talouspoliittisen suunnanmuutoksen, minkä vuoksi länsimainen teollisuus siirtyi Kiinaan. Myös Aasian

talousmahdit nousivat maailmankartalle. Tämä aloitti uuden aikakauden länsimaissa. Yksi tärkeimmistä seikoista oli länsimaisen jo 1980-luvulla suureksi nousseen työttömyyden muuttuminen pysyväksi "rakenteelliseksi" työttömyydeksi. Tehtaiden siirryttyä itään Euroopassa ei enää ollut tarjolla entisessä määrin perinteistä fordistista tehdastyötä. Sen seurauksena 1990-luvulla koeteltiin todellisesti hyvinvointivaltion perusrakenteiden kestävyyttä.

Kolmannen tien sosiaalidemokratia ja hyvinvointivaltion murros

1980-luvun oikeistolaisen politiikan aallon jälkeen talouden ja hyvinvointivaltion kriisi nosti 1990-luvulla monissa Euroopan maissa valtaan jälleen sosiaalidemokraattiset ja vasemmistolaiset puolueet. Globalisaation ja uudenlaisen talousparadigman paineissa Britanniassa Labour-puolue kehitti kuitenkin aivan uuden tavan ymmärtää sosiaalidemokratia. He kutsuivat sitä "kolmanneksi tieksi".[13] Kolmannen tien teoreettisena arkkitehtina toimi sosiologi, paroni Anthony Giddens (s. 1938) ja sitä toteuttivat aluksi voimakkaimmin Britannian pääministeri Tony Blair (s. 1953) ja Yhdysvaltain presidentti Bill Clinton (s. 1946). Kolmannen tien malli levisi laajalti länsimaisiin hyvinvointivaltioihin ja sen suuntaista politiikkaa harjoitettiin muun muassa Saksassa ja Suomessa. Kaksi pääministeri Paavo Lipposen (s. 1941) laman jälkeistä hallitusta toteuttivat monin tavoin kolmannen tien oppeja.

Käytännössä tämä tarkoitti uudenlaisen "uusliberalistisen sosiaalidemokratian" omaksumista. Oikeistolaisen uusliberalismin uhkaamaa hyvinvointivaltiota pyrittiin pelastamaan monin eri tavoin. Yksi tunnusomainen piirre kolmannen

tien politiikassa oli julkisen sektorin muuttaminen markkinatalouden lainalaisuuksien mukaan toimivaksi yrityksen kaltaiseksi tulosyksiköksi. Sen seurauksena julkisella sektorilla lanseerattiin tilaaja-tuottajamalli ja julkishallintoa tehostettiin niin kutsutulla New Public Management -järjestelmällä.[14] Tehostamisen ja supistamisen seurauksena julkisesta sektorista tuli työnantajana yksi merkittävimmistä pätkätöiden tarjoajista Suomessa. Erityisesti hoivatyössä sekä koulutuksessa pätkätyöt ovat olleet arkea 1990-luvulta lähtien.

Kolmannen tien sosiaalidemokratiaan liittyy myös ammattiyhdistysliikkeen ja yleisemminkin vasemmistopolitiikan kriisi. 1980-luvulla elettiin teollisuustyön ja julkisen sektorin kulta-aikaa. Suomessa vallitsi käytännöllisesti katsoen täystyöllisyys ja monet 1970-luvulla hallituksia kaataneet lakkoaallot olivat heikentymässä. Työvoima oli hyvin järjestäytynyttä ja se äänesti pääasiassa vasemmistopuolueita. 1980-luvulla äänestysinto kuitenkin laski noin kymmenellä prosenttiyksiköllä ja samalla työvoiman järjestäytyminen työväenliikkeessä alkoi hiipua. Erityisesti työntekijöiden aktiivisuus ammattiliitoissa ja puoluepolitiikassa väheni. Lisäksi ammattiliittojen rooli on muuttunut yhteiskunnallisessa keskustelussa viimeisten vuosikymmenten aikana. 1990-luvun lama vaati kaikkia osapuolia "puhaltamaan yhteen hiileen", mikä laski työväen palkkavaatimuksia ja vähensi huomattavasti lakkoalttiutta. Ammattiyhdistysliikkeen kesyyntymiseen vaikutti myös vasemmistopuolueiden pitkä hallitustaival yhdessä kokoomuksen kanssa 1990-luvulla. Viimeistään 2000-luvulla Suomessa vallitsi uudenlainen ammattiyhdistyskulttuuri, jossa lakkoilu ei enää ollut suosiossa. Elinkeinoelämä on ajanut jatkuvasti kovin äänenpainoin kolmikannasta luopumista ja vaikka näin ei vielä tosiasiallisesti olekaan tapahtunut, on

ammattiyhdistysliike epäonnistunut monin tavoin ajamaan työväen etuja muuttuvassa globaalissa ympäristössä niin sanotun kilpailukykyvaltion aikakaudella.

On myös huomattava, että perinteiset, vahvat, vientiteollisuuden ympärille keskittyneet liitot eivät ole enää itsestään selvässä avainasemassa suomalaisen tuotannon ja rikkauden luomisessa. Nykyaikaiselle tuotannolle olennaiset tieto- ja palvelutyön alat sekä toisaalta myös jatkuvasti kasvava hoitoala ovat olleet pääsääntöisesti heikosti järjestäytyneitä tai niiden käymiä kamppailuja työehdoista ja palkoista on johdettu heikolla menestyksellä. Tietotekniikan aloilla monet työläiset ovat jättäneet ammattiyhdistystoiminnan kokonaan, eikä ammattiliitojen asema ole vahva myöskään esimerkiksi yliopistoissa tai media-aloilla. Monilla luovilla aloilla ei edes ole liittoja, joiden kautta työntekijät voisivat järjestäytyä. Uudet työn muodot muistuttavat usein yrittämistä tai freelancer-työtä, kun taas perinteiset vahvat ammattiliitot ovat keskittyneet ajamaan teollisuuden massatyöläisen (eli pääsääntöisesti valkoisen työläismiehen) asemaa. 2010-luvulla ammattiliitot eivät olekaan kyenneet puolustamaan työntekijöitä kovin mallikkaasti ja uusien tuotannonalojen neuvotteluasema on ollut heikko. Tämän vuoksi suosiota on saavuttanut niin sanottu "Loimaan kassa" eli yksityinen ja poliittisesti sitoutumaton työttömyyskassa, joka ei pyri vaikuttamaan työmarkkinoihin. Loimaan kassaan liittyy joka kuukausi noin 1 000 uutta jäsentä ja kokonaisuudessaan siihen kuuluu jo noin 350 000 työntekijää.[15]

Kolmannen tien sosiaalidemokratia tarkoitti myös työn tarjontamallin omaksumista talouspolitiikan yleiseksi linjaksi. Uusklassisen talousteorian mukaan taloudessa on aina huolehdittava ennen kaikkea tarjonnan riittävyydestä. Ajatus perustuu jo yli 200 vuotta vanhaan Jean-Babtiste Sayn (1767–1832) kehittämään ajatukseen siitä, kuinka tarjonta

löytää aina kysyntänsä. Työvoimapolitiikassa tämä tarkoittaa ennen kaikkea palkkatason laskua (joka voi tapahtua joko nimellispalkoissa tai sitten inflaation kautta reaalipalkoissa) sekä eräänlaisen työvoimareservin luomista. On mielenkiintoista, että vaikka myös uusklassisen talousteorian kannattajat virallisesti tavoittelevat täystyöllisyyttä, on Euroopassa vallinnut 1980-luvulta lähtien jatkuvasti kasvava "rakenteellinen" työttömyys. Täystyöllisyyttä ei ole saavutettu edes talouskasvun huipulla. Suomessa täystyöllisyys saavutettiin viimeisen kerran 1980–1990-lukujen taitteessa, minkä jälkeen laman seurauksena Suomeen omaksuttiin uusklassinen talousmalli.

Työttömien suuri määrä on ymmärrettävästi rasite hyvinvointivaltiolle ja sen rahoitusperustalle. Työttömyys ja jatkuvasti kiristyvä kilpailu työpaikoista myös rapauttaa sosiaalista yhteenkuuluvuuden tunnetta ja lisää varallisuuseroja sekä monia sosiaalisia ja psykologisia ongelmia. Tästä huolimatta yritysten ja valtion työkalupakista ei ole löytynyt konsteja työllistää töihin haluavia; siis ihmisiä, jotka eivät ole työttömiä vapaaehtoisesti. Sen sijaan työttömyydestä on muodostunut eräänlainen selviytyjät ja putoajat toisistaan erotteleva seula, joka vuotaa kumpaankin suuntaan. Kilpailu pääsystä työmarkkinoille on kiihtynyt, mikä sopii hyvin yhteen työmarkkinoiden prekarisoitumisen kanssa. Hyvistä, suojelluista ja keskiluokkaisista ammateista muodostuu kullanarvoisia tekijöitä ihmisten hyvinvoinnille, elämänhallinnalle ja -suunnittelulle. Ilmiö näkyy erityisesti pääkaupunkiseudulla, jossa joka viides työtön on korkeakoulutettu. Koko maassa korkeasti koulutettuja työttömiä on n. 44 000.[16] Rajankäynti työttömyyden ja työllisyyden välillä voi olla ankaraa, eikä työttömyysloukusta tai "prekaariloukusta"[17] ole välttämättä helppo nousta pois, sillä hyvinvointivaltioiden sosiaaliturvajärjestelmä on rakennettu pysyvien palkkatyösuhteiden mallille.

Ei olekaan liioittelua esittää, että pohjoismaista

hyvinvointivaltiojärjestelmää on alettu muuttaa hitaasti uusliberalistiseen suuntaan. Kehitys alkoi 1990-luvun laman myötä, jolloin siirryttiin hyvinvointivaltiomallista (*welfare*) kohti työkyky-yhteiskuntaa (*workfare*).[18] *Workfare*-yhteiskunnan malli kehitettiin presidentti Nixonin aikakaudella Yhdysvalloissa, josta se levisi kaikkialle länsimaihin. Sen periaatteena on järjestää sosiaaliturva työperustaiseksi siten, että valtio ei tarjoa "ilmaista" sosiaaliturvaa tai työttömyystukea kenelläkään. Sosiaaliturva on siis tässä teoreettisessa mallissa aina vastikkeellista. Vaikka pohjoismaisen hyvinvointivaltion vanhat periaatteet ja rakenteet ovat tälle ajatukselle monin tavoin vastakkaisia, on käytännön politiikka kääntymässä tähän suuntaan. Vuonna 2013 myös Suomessa alettiin valmistella peruspalveluministeri Paula Risikon aloitteesta "vastikkeellisen sosiaaliturvan" mallia, jonka tarkoituksena olisi asettaa kaikille sosiaaliturvan "nauttijoille" jonkinlainen työ- tai yhteiskuntavelvoite.[19] Työttömät työnhakijat ovat jo pitkään kohdanneet vastaavia pakkoja, muun muassa erilaisten pakollisten työvoimapoliittisten kurssien, harjoitteluiden ja työllistämistöiden muodossa. Myös yhä useampi opiskelija tekee töitä palkattomana harjoittelijana.

Kuten aina ihmiskunnan historiassa, myös uusliberaalissa työkyky-yhteiskunnassa työ on hyvinvoinnin perusta. Kuitenkin itse työ ja etenkin sillä saavutettava hyvinvointi on muuttunut monin tavoin. Myös Euroopassa on lisääntynyt nopeasti matalapalkkatyö. Tästä kärjekkäimpänä esimerkkinä voidaan pitää niin sanottua Saksan mallia. Saksassa sosiaalidemokraatti Gerhard Schröderin johtaman punavihreän hallituksen aikakaudella tehtyjen aloitteiden (ns. Hartz-reformit) perustalta Saksaan on luotu viimeisen 10 vuoden aikana noin 2 miljoonaa uutta prekaaria työpaikkaa.[20] Samalla sosiaali- ja työttömyysturvaa on leikattu ja ehdollistettu monin tavoin. Saksa on houkutellut runsaasti

investointeja niin ulkomailta kuin kotimaasta ja se on pystynyt kansantaloutena selviytymään viimeisten vuosien talouskriisistä. Samalla Saksa on kuitenkin luonut uuden työkäytännön, joka perustuu nimenomaan *workfare*-malliin. Toisin sanoen kolmannen tien sosiaalidemokratian hyvinvointivaltion malli on toteutunut Saksassa lähes täydellisesti. Tämä taas on tarkoittanut prekaarin työn määrän huimaa lisääntymistä ja työssäkäyvien köyhien määrän kasvua.

Saksan malli on toiminut koko Euroopan yhteiskunta- ja työpolitiikan esimerkkinä ja talouskuripolitiikka on vain vahvistanut uusliberalistista politiikkaa. Onkin todennäköistä, että tulevaisuudessa prekaari työ lisääntyy entisestään ja myös köyhien ja työtätekevien köyhien määrä tulee kasvamaan. Hyvät työpaikat ovat entistä kilpaillumpia, mikä lisää epäsolidaarisuutta työntekijöiden kesken. Työmarkkinoilla vallitsevat eräänlaiset "luonnonlait" ja työantajat saavat nauttia yhä helpommin ja halvemmalla osaavasta ja "joustavasta" työvoimasta.

Tietotekniikan ja tietotyön vallankumous

Poliittisten ja sosiaalipoliittisten muutosten keskellä on hyvä myös muistaa aikakautemme epävarman talouden, työn ja yhteiskunnan tuotantorakenteeseen kaikin tavoin vaikuttava työ- ja tuotantovälineiden muutos. Menemättä sen syvällisemmin tietoteknisen vallankumouksen hienouksiin, on selvää, että tieto- ja viestintäteknologian muutos on merkinnyt suuria mullistuksia kaikilla tuotannonaloilla, mukaan lukien hallinto ja koulutus. Olemme astuneet täysimääräisesti tietokapitalismin aikakaudelle.[21]

Tietoteknisen vallankumouksen seurauksena työ ja tuotanto ovat tehostuneet valtavasti kaikilla aloilla, myös

"perinteisessä" teollisuudessa. Samalla markkinoille on tullut aivan uusia tuotteita ja esimerkiksi Suomessa 1990-luvun lamasta noustiin lähestulkoon ainoastaan Nokian matkapuhelinten ansiosta. Työn tehostumisen lisäksi tietotekniikka on tuonut mukanaan myös uusia tietotyön muotoja, joita ei vielä 20 vuotta sitten osattu kuvitella olevan olemassakaan. Myös monet perinteiset alat, kuten vaikkapa sanomalehtimedia, ovat olleet pitkissä laskusuhdanteissa ja kriiseissä – vaikka tiedonvälitys sinänsä on lisääntynyt huomattavasti. Tieto- ja informaatiotyöläisiä on nykyisin massoittain, mutta ammattikuntana toimittajat ovat olleet jo pitkään ongelmissa. Tietotekniset muutokset ovat tuoneet mukaan runsaasti erilaisia paradokseja, jotka toteutuvat työelämässä joskus omituisinakin vaikuttavina linjauksina.

Tuotantovälineet ovat toisaalta yhä enemmän työläisten itsensä hallussa. Vielä 1990-luvulla tuotantovälineet kuuluivat pääasiassa pääomalle, oli tuo pääoma valtion tai yksityisten sijoittajien omaisuutta. Nykyisinkin suuret tehtaat ja koneet ovat suurpääomien omistuksessa, mutta etenkin tietotyössä keskeisiä tuotantovälineitä ovat kannettavat tietokoneet, internet, kännykät sekä ennen kaikkea sosiaaliset suhteet ja verkostot.[22] Tuotanto on levittäytynyt ulos tehtaista ja osittain myös ulos toimistoista ja konttoreista.[23] "Immateriaalisen tuotannon" lisääntyminen on tarkoittanut yhtäältä työn yksilöllistymistä ja atomisoitumista, mutta nykyisin yhä enemmän myös uudenlaisten työyhteisöjen, kuten yhteisöllisten työtilojen (*coworking communities*) syntymistä.[24] Yrityksille onkin yhä tärkeämpää hallinnoida ja eräällä tavalla myös "omistaa" ihmispääomaa, siis satojen ja tuhansien tietotyön ammattilaisten ja asiantuntijoiden verkottuneita ja linkittyneitä yhteisöjä ja joukkoja. Tuotantovälineistä on tullut siis käytännöllisesti katsoen hybridejä tai kyborgeja, tietoteknisten koneiden ja ihmisjoukkojen

sekoituksia, jonka tuotantoa on huomattavasti vaikeampi mitata, laskea ja kontrolloida kuin perinteisen tehdaskoneen ääressä työskentelevien ihmisten työtä tayloristisessa "tieteellisen liikkeenjohdon" mallissa. Siksi tietotekniikka on vaikuttanut myös työn organisointiin, rekrytointiin ja johtamiseen.

Tietotekniikka on myös lisännyt talouden nopeutta kaikilla mahdollisilla tavoilla, minkä seurauksena tuotannon ja työn impulsiivisuus on lisääntynyt. Esimerkiksi tietyllä kännykkämallilla saattaa olla huomattava tilaus tänä vuonna, mutta seuraavana vuonna tuotannolle ei ole enää kysyntää. Tuotanto, kuten myös jakelu ja myynti, on ailahtelevaa ja heiluvaa, mikä on johtanut lisääntyneisiin vaatimuksiin työvoiman joustavuuden (*flexibility*) lisäämisestä.[25] Laskusuhdanteessa tuotannosta halutaan vähentää tarvittaessa nopeastikin ihmisiä, kun taas noususuhdanteessa rekrytointia tarvitaan nopeasti. Toisin sanoen yritykset eivät halua pitää työntekijöitä "varastossa" tai alikäytöllä vaan ottaa työntekijöistä aina kaikki irti tarvittavan ajan. Tämä on johtanut yhä enemmän erilaisten työvoima-altaiden syntymiseen, mikä näkyy käytännössä esimerkiksi erilaisten vuokratyöfirmojen lisääntymisenä sekä kaikenlaisen muun prekaarin työn kasvuna. Tietotekninen vallankumous on asettanut työlle uudet puitteet, mutta selviä rajoja ja lainalaisuuksia ei ole vielä muodostunut. Juuri siksi työelämä on nykyisin jatkuvassa käymistilassa.

Prekaari työ ja prekaari politiikka

Prekaari työ ei ole siis ainoastaan tulosta poliittisista, taloudellisista ja sosiaalisista muutoksista. On huomattava, että kaikelle uudelle työlle ja tuotannolle on olennaista myös työvälineiden ja -tapojen muutos. Ennen kännykkää ja

internetiä nykyisen kaltaiset etätyöt, kotoa tehtävät tietotyöt, erilaiset tiedonkäsittelyyn liittyvät työt tai edes sairaaloiden tai kauppojen tuntityönä suoritettavat kiireapulaisten tehtävät eivät olleet mahdollisia. Tietoteknisen vallankumouksen johdosta nykyaikainen työvoima on entistä liikkuvampaa, paikattomampaa sekä nopeammin rekrytoitavaa ja toisaalta irtisanottavaa. Perinteisten määräaikaisten ja toistaiseksi jatkuvien työsuhteiden rinnalle on syntynyt kymmenien erilaisten työsuhteiden ja sopimusten kirjo (kuten palkalliset ja palkattomat työharjoittelut sekä vuokratyösuhteet). Prekaarin työn monet muodot heijastelevat siksi hyvin monenlaisia sosiaalisia, poliittisia, taloudellisia, ideologisia ja tuotantovälineissä tapahtuneita muutoksia.

Työn epävarmuutta on nykyisin hyvin monenlaista. Perinteisellä vahvalla teollisuuden alalla toimiva, toistaiseksi jatkuvalla työsopimuksella työskentelevä työntekijä ei voi olla teollisen yhteiskunnan kulta-aikojen tapaan varma työnsä jatkumisesta eläkepäiviin saakka. Viimeisen 20 vuoden aikana Suomesta on hävinnyt noin 200 000 teollisuustyöpaikkaa, joista noin 90 000 viimeisen seitsemän vuoden aikana.[26] Tuotantorakenne on muutoksessa eikä ole lainkaan selvää, mitkä ovat tulevaisuuden tärkeimmät vientialat. Talous ja tuotanto etsivät siis linjojaan uudenlaisessa globaalissa matalan kasvun tai jopa nollakasvun tilanteessa, mikä luo yleistä epävarmuutta koko talousjärjestelmään ja sen kautta työhön.

Toisaalta, työ on monella tapaa muuttunut epävarmaksi myös ideologisista ja poliittisista syistä. Joskus ääneen lausuttukin uuden työelämän perusajatus kun on, että pelko ja epävarmuus ajavat ihmisiä hakemaan ja vastaanottamaan mitä tahansa työtä.[27] Pelon ja epävarmuuden ajatellaan myös tuottavan tehokkuutta, uusia ideoita ja innovaatioita. Yritysjohto korostaa hätää ja puutetta keksintöjen isänä. Siksi

tietoteknisen työn hallinnan, organisaation ja johtamisen aikakaudella työvoiman ei halutakaan tuudittautuvan pysyvien työsuhteiden tai tasaisen työajan lumoihin. Oli kyse sitten pätkätyöläisestä tai pysyvällä työsuhteella erilaisia projektitöitä tekevästä ja tehtäviä (*task*) suorittavasta työntekijästä, kiire, tehostaminen, tuloksellisuus ja muut vastaavat voimasanat ovat tämän päivän työelämän arkea.

Työtä ja tehokkuutta myös mitataan mitä moninaisimmin tavoin, eikä kaikessa tässä mittaamisessa ole suinkaan kysymys tuotantoprosessin tarpeista. Työn uudenlaiset kontrollitavat liittyvät verkottuneen ja sosiaalisen "ihmiskoneen" säätelyyn ja kontrolliin. Koska työ on yhä enemmän koko elämään liittyvä tekijä, on työn kontrolli myös ihmisen koko elämän ja persoonan kontrollia. Monet uudet työn muodot edellyttävät koko persoonan asettamista työprosessin käyttöön, minkä vuoksi uudessa työssä yleistyvät erilaiset henkisen loppuunkulumisen, masennuksen ja epämääräisyyden kokemukset, lyhyesti sanottuna yleistynyt prekaari mielentila, joka liittyy uuden kapitalismin tapaan käyttää ja kuluttaa ihmisen koko persoonaa työprosessissa.[28]

Tietysti prekaarissa työssä on kyse myös pätkätyöstä ja aivan perinteisestä kertaluonteisesta suorittavasta vuokratyöstä. On kuitenkin huomattava, että työn ja yhteiskunnan prekarisaatiosta puhuttaessa ei missään nimessä puhuta ainoastaan pätkätöistä, vaan yleisestä työn ja elämän epävarmuudesta, mikä lopulta johtuu ennen kaikkea työnantajien lisääntyneestä vallasta ja uuteen työhön liittyvästä epämääräisestä tilasta, jossa monet työntekijät ovat eräänlaisessa yksityisyrittäjän ja palkollisen aseman välissä (*entreployees*).

Muun muassa näiden syiden vuoksi prekaari työ asettaa aivan uudenlaisia haasteita perinteiselle työväenliikkeelle, joka syntyi ja järjestäytyi tehtaan muurien sisällä, ja kukoisti fordistisessa taloudessa, sosiaalidemokraattisen ja

keynesiläisen kompromissin aikakaudella. Liikkuvaa, joustavaa, monialaista, monin erilaisin tavoin kouluttautunutta ja mahdollisesti hyvinkin epäsolidaarista prekaaria työvoimaa on vaikea, ellei mahdoton, ohjata ulkoapäin. Prekarisaation vuoksi perinteinen vasemmistolainen poliittinen organisaatio on osittain kyvytön vastaamaan tämän päivän työelämässä esiin nouseviin poliittisiin ongelmiin.

Tehtaissa ja valtion julkisissa laitoksissa kaikkien etu oli yhden etu, ja usein myös päinvastoin. Työläisen identiteetti syntyi tuotannollisesta ja yhteiskunnallisesta asemasta sekä tilipussin koosta. 1960-luvulta liikkeelle lähteneen massakoulutuksen myötä monien työväenluokkaisten asema parani huomattavasti, eivätkä "luokkamatkoja" tehneet enää kaivanneetkaan takaisin työväenluokkaan. Toisin sanottuna 1960-luvulta lähtien pyrkimys keskiluokkaan on ollut erittäin voimakasta, mikä on näkynyt myös poliittisella kentällä.

1990-luvun laman jälkeen keskiluokan menestystarina on kuitenkin hidastunut ja monin osin pysähtynyt kokonaan. Edelleen monet työväenluokkaiset ihmiset pyrkivät keskiluokkaan, mutta usein vain huomatakseen keskiluokkaisen koulutuksen ja työn proletarisoituneen ja kurjistuneen huomattavasti. Monet keskiluokasta peräisin olevat ihmiset puolestaan kokevat sosiaalisia ja henkilökohtaisia kriisejä havaitessaan, että hyvä koulutus ja kaiken tekeminen "oikein" ei välttämättä tuokaan heille samaa asemaa ja tulotasoa kuin vanhemmille. Keskiluokkainen työ on monin tavoin proletarisoitunut ja prekarisoitunut, mikä johtuu pääasiassa siitä, että tieto- ja palvelutaloudessa juuri keskiluokkaiset asiantuntija- ja tietotyöt muuttuvat tuotannon kannalta olennaiseksi massatyöksi.

Yleisesti ottaen nuoret ikäpolvet joutuvat yrittämään ja kamppailemaan aikaisempaa enemmän päästäkseen mukaan ja pysyäkseen työelämässä. Monet ovat heittäneet hanskat

tiskiin tai valinneet erilaiset elämänarvot. On ymmärrettävää, että nuoria ei kiinnosta ammatti- tai lukiokoulutuksen jälkeinen opiskelu, jos se edellyttää viidestä kymmeneen vuotta samanaikaista opiskelua ja matalapalkkatyön tekemistä, ja odotettavissa oleva lopputulos on pätkätyö kehnolla palkalla. Yhä useammat nuoret valitsevatkin käytännöllisen ammattialan, josta he toivovat saavansa pysyvää työtä. Sen varaan he voisivat rakentaa elämänsä, jossa itse työn sijaan tärkeitä arvoja ovat esimerkiksi perhe, ystävät ja harrastukset.

Kuinka siis prekaari työvoima voisi löytää yhteisen sävelen 2010-luvulla? Kuinka äärimmäisyyksiin saakka kilpailluilla työmarkkinoilla voisi löytyä solidaarisuutta tai syntyä työtaisteluita? On selvää, että prekariaatin poliittinen organisaatio ei voi lähteä liikkeelle yhdestä pisteestä eikä sille voi löytyä yhtä edustajaa tai komentajaa.[29] Vasemmistopuolueilla ja ammattiyhdistysliikkeellä on kuitenkin edelleen suuri rooli ja tehtävä työväenliikkeessä: toistaiseksi kumpikaan ei ole kyennyt herkistymään riittävästi muuttuvan työelämän vaatimuksille saati prekaarin työväen toiveille. Vasemmistopolitiikkaa rakennetaan edelleen pääasiassa hyvin toimeentulevan tehdastyöläisen tai vakituisessa asemassa toimivan virkamiehen tai toimihenkilön poliittisten vaatimusten perustalle, vaikka painopisteen tulisi siirtyä huomattavasti enemmän nykytyön moninaisten muotojen ja tekijöiden suuntaan.

Työväenliikkeen tulisi ehdottomasti kyetä rakentamaan solidaarisuutta ja yhteisiä kamppailuja tietotyöläisten, vuokratyöläisten, hoitotyöläisten, palvelutyöläisten ja teollisuustyöläisten välille. Erilaisten työsopimusmuotojen ei tulisi estää työläisten yhteistoimintaa. Lähinnä oman alansa mitättömistä palkankorotuksista ja työehdoista kamppailevat ammattiliitot pikemminkin synnyttävät kuin auttavat prekaaria työvoimaa.

Toisaalta on myös hyväksyttävä se tosiasia, että todellinen työläisten liikehdintä ei voi lähteä käyntiin käskystä tai ulkoapäin. Nykyaikaisessa työelämässä on käynnissä monia hiljaisia kamppailuja, viivytystaisteluja ja usein katkeriin yksilöllisiin epäonnistumisiin ja pettymyksiin johtavia kehityskulkuja. On vain ajan kysymys, milloin ihmisten mitta tulee täyteen kaikkein absurdeimmista työelämän jousto- ja nöyryysvaatimuksista. Toisaalta prekaarille työlle on kuitenkin tyypillistä tietynlainen stigmatisoituminen, minkä seurauksena kohdatuista ongelmista ja epäoikeudenmukaisuuksista ei uskalleta tai haluta puhua. Valittavaksi tai kapinoivaksi työntekijäksi leimautuminen kun johtaa hyvin usein tilanteeseen, jossa seuraavan työpätkän sopimusta ei uusitakaan. Kyllästyminen työelämän pompotteluun, mutta samalla julkinen häpeä henkilökohtaisesta epäonnistumisesta kullanarvoisessa työelämässä voi johtaa helposti traagisiinkin yksilöllisiin ratkaisuihin sekä useimmiten pitkitettyyn työpahoinvointiin ja sinnittelyyn epämieluisissa työsuhteissa.

Sen vuoksi prekaarien kokemusten, kertomusten, onnistumisten ja epäonnistumisten tekeminen julkisiksi, kuultaviksi ja nähtäviksi on luultavasti prekaarien poliittisessa järjestäytymisessä yksi tärkeimmistä asioista. Elämme työn ja tuotannon uudella maaperällä, jolla perinteiset koordinaatit, käsitteet ja käsitykset eivät ole enää täysin päteviä. Siksi meidän on kuunneltava tarkasti aikakautemme ja sukupolvemme kokemuksia kaikesta siitä työn ja tuotannon monimuotoisesta epävarmuudesta, joka työelämässä nykyisin vallitsee ja josta myös tulevaisuuden keskeisimmät työnteon mallit väistämättä löytyvät.

VIITTEET

1. ChainWorkers aloitti toimintansa jo vuosina 1999–2000. *ChainWorkersin* historiasta ja prekariaattiliikkeen muodostumisesta Milanossa, katso prekariaattiliikkeen yhden keskeisimmän aktivistin Alex Fotin haastattelu *Mute*-lehden erikoisnumerossa *Precarious Reader: Texts on the Politics of Precarious Labour*. Merijn Oudenampsen ja Gavin Sullivan 2004: Precarity and N/European Identity. *Mute* Vol II Issue #0. Mute Publishing LTD. London. s. 44–53.
2. Paskaduuneilla tarkoitettiin alun perin juuri epämääräisiä pätkätöitä, joissa huonot työehdot ja elämiseen riittämätön palkka olivat enemmän sääntö kuin poikkeus. Termi paskaduuni ei siis liittynyt työn sisältöön, eikä sen tarkoituksena ollut halveksua esimerkiksi puhelinmyyntityötä, siivousta tai hampurilaisketjuissa työskenteleviä ihmisiä. Suomessa termistä paskaduuni muodostui vuoden 2006 EuroMayDay-kulkueen tapahtumien seurauksena kuitenkin termi, jolla leimattiin prekariaattiaktivisteja työn karttelijoiksi ja halveksijoiksi – vaikka prekariaattiaktivistit peräänkuuluttivat juuri kunnon työehtoja ja palkkausta matalapalkkaisille pätkätyöaloille. Paskaduuni-keskustelusta katso Korhonen, Peltokoski & Saukkonen: *Paskaduuneista barrikadeille*. Into. Helsinki, erityisesti s. 120–122. Katso myös Kari Raivio: Makasiinit ja aktivistit vallan hampailla. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (2006):3. s. 317–320.
3. Työntekijöiden globaaliin moneuteen ja heterogeenisuuteen viittasivat termillä *multitude* etenkin Michael Hardt ja Antonio Negri trilogiassaan *Empire*. Harvard University Press, 2001. *Multitude*. Penquin Books, 2005 ja *Commonwealth*. Belknap Press, 2011.
4. Prekarisaatiosta julkaistiin runsaasti niin teoreettisia kuin empiriisiäkin tutkimuksia, artikkeleita ja näkökantoja prekariaattiaktivistien omissa lehdissä tai uusista radikaaleista yhteiskunnallista ilmiöstä kiinnostuneissa lehdissä kuten *Mute, Fibreculture Journal, Ephemera, Greenpepper, Derive Approdi, Multitudes* ja *Posse*. Suomessa prekariaatin käsitteestä ja

prekariaattiliikehdinnästä kirjoitti laajimmin verkkolehti *Megafoni*.

5. Ranskassa prekaaria työtä ja etenkin urbaanien metropolialueiden pätkätyöläisten prekarisaatiota alettiin tutkimaan jo 1970-luvulla (prekariaattitutkimuksen ja käsitteen historiasta katso Patrick Cingolani: *La Précarité*. PUF. Paris, 2005 sekä Maryse Bresson: *Sosiologie de la précarité*. Armand Colin. Paris, 2007. Varsinaisesti käsitettä alettiin käyttämään kuitenkin 1980-luvulla, jolloin ilmestyi sosiologi Patrick Cingolanin tärkeä teos *L'Exil du précaire*. Meridiens Klincksieck. Paris, 1986. Prekarisaatiotutkimus piristyi huomattavasti 2000-luvun alusta lähtien. Nykyisin prekarisaatiosta julkaistaan kymmeniä kirjoja vuosittain ympäri maailmaa ja Latinalaisen Amerikan maiden lisäksi tutkimusta on alkanut ilmestymään runsaammin myös angloamerikkalaisessa yhteiskuntatieteessä. Yksi suurimmista prekarisaatiokirjallisuuden bestsellereistä olikin brittiläisen Guy Standingin vuonna 2011 julkaistu *The Precariat: The New Dangerous Class*. Bloomsbury. London.
6. Suomessa vasemmiston, ay-liikkeen ja myös hyvinvointivaltion kritiikkiä esitettiin kootusti teoksessa General Intellect: *Vasemmisto etsii työtä*. Helsinki: Tutkijaliitto / Like, 2008.
7. Prekariaatin koosta ja "epätyypillisten" työsuhteiden määrästä on kiistelty runsaasti niin julkisessa keskustelussa kuin tutkimuksessakin. Määrä riippuu täysin laskutavasta ja käytetyistä kriteereistä. Laajimmassa mallissa prekariaattiin lasketaan kuuluvaksi tilapäisissä ja määräaikaisissa työsuhteissa työskentelevät, erilaisissa sijaisuuksissa, palkallisissa ja palkattomissa harjoitteluissa työskentelevät, tukityöllistetyt, vuokratyöläiset sekä työttömät. Usein mukaan lasketaan myös pienyrittäjät, freelancerit ja itsensä työllistäjät, jotka elävät hyvinkin epävarmassa tilanteessa. Kunnollisia ja kattavia tilastoja ei prekariaatista ole olemassa eikä nykyinen työllisten tilastointijärjestelmä tunnista täsmällisesti epämääräistä, epävarmaa ja jatkuvasti muuttuvaa työmarkkina-asemaa. Suomessa prekariaatin koosta on esitetty hyvinkin poikkeavia näkemyksiä. Dan Koivulaakso, Anna Kontula, Jukka Peltokoski, Miika Saukkonen ja Tero Toivanen

esittivät teoksessaan *Radikaaleinta on arki* (Helsinki: Into, 2010, 28–34) suomalaisen prekariaatin kooksi noin miljoonan eli kolmasosan työvoimasta. Pasi Pyöriä ja Satu Ojala puolestaan toteavat artikkelissaan *Työn prekarisaatio ja kasautuva epävarmuus* (Hallinnontutkimus 31, 2012, s. 171–188), että prekariaatin kokoa on liioiteltu, ja he selvästikin vähättelevät prekarisaatiota ilmiönä. Heidän mukaansa prekariaatin osuus palkansaajista ei ole kasvanut juurikaan sitten 1980-luvun ja se on pysytellyt noin 8 prosentin tasolla.

8. Uusklassisesta talousteoriasta katso Richard D. Wolff & Stephen A. Resnick: *Contending Economic Theories*. The MIT Press. Cambridge Massachusetts, 2012 ja Jean-Marie Albertini & Ahmed Silem: *Comprendre les théories économiques*. Seuil. Paris, 2011. Uusklassisen taloustieteen kritiikistä katso Alaja & Suominen: *Taloutta työväelle*. Into. Helsinki 2013 ja Ahokas & Holappa: *Rahatalous haltuun*. Helsinki: Like, 2014. Alajan ja Suomisen sekä Ahokkaan ja Holapan teokset esittelevät kattavasti myös keynesiläistä ja etenkin jälkikeynesiläistä ajattelua.
9. Nämä kolme linjaa on hahmoteltu seuraten Christian Arnspergerin ja Yanis Varoufakisin artikkelia "What is Neoclassical Economics: The three axioms responsible for its theoretical oeuvre, practical irrelevance and thus, discursive power." *Panoeconomicus*. Novi Sad. Vol. 53, 2006. s. 5–18.
10. "By preferring the support of domestic to that of foreign industry in such a manner as its produce may be of the greatest value, he intends only his own gain, and he is in this, as in many other cases, led by an invisible hand to promote an end which was no part of his intention. Nor is it always the worse for the society that is was no part of it, by pursuing his own interest he frequently promotes that of the society more effectually than when he really intends to promote it. I have never known much good done by those who affected to trade for the public good." Adam Smith: *The Wealth of the Nations*. New York: Bantam Classics, 2003.
11. Uusliberalismista ja sen historiasta katso David Harvey: *Uusliberalismin lyhyt historia*. Vastapaino. Tampere, 2008 sekä Dag

Einar Thorsen ja Amund Lie: *What is Neoliberalism?* URL: http://folk.uio.no/daget/What%20is%20Neo-Liberalism%20FINAL.pdf. Myös Michel Foucault käsittelee uusliberalismin historiaa ja muodostumista teoksessaan *Naissance de la biopolitique. Cours au collège de France 1978–1979*. Paris: Seuil / Gallimard, 2004.

12. Milton Friedman esitti näitä ajatuksia mm. bestselleriksi nousseessa, vuonna 1962 kirjoitetussa teoksessaan *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press, 2002.
13. Kolmannen tien sosiologiasta ja sosiaalidemokratiasta katso Alan Finlayson: Third Way Theory. *Political Quaterly* 70, issue 3, 1999. S. 271-279 ja Martin Rhodes: Desperately seeking a solution: Social Democracy, thatcherism and the 'third way' in British welfare. *West European Politics*, 23:2, 161–186.
14. New Public Managementista katso Leena Eräsaari: New Public Management on julkista koskevien vääryyksien isä teoksessa *Vääryyskirja*. Toim. Helne ja Laatu. Helsinki: Kela, 2006.
15. Janne Toivonen: Loimaan kassan kasvuvauhti ärsyttää ammattiliittoja. *Helsingin Sanomat*, 9.6.2014.
16. Päivi Punkka: Työ katoaa korkeakoulutetuilta. *Helsingin Sanomat* 25.3.2014, A23–24.
17. Guy Standinging mukaan prekaariloukku on tilanne, jossa henkilö jää työttömäksi, mutta työttömyysturvan tai sosiaaliturvan hakemisen ja anomisen vuoksi joutuu elämään kuukausiakin ilman tuloja. Tämä johtaa tilanteeseen, jossa henkilö etsii joko muita pienpalkkaisia pätkätöitä tai sitten rahoittaa elämänsä esimerkiksi luotolla, usein yhdistelemällä näitä molempia. Sosiaaliturvan jäykkyyksien vuoksi työllistyminen pätkätöihin voi jälleen lykätä työttömyyskorvauksen maksua ja pienentää sitä, mikä edelleen pahentaa prekaariloukkua. Katso Guy Standing: *The Precariat*. Bloomsbury. London, 2011. s. 48–49.
18. Workfaresta katso Loïc Wacquant: Crafting the Neoliberal State: Workfare, Prisonfare, and Social Insecurity. *Sociological Forum*, Vol. 25, No. 2, June 2010.
19. Peruspalveluministeri Paula Risikko ilmoitti syksyllä 2013, että vastikkeettomasta sosiaaliturvasta olisi päästävä eroon. Ilkka 2013: Risikko: Vastikkeettomasta sosiaaliturvasta päästävä eroon. *Ilkka*. URL: http://www.ilkka.fi/uutiset/maakunta/risikko-vastikkeettomasta-sosiaaliturvasta-paastava-eroon-1.1437289. Tämän jälkeen perustettiin "osallistavaa sosiaaliturvaa" valmisteleva työryhmä Sosiaali- ja terveysministeriöön. Katso URL: http://www.stm.fi/vireilla/tyoryhmat/osallistava_sosiaaliturva.
20. Hartz-reformeista katso Wolfgang Ochelin artikkeli "Hartz IV – Welfare to Work in Germany" URL: http://www.cesifo.de/pls/guestci/download/CESifo+DICE+Report+2005/CESifo+DICE+Report+2/2005/dicereport205-forum4.pdf. Katso myös Alaja & Suominen s. 97–103 sekä Lemaître, Frédéric 2012: Si le chômage reste faible en Allemagne, la précarité y augmente fortement. *Le Monde* 11.9.2012. URL: http://www.lemonde.fr/economie/article/2012/09/11/si-le-chomage-reste-faible-en-allemagne-la-precarite-y-augmente-fortement_1758425_3234.html.
21. Tietokapitalismista katso Yann Moulier Boutang: *Le capitalisme cognitif. La nouvelle grande transformation*. Paris: Éditions Amsterdam, 2007.
22. Uuden työn piirteistä ja tuotantovälineistä katso Jakke Holvas ja Jussi Vähämäki: *Odotustila. Pamfletti uudesta työstä*. Helsinki: Teos, 2005.
23. Italialaisessa niin sanotussa autonomimarxilaisessa teoriaperinteessä tuotannon levittäytymisestä koko yhteiskuntaan on puhuttu "sosiaalisen tehtaan" käsitteellä. Katso tarkemmin Rosalind Gill ja Andy Pratt: In the Social Factory? Immaterial Labour, Precariousness and Cultural Work. *Theory, Culture & Society* 25:1, 2008, s. 1–30.
24. Työn yksilöllistymisestä katso Danièle Linhart: *Travailler sans les autres*. Seuil. Paris, 2009 sekä Denis Pennel: *Travailler pour soi: Quel avenir pour le travail à l'heure de la révolution individualiste ?* Seuil. Paris, 2013. Työyhteisöjen ja yhteisöllisten työtilojen synnystä ja merkityksestä suuryrityksille katso Pennel ibid., 89–107 ja Clay Spinuzzi: Working Alone Together:

Coworking as Emergent Collaborative Activity. *Journal of Business and Technical Communication* 00(0), s.1–43.

25. Työelämän joustoista katso Dominique Méda ja Patricia Vendramin: *Réinventer le travail*. Paris: PUF, 2013, s. 105–120.
26. Katso Tilastokeskus 2014b: *Liitetaulukko 9: Työlliset työnantajasektorin mukaan*. Tilastokeskus. URL: https://tilastokeskus.fi/til/tyti/2014/03/tyti_2014_03_2014-04-24_tau_009_fi.html. Tilastokeskus 2014c: *Työntekijät työnantajasektorin ja ammattiaseman mukaan alueittain 1990–2010*. URL: http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=050_tyokay_tau_105&ti=Ty%F6paikat+ty%F6nantajasektorin+ja+ammattiaseman+mukaan+alueittain+1990%2D2010&path=../Database/StatFin/vrm/tyokay/&lang=3&multilang=fi. Tilastokeskus 2014d: *Työlliset toimialoittain*. URL: http://193.166.171.75/Dialog/varval.asp?ma=070_tyti_tau_105_fi&ti=Ty%F6lliset+toimialoittain+%28TOL+2002%29+vuosina+1990%2D2008&path=../Database/StatFin/tym/tyti/&lang=3&multilang=fi. Tilastokeskus 2014e: *Liitetiedosto 34. Palkansaajat toimialoittain*. URL: http://www.tilastokeskus.fi/til/tyti/2014/03/tyti_2014_03_2014-04-24_tau_034_fi.html.
27. Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen (VATT) johtaja Juhana Vartiainen esitti syksyllä 2013, että pelote työllistää usein parhaiten, minkä vuoksi myös sosiaaliturva olisi muutettava vastikkeelliseksi. Juhana Vartianen: "Tärkein työllistäjä on pelko." *Uutispäivä Demari*, 28.10.2013. URL: http://www.demari.fi/politiikka/uutiset/16080-juhana-vartiainen-tarkein-tyollistaja-on-pelko.
28. Prekaarin työn henkisestä rasittavuudesta katso Leena Åkerblad: *Epävarmuuden tuolla puolen. Muuttuvat työmarkkinat ja prekaari toimijuus*. UEF publications. Itä-Suomen yliopisto, 2014 ja Sanna Rikala: *Työssä uupuvat naiset ja masennus*. Tampere: Tampereen yliopisto, 2013.
29. Yksi esimerkki prekaarien uudenlaisesta poliittisesta organisaatiosta löytyy Kanadasta, jossa paikallinen kansanedustaja Andrew Cash on perustanut prekaareja työläisiä yhdistämään pyrkivän "Urban Worker Strategy" -kampanjan. Katso Nicole

Cohen ja Greig de Peuter: The Politics of Precarity: Can the Urban Worker Strategy address precarious employment for all? *Briarpatch Magazine* 1.11.2013. URL: http://briarpatchmagazine.com/articles/view/urban-worker-strategy-andrew-cash.

5. Kulttuuripolitiikan uusi vaih(d)e: luovaa taloutta ja yrittäjyyttä

MIIKKA PYYKKÖNEN

Taide ja tiede on Suomessa perinteisesti nähty talouden ja yrittäjyyden ulkopuolisina alueina. Viime aikoina tämä perinne on kyseenalaistunut ja jopa katkennut. Yksityisen rahan merkitys on kasvanut vahvasti molempien sektorien talousrakenteessa. Samanaikaisesti alojen työmarkkinat ovat monimutkaistuneet ja tulleet lyhytaikaisia työsuhteita ja itsensä työllistämistä suosiviksi.

Taiteen ja sitä kehystävän kulttuuripolitiikan saralla muutos on näkynyt vahvasti. Muutoksen tukipilarina ovat olleet "luovan talouden" ajattelu-, puhe- ja toimintatavat. Kulttuurin kentällä taide nähtiin aikaisemmin markkinoista ja valtiosta autonomiseksi ja vielä 1980-luvulla taiteen arvon katsottiin muodostuvan pitkälti muista kuin taloudellisista reunaehdoista. Kulttuuriteollisuus oli suurimmalle osalle "itseään kunnioittavia" taiteilijoita ja taideyleisöä kirosana. Asiaan vaikuttivat erityisesti Frankfurtin koulukunnan tutkimukset 1900-luvun puolivälin molemmin puolin[1].

Puhe kulttuuriteollisuudesta positiivisena, taloudellista

ja yhteiskunnallista hyvää tuottavana voimana heräsi maailmalla 1980-luvun lopussa ja rantautui Suomeen kymmenisen vuotta myöhemmin. Samanaikaisesti sitä kuvaamaan syntyi uusia, positiivisin mielleyhtymin ladattuja termejä. Keskeisimpiä asioita uudessa, kulttuuriteollisuuden positiivisuuteen keskittyvässä puhetavassa ovat taiteen tai kulttuuriperinnön taloudellisen ulottuvuuden korostaminen sekä yksilölliseen luovuuteen perustuvan elinkeinon – kulttuuriyrittäjyyden – korostaminen.

Mitä on kulttuuriteollisuus?

Kulttuuriteollisuutta ovat kaikki tuotannon alat, jotka perustuvat kulttuuristen hyödykkeiden ja palveluiden tuottamiseen ja myyntiin. "Kulttuurisia hyödykkeitä" ja palveluja ovat sellaiset

1) joiden valmistamiseen tarvitaan luovuutta
2) joihin liittyy symbolisia merkityksiä tai viestejä kulttuurisen sisältönsä kautta
3) ja joihin vähintään potentiaalisesti sisältyy intellektuaalisen omaisuuden elementtejä.

Edellä mainittu neutraali – tai useimmiten positiivinen – käsitys kulttuuriteollisuudesta on levinnyt viime vuosina rinnan luovan talouden puhetavan yleistymisen kanssa. Luovaan talouteen on kytkeytynyt kiinteästi, ja osin päällekkäisestikin, luovan teollisuuden määritelmä. Sillä tarkoitetaan kaikkia niitä aloja, joilla luovuus on tunnistettava ja merkittävä panos.[2]

David Throsby[3] on hahmottanut edellä mainittujen määritelmien kattamia aloja ja alueita sekä niiden suhteita seuraavasti:

Kuvio 1. Kulttuuriteoollisuuden samankeskinen ympyrämalli
(suom. Miikka Pyykkönen)

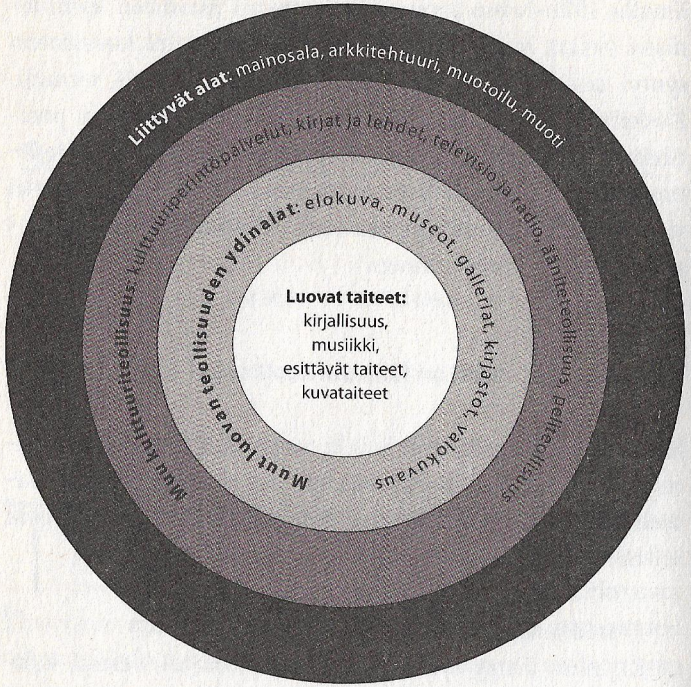

Kulttuuriteollisuudesta puhutaan usein tilastojen ja numeroiden valossa, varsinkin niissä yhteyksissä, joissa halutaan korostaa luovan talouden merkitystä muun taloudellisen toiminnan osana. Tärkeitä tilastotietoja kulttuuriteollisuuden arvon määrittelyssä ovat työllisyyttä, tuotteiden tai palvelujen myyntiä sekä kansantaloudellista vaikusta koskevat luvut. Kaikkiaan Suomessa koko työllisestä työvoimasta (n=2 354 422) työskenteli vuonna 2011 kulttuurialoilla 3,6 prosenttia. Kansantaloudellisestikaan kulttuuriala ei ole merkityksellisimpiä (3,3 % bruttokansantuotteesta vuonna 2011) ja jopa selvää laskua on Tilastokeskuksen mukaan havaittavissa: "Tarkasteluajanjaksolla 2008–2011 kulttuurialojen

tuottama arvonlisäys on supistunut noin kymmenyksen. Saman ajanjakson koko talouden arvonlisäys on kasvanut lähes viisi prosenttia."[4] Vuonna 1995 kulttuuriteollisuudessa toimi 7,2 prosenttia Suomen liikeyrityksistä. Vuonna 2012 vastaava luku oli 5,3 prosenttia.[5] Kulttuurialan asema kokonaistuotannossa on pieni myös kansainvälisesti. Itse asiassa Suomessa kulttuuriala on työllisyyden ja talouden mittarein mitattuna suhteellisesti Euroopan kärkikastia. Japanissa ja Yhdysvalloissa kulttuuriteollisuus on useimmilla mittareilla mitattuna selkeästi Eurooppaa suurempi.[6] Huolimatta varsin pienestä kansantaloudellisesta merkityksestä ja työvoimaosuuksista kulttuurin ja luovien alojen nähdään hallinnossa ja alaa markkinoivien keskuudessa olevan tulevaisuudessa hyvin tärkeitä kansantaloudellisesti ja työmarkkinoiden kannalta.

Ensimmäiset kaksi taulukkoa kertovat lähivuosien kehityksestä kansallisella tasolla. Taulukko 1 osoittaa työvoiman määrän yleisesti vähentyneen kulttuuriteollisuudessa Suomessa viime vuosina, erityisesti lehtialalla, mutta pysyneen joillain kulttuuriteollisuuden suurimmista aloista lähes samana. Taulukko 2 taas osoittaa lähes dramaattista laskua suomalaisten kulttuurituotteiden viennissä vuosina 2008–2011. Kolmannesta taulukosta näkyvät viennin erot valikoiduissa Euroopan maissa sekä se, missä suhteessa vienti on tuontiin. Ehkä hieman yllättäenkin tunnetuissa kulttuurituotteiden viejämaissa, kuten Britannia ja Ranska, viennin tuottavuussuhde tuontiin on negatiivinen. Taulukko osoittaa Suomen olevan tässäkin suhteessa kulttuuriteollisuuden "pienmaa".

Taulukko 1. Työvoima kulttuurialalla 2008–2011 ja sen viidellä suurimmalla toimialalla[7].

Vuosi Toimiala	2008	2009	2010	2011
Kaikki yhteensä	99 054	85 537	86 101	85 741
Sanoma- ja aikakauslehdet	14 534	13 917	13 662	13 395
Elokuvat, videot, pelit, TV ja radio	10 022	10 072	9 934	10 237
Mainonta	10 205	9 952	10 316	10 296
Kirjastot, arkistot ja museot	10 273	10 124	10 189	10 103
Esittävät taiteet	8 879	9 012	9 413	9 706

Taulukko 2. Kulttuurihyödykkeiden vienti Suomesta 2005-2012 (euroissa). Kokonaisvienti (suluissa prosenttiosuus Suomen kokonaisviennistä) ja kolme suurinta toimialaa.

Vuosi Toimiala	2005	2007	2010	2012
Kulttuurihyödykkeet yhteensä	693 993 € (1,3 %)	890 793 (1,4 %)	379 875 (0,7 %)	341 566 (0,6 %)
Elokuva/video	253 392	482 358	91 998	85 291
Painotuotteet	270 851	281 397	165 161	164 501
Musiikki	84 241	42 903	43 229	34 902

Taulukko 3. Kulttuurituotteiden vienti sekä viennin ja tuonnin välinen erotus Yhdysvaltain dollareissa Saksassa, Britanniassa, Ranskassa, Italiassa, Ruotsissa ja Suomessa vuonna 2008.[8]

Maa	Saksa	Britannia	Ranska	Italia	Ruotsi	Suomi
Vienti ($)	34 408 000	19 898 000	17 271 000	27 792 000	4 897 000	1 113 000
Viennin ja tuonnin erotus ($)	7 542 000	-10 949 000	-5 520 000	15 195 000	439 000	-805 000

Opetusministeriön kulttuuriyksikkö on ollut taidejärjestöjen ja -oppilaitosten kanssa merkittävässä asemassa kulttuuri- tai luovan teollisuuden puheen ja ajattelun istuttamisessa suomalaiseen kulttuuripolitiikkaan. Opetusministeriö (OPM) – sittemmin opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) – on pyrkinyt tasoittamaan tietä taiteen ja talouden liitolle entisen vastakkainasettelun sijaan. Kahdella viime hallituskaudella kelkkaan on hypännyt vahvasti myös työ- ja elinkeinoministeriö (TEM), joka on koordinoinut Luovan talouden ja kulttuuriyrittäjyyden tulevaisuustyöryhmää sekä julkaissut ohjelmia ja kannanottoja. Alueellisesti vaikuttavimpia toimijoita kehityksessä ovat olleet Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset (ELY-keskukset), jotka ovat vastanneet luovan teollisuuden alueellisesta neuvonnasta, tuesta ja kehittämisestä. Omien sanojensa mukaan "ELY-keskukset tukevat luovien ja kulttuurialojen toimijoiden työllisyyttä, pk-yritysten perustamista, monialayrittäjyyttä, kasvua ja kehittymistä tarjoamalla neuvonta-, koulutus- ja kehittämispalveluja sekä rahoitusta".[9]

Molempien edellä mainittujen ministeriöiden pontimena on usko siihen, että muun maailman esimerkkejä – tai ainakin niitä rakentavia idealistisia kirjoituksia[10] – seuraten myös Suomessa kulttuurisektorista voidaan rakentaa tulevaisuudessa tärkeä työllistävä ala ja menestystekijä "suomalaiselle kilpailukyvylle" kulttuurialan (esimerkiksi designin ja musiikin) viennin lisäämisen, kulttuuriteollisten innovaatioiden ja Suomi-brändin kohentamisen kautta. Perinteiset taidealat nähdään luovan teollisuuden ytimenä eli alueena, jossa villeimmät, mielikuvituksellisimmat ja innovatiivisimmat keksinnöt tuotetaan mahdollisimman rajoittamattomissa kokeiluissa. Tätä ydintä ympäröi varsinainen luovan teollisuuden

ja teknologian kerros, johon kuuluvat elokuva-, äänite-, peli- ja animaatioteollisuus, teollinen muotoilu, graafinen suunnittelu ja toteutus sekä nykymedian moninaiset muodot ja käytännöt. Lisäksi sektoriin sisällytetään sen merkitystä nostattavissa ja idealisoivissa kuvauksissa markkinointikoneisto, joka kulttuuriteollisuuden tuotteita markkinoi ja levittää.[11]

> Kulttuuriteollisuudessa yhdistyvät taiteellinen luovuus ja taloudellinen tuotanto. [– –] Kulttuuritoimiala on hyvin työvoimavaltainen ja sen yhdistyessä teknologiaan voi syntyä uusia luovan toiminnan työpaikkoja muun muassa tuotantoon ja levitykseen. Uudet kaupalliset tuotteet laajentavat kulttuurin markkinoita ja taloudellista merkitystä. [– –] Kulttuurin osuus Suomen bruttokansantuotteesta on ollut noin 3,8 prosenttia. Alalla toimii kuutisen prosenttia Suomen liikeyrityksistä ja niiden liikevaihto on ollut noin neljä prosenttia kaikkien suomalaisten yritysten liikevaihdosta.[12]

Opetus- ja kulttuuriministeriö masinoi ja organisoi strategioin, raportein, ohjelmin, tapahtumin ja rahoituksen avulla muutosta kulttuurin ja talouden suhteessa kohti luovan teollisuuden logiikkaa. Esimerkkeinä tällaisista keinoista on vuodesta 2010 jaettu valtionavustus luovan talouden ja kulttuuriyrittäjyyden kehittämishankkeisiin. Vuonna 2011 summa oli 1 000 000 euroa. Lisäksi tulossa on Luovan talouden ja kulttuuriyrittäjyyden kehittämisohjelma. "Opetus- ja kulttuuriministeriön tehtävänä on osaltaan huolehtia luovuuden ja tuotteistamisen edellytyksistä sekä tukea ja edistää kulttuuriteollisuuden tuotekehitys- ja pilottiprojekteja"[13]. Kuten jo edellä mainittu, opetus- ja kulttuuriministeriön odotuksista huolimatta luovan teollisuuden kasvu ei ole

ollut kaikilla mittareilla mitattuna nousujohteista.

Opetus- ja kulttuuriministeriön luovan teollisuuden innolle on nähtävissä kaksi keskeistä syytä: Yhtäältä luovan teollisuuden ja talouden merkityksen ja arvon korostaminen nostaa – ainakin periaatteessa – ministeriön itsensä merkitystä muiden hallinnonalojen silmissä ja suomalaisessa hallintokulttuurissa. Tämä siis siitäkin huolimatta, ettei kulttuuri ole käytännön politiikkatoimenpiteissä ollut kovin korkeassa kurssissa, ainakaan rahassa mitattuna. Toisaalta luovan teollisuuden ja taiteen yritysmäisyyden korostaminen vastaa huutoon, joka kutsuu kaikkia hallinnonaloja vähentämään kustannuksiaan ja säästämään. Kulttuurialan toivotaan rahoittavan yhä enemmän toiminnoistaan yksityisellä tai muulla (säätiöt, RAY) rahalla ja valtion säästävän tällä tavoin menojaan. Kuten niin monilla muillakin julkisen sektorin aloilla, ja kulttuuriteollisuuden kokonaistaloudellisen merkityksen vähenemisestä huolimatta, OKM:n kulttuurimenot ovat kuitenkin hienoisesti kasvaneet koko "hypen" ajan[14] ja hallinnollinen byrokratia on kulttuurialalla lisääntynyt, kun projektit ja managerialismi valtaavat alaa.

Oppilaitokset ovat olleet oppiala- ja -laitoskohtaisen kehityksen ansiosta merkittävässä asemassa muovattaessa taiteen ja talouden suhteita uudelleen. Oppilaitosten ja -alojen välisen kilpailun kiristyttyä selvästi 2000-luvulla taideoppilaitosten ja -koulutusohjelmien on ollut mahdollista – ja niiden on jopa täytynyt – sanoutua irti "nälkä- ja nerotaiteilijuudesta" ja keskittyä ajattelemaan ja esittämään kulttuurin ja talouden suhde uudessa, positiivisessa ja tuottavassa valossa. Ne siirtävät tätä näkemystä sidosryhmäverkostoihinsa, mutta ennen kaikkea "asiakkailleen" eli opiskelijoille, jotka ovat tulevaisuuden taiteen toimijoita. Opetusministeriön tulosneuvotteluja silmällä pitäen opinahjot lataavat tavoitteisiinsa rahoittajataholtaan tuttua luovan talouden

retoriikkaa. Oppilaitokset pyrkivät kouluttamaan tulevaisuuden kilpailukyky-Suomen avainnikkareita. Entisen vihollisen tai ainakin epäillyn sijasta kulttuuriteollisuudesta on tullut strategia- ja opetusohjelmapuheessa ystävä. Taloudesta taas on tullut kulttuurin tarkoitus. Tässä Aalto-yliopisto on ottanut tiennäyttäjän roolin maan kaikkien yliopistojen joukossa.

Aalto-yliopiston strategiassa[15] oppilaitoksen taiteellinen toiminta liitetään lähtemättömästi kehitykseen, muutokseen ja innovatiivisuuteen, eikä missä tahansa, vaan juuri taloudellisessa mielessä. Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden nimissä esitetyissä kehittämiskohteissa oppilaitos sitoutuu luovan talouden roolin edistämiseen.

Pääosassa talouden aseman hegemonisoitumisessa on ollut oppilaitoksen Kauppakorkeakoulun Pienyrityskeskuksen koordinoima Luova Suomi -hanke, jonka tavoite "on vahvistaa luovia toimialoja sekä tehdä tunnetuksi niiden merkityksiä ja mahdollisuuksia osana uudistuvaa taloutta"[16]. Hanke koordinoi opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnoimaa valtakunnallista Luovien alojen yritystoiminnan kasvun ja kansainvälistymisen kehittämisohjelmaa (ESR 2007–2013). Se keskittyy taiteen keinojen ja ilmaisujen soveltamiseen talouden, yritysmaailman ja johtamisen tarpeisiin ja on ottanut tehtäväkseen sitoa taiteellisen toiminnan harjoittajat elinkeinoelämän kumppanuuksiin.

Myös ammattikorkeakoulut, jotka ovat keskittyneet kouluttamaan kulttuurituottajia, ovat talousajattelun levittämisen pioneereja taiteen kentän koulutusrintamalla. Esimerkiksi Helsingin Metropolian *Kulttuuri ja luova ala* on ollut tuomassa taidetta talouteen ja taloutta taiteeseen, vaikkei luova teollisuus olekaan saanut organisaatiossa yhtä korostunutta ja silmiinpistävää asemaa kuin Aallossa. Keskeisenä tehtävänä Metropoliassa on ollut luovuusperustaisen osaamisen vahvistaminen ja tuominen eri alojen työmarkkinoille.

Samalla ovat vahvistuneet talousherkät, osin talousohjautuneet, näkemykset taiteesta, kulttuurista ja taiteilijan työstä. Myös Haaga-Helia ammattikorkeakoulu on ottanut näkyvän roolin kehityksessä vuosina 2013–2014 toimivalla, alan järjestöjen kanssa yhteistyössä toteutettavalla Kulttuuriyrittäjyys-projektillaan, jonka tarkoitus on "auttaa yksinyrittäjää vahvistamaan asemaansa muuttuvassa työelämässä"[17].

Kulttuuriyrittäjyys työn keskeisenä kehyksenä

Jos luovan talouden puhetapa kehystää ja tiedollisesti rakentaa taidekenttää, niin kulttuuriyrittäjyyden puhetapa vastaavasti rakentaa toimija-asemia kentälle ja sen lohkoille. Kulttuuriyrittäjyyskin kuuluu kiinteästi sekä opetus- ja kulttuuriministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön strategisiin tavoitteisiin että Matti Vanhasen toisen hallituksen (2007–2010) politiikkaohjelmaan. Luova Suomi -hanke on ollut vauhdittamassa sitä näkyvästi ja kuuluvasti, samoin ELY-keskukset. Kaikkien näiden ohjelmissa ja lausunnoissa kulttuuriyrittäjyys nähdään tulevaisuuden tapana organisoida työtä luovan talouden aloilla. Sen nähdään vahvistavan työmarkkinoita, vientiä ja maan kilpailukykyä sekä luovan uusia tuote- ja palveluinnovaatioita. Keskeistä ja osin paradoksaalista ajattelutavalle on julkisen vallan ohjaus; tarvitaan valtiollisten toimijoiden järjestelmällistä organisointia ja masinointia, jotta tämä kulttuurin kentän "luonteva toimintamalli" saadaan tehokkaasti istutettua Suomeen. Tyypillistä on aktiivisesta julkisin varoin tuetusta rakennustyöstä huolimatta nähdä kulttuurialan taloudellistumiskehitys välttämättömänä ja vääjäämättömänä.

> Kulttuuritoimialojen taloudessa on kehitettävä kulttuuriyrittäjyyden ja kulttuuriviennin edellytyksiä, kulttuurin tuotteistamista, konseptointia, liiketalousosaamista ja markkinointia. Tarvitaan kulttuurialojen ammatinharjoittajien ja pienyrittäjien markkinointi- ja liiketoimintaosaamisen edistämisen yhteisiä rakenteita, kuten manageritoimintaa.[18]
>
> Alan rakenteiden muuttaminen ei tapahdu hetkessä, vaan vaatii asteittaisen prosessin, joka on käynnistettävä välittömästi. Prosessin seurauksena Suomeen luodaan maailman huippua oleva järjestelmä luovan talouden ja kulttuuriyrittäjyyden toimintaedellytysten parantamiseksi. Prosessissa nykyistä yritysten kannalta vaikeaa ja monimutkaista järjestelmää selkeytetään asteittain yksinkertaisemmalla kahden toimijan mallilla. UNO Action generoi rahoitusta luovan talouden yritysten tarpeisiin, yksinkertaistaa yrityksille suunnattuja palveluja rakenteita sekä kokeilee uusia toimintamalleja luovan talouden ja kulttuurin kentällä. Ministeriöiden sisällä ja välillä toimii UNO Policy, joka varmistaa strategisen ohjauksen ja koordinaation korvaten hankekohtaiset rakenteet ja osallistuu rohkeaan uudistustyöhön.[19]

Kulttuuriyrittäjyydellä hallinto ja kehittäjät tarkoittavat yksinkertaisesti yritysmuotoisia organisaatioita, jotka toimivat luovan talouden eli taiteiden ja kulttuuriteollisuuden aloilla. Juridiselta muodoltaan ne voivat olla toiminimiä, osakeyhtiöitä, osuuskuntia tai – kuten nykyään yhä useammin – toimeksiantosuhtein työskenteleviä itsensä työllistäjiä.

Kulttuuriyrittäjyyspuheessa ja määrittelyissä on kaksi toimijan subjektiasemaa koskevaa, toisiinsa kiinteästi niveltyvää

tavoitetta, joista yksi on politiikkaohjelmissa näkyvämpi ja toinen piilevämpi, koko taiteilijuuden nykyeetosta määrittävä. Ensimmäinen on lisätä konkreettista ja juridista yrittäjyyttä eli yritysrekisteriin merkittyä liiketoiminnan harjoittamista alalla. "Piilo-opetussuunnitelma" on levittää yksilöllistä pärjäämistä korostavaa yrittäjyyden eetosta kaikkien alan toimijoiden keskuuteen ja lisätä entisestään toimijoiden taloudellista vastuuta ja sen ottamista osaksi omaa olemista. Yrittäjyydestä juridisena ja persoonallisena olo- ja toimintamuotona halutaan tehdä luovan talouden työn perusmalli.

On tärkeää, että luovat toimijat perustavat yrityksiä ja alkavat näin toimia mahdollisimman omarahoitteisesti ja markkinaehtoisesti, mutta yhtä tärkeää talouden ja kilpailukykyisen Suomen kannalta on sekin, että toimitaan yritysten kanssa tiiviissä yhteistyössä. Sponsoroinnista halutaan tehdä osa taiderahoituksen perusmallia ainakin tapahtumien ja organisaatioiden tasolla, mutta myös yksittäisiä taiteilijoita kannustetaan etsimään sponsoreita näyttelyilleen ja teoksilleen sekä vastaamaan muilla elinkeinoelämän aloilla toimivien yritysten tarpeisiin. Luova Suomi on erikoistunut yrittäjyyden vahvistamisen lisäksi yritysyhteistyön lisäämiseen luovilla aloilla. Esimerkkinä Luovan Suomen koulutuspäivän mainos:

> Yhteistyössä Image Matchin ja Finland Festivalsin kanssa toteutettava, neljä paikkakuntaa kiertävä yritysyhteistyön koulutuspäivä. Koulutuspäivä tähtää luovan alan toimijoiden yritysyhteistyön toteuttamisen ja johtamisen taitojen parantamiseen sekä antaa ideoita uusien yhteistyökumppanuuksien solmimiseen. Päivän kuluessa saadaan eväitä yritysyhteistyön toteuttamiseen alustusluennon, valtakunnallisten ja paikallisten yritysyhteistyöcasien sekä

workshop-työskentelyn kautta. Opintopistesuorituksen tekevälle osallistujalle on lisätehtävänä luentopäiväkirjan tekeminen koulutuspäivästä.[20]

Kulttuuriyrittäjyyden masinointivastuu jakautuu kentällä selvästi kahtia. Siinä missä ministeriöt asettavat raameja ja luovat kansallisia toimintamalleja, Luova Suomi ja ELY-keskukset kohdistavat toimintansa ja viestinsä käytännönläheisemmin suoraan yksilöille, joista kulttuurialojen yrittäjiä halutaan leipoa. Jo yrittäjiksi ryhtyneitä halutaan lisäksi tukea. Tarkoitus on nimenomaan muuttaa taiteilijan tapaa ajatella itseään ja työtään yritysmäisemmäksi; molempia tulisi ajatella "yrityksenkaltaisesti". Itsensä kehittämiseen ei riitä, että kuuntelee, vaan on myös näytettävä ja käytettävä erilaisia oppimisen ja itsen kehittämisen teknologioita muistiinpanojen tekemisestä ja niiden kertaamisesta draamaharjoituksiin ja sosiaaliseen kanssakäymiseen ammattilaisten kanssa. Taiteilijana oleminen ei ole vain luomista tai ajatusten ja merkitysten prosessointia taiteen kautta, vaan aktiivista sparrausta vaativaa ekonomista itsen työstämistä kohti voittoa tuottavaa tulevaisuutta. Sanoma on yleensä luonteeltaan "vapauttava". Mahdollisimman suuri vastuu omasta työstä ja elannosta vapauttaa persoonallisen luovuuden ja kehittymisen todelliseen kukkaansa. Vasta yrittäjyys tekee luovan työn tekijästä toimijan. "Projekti" tapahtuu asiantuntevien visionäärien isällisessä ohjauksessa. Ihmisen ohjaamista kohti luovuutta ja "kukkaan puhkeamista" kutsutaan sparraukseksi.

> Arvokas työelämä -prosessi innostaa jälleen! Tule muotoilemaan arvokasta työelämää talouden ja bisneksen näkökulmasta Tampereelle tiistaina 11.12.2012. [– –] Tule kuulemaan taiteen, kulttuurin ja liikunnan vaikutuksista työelämässä, johtamisessa, organisaatioiden toimintakulttuureissa ja henkilöstön hyvinvoinnissa. [– –] Tampereella pääset myös kokeilemaan eri taidemuotojen ja liikunnan soveltavaa työelämäkäyttöä yritysesimerkkien kautta ja käynnistämään henkilökohtaisen miniprojektisi. Paikan päällä kohtaat taiteen, kulttuurin ja liikunnan palvelujen tuottajia, pilottiprojekteja, työelämän kehittäjäorganisaatioita sekä edelläkävijäyrityksiä.[21]
>
> Me luovien alojen kehittäjät olemme nimittäneet sparraukseksi voimakkaasti ratkaisukeskeistä neuvonta- ja asiantuntijuustyötä, johon sisältyy kuuntelua, kyseenalaistamista ja vaikeiden kysymysten työstämistä. Haluamme avata yrittäjille reitin kulkea kohti omaa visiotaan ja samalla kehittää työtämme yhä toimivammaksi menetelmäksi, jonka avulla pyrkiä kohti kannattavampaa liiketoimintaa.[22]

Yrittäjyyden eetoksen levittämiseen kulttuurin aloilla liittyvät läheisesti yksilön kannalta työelämän prekarisoituminen ja freelancer-työsuhteiden lisääntyminen sekä jatkuva esillä ja julkisuudessa olemisen vaatimus. Näistä sparrauksessa harvemmin puhutaan. Prekarisoituminen on aina ollut apurahapainotteisilla tai lyhytaikaisiin sopimuksiin perustuvilla taidealoilla yksi työelämän olomuoto, mutta viime vuosina siitä on tullut sen normaalitila. Taidealoilla koulutetaan ihmisiä miltei kaksinkertainen määrä kymmenen vuotta sitten olleeseen tilanteeseen nähden[23]. Taiteen rahoitusjärjestelmät eivät kuitenkaan ole uudistuneet kasvavan kehityksen mukaisesti. Samalla erityisesti media- ja kirjallisuusalalla toimivat yritykset ovat muuttaneet tilaamiaan työtehtäviä ja palveluja palkkioperustaisiksi. Graafikoita, suomentajia tai kustannustoimittajia ei haluta työvoimaan laitettavan

käyttöpääoman pysyviksi rasitteiksi, vaan edullisempaa on tilata heiltä palvelut ja tuotteet tarvittaessa. Kehitys ei ole tapahtunut vain yksityisellä sektorilla, vaan myös julkisen ja kolmannen sektorin organisaatioissa. Yksilöiden näkökulmasta tämä on tarkoittanut uudenlaisten ratkaisujen etsimistä ja erilaisia sopeutumismekanismeja.

Freelancerien, joita toisinaan kriittisesti myös pakko- tai yksinäisyrittäjiksi kutsutaan, määrä on kasvanut Suomessa viimeisen kymmenen vuoden aikana noin 25 prosenttia. Yhteensä 160 000 ihmistä työskentelee tällaisissa työsuhteissa, heistä useimmat niin sanotuilla luovilla aloilla.[24] Työnantajalle säästöt syntyvät siitä, että itsensä työllistäjät maksavat oman sosiaaliturvansa, yrittäjäeläkkeensä ja terveydenhuoltonsa. Juridisesti freelancereita ajatellaankin yrittäjinä, mutta heidän työsuhteensa rinnastuu palkansaajiin: he eivät useinkaan voi määritellä työnsä ja sen tuotteen hintaa, vaan sen määrittelee useimmiten työn tai tuotteen ostaja. Heidän keskitulonsa ovat vain noin puolet palkansaajien keskituloista ja köyhyysrajan alapuolella heistä elää joka kuudes[25]. Lisäksi heitä erottaa perinteisistä palkansaajista työvalmiuden yritysmäisyys: on kestettävä jatkuvaa epävarmuutta työn ja toimeentulon jatkuvuudesta, oltava jatkuvasti valmis vastaamaan tilauksiin, oltava asiakkaan käytettävissä projektin aikana 24 tuntia, on maksettava itselleen työttömyys- ja lomarahat sekä muutenkin laskettava oman liiketoiminnan ja siihen kytkeytyvän elämän yhteiskustannukset yrityksen taloushallinnon tavoin. Yrittäjämäistä työssä on myös kilpailu: freelancerit joutuvat usein uusien työtehtävien toivossa alentamaan työnsä hintaa pärjätäkseen kilpailussa muiden "yrittäjien" kanssa. Palkansaajista freelancereita erottaa lisäksi vakiintuneen neuvotteluaseman puuttuminen työmarkkinoilla. Freelancereilla ei ole työmarkkinoilla kollektiivista neuvotteluoikeutta ja heidän oikeutensa suhteessa sopimuksiin ja työhönsä ovat usein mielivaltaisia ja täten monesti tilaajan hyväksikäytettävissä.

Miten sitten pärjätä pätkätöiden ja pakotetun itsensä työllistämisen työmarkkinoilla luovilla aloilla? Konsulttien, taiteen alan opetuksen ja esimerkiksi Luovan Suomen mukaan vastaus löytyy osaavasta ja jatkuvasta itsensä markkinoinnista. Taiteilijan tai taidealan työntekijän on siis tässäkin suhteessa oltava kuin yritys eli markkinoitava omaa toimintaansa ja itseään hiotuin markkinointistrategioin. Jos tätä ei tee kaiken muun työnsä ohessa itse, on palvelu ostettava markkinointiyritykseltä tai managerilta. Tällaisia "itsen esiin saattamisen palveluja" tarjoavat tänä päivänä yhä useammat taiteiden ja kulttuurin oppialoilta valmistuneet. Ammattikorkeakoulujen kulttuurituottajaopetuksessa tästä on muodostettu yksi painopisteistä.[26]

Itsensä markkinoiminen määritellään tärkeäksi varsinkin koulutusvaiheessa tai työuransa alussa oleville. Niiden, joilla ei ole vielä vakiintunutta asemaa prekarisoituneilla työmarkkinoilla, täytyy jatkuvasti miettiä, kuinka olla esillä julkisuudessa tai ainakin oikeissa piireissä tuotteiden tai teosten myynnin edistämisen kannalta.

Niin perinteisestä mediajulkisuudesta kuin sosiaalisesta mediastakin on kehkeytynyt yhä tärkeämpi toiminta-areena taiteen parissa toimiville, varsinkin menestymään haluaville. Suomessa erityisesti Jani Leinonen on kunnostautunut julkisuushakuisilla tempauksillaan. Ronald McDonaldin kaappaus ja taideteosten tuunaaminen Kiasman edessä antoivat Leinoselle paljon palstatilaa mediassa ja toivat hänet myös muiden kuin pienten taidepiirien tietoisuuteen. Esimerkki on ehkä kärjistetty, mutta antaa suuntaa siitä, mitä taiteilijan on tehtävä herättääkseen median ja sitä kautta ostajien ja yksityisten rahoittajien kiinnostus. Mediajulkisuuden tavoittelu tuottaa joskus enemmän kohujulkisuutta kuin

yrittäjyyttä: media kiinnostuu enemmän taiteilijan persoonallisuuden piirteistä ja tämän julkisuuhakuisista tempauksista kuin itse töistä. Tämä voi lopulta olla haitaksi, jos taiteilija pyrkii menestymään teoksillaan. Toisaalta taiteen tekemisen luonne muuttuu suuntaan, jossa niin julkisuus kuin taiteilijakin ovat osa teosta, vieläpä toistensa välityksellä. Toiminnassa sekoittuvat yhä enemmän perinteisesti osin ristiriitaisiksi mielletyt elementit kuten julkisuus, mainos, brändin luominen, poliittinen kannanotto, taideteos ja taiteilijan persoona. Tällainen skitsofreenisuus on juuri sen yrittäjähengen ytimessä, jota hallitsevat teoksien tuotteistaminen, jatkuva esilläolo, levottomuus ja taitelijan persoonan kokonaisvaltainen peliin laittaminen[27].

Kulttuuriteollisuuden nykykehityksen odotetut ja odottamattomat seuraukset

Mihin luovuuden tai taiteiden ja talouden yhteen liittäminen sitten johtaa ja miten se muuttaa taidetta koskevaa ajatteluamme? Seuraavanlaiset kehityskulut ovat mahdollisia:

– Taidetta aletaan ajatella ja arvottaa ensisijaisesti talouden kehyksessä ja sen logiikan mukaisesti.
– Taiteilijat alkavat identifioida itsensä pääsääntöisesti yrittäjiksi ja työnsä kokonaisvaltaisesti yrityksiksi. Tähän sisältyy taiteilijan itsensä ja tämän työn tuotteistaminen ja markkinointi.[28]
– Julkisen rahoituksen katsotaan vääristävän taidemaailmaa ja -markkinoita sekä lopulta huonontavan taiteen laatua; julkista rahoitusta vaaditaan supistettavaksi kehityksen, innovaatioiden, mahdollisuuksien tasa-arvon ja jopa taiteen autonomian nimissä[29].

– Sponsoriraha ja sponsorit tulevat yhä näkyvämmin osaksi kulttuuritapahtumia ja vaikuttavat väistämättä myös tapahtumien kulttuuritarjontaan; taidelaitoksissa, kuten museoissa, yksityisen rahan merkitys on toistaiseksi pieni, mutta paine sponsorirahan osuuden kasvattamiseen budjeteissa on jatkuva ja se kiihdyttää entisestään julkishallinnollisten palveluorganisaatioiden tarvetta markkinoida itseään ja muuttaa organisaatiomuotoaan[30].
– Erityisesti mainostaminen ja "sponsorointi" kasvattavat alaa mediassa; Yhdysvalloissa mediassa mainostavat suuryritykset ovat jo kymmeniä vuosia pystyneet vaikuttamaan "vapaan median" sisältöön ja muotoon. Mikään ei anna olettaa, etteikö rahoittajien vaatimia muutoksia alkaisi näkyä enemmän myös Suomessa.
– Julkisiin ja kolmannen sektorin taideorganisaatioihin on talousajattelun läpitunkemisen ja uuden julkishallintojohtamisen myötä syntynyt uusi taloushallinnon ja -asiantuntijoiden ammattikunta, jonka edustajat saavat organisaatioissa yhä enemmän valtaa.[31] Julkisissa taideorganisaatioissa lisääntyy uusi julkishallintojohtaminen ja sen mukainen hajauttaminen ja yksiköittäminen sekä managerialistiset periaatteet.
– Kulttuurialan koulutus muuttuu yhä enemmän yritys-, markkina- ja yrittäjäkeskeiseen suuntaan; kulttuurituottajien talous- ja managerointitehtävät saavat koulutuksessa entisestään lisää painoarvoa.

Talouspuheen ylivalta edistää kehitystä, jossa taiteen muutosvoima ja luovuus valjastetaan pääasiassa talouden ja markkinoiden sekä niiden elinvoimaisuuden uusintamisen

palvelukseen. Se johtaa väistämättä muutoksiin itse taidetta koskevissa esteettisissä arvostelmissa: yhä enemmän arvostusta ja rahoitusta saa harmiton, viihdyttävä ja myyvä taide, kun taas yhteiskunnalliseen muutokseen pyrkivä taide marginalisoituu entisestään. Kun taidetta rahoitetaan yhä enemmän yksityisellä rahalla, voittavat yhtäältä massakulutukseen perustuva viihdeteollisuus ja toisaalta rikkaiden rahoittajien sijoituksille, hyväntahtoisuudelle ja taidemaulle rakentuva korkea taide.

VIITTEET

1. Frankfurtin koulukunnan kriitikot näkivät kulttuuriteollisuuden tuhoavan kulttuurin itsenäisen arvon, koska massoille suunnattu massatuotanto teki taiteen ja kulttuurin ilmauksista hyödykkeitä ja valjasti kulttuurin kapitalismin tarkoituksiin. Theodor Adorno ja Max Horkheimer, *Valistuksen dialektiikka. Filosofisia sirpaleita*. Suom. Veikko Pietilä. Alkup. ilmestyi 1944 (Tampere: Vastapaino, 2008). Theodor Adorno, 'Cultural industry reconsidered,' *New German Critique* 6 (1975): 12–19.
2. David Throsby, *Economics and culture*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2001): 112–113. David Throsby, *The Economics of Cultural Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 90–97.
3. David Throsby, 'Valuation and the cultural sector: current issues and future directions', katsottu 2.4.2014, http://www.slideshare.net/TBCT/culture-the-economy-david-throsby-valuation-and-the-cultural-sector. Ks. myös David Throsby, *Economics and culture,* 112–113. David Throsby, *The Economics...*, 90–97.
4. Tilastokeskus, *Kulttuuritilasto 2013*, (Helsinki: Tilastokeskus, 2014): 217, katsottu 12.8.2014, http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yklt_klt_201300_2014_10376_net.pdf.

5. Opetusministeriö, *Kulttuuriteollisuuden kehittäminen Suomessa: kulttuuriteollisuustyöryhmän loppuraportti.* Kulttuuripolitiikan osaston julkaisusarja 1:1999, (Helsinki: Opetusministeriö, 1999). Tilastokeskus, *Kulttuuritilasto* 2013, 229.
6. Emt., 235–259.
7. Emt., 204–205.
8. "Cultural imports, exports and trade balance (2000–2008)", *Compendium*, 2014, katsottu 4.8.2014, http://www.culturalpolicies.net/web/statistics-markets.php?aid=107&cid=76&lid=en.
9. "Kulttuuriyrittäjyys ja kulttuurimatkailu", *Elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskus*, 2013, katsottu 14.8.2014, https://www.elykeskus.fi/web/ely/kulttuuriyrittajyys-ja-kulttuurimatkailu#.U-zSGEhJwy4.
10. Richard Florida, *The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life.* New York: Basic Books, 2002.
11. Ks. myös David Throsby, *The Economics...*
12. "Kulttuuriteollisuus ja -yrittäjyys tietoyhteiskunnassa", *Opetus- ja kulttuuriministeriö*, 2012, katsottu 15.10.2013, http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/kulttuuri_tietoyhteiskunnassa/kulttuuriteollisuus_ja_-yrittaejyys/index.html?lang=fi.
13. Emt.
14. "Opetus- ja kulttuuriministeriön kirjanpitoyksikön tilinpäätös vuodelta 2012", *Opetus- ja kulttuuriministeriö*, 2013, katsottu 14.8.2014, http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Linjaukset_ja_rahoitus/tulosohjaus_netra/tilinpaatos_2012/liitteet/2012_tilinpaatos.pdf.
15. "Maailmanluokan yliopistoksi vuoteen 2020 mennessä", *Aalto-yliopisto,* 2014, katsottu 3.7.2014, http://www.aalto.fi/fi/about/strategy/.
16. "Luova Suomi", *Luova Suomi*, 2012, katsottu 22.10.2012, http://www.luovasuomi.fi/luovasuomi.
17. "Projektin esittely. Luova työ kannattavaksi", *Haaga-Helia Ammattikorkeakoulu*, 2013, katsottu 6.6.2014, http://blogit.haaga-helia.fi/kulttuuriyrittajyys/projektin-esittely/.
18. Opetus- ja kulttuuriministeriö, *Valtioneuvoston selonteko*

kulttuurin tulevaisuudesta. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:8, (Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2011): 21.
19. "Ministeritrio luovan talouden kehittämisestä: mahdollisuudet otettava käyttöön", Työ- ja elinkeinoministeriö, Tiedotteet 2011, 23.3.2011, katsottu 12.5.2012, https://www.tem.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedotearkisto/vuosi_2011/ministeritrio_luovan_talouden_kehittamisesta_mahdollisuudet_otettava_kayttoon.102364.news.
20. Luova Suomi (2012): JOHDE: Parhaita käytäntöjä onnistuneeseen yritysyhteistyöhön. http://www.luovasuomi.fi/event/211 katsottu 4.1.2013.
21. "Arvokas työelämä", *Luova Suomi*, 2012, katsottu 27.11.2012, http://www.luovasuomi.fi/soveltavataide/arvokastyoelama.
22. Jussi Förbom (toim.), *Sparraajan käsikirja. Askelmerkkejä luovien alojen liiketoiminnan kehittämiseen. Luovan Suomen julkaisuja 7.* Helsinki: Luova Suomi, 2012, 9.
23. Tilastokeskus: *Kulttuuritilasto 2013*, 202.
24. Tilastokeskus, *Työvoimatutkimus.* Helsinki: Tilastokeskus, 2012, katsottu 3.2.2013, http://www.tilastokeskus.fi/til/tyti/.
25. Noora Mattila, "Freelancer-ilmiö leviää kaikkialle", *Helsingin Sanomat* 22.9.2011, C1.
26. Katri Halonen, *Kulttuurituottajat taiteen ja talouden risteyskohdassa.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2011.
27. Jussi Vähämäki, *Kuhnurien kerho: vanhan työn paheista uuden hyveiksi.* Helsinki: Tutkijaliitto, 2003, 11–25. Jussi Vähämäki, *Itsen alistus*. Helsinki: Tutkijaliitto, 2009, 164–175.
28. Jutta Virolainen, *Kulttuuri vientituotteena. Kulttuuriviennin merkitykset ja tavoitteet opetus- ja kulttuuriministeriön ohjelmateksteissä 2000-luvun alussa. Julkaisematon pro gradu –tutkielma.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2009, 2–85.
29. Sanna Perkiö, "Markkinavoimia pitää käyttää taiteilijoiden hyväksi", mielipidekirjoitus, *Helsingin Sanomat* 19.12.2010.
30. Anu Uimonen, "Taide ja raha kohtaavat uusin ehdoin", *Helsingin Sanomat* 24.3.2012, C2.
31. Bill Byrnes, *Management and the Arts*, (Oxon: Focal Press, 1999). Sigrid Røyseng, 'Arts management and the autonomy of art,' *Interntaional Journal of Cultural Policy* 14, no. 1 (2008): 37–48.

6. Yhteiskunnallinen yritystoiminta

SAILA TYKKYLÄINEN

Yrityksiä ei ensimmäisinä olla huutamassa apuun, kun ihminen tippuu yhteiskunnan ulkopuolelle tai ympäristökatastrofi uhkaa. Päinvastoin. Puheet, joissa yrityksiä ja sosiaalisia ongelmia tai ympäristön pilaantumista käsitellään samoissa lauseissa, eivät yleensä yrityksiä mairittele.

Toisinkin voisi olla. Yritys on ihmisten perustama ja johtama organisaatio, jonka liiketoiminta on väline omistajien sille määrittelemien tavoitteiden toteuttamiseksi. Yhteiskunnallisten yritysten omistajat ovat asettaneet yrityksensä tavoitteeksi ratkaista jokin tietty yhteiskuntaa tai yhteisöä koskeva ongelma. Tavoitteena voi olla esimerkiksi pitkäaikaistyöttömien työllistäminen, teollisuuden jätteiden hyötykäytön lisääminen, itsemääräämisoikeutta kunnioittavan hoivan takaaminen vanhuksille tai kyläyhteisön omavaraisuuden kasvattaminen.

Yhteiskunnalliset yritykset maksimoivat voittojen sijaan yhteiskunnalle tuottamiaan vaikutuksia. Tähän päästäkseen ne käyttävät suurimman osan tuotoistaan ja voitoistaan oman yhteiskunnallisen päämääränsä edistämiseen.

Vammaisille asumispalveluita tuottava yritys voi tulouttaa voittojaan yleishyödyllisen omistajansa vammaisten oikeuksia edistävään työhön, tai asiakkaiden perustama tuulivoimayritys voi investoinneillaan tukea tuulivoimarakentamista yhä useammilla paikkakunnilla.

Yhteiskunnalliseen yritystoimintaan kuuluu myös kilpailu ja taloudellinen riski, vaara ajautua konkurssiin. Ne työllistävät ja ne tarvitsevat rahoittajia; viime kädessä maksavan asiakkaan, joka äänestää lompakollaan puolesta tai vastaan. Vaikka yhteiskunnalliset yritykset maksimoivat tuottamiaan yhteiskunnallisia hyötyjä eivätkä voittojaan, niiden liiketoiminnan täytyy olla kannattavaa pitkällä aikavälillä. Kannattavuus on kuitenkin vasta ensimmäinen askel menestyvään yhteiskunnalliseen yritykseen.

Yhteiskunnallisten yritysten tuloskunto selviää tarkastelemalla muutoksia, joita ne saavat aikaa yksittäisten ihmisten ja ihmisryhmien elämässä sekä ympäristön tilassa. Toiminnan täytyy olla avointa, jotta asiakkaat, työntekijät ja sijoittajat pystyvät varmistumaan yrityksen toiminnan tuottamista hyödyistä: Miksi näkövammaisten työllistäminen kannattaa? Minkälaisia terveydellisiä vaikutuksia on peruskoululaisten päihdekasvatuksella? Kuinka paljon luonnonvaroja säästyy, jos vaatteet tehdään kierrätysmateriaaleista?

Yhteiskunnallinen yritystoiminta on kasvussa oleva ilmiö. Yhteiskunnallisen yrityksen tutkimus yhteiskunta-, kauppa- ja taloustieteissä on moninkertaistunut viime vuosina[1]. Euroopan komissio on arvioinut, että yhteiskunnallinen yritystoiminta on eräs lupaavimmista keinoista tuottaa sosiaalisia innovaatioita paikallistalouden keinoin ja ehdoilla. Eurooppa 2020 -strategiassa yhteiskunnalliset yritykset nostettiin avaintoimijoiksi syrjäytymisen, köyhyyden ja muiden yhteiskunnallisten ongelmien ennaltaehkäisemisessä ja lievittämisessä[2].

Jos idea yhteiskunnallisen yritystoiminnan takana onkin yksinkertainen – parantaa maailmaa liiketoiminnan keinoin – on sen toteutus saanut monia muotoja. Yrityksiä on totuttu kuvaamaan yhtiömuodon, omistajuuspohjan tai toimialan kaltaisilla termeillä. Yhteiskunnallisia yrityksiä yhdistävät kuitenkin muut tekijät.

Yhteiskunnallinen yritystoiminta on maailmanlaajuinen ilmiö

Jonkinlaista yhteiskunnallista yritystoimintaa lienee lähes kaikkialla. Yhteisesti jaettua, maailmanlaajuista yhteiskunnallisen yrityksen määritelmää ei kuitenkaan ole.

Siinä missä Manner-Euroopassa yhteiskunnallisen yritystoiminnan juuret ovat pitkälti heikossa työmarkkina-asemassa olevien ihmisten työllistämis- ja kuntoutustoiminnassa, Pohjois-Amerikassa monet yhteiskunnalliset yritykset ovat yleishyödyllisten järjestöjen toiminnan rahoittajia, kun taas Etelä-Amerikassa ne tuottavat puuttuvia julkisia palveluita ja ovat kiinteä osa solidaarisuustaloutta[3].

Yhteiskunnallisen yritystoiminnan alueellisia eroja selittää se, että usein niitä perustetaan paikkaamaan tietyn ihmisryhmän kokemaa epäkohtaa, liittyipä se sitten työmahdollisuuksiin, terveydenhuoltoon tai ympäristön tilaan. Tutkimus tukee havaintoja, joiden mukaan yhteiskunnallisia yrityksiä syntyy nimenomaan katvealueille, joilta julkisen sektorin turvaverkot puuttuvat ja joita puhtaasti kaupallinen yritystoiminta karttaa[4].

Myös lainsäädäntö, verotus, yrityskulttuuri, yhteisötalouden ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden asema sekä hyvinvointi- ja hoivapalveluiden järjestämistapa vaikuttavat siihen, miltä yhteiskunnallinen yritystoiminta kussakin maassa

näyttää. Lähtökohdat yhteiskunnalliseen yrittämiseen ovat erilaiset Pekingissä, Argentiinassa tai Tohmajärvellä.

Yhteisen käsityksen rakentamista vaikeuttaa myös se, että suhtautuminen voiton tavoitteluun ja voiton jakamiseen yrityksen ulkopuolelle, omistajille ja sijoittajille, erottaa paitsi maita, niin myös tieteenaloja ja yhteiskunnallisen yritystoiminnan eri perinteistä ponnistavia tahoja. Itse asiassa kysymys voiton tavoittelusta liittyy siihen, luetaanko yhteiskunnalliset yritykset osaksi kansalaisyhteiskuntaa, yhteisötaloutta vai liike-elämää.

Esimerkiksi Italiassa yhteiskunnallisten yritysten voiton tavoitteluun on pitkään suhtauduttu kriittisesti. Italialaisen yhteiskunnallisen yrityksen arkkityyppiä ovat muokanneet 1980-luvulla yleistyneet, vaikeasti työllistyville polkuja työelämään tarjoavat sekä sosiaali- ja terveyspalveluita tuottavat osuuskunnat. Italiaa pidetään mannereurooppalaisen, yhteisötalouteen kiinnittyvän yhteiskunnallisen yritystoiminnan alkukotina[5]. Suomessa yhteiskunnallisen yritystoiminnan parissa 2000-luvulla tehty työ on vienyt meitä hyvin erilaiseen suuntaan.

Tuoretta vertailutietoa eurooppalaisen yhteiskunnallisen yritystoiminnan kirjosta ja kehityskaarista löytyy Euroopan komission loppuvuodesta 2014 julkaisemista maakohtaisista selvityksistä. Selvityksissä kuvataan myös yhteiskunnallisen yritystoiminnan ympärille muodostunutta ekosysteemiä, kuten politiikkaohjelmia, lainsäädäntöä ja rahoitusinstrumentteja[6].

Valtioiden muokkaaman ympäristön tarkastelu ja katvealue-teoria eivät kuitenkaan riitä selittämään kaikkien yhteiskunnallisten yritysten menestystä ja syntyä. Yhteiskunnalliset yritykset voivat raivata tilaa hyvinkin kilpailluilta markkinoilta tavoitteenaan mullistaa vanhat toimintamallit.

Lastensuojelu on esimerkki erittäin kilpaillusta alasta[7],

jonka kohderyhmään kuuluvat ihmiset ovat hyvin haavoittuvassa asemassa. Yhteiskunnallisen yritystoiminnan taustalla olevan ajattelun mukaan näiden palveluiden järjestämisestä vastuussa olevien julkisten toimijoiden pitäisi niin tuottajana kuin ostajanakin olla kiinnostuneita ensisijaisesti siitä, miten esimerkiksi perhetyön ja varhaisen tuen avulla lastenkotien sängyt saadaan pidettyä tyhjinä, eikä maksaa palveluntuottajille niiden täyttämisestä.

Mielenkiintoinen esimerkki kokonaisten toimialojen mullistuksesta ovat maailmalla nousussa olevat yhteiskunnalliset franchising-ketjut, jotka pystyvät levittämään hyväksi havaittuja yhteiskunnallista liikeideoita maiden rajojen yli.

Italiassa ja Ruotsissa toimii LE MAT -hotelliketju, joka edistää kestävää lähimatkailua ja työllistää vaikeasti työllistyviä henkilöitä. Hotellien omistus on paikallisten osuuskuntien käsissä. Britanniassa yritys nimeltä Community Renewable Energy (CoRE) auttaa kyläyhteisöjä rakentamaan ja ottamaan käyttöön uusiutuvan energian tuotantomenetelmiä. Tavoitteena on ympäristön suojelun lisäksi yhteisöjen energiaomavaraisuuden kasvattaminen ja lisätulojen ansaitseminen puhtaan energian myynnillä[8].

Ei ihme, että yhteiskunnallisen yritystoiminnan koko kirjon hallitseminen on vaikeata. Alan tutkijat ovat kehitelleet erilaisia tapoja luokitella näitä yrityksiä, jotta ilmiön tunnistaminen ja ymmärtäminen olisi helpompaa. Eräs tapa on jakaa yhteiskunnalliset yritykset kolmeen päätyyppiin sen mukaan, millaisia niiden tavoitteet ja toimintaympäristöt ovat[9].

Yhteiskunnalliset pioneerit (*social engineer*) pyrkivät luomaan kokonaan uusia, vanhat ja ongelmalliseksi koetut toimintamallit korvaavia ratkaisuja. Esimerkiksi mikroluottoja kehitysmaissa tarjoava Grameen Bank halusi lievittää äärimmäistä köyhyyttä antamalla päätös- ja toimintavallan

suoraan köyhille itselleen. Lainan saaja arvioi itse mihin hänen kannattaa roponsa sijoittaa: kanoihin, koulutukseen, myymälävuokraan vai mopoon[10].

Tuttuja rakenteita ravistellessaan nämä yritykset kohtaavat usein vastustusta. Argumentointi puolesta ja vastaan seuraa samoja uria, joita kuljettiin kun Suomessa kesällä 2014 herättiin keskustelemaan jakamistaloudesta. Herätyskelloina pärisivät tuolloin yritykset nimeltä Airbnb ja Uber, jotka koordinoivat majoituksen ja kyytien jakamista ihmisten kesken. Yrityksiä arvosteltiin veronkierrosta ja olemassa olevan yritystoiminnan häiritsemisestä.

Vaikka kaikki jakamistalouden yritykset eivät välttämättä ole yhteiskunnallisia yrityksiä, on tavoitteissa paljon yhteistä: Niukkojen luonnonvarojen kulutusta vähennetään tavoilla, jotka lisäävät ihmisten välistä yhteistyötä ja luottamusta[11].

Toinen yhteiskunnallisten yritysten tyyppi ovat yhteiskunnan rakentajat (*social constructionist*), jotka paikantavat ja tilkitsevät palveluaukkoja, kohentavat paitsioon jääneiden ihmisten hyvinvointia tai parantavat olemassa olevan tuotannon resurssitehokkuutta.

Suomalaisista yhteiskunnallisista yrityksistä tätä tyyppiä edustavat Setlementtiliikkeen omistamat yleishyödylliset rakennuttajayhtiöt, S-asunnot Oy ja Senioriasumisoikeus Oy, jotka ovat luoneet sosiaalisen asumisen malleja monenlaisten erityisryhmien tueksi[12]. Ympäristöalan yrityksistä esimerkiksi teollisuuden jätemateriaalien hyödyntämistä ja käytettyjen tavaroiden kiertoa tehostava Kierrätysverkko Oy voisi kuulua tähän luokkaan.

Luokittelun kehittäneiden tutkijoiden mukaan yhteiskunnallisina pioneereina toimivien yritysten toiminta on usein kansainvälistä, ja ongelmat joita ne pyrkivät ratkomaan tyypillisesti globaaleita. Yhteiskunnan rakentajat toimivat tavallisimmin kansallisella tasolla. Janan toisessa päässä

ovat pienet, paikalliset yhteiskunnalliset yritykset (*social bricolage*), joiden toiminnan synty, kehittyminen ja hiipuminen on sidottu tietyn yhteisön tarpeisiin ja resursseihin.

Kokkolalainen osuuskunta Yxpila on Ykspihlajan alueella asuvien ihmisten perustama yritys, joka pelastaa ja säilyttää alueen historiallista rakennuskantaa sekä tuo asukkaiden ulottuville monenlaisia lähipalveluita työelämästä syrjäytyneitä työllistäen.

Nobelin rauhanpalkinnon saaneen Muhammad Yunusin perustama Grameen Bank ja kokkolalainen osuuskunta Yxpila ovat siis osa samaa ilmiötä. Yrityksiä yhdistää ainakin se, että ne antavat tavoittamilleen ihmisille mahdollisuuden saada ratkaisun avaimet takaisin omiin käsiinsä.

Yhteiskunnalliset yritykset Suomessa

Suomessa on tuhansia yhteiskunnallisia yrityksiä. Liiketoimintamallilla on syvälle yhteiskuntamme maaperään ulottuvat juuret muun muassa yhteisö- ja jakamistaloudessa, paikallisyrittäjyydessä sekä kansalaisyhteiskunnassa. Eri selvitysten mukaan yhteiskunnallisia yrityksiä on muun muassa pienten ja keskisuurten yritysten, uusosuuskuntien, yleishyödyllisten yhteisöjen omistamien yritysten sekä elinkeinotoimintaa harjoittavien järjestöjen ja säätiöiden joukossa[13].

Tarkkojen lukujen antamista vaikeuttaa se, että liiketoimintamallia kuvaavia tunnuspiirteitä ei löydy olemassa olevista rekistereistä tai tilastoista. Ainoa lainsäädännössä määritelty yhteiskunnallisen yritystoiminnan muoto on sosiaalinen yritys.[14] Vähintään 30 prosenttia sosiaalisten yritysten työvoimasta on oltava osatyökykyisiä tai pitkäaikaistyöttömiä henkilöitä. Vuonna 2004 säädetyssä laissa ei oteta kantaa yrityksen voiton jakamiseen, joten kaikkia noin 90

työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) ylläpitämässä rekisterissä olevaa sosiaalista yritystä ei välttämättä voi pitää yhteiskunnallisena yrityksenä.[15] Lisäksi lakia sosiaalista yrityksistä ollaan tiettävästi muuttamassa.

Laajempaa yhteiskunnallisen yrityksen määrittelyä tavoiteltiin työ- ja elinkeinoministeriön vuoden 2010 syksyllä perustamassa työryhmässä. Työn tavoite oli tuottaa hallitusohjelmaan suosituksia siitä, miten liiketoimintamalli voisi tukea yrittäjyyttä, järjestöjen sekä julkisen sektorin palvelutuotannon uudistamista sekä heikommassa asemassa olevien ihmisten työllistämistä.

Yhteiskunnallisen yritystoiminnan idea ehti kuitenkin lämmetä liiankin kuumaksi, ja lopulta ainoa työryhmän suosituksista toteutunut aloite oli yhteiskunnallisille yrityksille perustettava merkki. Ryhmän arvion mukaan merkki auttaisi liiketoimintamallia erottautumaan hyväntekeväisyydestä ja yritysten yhteiskuntavastuusta ja loisi niille tunnistettavan identiteetin markkinoilla[16].

Suomalaisen Työn Liitto lanseerasi Yhteiskunnallinen yritys -merkin vuoden 2011 lopussa. Merkin myöntämisperusteet pohjautuvat TEM:n työryhmän määritelmään:

> Yrityksen ensisijainen tarkoitus ja tavoite on yhteiskunnallisen hyvän tuottaminen, ja se harjoittaa vastuullista liiketoimintaa. Hakuohjeistuksen mukaan yrityksen tulee kirjata yhteiskunnallinen tavoite yhtiöjärjestykseensä tai sääntöihinsä.

Yritys käyttää suurimman osan voitostaan liikeideansa mukaisen yhteiskunnallisen hyvän tuottamiseen joko kehittämällä omaa toimintaansa tai lahjoittaen sen toiminta-ajatuksensa mukaisesti. Hakuohjeistuksen mukaan voitonkäyttö tulee määritellä yrityksen yhtiöjärjestyksessä tai säännöissä.

Yritysten hakemukset arvioiva toimikunta voi lisäksi ottaa huomioon seuraavia asioita: työntekijät omistavat yrityksen tai voivat vaikuttaa sen päätöksentekoon, yritys mittaa tuottamiaan yhteiskunnallisia vaikutuksia, yritys työllistää heikossa työmarkkina-asemassa olevia[17].

Lainsäädännön tai merkin avulla tunnustettuja yhteiskunnallisia yrityksiä on hyvin vähän, vuoden 2014 puolessa välissä vajaat 150. Tämä on vain murto-osa selvityksissä löydetyistä tuhansista yhteiskunnallisista yrityksistä. Miksi näin on?

Yhteiskunnallinen yritys on Suomessa nimenä varsin tuoretta tuontitavaraa, joten termi ja sen sisältö on meillä huonosti tunnettu. Yhteiskunnallinen yrittäjyys yhdistyy edelleen niin hyväntekeväisyyteen, yleishyödylliseen toimintaan, julkisen sektorin suojayrittäjyyteen kuin yhteiskuntavastuuseenkin. Niinpä rakentavan keskustelun ja kehittämistyön tiellä on rutkasti väärinymmärryksiä ja ohipuhumista[18].

Yrittäjille kynnys tunnustautua yhteiskunnalliseksi yrittäjäksi on joskus korkea. Kun saman käsitteen alle yritetään koota kansalaisyhteiskunnasta ponnistavia yrityksiä ja yksityisiä yrityksiä monilta eri toimialoilta, start upeista vuosisadan mittaisen historian urakoineisiin yrityksiin, on yhteisen identiteetin ja äänen löytäminen osoittautunut hankalaksi. Muutos lienee tulossa, sillä syksyllä 2014 lanseerattiin yhteiskunnallisten yritysten etujärjestö Arvo-liitto ry.

Eräs perusongelmista on se, että yritysten rooli yhteiskunnassa mielletään Suomessa edelleen hyvin rajatuksi. Vaikka esimerkiksi yritysten yhteiskuntavastuun käsite on jo kypsässä iässä, sekä yrityksiin epäillen suhtautuvat että yritysten etujärjestöt huomauttavat yhteiskuntavastuusta puhuttaessa usein, että yrityksethän maksimoivat

omistajilleen jaettavia voittoja. Ensin mainittujen äänensävy on skeptinen, jälkimmäisten puolusteleva.

Huomaamatta jää, että suomalainen yrityskenttä, jossa 99 prosenttia on alle 50 henkilöä työllistäviä mikro- ja pienyrityksiä, ei ole koskaan näyttänyt siltä kuin suuryrityksiin keskittyvä julkinen keskustelu antaa ymmärtää[19]. Pienyrityksiä tutkittaessa on huomattu, että omien taloudellisten etujen maksimoiminen on harvoin tärkein motiivi yrityksen perustamiselle tai kasvun hakemiselle[20].

Yhteiskunnalliset yritykset ovat osa jo valmiiksi hyvin monimuotoista yrityskenttää. Niiden edustaman arvopohjaisen liiketoimintamallin tunnetuksi tekeminen tuo valinnanmahdollisuuksia paitsi kuluttajille, myös yrittäjille ja työntekijöille.

Laajamittainen yhteiskunnallinen yritystoiminta ottaa meillä ensimmäisiä askeliaan, ja kiivassanainen määrittelykamppailu on edelleen käynnissä. Tästä huolimatta suomalaisesta yhteiskunnallisen yrityksen mallista voi erottaa tiettyjä erityispiirteitä.

Suomessa yhteiskunnalliset yritykset asemoidaan kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisen vahvasti osaksi perinteistä yrityskenttää. Niitä myös arvioidaan tarkoilla taloudellisilla mittareilla. Esimerkiksi Yhteiskunnallinen yritys -merkin hakuohjeissa opastetaan, että yrityksiltä edellytetään tervettä taloutta: positiivista omaa pääomaa, noin 10 prosentin omavaraisuusastetta sekä pitkällä aikavälillä kannattavaa taloudellista toimintaa.

Euroopan unionin ja eurooppalaisen yhteiskunnallisen yritystoiminnan tutkimusverkosto EMESin määritelmässä yhteiskunnallinen yritystoiminta sijoittuu osaksi yhteisötaloutta. Keskeinen piirre on tällöin yrityksen lähiyhteisöjen osallistuminen yrityksen tavoitteiden määrittelyyn ja päätöksentekoon. Yhteiskunnallisia yrityksiä kuvaavia taloudellisia

elementtejä ovat EMESin mukaan jatkuva tuotteiden tai palveluiden tuotanto, merkittävä taloudellinen riski ja palkkatyön teettäminen[21].

Suomessa yhteiskunnallisiksi yrityksiksi luetaan muun muassa Linnanmäen huvipuistoa pyörittävä Lasten Päivän Säätiö ja Diacor terveyspalvelut Oy, joiden tuottama yhteiskunnallinen lisäarvo toteutuu nimenomaan voitonjaon kautta. Linnanmäki on olemassaolonsa aikana tulouttanut yli 90 miljoonaa euroa perustajajärjestöjensä lastensuojelutyöhön. Diacorin omistaja puolestaan on Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö, joka yrityksestä saamillaan tuloilla kehittää palveluita yhteiskunnan syrjäytyneimmille.

Oleellinen kysymys on: Miten voiton tavoittelua rajoitetaan? Mistä yhteiskunnalle positiivisia vaikutuksia tuottavista periaatteista ei tingitä? Yhteiskunnallisen yritystoiminnan tutkimuksessa on käsitelty tilanteita, joissa yhteiskunnallisten ja taloudellisten tavoitteiden välille voi syntyä jännitteitä[22]. Taloudellisesti ahtaat ajat tarkoittavat vaikeuksia kaikille yrityksille, mutta yhteiskunnallisten yritysten kannalta juuri taloussyklien syvänteissä punnitaan niiden yhteiskunnallisen mission vedenpitävyys. Erityisen vaikeassa asemassa lienevät ne, joille voittoprosentin suuruus on yrityksen yhteiskunnallisen tavoitteen toteutumisen mittari.

Suomessa (kuten monissa muissakin maissa) yhteiskunnallisten yritysten tuottamien vaikutusten arvioiminen jää helposti ohueksi. Yritykset vaikuttavat ympäristöönsä kaikissa liiketoimintansa vaiheissa aina mahdollisten tilojen rakentamisesta ja ylläpidosta, hankinnoista, työnantajapolitiikasta ja lopputuotteesta tai palvelusta yritystoiminnan tuottaman voiton käyttämiseen.

Jos yhteiskunnallisten yritysten menestyksen arvioiminen keskittyy liiketoiminnan yhteen osa-alueeseen, vaarana on, että ratkottaessa yhteiskunnallisia ongelmia täällä

aiheutetaan niitä lisää toisaalla. Koko liiketoimintaprosessin analyysi voi auttaa antamaan vastauksen siihen, missä kulkee raja, jonka jälkeen yhteiskunnalliseksi yritykseksi perustettu yritys ei enää täytä määritelmää.

Lähteekö yhteiskunnallinen yritystoiminta nousukiitoon Suomessa?

Jos yhteiskunnallisen yritystoiminnan kehitysnäkymiä arvioi käyttäen julkishallinnon toimia mittatikkuna, näyttää polku kovin kuoppaiselta. Euroopan unionin tavoite on kannustavan toimintaympäristön luominen yhteiskunnalliselle yritystoiminnalle. Monet jäsenvaltiot ovatkin tarttuneet tarjottuihin mahdollisuuksiin, mutta Suomessa pohditaan sitä, sovelletaanko rakennerahastojen linjauksia, yhteiskunnallisille yrityksille räätälöityjä rahoitusinstrumentteja tai lainsäädännöllisiä keinoja meillä lainkaan.

Suomalaisen yhteiskunnallisen yritystoiminnan kehittämisessä näkyy käsitys, jonka mukaan yhteiskunnalliset yritykset lähtevät markkinoiden kilpajuoksuun samalta lähtöviivalta kuin muutkin yritykset. Esimerkiksi aiemmin mainitun työ- ja elinkeinoministeriön työryhmän loppuraportissa linjataan, ettei yhteiskunnallisia yrityksiä varten tarvita uutta lainsäädäntöä, niille räätälöityjä rahoitusmuotoja tai omia yritysneuvontapalveluita.

Monissa osin Eurooppaa yhteiskunnallisia yrityksiä tuetaan muiden muassa palkkatuilla, verohelpotuksilla tai tarjoamalla ilmaisia tiloja niiden toimintaan. Britanniassa, Australiassa ja Yhdysvalloissa on räätälöity rahoitusinstrumentteja, joissa yhteiskunnalle koituvat hyödyt ja säästöt otetaan huomioon sijoituksen taloudellisen tuoton rinnalla.

Suomalaista yhteiskunnallisen yrityksen mallia

kehitettäessä oppia on otettu erityisesti Britanniasta, jossa yhteiskunnallisen yritystoiminnan kirjo on suuri ja määritelmä väljä. Loppuun saakka ei silti ole menty, sillä myös Britanniassa on aktiivisesti luotu markkinoita yhteiskunnallisille yrityksille tuomalla julkisiin hankintoihin yhteiskunnallisia vaikutuksia korostavia menettely- ja arviointitapoja. Lisäksi paikallisyhteisöjä, järjestöjä sekä julkisen sektorin työntekijöitä on autettu perustamaan yhteiskunnallisia yrityksiä[23].

Tukitoimet nähdään joko korvauksena yhteiskunnallisten tehtävien suorittamisesta tai tapana saada yhteiskunnalliset yritykset samalle viivalle kilpailussa muiden yritysten kanssa. Suomessa vastaavien keinojen on katsottu vaarantavan yritysten tasapuolisen kohtelun ja aiheuttavan häiriöitä markkinoiden toimintaan[24]. Sanat "kilpailuneutraliteetti" ja "markkinahäiriö" kannattaakin ottaa bingoruudukkoon, jos pääsee seuraamaan yhteiskunnallisen yritystoiminnan kehittämistarpeista käytävää kinaa.

Ongelma ei ole se, että yhteiskunnalliset yritykset olisivat kyvyttömiä kilpailemaan ja kasvamaan ilman yhteiskunnan tukea. Yhteiskunnalliset yritykset ovat kasvuhakuisia, ja yrittäjät ovat myös valmiita ottamaan taloudellisia riskejä, jotta yritys pystyy kasvattamaan yhteiskunnalle tuottamiaan positiivisia vaikutuksia[25]. Yhteiskunnan vastikkeeton tuki harvoin palvelee yritystoiminnan kestävää kasvua.

Ongelma ovat markkinat, joilla voiton tavoittelu on mahdollista ilman, että tarkastellaan minkälaisia vaikutuksia sillä on ihmisiin, yhteiskuntaan ja ympäristöön. Yhteiskunnallisten yritysten tehtävä on häiritä ja muuttaa tällaisia markkinoita, tehdä eettisestä ja ekologisesta tuotannosta normi.

Sosiaaliset yritykset ovat hyvä osoitus siitä, että lähes millä tahansa toimialalla voidaan työllistää ihmisiä, joita niin

julkiset kuin yksityisetkin työnantajat syystä tai toisesta hylkivät. Joskus sosiaalisten yritysten katsotaan vääristävän kilpailua, vaikka tosiasiassa yritys kuin yritys voi ryhtyä sosiaaliseksi yritykseksi.

Yhteiskunnallisia yrityksiä eteenpäin vieviä teitä rakennetaan myös Suomessa. Yhteiskunnalliset yritykset ovat alkaneet järjestäytyä ja etsiä yhteistä ääntä. Oppilaitokset ja korkeakoulut ovat ottaneet yhteiskunnallisen yrittäjyyden osaksi opetustaan ja tutkimusohjelmiaan. Lisäksi kehittäjä- ja tukiorganisaatioita syntyy, kun aiheesta kiinnostuneet eri alojen ammattilaiset yhdistävät voimansa. Yhteiskunnallisen yritystoiminnan tulevaisuus Suomessa näyttää valoisalta.

Yhteiskunnallisen yritystoiminnan muutosvoima

Yhteiskunnalliset yritykset asettavat paineita perinteisen liiketoiminta-ajattelun muuttumiselle. Ne tekevät yritysten yhteiskunnalliset vaikutukset näkyväksi ja osoittavat, että yrityksiltä voi odottaa enemmän. Niiden on mahdollista aktiivisesti edistää ihmisten perusoikeuksien toteutumista; varmistaa ihmisarvoinen elämä niin kansaneläkkeen varassa elävälle vanhukselle, työmarkkinoiden hylkimälle vammaiselle kuin maailman laidalla asuvalle kyläyhteisöllekin ja ehkäistä ympäristötuhoja.

Yhteiskunnalliset yritykset pakottavat tekemään arvovalintoja. Ne kiihdyttävät keskustelua siitä, millä toimialoilla voiton maksimointi voidaan hyväksyä toiminnan lähtökohdaksi. Voivatko yritykset kilpailla hinnalla, jos alempi hinta on saavutettu kasvattamalla toiminnan negatiivisia ulkoisvaikutuksia kuten ympäristön saastumista tai työntekijöiden irtisanomisia tai säästämällä koti- tai laitoshoidossa olevien ihmisten saamasta hoivasta?

Yhteiskunnalliset yritykset asettavat peilin myös julkisen sektorin eteen. Resurssien rajallisuus ei ole uutinen, joten säästämiskierteen sijasta julkisten palveluiden tuottamisessa ja hankkimisessa pitäisi harkita tarkasti, minkälaisia vaikutuksia käytetyillä euroilla oikeastaan saadaan aikaan. Yhdellä ja samalla eurolla voidaan hankkia joko bulkkia tai tuloksia.

On iso ero, pyrkiikö kunta tuottamaan tai hankkimaan tietyn määrän hoitovuorokausia standardit täyttävässä vanhainkodissa, vai asettaako se tavoitteeksi olonsa turvalliseksi tuntevan, tyytyväisen ja virkeän vanhusväestön. Yritykset kannattaa mieluummin laittaa kilpailemaan siitä, kuka keksii parhaan keinon hyödyntää kunnan laitoksissa syntyvä ruokahävikki kuin kilpailuttaa roskien kuljetus, jotta ongelma häviäisi silmistä.

Hinta- ja säästökilpailun kustannukset maksavat joka tapauksessa asiakkaat, viimeistään kansalaisina ja veronmaksajina. Kuitin loppusummaa vain ei tiedetä.

Yhteiskunnalliset yritykset tekevät taloudellisesta toiminnasta läpinäkyvämpää. Ne eivät siis ainoastaan haasta ja häiritse, vaan muutosvoimallaan katalysoivat uusien mahdollisuuksien ja ratkaisujen syntyä.

VIITTEET

1. Katso esimerkiksi Danko, Brunner, Kraus (2011): Social Entrepreneurship – An Overview of the Current State of Research. European journal of management, Volume 11, Number 1, 2011.
2. Euroopan komissio: EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth COM(2010) 2020 final ja Social Business Initiative COM(2011) 682 final.
3. Houtbeckers, Eeva (2014): Yhteiskunnallisen yrittäjyyden toimijoiden kirjo Suomessa. Tieteessä tapahtuu, Vlo 32, Nro 3.

4. Ensimmäisenä teorian lienee muotoillut Henry Hansmann (1997): The Ownership of Enterprise. *American Journal of Sociology*, Vol. 103, No. 3. pp 823–824. Katso myös Kostilainen, Pättiniemi (2013): Evolution of social enterprise concept in Finland. Julkaisussa Kostilainen, Pättiniemi toim. (2013) *Avauksia yhteiskunnallisen yritystoiminnan tutkimukseen.* FinSERN 1. Helsinki.
5. Yhteiskunnallisen yritystoiminnan eurooppalaisia malleja ja perinteitä kuvataan muun muassa Pöyhönen, Hänninen, Merenmies, Lilja, Kostilainen ja Mankki (2010): Sosiaaliset ja yhteiskunnalliset yritykset. Uuden talouden edelläkävijöitä? Yhteinen yritys -hanke.
6. A map of social enterprises and their eco-systems in Europe, maakohtaiset raportit ladattavissa http://t.co/yjyE2vLgs3.
7. Yksityiset yritykset tuottavat yli puolet lastensuojelun palveluista. Lähde: Työ- ja elinkeinoministeriö (2012): Toimialaraportit. Sosiaalipalvelut. 5/2012 Työ- ja elinkeinoministeriö.
8. Esimerkkejä eurooppalaisista yhteiskunnallisista franchiseketjuista: European Social Franchising Network, http://www.socialfranchising.coop/case-studies.
9. Zahra, Gedajlovic, Neubaum, Shulman (2009): A typology of social entrepreneurs: Motives, search processes and ethical challenges. Journal of Business Venturing 24, 519–532.
10. Grameen Bank -yritystä käsitellään lukuisissa yhteiskunnallisen yritystoiminnan tutkimuksissa. Myös Yunus itse on kirjoittanut yrityksensä perustamisen lähtökohdista. Kts. esim. Danko, Brunner, Kraus (2011): Social Entrepreneurship – An Overview of the Current State of Research. European journal of management, Volume 11, Number 1, 2011 ja Yunus (1999): The Grameen Bank. Scientific American, 281(5), 114–119.
11. Jakamistaloutta käsitellään tarkemmin Vesa-Matti Lahden kirjoittamassa luvussa.
12. Helsingin sanomat on tarttunut pariin otteeseen sosiaalisen asumisen malliin. Marja Salmela: Jätkäsaaren uudenlainen kortteli kerää sukupolvet yhteen. Helsingin Sanomat, 16.6.2014 ja Heidi Väärämäki: Isännöitsijä haluaa

päihdekatkolta palaavat samaan taloon perheiden ja eläkeläisten kanssa. Helsingin Sanomat, 3.7.2014.

13. Selvityksiä ovat tehneet mm. Karjalainen, Syrjänen (2009): Onko Suomessa yhteiskunnallisia yrityksiä? Suomen Lontoon Instituutti ja Mankki, Lilja (2010): Yhteiskunnallinen yritys - luova ja yhdistävä toimintatapa. Yhteinen yritys -hanke.
14. Finlex, laki sosiaalisista yrityksistä 30.12.2003/1351.
15. Työ- ja elinkeinoministeriön sosiaalisten yritysten rekisteri. Saatavissa: https://www.tem.fi/index.phtml?s=2567 (haettu 24.4.2014).
16. Grönberg, Hämäläinen, Laiho, Stenman ja Tykkyläinen (2011): Yhteiskunnallisen yrityksen toimintamallin kehittäminen. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, konserni 4/2011.
17. Suomalaisen Työn Liitto, Yhteiskunnallinen yritys -merkin säännöt, hakemus ja hakuohjeistus. Saatavissa: http://www.avainlippu.fi/yhteiskunnallinen-yritys (haettu 4.8.2014).
18. Joitakin esimerkkejä eri medioissa ilmestyneistä artikkeleista tai mielipidekirjoituksista, joissa käsitellään ristiriitoja: Miksi tämä muka uhkaisi? "Yhteiskunnallinen yrittäjyys yleistyy" Taloussanomat, 13.8.2012. Sosiaalinen vai yhteiskunnallinen yritys? Keskustelu Suomen Kuvalehden mielipide-palstalla, saatavissa: http://suomenkuvalehti.fi/jutut/mielipide/puheenvuoro/sosiaalinen-vai-yhteiskunnallinen-yritys/
19. Tilastokeskus. Yritykset vuonna 2012. http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_yritykset.html.
20. esim. Douglas, Shepherd (2000): Entrepreneurship as a utility maximizing response. Journal of Business Venturing, 15, 5, 393-410 ja Wiklund, Davidsson, Delmar (2003): What Do They Think and Feel about Growth? An Expentency-Value Approach to Small Business Managers' Attitudes Toward Growth. Entrepreneuship: Theory & Practice, 27 (3).
21. EMES-verkoston yhteiskunnallisen yrityksen määritelmä. Saatavissa: http://www.emes.net/about-us/focus-areas/social-enterprise (haettu 27.3.2014).

22. Esimerkiksi Tracey, Jarvis (2006): An enterprising failure. Why a promising social franchise collapsed. Stanford Social Innovation Review, 4(1): 66–70.
23. Bland, Johathan (2010): Yhteiskunnallinen yritys – ratkaisu 2000-luvun haasteisiin. Ison-Britannian malli ja sen kokemukset. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, konserni 22/2010.
24. Tämäntyyppisiä argumentteja löytyy Elinkeinoelämän keskusliiton, Suomen yrittäjien, Tehyn ja Julkisten ja hyvinvointialojen liitto JHL:n työ- ja elinkeinoministeriön työryhmän loppuraporttiin jättämistä täydentävistä lausunnoista: Grönberg, Hämäläinen, Laiho, Stenman ja Tykkyläinen (2011): Yhteiskunnallisen yrityksen toimintamallin kehittäminen. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, konserni 4/2011.
25. Syrjä, Puumalainen, Sjögrén, Soininen, Durst (2013): Entrepreneurial orientation in social entrepreneurship. Artikkeli esiteltiin Helsingissä 16-19.6.2013 järjestetyssä XXIV ISPIM konferenssissa. Karjalainen, Syrjänen (2009): Onko Suomessa yhteiskunnallisia yrityksiä? Suomen Lontoon Instituutti ja Karjalainen, Hyytiäinen, Kostiainen (2013): Tavoitteena tasapainoinen kehitys. Yhteiskunnalliset yritykset ja liiketoiminnan kasvu. Yhteiskunnallisten yritysten Living Lab -hanke.

7. Jakamistalous tienä kohti ekologista kestävyyttä

VESA-MATTI LAHTI

Jakamistalous on yhdistelmä ikiaikaisia yhteisöllisiä käytäntöjä ja nykyteknologian mahdollistamia moderneja yhteydenpidon muotoja. Uudet verkkoratkaisut mahdollistavat sen, että omaisuutta, palveluita ja taitoja voidaan jakaa ja vaihtaa helpommin ja laajemmin kuin aiemmin on ollut mahdollista. Jakamalla saadaan vapaana tai vajaakäytössä olevia resursseja tehokkaampaan käyttöön. Samalla jakamistalous muokkaa nykyistä valtavirtataloutta; siihen kytkeytyy "luova tuho", kun resurssitehokkaammat tavat korvaavat tehottomammat tavat.[1]

Jakamistaloutta tai sen kanssa lähes yhteneviä ilmiöitä on kuvattu myös esimerkiksi termeillä vertaistalous ja yhteiskulutus. Lisäksi jakamistaloudella ja yhteisötaloudella on paljon yhteistä, vaikka erojakin on, kuten käy ilmi toisaalla tässä kirjassa. Täysin yksimielisiä ei olla siitä, mikä on kunkin termin täsmällisen tarkka määritelmä, tai mikä näistä termeistä olisi paras tai laajin.[2] Tässä artikkelissa käytetään kuitenkin ensisijaisesti termiä jakamistalous ja kuvataan termin tarkoittamaa ilmiötä.

Jakamistalous on kehittynyt seuraavien asioiden yhteisvaikutuksesta:[3]

– Kulutuskäyttäytymisessä on hiljalleen tapahtumassa kulttuurinen muutos pysyvän omistajuuden arvostamisesta kohti käyttöoikeuden arvostamista.
– Teknologian kehitys – verkkoinfrastruktuurin paraneminen, laajakaistan yleistyminen sekä nettisovellusten ja niihin liittyvien palvelujärjestelmien kehittyminen – on 2000-luvun alun jälkeen mahdollistanut uudenlaiset sosiaaliset verkostot ja kuluttajien välisten markkinapaikkojen syntymisen.
– Ekologisen kestävyyden merkitys kuluttajien keskuudessa on kasvanut. Huoli ympäristöstä on lisääntynyt, ja kuluttajat ovat valmiita tehostamaan resurssien käyttöä ja kierrätystä.
– Talouskriisit ovat luoneet painetta hyperkulutuksesta luopumiseen sekä tavaroiden ja materiaalien uudelleenkäyttöön. Säästäväisyys ja uusien ansaintamahdollisuuksien keksiminen ovat nousseet entistä suurempaan arvoon.
– Uuden sukupolven yrittäjät ja rahoittajat ovat ymmärtäneet internetin mahdollistaman uudenlaisen jakamisen liiketoimintamahdollisuudet.

Internet ja erityisesti sosiaalinen media ovat yhdistäneet ihmisiä aivan uudella tavalla. Erilaisissa uusissa ryhmissä myös jakaminen on aiempaa helpompaa. Tämä on internetin mukanaan tuoma yhteiskunnallinen murros. Ihmiset ovat alkaneet käyttää nettiä jakaakseen asioita, tietoja, taitoja ja kokemuksia entistä laajemmin ja järjestelmällisemmin. Nyt meillä on uusi media, jonka avulla voimme yhdistää voimamme melkein ilmaiseksi.[4]

Reaaliaikainen netin avustama vuorovaikutus tekee asioiden jakamisesta varteenotettavan vaihtoehdon tuntemattomienkin kesken. Perinteiset epäluulon muurit ovat sosiaalisen median ansiosta heikentyneet. Netissä tapahtuvan jakamisen lisääntyminen on lisäämässä jakamista myös reaalimaailmassa. Jakamismahdollisuudet ovat kasvaneet niin paljon, että jakamisen järjestämisestä on kehittymässä uusi ja lupaava talouden ala. Uusi jakamistalous voi muuttaa kulutustottumuksiamme ja esimerkiksi matkustustottumuksiamme niin, että lopulta koko elämäntapamme saattaa muuttua. Tällä olisi merkittäviä vaikutuksia sekä talouden että yhteiskunnan rakenteisiin. Jakamistaloudessa talouden resurssit käytetään tehokkaammin kuin tilanteessa, jossa yksilöt käyttävät vain yksin kaikkia omistamiaan asioita.

Jakamistaloudessa voidaan jakaa melkein mitä tahansa resursseja digitaalisesta sisällöstä autoihin ja tavaroista palveluihin. Vaikka jakamistalous voi periaatteessa kattaa kaikentyyppiset vuokraus-, kierrätys- ja lainaamistoiminnot, pääpaino uudessa jakamistaloudessa on ensisijaisesti kuluttajalta kuluttajalle tapahtuvassa vertaisten välisessä toiminnassa. Käytännössä kuitenkin uudessa jakamistaloudessa jakamista yleensä koordinoi netin kautta jonkinlainen välittävä organisaatio. Esimerkiksi Airbnb koordinoi tilojen (huoneet, asunnot, talot) jakamista kuluttajien kesken ja RelayRides koordinoi autojen jakamista yksittäisten ihmisten välillä.

Rachel Botsman ja Roo Rogers ovat jaotelleet jakamistalouden (tai yhteiskulutuksen) kolmeen eri palvelujärjestelmään: hyödykkeiden yhteiskäyttö palveluina, hyödykkeiden kierrätys ja yhteisölliset elämäntavat[5].

Hyödykkeiden yhteiskäyttö palveluna -järjestelmässä eli palvelutuotejärjestelmässä hyödykkeen (esimerkiksi auton tai polkupyörän) käyttöoikeutta jaetaan useiden ihmisten

kesken. Myös jotkut suuret yritykset ovat siirtyneet myymään tuotteitaan myös palveluina – esimerkkinä vaikkapa Peugeot, joka autojen myymisen lisäksi myy Keski-Euroopassa nykyään myös erilaisia Peugeotin tuotteilla tapahtuvia liikkumispalveluja[6].

Tavaroiden kierrätykseen perustuvissa järjestelmissä aiemmin omistettuja ja käytettyjä tuotteita jaetaan käytettäväksi sieltä, missä niitä ei tarvita, sinne, missä niitä tarvitaan. Uudessa jakamistaloudessa nämä järjestelmät toimivat netissä.

Yhteisölliset elämäntavat viittaavat vähemmän käsin kosketeltavien hyödykkeiden kuten ajan, tilan, taitojen ja rahallisten resurssien jakamiseen.

Seuraavassa taulukossa (Taulukko 1) on joitakin kansainvälisiä ja suomalaisia esimerkkejä eri jakamistalouspalveluista ja -toimijoista. Esimerkit on jaettu kolmeen edellä mainittuun järjestelmään, vaikka jotkin palvelut sopisivat myös useiden eri järjestelmien alle.

Jakamistalous on saanut jalansijaa erityisesti Pohjois-Amerikassa, Isossa-Britanniassa ja Australiassa sekä enenevässä määrin myös Keski-Euroopassa[7]. Aktiivisinta toiminta lienee Yhdysvalloissa, jossa uusia jakamistaloustoimijoita ja alan liikeyrityksiä on syntynyt viime vuosina enemmän kuin missään muualla. Yhden markkinatutkimuksen mukaan Yhdysvalloissa olisi jakamistalouden piirissä jo 80 miljoonaa henkeä[8]. Siellä toimii myös esimerkiksi jakamistalouden äänenkannattaja Shareable-verkkolehti[9]. Lisäksi yhä useammat yhdysvaltalaiset pääomasijoittajat ovat kiinnostuneita ilmiöstä.

Jakamisen järjestäminen on jakamistaloudessa keskeinen liiketoiminnan laji. Jakamisen koordinoijataho hoitaa tarvittavan tietojenvaihdon ja maksuliikenteen. Osana tiedonkulkua välittäjätaho vastaa myös riittävän luottamuksen

Taulukko 1. Eräitä jakamistalouspalveluja ja palvelujen tuottajia

Palvelumuoto	Kansainvälisiä toimijoita	Kotimaisia toimijoita
Hyödykkeiden yhteiskäyttö palveluina		
Autonvuokraus kuluttajalta kuluttajalle	RelayRides, Getaround	Kortteliauto
Kimppakyydit	Zimride, Blablacar, Carpoolin.com	GreenRiders
Autojen yhteiskäyttö (jossa autot välittäjäorganisaation omistuksessa)	ZipCar, GoGet, BMW DriveNow, Peugeot Mu	City Car Club
Taidelainaus	Art.sy, Artsicle	Taidelainaamot
Muotivaatelainaus	Fashion Hire, Dress Vault	Vaatelainaamo
Tavaroiden vuokrauspalvelu	Zilok, Ecomodo	Kuinoma, iRent
Hyödykkeiden kierrätys		
Käytetty elektroniikka	Gazelle, EBay Instant Sale	Kierrätäkännykkä.fi
Käytettyjen tavaroiden myynti, vaihto ja kierrätys	eBay, Freecycle, Thebookswap, Toyswap, Clothing Exchange, Dig N'Swap	Keltainen pörssi, Huuto.net
Naapurustojen markkinapaikat	Hey Neighbor!, WeCommune, Share Some Sugar	Sharetribe
Yhteisölliset elämäntavat		
Vertaislainat	LendingClub, Zopa, Prosper	Lainaaja, Fixura
Yhteiskäyttötyötilat	Impact Hub	Hub Helsinki ja Hub Tampere
Eettinen vertaispankkitoiminta	Ekobanken, Triodos Bank, Charity Bank	Pankki 2.0 aloite
Joukkorahoitus	Kickstarter, StartSomeGood	Invesdor, Mesenaatti.me
Vertaismajoituspalvelut	Airbnb, CouchSurfing, BeWelcome	Helsinki Bed and Breakfast
Pienpalvelut	TaskRabbit, Zaarly, Airtasker	Freelanceri
Sosiaaliset ja paikalliset valuutat	TimeBanks, LETSystems	Stadin aikapankki
Vertaisopetus	TradeSchool, Skillshare	Koulu-festarit

rakentamisesta jakamisen osapuolien välille. Koska pääsy tuotteiden käyttöön on helpompaa ja luotettavampaa aina kun siihen on tarve, on yhä vähemmän syitä omistaa itse asioita.

Laajemmin ottaen jakamistalous on yksi ilmentymä kehityksestä, jossa teollisuustuotantoon perustuvasta taloudesta siirrytään kohti palveluja ja sisältöä koskevaa taloutta. Markkinoinnin asiantuntijat ovat sanoneet saman asian pähkinänkuoressa seuraavasti: ihmiset eivät halua ostaa sähköporaa, he haluavat reiän seinään[10].

Jakamistaloudessa ei ole kyse siitä, että valtio jakaisi hyödykkeitä ihmisille, vaikka termiä on joskus käytetty kuvaamaan myös tuollaista toimintaa. Eikä myöskään sitä, että kaikki olisi kollektiivisessa omistuksessa. Kyse on tehokkaammasta tavasta jakaa ihmisten omistuksessa tai käytössä olevia resursseja. Jakamistalous ei myöskään tarkoita rahatonta taloutta. Raha voi yhä olla hyödyllinen vaihdon väline myös jakamistaloudessa.

Kasvava ilmiö

Uuden jakamistalouden alku on usein liitetty Airbnb-yrityksen (tilojen vertaisvuokrausta koordinoiva yritys) syntyyn vuonna 2007[11]. Vaikka yhden yrityksen perustaminen ei sinällään merkitse kokonaisen ilmiön syntyä, niin Airbnb:n kasvu on ollut ilmiömäinen. Airbnb:n kotisivujen (www.airbnb.com) mukaan vuonna 2008 sillä oli välitettävänään vain muutamia majapaikkoja, mutta jo vuoden 2013 loppupuolella majapaikkalistauksia oli yli 300 000. Nykyään se palvelee vuosittain jo miljoonia matkustajia ympäri maailmaa.

On arvioitu, että jakamistalouden koko oli noin 3,8 miljardia euroa vuonna 2013. Pohjois-Amerikassa

kimppakyyti- ja yhteiskäyttöautoiluyritysten vuosittaisen liikevaihdon arvioidaan olevan 2,5 miljardia euroa vuoteen 2016 mennessä. Kaiken kaikkiaan jakamistalouden on arvioitu tulevan yli 84 miljardin euron markkinaksi.[12]

Myös esimerkiksi Ranskassa aloittelevat jakamistalouden yritykset ovat alkaneet saada sijoittajien huomiota. Esimerkiksi seuraavat yritykset ovat saaneet yli miljoonan euron sijoitukset: Voiturelib ja Zilok Auto (autojen yhteiskäyttöyrityksiä) sekä La Ruche qui dit Oui! (netissä toimiva ruokaosuuskunta).[13]

Vuonna 2012 tehdyssä yhdysvaltalaisessa kuluttajatutkimuksessa (tekijöinä CampbellMithun-mainostoimisto ja Carbonview-markkinatutkimusyhtiö) vastaajista 60 prosenttia pitää jakamista houkuttelevana, ja 71 prosenttia niistä, jotka ovat käyttäneet jaettuja tuotteita, olettaa edelleen jatkavansa jakamista. Tähän selvitykseen oli hankittu lausuntoja lähes neljältäsadalta eri-ikäiseltä kuluttajalta.[14]

Harris Interactive -yritys, joka tekee netissä kuluttajatutkimuksia, tuotti vuonna 2013 yhdessä Sunrun-aurinkoenergiayhtiön kanssa jakamistaloutta koskevan selvityksen. Sen tulokset osoittavat, että yli puolet (52 prosenttia) aikuisista yhdysvaltalaisista on kahden edellisen vuoden aikana vuokrannut tai lainannut sellaisia asioita, joita tavallisesti omistetaan. Lisäksi kahdeksan kymmenestä (83 prosenttia) sanoo, että he voisivat ostamisen sijaan vuokrata tai lainata näitä asioita, jos sen voi tehdä helposti. Vastanneet myös ennakoivat "omistamattomuuden" lisääntyvän suhteellisen nopeasti. 24 prosenttia oli valmiimpi harjoittamaan omistamattomuutta kuin viisi vuotta sitten, 49 prosenttia uskoi tekevänsä sitä seuraavan kahden vuoden aikana.[15]

Autonvuokrauspalvelu Zipcarin ja Future Foundationin Pay-As-You-Live-raportin mukaan jakaminen on kasvava ilmiö Britanniassa. Noin joka viides alle 55-vuotias

jakaa nyt (2012) enemmän kuin vuosi aikaisemmin. Lähes joka viides 18–54-vuotiaista valitsisi vuokraamisen ostamisen sijaan. Tätä vanhempien halukkuus vuokrata oli paljon pienempi.[16]

Alle 55-vuotiaat kehittyneissä teollisuusmaissa elävät ihmiset ovat vanhempia sukupolvia valmiimpia jakamaan, koska he ovat tottuneet tietotekniikkaan, mobiililaitteisiin ja sosiaalisen median käyttöön. Kaikki nämä ovat asioita, jotka mahdollistavat uuden jakamistalouden. Nykytekniikka on sitä tutumpaa, mitä nuoremmista sukupolvista on kysymys. Vanhempien sukupolvien arvot rakentuvat yhä vahvasti omistamisen ympärille, mutta nuorempien osalta tilanne on jo toinen[17]. Vanhempien sukupolvien varovaista asennoitumista jakamiseen selittää se, että monet suurien ikäluokkien edustajat ja sitä vanhemmat ovat eläessään nähneet enemmän todellista taloudellista niukkuutta kuin nuoremmat sukupolvet.

Sijoittajatkin ovat heränneet jakamistalouteen. Erityisesti yhdysvaltalaiset pääomasijoittajat ja "bisnesenkelit" investoivat jakamistalousyrityksiin – jotkut sijoittajat ovat jopa verranneet jakamistalousilmiötä aiempaan IT-boomiin.

Brian Merchant, yhdysvaltalaisen Motherboard-verkkolehden apulaispäätoimittaja, kirjoitti joulukuussa 2012:

> Jossain vaiheessa tätä vuotta en enää pysynyt laskuissa siinä, kuinka monta artikkelia, blogikirjoitusta ja mainostiedotetta hehkutti "jakamistalouden nousua" tai "yhteisöllistä kulutusta" (valitse suosikkitermisi). Otsikkoja kirjoittavat toimittajat ovat saattaneet olla laiskoja, mutta viesti on riittävän selkeä: ihmiset ovat innostuneet. Jos me käytämme hyväksemme omia verkostojamme tavaroiden ja palveluiden jakamisessa sen sijaan että vain ostaisimme niitä itsellemme, saamme ne yleensä halvemmalla ja tehokkaammalla tavalla.[18]

Jakamistalouden ympäristövaikutukset

Keskimääräinen tavarantuotantoprosessi tuhlaa resursseja. Puoli vuotta tuotteen myynnin jälkeen vain murto-osa sen valmistamiseen ja jakeluun kuluneista luonnonvaroista on yhä hyötykäytössä. Suurin osa tuotantoprosessiin käytetystä materiasta on siis silloin jo jätettä.[19] On epärealistista ajatella, että tällainen tehottomuus ja valtavat määrät jätettä voisivat edistää kestävää tulevaisuutta. Jos yksityisomistuksessa olevien ja vähällä käytöllä olevien tuotteiden sijaan käytettäisiin jakamistalouspalveluja, siitä voisi olla selkeitä ympäristöhyötyjä[20].

Jakamistalous voi vähentää tarvetta valmistaa niin monia uusia autoja, mutta silti antaa meille tarvitsemamme kuljetuskapasiteetin. Jakamistalous voi vähentää myös tarvetta rakentaa lisää hotelleja, mutta silti antaa meille tarvittavat majoituspalvelut. Tällaiset muutokset vähentäisivät luonnonvarojen käyttöämme ja pienentäisivät hiilijalanjälkeämme.[21]

Jakamistalous muokkaa tuotteiden jakelumarkkinat uuteen uskoon. Uusien verkkoteknologioiden avulla tavaroita ja muuta omaisuutta voidaan esimerkiksi jakaa ilmaiseksi tai vaihtaa muihin samanarvoisiin hyödykkeisiin. Usein nämä vaihdot tapahtuvat toisilleen tuntemattomien yksittäisten ihmisten kesken. Tällainen jakelumarkkinoiden uusjako edistää kierrätystä ja vähentää roskiin heitettävän tavaran määrää. Tämä puolestaan vähentää uuteen tuotantoon kuluvien uusien resurssien tarvetta.[22]

Uusien jakelumarkkinoiden sisäänrakennettu ympäristöhyöty on se, että ne maksimoivat hyödykkeiden käytön ja pidentävät niiden elinikää. On esimerkiksi laskettu, että Yhdysvalloissa netin avulla toimiva Freecycle-verkosto kierrättää päivittäin noin 24 000 hyödykettä. Tämä merkitsee noin 700 tonnin vähennystä kaatopaikkajätteessä. Myös

hiilidioksidipäästöt hyödykkeiden tuotantopuolella vähenevät, jos uusien hyödykkeiden tuotantomäärät pienenevät.[23]

Kun resurssit jaetaan, ympäristöhyödyt ovat ilmeisiä ja potentiaalisesti erittäin suuria. Ydinajatus on melko yksinkertainen: jakaminen vähentää energiankäyttöä ja jätteitä[24]. Jakamistalous saattaa tarjota parhaan tavan ihmisille täyttää tarpeensa ilman velkaantumista ja ympäristön tuhoamista[25].

Itse asiassa jakamistalous on nostettu esiin sellaisena perustavanlaatuisena muutoksena, jota yhteiskuntamme välttämättä tarvitsee kestävyyden saavuttamiseksi. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen luoman ongelman laajuuden ja siihen ehdotettujen ratkaisukeinojen vaikuttavuuden välillä on ollut valitettava yhteyskatkos, ja juuri siksi Trewin Restorickin, Isossa-Britanniassa toimivan Global Action Planin johtajan mukaan jakamistalous (tai yhteisöllinen kulutus) saattaisi hyvinkin olla yksi vaadittava radikaali muutos, jota todella tarvitaan. Hänestä ei ole ihme, että kun toisaalta puhutaan ilmastonmuutoksen olevan ihmiskunnan suurin haaste ja toisaalta taas suositellaan matkapuhelinlatureiden irrottamista seinästä, tuloksena on apatiaa. Hän näkee, että toimivan talouden keskeinen tavoite on siirtää kulutuskysyntää tavaroista palveluihin. Hänen mielestään jakamistalous tarjoaa tähän mahdollisuuden.[26]

Koska jakamistalous on ilmiönä edelleen suhteellisen uusi, vielä ei ole tehty monia määrällisiä tutkimuksia sen ympäristövaikutuksista.[27] Alla on otettu autojen yhteiskäyttö esimerkiksi jakamistalouteen sisältyvistä ympäristöhyödyistä, mutta logiikka olisi todennäköisesti samanlainen myös monien muiden asioiden jakamisessa.

Yhteiskäyttöautoilu esimerkkinä suorista ympäristöhyödyistä

Autoliikenteellä on pian edessä iso murros. Esimerkiksi Ruotsissa on ainakin yhden julkisen suunnitelman mukaan tavoitteena autokanta, joka on täysin fossiilipolttoaineista riippumaton vuoteen 2030 mennessä[28]. Saksassa puolestaan autojen yhteiskäyttö on kasvanut valtavasti muutamassa vuodessa erilaisten *online*-varauspalvelujen ansiosta. Vuonna 2013 uutisoitiin myös siitä, kuinka perinteinen autokauppa on Saksassa hyytynyt.

Ruotsin tavoite tarkoittaisi, että siirtyminen päästöttömiin tai ainakin erittäin vähäpäästöisiin autoihin on aloitettava hyvin pian: autojen keski-ikä on noin 10 vuotta, mikä tarkoittaa, että osa autoista on käytössä huomattavasti tätä pidempään. Ruotsin suunnitelmat vaikuttavat osaltaan tilanteeseen muuallakin Euroopassa. Fossiilisten polttoaineiden tarpeen minimoimista saattaa olla lähes pakko tukea myös edistämällä autojen yhteiskäyttöä. Yhteiskäyttö mahdollistaisi myös energiatehokkaamman autokannan: esimerkiksi sähköautojen korkeat hinnat ovat korkeita yksittäisille kuluttajille, mutta jos sellainen auto tulee yhteiskäyttöön, hinta ei enää ole yhtä suuri este.

Autoja tarvittaisiin huomattavasti vähemmän, jos ihmiset ajaisivat nykyiset ajonsa yhteiskäytössä olevilla autoilla. On arvioitu, että yksityishenkilöiden autot ovat noin 90 prosenttia ajasta käyttämättä[29]. Jos autojen yhteiskäyttö yleistyisi ja niiden käyttöastetta pystyttäisiin nostamaan alle kymmenestä edes noin kahteenkymmeneen prosenttiin, voitaisiin periaatteessa kaikki nykyiset automatkat tehdä puolta pienemmällä automäärällä. Tämä on mieltä kuohuttava ajatus, sillä puolta pienempi automäärä tarkoittaisi ehkä myös puolta vähemmän ruuhkia ja puolta vähemmän uusien

autojen valmistukseen tarvittavia luonnonvaroja.

Yhdysvalloissa on myös laskettu, että työmatkoilla autoissa on keskimäärin 1,1 henkilöä. Tämä tarkoittaa että työmatka-ajoissa autojen kuljetuskapasiteetista on käyttämättä noin 80 prosenttia[30]. Vaikka autojen käyttö keskittyykin tiettyihin vuorokaudenaikoihin, autokanta riittäisi silti nykyistä paljon laajempaan yhteiskäyttöön. Yhteiskäyttöautoilun on keskimäärin myös todettu vähentävän yksittäisen käyttäjän ajamia kilometrejä, joten tätä kautta yhteiskäyttöautoilu vähentäisi myös autoilun päästöjä. Yhteiskäyttöautoilun ympäristövaikutukset vaikuttavat hyvin positiivisilta.[31]

Pohjoisamerikkalaisissa tutkimuksissa[32] on saatu muun muassa seuraavia tuloksia:

- Autojen yhteiskäyttöön siirtyneiden kotitalouksien kasvihuonekaasupäästöt vähenivät keskimäärin 580–840 kilolla per vuosi. Myös keskimääräinen autoilla ajettu kilometrimäärä kotitaloutta kohti laski 27 prosenttia.
- Autojen yhteiskäyttöön siirtyneiden kotitalouksien omistamien autojen keskimäärä laskee huomattavasti, 0,47 autosta 0,24 autoon.
- Autojen yhteiskäyttäjät käyttävät julkista liikennettä, kävelevät ja pyöräilevät enemmän kuin väestö keskimäärin.

Vastaavia tuloksia on saatu myös Euroopassa. Esimerkiksi Suomen Liikenneviraston selvityksessä arvioidaan, että yhteiskäyttöautoilija tuottaa vuosittain noin kolmesataa kiloa tai 35 prosenttia vähemmän hiilidioksidipäästöjä kuin vastaavat ei-yhteiskäyttöautoilijat keskimäärin.[33]

Yhteiskäytössä olevat autot myös vähentävät autojen kokonaismäärää. Eurooppalaisten arvioiden mukaan

jokainen yhteiskäytössä oleva auto vähentää kokonaisautomäärää 4–23 autolla, pohjoisamerikkalaisten arvioiden mukaan 9–13 autolla. Näihin karkeisiin arvioihin on sisällytetty sekä autot, joista luovutaan, että autot, jotka jätetään hankkimatta.[34] On kuitenkin mahdollista, että ne vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet jättäneensä auton hankkimatta yhteiskäyttöautojen olemassaolon takia, olisivat ainakin teoriassa voineet muutenkin olla hankkimatta autoa. Siltä osin nuo mainitut autojen vähennysmäärät voivat siis olla turhan optimistisia. Maaliskuussa 2014 FastCompany julkaisi nettisivuillaan uutisen, että AlixPartners-yhtiön laskelman mukaan Yhdysvalloissa oli vuonna 2013 jo miljoona yhteiskäyttöautoilijaa ja teillä oli arviolta noin 500 000 kulkuneuvoa vähemmän kuin ilman yhteiskäyttöautoilua[35].

Vastaväitteenä edellä mainittuihin ympäristöhyötyihin on esitetty, että yhteiskäyttöautot voivat lisätä niiden ihmisten ajamista, joilla ei ole omaa autoa. Yllä lainatuissa laskelmissa tämä on kuitenkin jo otettu huomioon. Vaikka yhteiskäyttöautot lisäävätkin autottomien kotitalouksien autoilua, muutokset siinä asiassa ovat sen verran pieniä, että niillä on vähäinen merkitys kokonaisuuden kannalta. Suuret päästöjä vähentävät vaikutukset syntyvät siitä, kun auton omistajat luopuvat autosta ja reilusti vähentävät autonkäyttöä.[36] Toisena vastaväitteenä on ollut se, että jos auto pannaan yhteiskäyttöön, niin juuri sen auton aiheuttamat päästöt lisääntyvät, koska auton käyttöaste nousee. Tässäkin pitäisi kuitenkin tarkastella yhteiskäyttöautoilun kokonaisvaikutuksia, eikä takertua yhden auton päästöihin.[37]

Tärkeää on huomata myös se, että toimiakseen tehokkaana päästöjen vähentäjänä yhteiskäyttöautoilu tarvitsee rinnalleen hyvän joukkoliikenteen. Yhteiskäyttöautot ovat saasteiden vähentämisessä tehokkaita, kun ne tarjoavat "ensimmäisten tai viimeisten kilometrien palvelua", joka

mahdollistaa ihmisille joustavan joukkoliikenteen käytön ja vähentää tarvetta omistaa tai käyttää omaa autoa erilaisiin matkoihin.

Entä minkä kokoluokan päästövähennykset yhteiskäyttöautoilu voisi mahdollistaa? Pohditaanpa Suomen tilannetta. Täällä on vähän yli 2,5 miljoonaa kotitaloutta, joista noin 1,9 miljoonassa kotitaloudessa on yksi tai useampi auto. Jos kymmenen prosenttia näistä kotitalouksista eli 190 000 kotitaloutta saataisiin autojen yhteiskäyttäjiksi, voitaisiin edellä olevien lukujen avulla laskea, että ilmastopäästöt vähentyisivät tämän seurauksena vuosittain noin 38–160 miljoonalla kilolla. Vaikka luku on iso, ei se kuitenkaan ole yksin riittävä, kun sitä vertaa suomalaisen henkilöautoliikenteen ilmastopäästöihin, joiden kokonaismäärä on noin 7 miljoonaa tonnia eli 7 000 miljoonaa kiloa vuosittain.[38] Yhden tärkeän palan autoilun päästöjen vähentämispalapeliin yhteiskäyttöautoilu kuitenkin toisi.

Vaikka 190 000 kotitalouden tavoite voi Suomessa tuntua korkealta, se on silti mahdollisuuksien rajoissa. Koko maasta ei ole tehty virallisia arvioita, mutta Liikennevirasto vuonna 2010 tuottaman selvityksen mukaan potentiaalisia yhteiskäyttöautoilijoita on pelkästään Helsingin seudulla sekä Turussa ja Tampereella yhteensä noin 100 000 henkilöä. Nämä alueet ovatkin Suomessa todennäköisesti otollisimmat autojen yhteiskäytölle, sillä harvemmin asutuilla seuduilla yhteiskäyttö on ehkä vähän hankalampaa.

Mielenkiintoinen kansainvälinen esimerkki yhteiskäyttöautoilun potentiaalista oli tällä alalla toimivan Zipcar-yhtiön markkinointikampanja vuonna 2009. Tässä Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Britanniassa tehdyssä kokeilussa 250 henkeä, joista monet pitivät itseään "autoaddikteina", saatiin antamaan autonavaimensa pois ja lupaamaan, etteivät he käytä omaa autoaan kuukauteen. Sen sijaan he ryhtyivät pääasiassa

kävelemään, pyöräilemään ja käyttämään julkista liikennettä. Vain jos tilanne niin selkeästi vaati, he käyttivät Zipcarin heille antamia yhteiskäyttöautopalveluja. Rachel Botsman ja Roo Rogers[39] tiivistivät tämän kokeilun tulokset seuraavasti:

> Autotta elämisellä oli positiivinen vaikutus osanottajien lompakkoihin, ruumiisiin ja yhteisöihin. He lisäsivät julkisten liikennevälineiden käyttöä 98 prosentilla, vähensivät autolla kulkemiaan kilometrejä 66 prosenttia ja säästivät keskimäärin 67 prosenttia autoihin liittyviä kulujaan. Heidän kävelykilometrinsä lisääntyivät 93 prosentilla ja pyöräilykilometrinsä yli 132 prosentilla. Tämä ylimääräinen liikunta sai aikaan painonpudotusta 47 prosentilla osanottajista; yhteensä 187 kiloa pudotusta kuukauden aikana, keskimäärin puolesta kilosta lähes kiloon pudotusta per henkilö. Mutta kaikkein tärkein tulos kokeilusta on se, että 61 prosenttia osanottajista ilmaisi, että he aikovat jatkaa elämistä ilman yksin omistettua autoa, ja lisäksi vielä 31 prosenttia harkitsi samanlaista sitoumusta. Vain yhden kuukauden aikana vaihtoehtoinen liikkuminen tuli tavaksi. Sata ihmistä 250:stä oli päättänyt, etteivät he halunneet autonavaimiaan takaisin. Autoaddiktit olivat menettäneet hinkunsa omistaa.

Epäsuorat ympäristövaikutukset

Jakamistalous edistää usein ekologista kestävyyttä epäsuorasti. Jakamistalousyrityksissäkin alkuperäisenä motivaationa on usein joku muu asia kuin luonnon säästäminen. Sama pätee myös jakamistalouteen osallistuviin kuluttajiin.

Esimerkiksi useimmille syy musiikin lataamiseen netistä ei ole ympäristön säästäminen, mutta silti lataaminen säästää energiaa verrattuna vanhaan tapa ostaa fyysisiä levyjä myymälästä. Sama logiikka toimii myös elokuvien vuokraamisessa. Esimerkiksi Netflix houkuttelee asiakkaita palvelun helppoudella, mutta harvat palvelun käyttäjät sanoisivat käyttävänsä palvelua, koska se säästää energiaa. Karkea arvio koskien vuotta 2010 kuitenkin on, että jos kaikki Netflixin silloiset jäsenet olisivat netin kautta vuokraamisen sijaan ajaneet vuokraamaan elokuvansa videovuokraamosta, he olisivat kuluttaneet yli 3 miljoonaa litraa bensiiniä.[40]

Lisäksi tehokkuus ja pitkät käyttöiät ovat sisäänrakennettuina käyttömahdollisuuksiin perustuvaan malliin. Voittoon johtavana kannustimena on tässä se, kuinka saada mahdollisimman paljon käyttötunteja ulos mahdollisimman vähästä määrästä tavaraa. Luonnonresurssien säästämisen suhteen tämä kannustin on oikeassa paikassa. Jakamistalous avaa tietä kohti aineettomampaa hyvinvointia. Vanha omistamiseen perustuva malli tarkoittaa resurssien tehotonta käyttöä. Vanhan mallin mukaan toimiessamme ostamme ja omistamme paljon tavaroita, joita emme ehdi käyttää.

Jakamistalous siis kannustaa parantamaan tavaroidemme laatua ja käyttöikää. Jaettavien asioiden kestävyys, laatu sekä helppo huollettavuus ja korjattavuus nousevat tärkeään rooliin. Kertakäyttöistä ja huonolaatuista ei kannata jakaa. Tämä myös tarkoittaisi monissa asioissa kysynnän kohdistumista halpojen tuontitavaroiden sijaan enemmän kotimaisiin tuotteisiin.[41]

Edellä kuvatut myönteiset tahattomat seuraukset ilmenevät, koska kestävyys ja yhteisö ovat jakamistalouden olennaisia osia. Ne eivät siis ole lisäosia, jotka voitaisiin erottaa toiminnasta. Jakamistalous on myös kuluttajien oman edun mukaista. Jakamistalous ja sen mukanaan tuomat

ympäristöhyödyt eivät perustu esimerkiksi syyllisyyden tai henkilökohtaisten uhrausten korostamiseen. Tämä on hyödyllistä, sillä käyttäytymismuutoksia saadaan helpommin aikaan, jos uusi käyttäytymistapa on houkutteleva.[42]

Menestyneimmät jakamistalouden yritykset eivät kovin innokkaasti edes yritä mainostaa palvelujensa ympäristöhyötyjä, vaikka monet näiden yritysten johtajat ovat erinomaisen tietoisia niistä. Airbnb:n toimitusjohtaja Brian Chesky on kertonut yhtiönsä taustaideologian pohjaavan siihen, että käyttömahdollisuuksista on yleisessä tietoisuudessa tullut omistamista tärkeämpi asia. Myös Zipcarin Ison-Britannian johtajan Mark Walkerin mielestä uudet yhteisölliset ja ympäristöasioissa vastuulliset kulutustavat ovat nyt vakavasti haastamassa tähänastisen omistajuuteen perustuvan mallin.[43]

On kuitenkin esitetty, että epäsuorien hyötyjen lisäksi jakamistaloudella on myös arvaamattomia ympäristöhaittoja. Yleensä tämä väite pohjautuu niin sanottuun *rebound*-ilmiöön. Esimerkiksi se, että jakamistalous voi tuottaa ihmisille uusia lisätuloja, voi johtaa myös siihen, että näitä tuloja käytetään ympäristölle haitalliseen ja energiaa haaskaavaan toimintaan. Niinkin voi käydä, että jakamistalouden mahdollistamat ilmaiset (esimerkiksi Couchsurfing) tai tavallista hotellimajoitustarjontaa halvemmat (kuten Airbnb) vaihtoehdot houkuttelevat ihmisiä matkustamaan ja lentämään enemmän.[44]

Toinen kriittinen huomio on tehty koskien erityisesti yhteiskäyttöautoilua. Professori Maurie Cohenin mielestä erityisesti sellainen yhteiskäyttöautoilu, jossa käytettävät autot ovat jonkin suuren yhtiön omistuksessa, ei millään lailla vieroita meitä autoriippuvaisuudestamme tai muuta elämäntapojamme. Hän ei esimerkiksi usko, että BMW ja Daimler, jotka ovat kehittäneet autonvuokrausta vähän yhteiskäytön suuntaan, millään lailla oikeasti haluaisivat

edistää sellaista kestävää urbanismia, johon kuuluisi nykyistä vähäisempi autonkäyttö. Päinvastoin hänestä suurten autofirmojen aktiivisuus tässä asiassa vain vahvistaa autoriippuvaisuuttamme. Hänestä yhteiskäyttöautoilu lähinnä pilkkoo autonkäytön pieniin osiin: vuokraamme auton kätevästi aina sitä tarvitessamme, mutta käytämme lähes yhtä paljon luonnonvaroja kuin ennenkin, koska emme lopulta vähennä ajamistamme tai autoriippuvaisuuttamme. Cohen myös vierastaa yhteiskäyttöautoilua, koska se on kilpailija perinteiselle joukkoliikenteelle, ja yksityisten ihmisten autoissa tarjottavia kyytejä paikasta toiseen, sillä ne ovat hänestä vain tavallisen taksitoiminnan siirtämistä virallisen sääntelyn ulottumattomiin.[45]

Lisäksi on esitetty, että koska monet jakamistalousyritykset kasvavat nopeasti ja tätä kautta edistävät talouskasvua, ne myös lisäävät ympäristöongelmia. On myös väitetty, että koska tieto- ja viestintäteknologia, joka on mahdollistanut jakamistaloudenkin, on sinänsä taloudellista toimeliaisuutta ja myös kulutusta lisäävä tekijä, jakamistalouskin osana tätä kehitystä on potentiaalisesti ympäristöhaitta. Tähän liittyy sekin, että netin käyttö kuluttaa energiaa esimerkiksi suurten palvelinkeskusten toiminnan ja erilaisten uuden teknologian laitteiden käytön kautta.

Pelkästään luonnonresurssien säästämisen näkökulmasta internetin kehittymisen myötä helpottunut kaupankäynti toki voidaan nähdä uhkana. Se on sitä, jos netin käyttö lisää uusien tavaroiden ostamista. Teknologian tehostumista ei pitäisi kuitenkaan kanavoida kuluttamisen sujuvoittamiseen vaan luonnonvaroja säästävään toimintaan.

Edellä kuvatut mahdolliset kielteiset ympäristövaikutukset näyttäytyvät erilaisessa valossa, jos tarkastellaan jakamistaloutta vaihtoehtona nykyiselle valtavirtataloudelle ja olettaen, että nykyisten palveluiden ja kulutusmahdollisuuksien

taso on jo riittävä. Silloin pohdittaisiin esimerkiksi, kuinka nykypäivänä autolla tehtävät matkat voitaisiin hoitaa tavalla, joka säästäisi luonnonvaroja. Jakamistalouden tarjoama vaihtoehto on itse asiassa hyvin harvinainen tapa, jonka avulla tämä voisi onnistua. Ainakin teoriassa se tarjoaa mahdollisuuden pysyä vähintään samalla ja samantyylisellä hyvinvoinnin tasolla kuin nykyisin mutta käyttämällä vähemmän luonnonvaroja. Jos kuitenkin vaikkapa autoilun kokonaismäärä vahvasta jakamistaloudesta huolimatta vain lisääntyisi, silloin edessä olisi kieltojen ja käskyjen tie. Nykyisellä mallilla – ilman jakamistaloutta – tämä tie on kuitenkin edessä nopeammin ja varmemmin.[46]

Tämä nostaa esiin mielenkiintoiseen kysymyksen talouskasvusta. Siirtyminen jakamistalouteen ei oikeastaan saisi tarkoittaa lisää talouskasvua – jos se niin tekee, silloin jakamistalous luultavasti tarkoittaa lisää ympäristöongelmia, sillä ilman luonnonvarojen käytön ja talouskasvun (ainakin vielä saavuttamatonta) absoluuttista irtikytkentää on olemassa kytkös taloudellisen kasvun ja kasvavien ympäristöongelmien välillä. Asia on keskeinen esimerkiksi ekologisessa taloustieteessä.[47]

Loppupohdintaa

Vaikka jakamistalous vaikuttaa vasta pieneen osaan kokonaiskulutusta ja sen piirissä on vasta pieni joukko yrittäjiä, jakamistalouden käytännöt heijastavat jo suhteellisen laajaa arvoperustaista valmiutta siirtyä liiallisesta kulutuksesta kohti kestävämpiä ratkaisuja arkipäivän ongelmiin. Paradigman vaihdos pois yksityisomistuksesta kohti jakamista ja yhteisöllistä kulutusta vähentää uusien kulutustavaroiden kysyntää, mikä puolestaan tarkoittaa luonnonvarojen käytön

vähenemistä.[48] Jakamistalous voi myös lisätä kansalaisten ulottuvilla olevia kestävän arjen valintoja. Yhteiskäyttö ja vuokraus mahdollistavat mukavan elämän ilman että luonnonvarojen kulutus lisääntyy. Samalla saadaan aikaan uutta yhteisöllisyyttä.

Jakamistalous voi myös sisältää uhkia esimerkiksi työläisten oikeuksille ja veronkannolle, jos työmarkkinat jakamistalouden kasvun myötä muuttuisivat yhä enemmän osa-aikaisuuteen ja erillisten lyhytkestoisten tehtävien suorittamiseen perustuviksi. Tämä ei olisi yhteiskunnallisesti toivottava työmarkkinoiden päämalli[49], joten ehkä jakamistaloutta pitäisi työllistämisnäkökulmasta ajatella nykyisen kokopäiväisen palkkatyömallin rinnalla toimivana elämäntapajoustojen mahdollistajana ja eräänlaisena lisäturvaverkon tarjoajana. Jakamistalouden kasvaessa julkisella vallalla on kuitenkin mahdollisuus vaikuttaa siihen, että jakamistalouspalveluja välittävät toimijat velvoitettaisiin takaamaan välittämiensä töiden tekijöiden oikeudet (esimerkiksi sosiaaliturva ja vakuutukset) erityisesti, jos kyseessä on vähäistä yksittäistä työtehtävää suurempi määrä työtä. Sama pätee myös verotukseen.

Joka tapauksessa siirtämällä taloudellisen toiminnan painopistettä kohti jakamistaloutta voitaisiin luonnonvarojen kulutusta pitkällä aikavälillä leikata markkinatalouden puitteissa. Kuten edellä on esitetty, tämä muutos on jo tapahtumassa, mutta on liian aikaista sanoa, onko muutos riittävän suuri vaikuttamaan esimerkiksi kasvihuonekaasupäästöihin merkittävällä tavalla. Jotta muutos tapahtuisi riittävän suuruisena, on tarpeen muokata lainsäädäntöä, verotusta, yritysten lupakäytäntöjä ja vakuutusyhtiöiden tarjontaa sellaiseen suuntaan, joka auttaisi eikä haittaisi hallittua siirtymää kohti uutta jakamistaloutta.[50]

Autojen yhteiskäyttöä käytettiin edellä tärkeimpänä

esimerkkinä jakamistalouden ympäristöhyödyistä. Logiikka luonnonresurssien säästämisessä on toki sama myös monissa muissa jakamistalouden ilmentymissä. Mutta koska autoilun osuus energian- ja luonnonvarojen kulutuksestamme on niin suuri, pohditaan vielä vähän, mitä tulevaisuus voi tuoda tullessaan koskien autojen yhteiskäyttöä:

Jo nyt tekninen kehitys on avannut uusia mahdollisuuksia – ilman kuljettajaa toimiva automaattiauto ehkä dramaattisimpana esimerkkinä. Kun tuollaisia autoja on käytössä nykyistä laajemmin ja suuremmassa mittakaavassa, se merkitsee silloin myös suuria edistysaskelia autojen yhteiskäyttömahdollisuuksiin. Automaattiautojen käyttöasteen voisi trimmata yhteiskäyttöpalvelujen avulla todella suureksi. Auton ostaminen itselle muuttuisi nykyistä hyödyttömämmäksi ja siksi tarvittavien autojen kokonaismäärä voisi olla huomattavasti nykyistä pienempi.[51]

VIITTEET

1. Ks. esim. Botsman, Rachel & Rogers, Roo (2010): What's Mine is Yours: the Rise of Collaborative Consumption. HarperCollins; Gansky, Lisa (2010): The Mesh – Why the Future of Business Is Sharing. Portfolio/Penguin; Selosmaa, Jenni (2012): Jakamistalous nyt ja tulevaisuudessa. Julkaisematon käsikirjoitus (tämä käsikirjoitus oli yksi lähtökohta Lahden ja Selosmaan 2013 julkaistulle kirjalle Kaikki jakoon!); Sacks, Danielle (2011): The Sharing Economy. Fast Company, nettiversio 18.4.2011, katsottu 28.12.2012, http://www.fastcompany.com/1747551/sharing-economy. Toinen versio tästä artikkelista ilmestyi toukokuun 2011 numerossa Fast Company -lehdessä (paperiversio); Botsman, Rachel (2013): The Sharing Economy Lacks A Shared Definition. Fast Company (nettiversio) 21.11.2013, katsottu 24.2.2014, http://www.fastcoexist.com/3022028/the-sharing-economy-lacks-a-shared-definition#1.
2. Ks. Botsman & Rogers 2010; Selosmaa 2012; Lahti, Vesa-Matti & Selosmaa, Jenni (2013): Kaikki jakoon! Kohti uutta yhteisöllistä taloutta. Atena; Botsman 2013.
3. Lahti & Selosmaa 2013; Bauwens, Michel & Iacomella, Franco & Mendoza, Nicolás & Burke, pdf.
4. Shirky, Clay (2010): Cognitive Surplus – How Technology Makes Consumers into Collaborators. Penguin Books; Léonard, Antonin (2012): From consumption to production, here comes the collaborative economy. Ouishare, 7 July 2012, katsottu 28.12.2012, http://ouishare.net/2012/07/from-consumption-to-production-the-collaborative-economy/.
5. Botsman & Rogers 2010; ks. Lahti & Selosmaa 2013.
6. Lahti & Selosmaa 2013.
7. Ks. esim. Ouishare-verkosto, www.ouishare.net.
8. Owyang, Jeremiah (2014): Report: Sharing is the New Buying, Winning in the Collaborative Economy. Jeremiah Owyangin nettisivut 3.3.2014, katsottu 10.3.2014, http://www.web-strategist.com/blog/2014/03/03/report-sharing-is-the-new-buying-winning-in-the-collaborative-economy/.
9. www.shareable.net.
10. Ks. esim. Dodd, David (2012): Why Marketing Content Should Be More About Quarter-Inch Holes Than Quarter-Inch Drills. Business 2 Business online magazine, 17.4.2012, katsottu 28.12.2012, http://www.business2community.com/content-marketing/why-marketing-content-should-be-more-about-quarter-inch-holes-than-quarter-inch-drills-0165309.
11. Botsman & Rogers 2010, Lahti & Selosmaa 2013.
12. Sacks 2011.
13. Boogar, Liam (2012a): Paulin Dementhon on the future of P2P Car Sharing. The Rude Baguette online magazine, September 27, 2012, katsottu 28.12.2012, http://www.rudebaguette.com/2012/09/27/voitureli/; Boogar, Liam (2012b): Zilok Auto snags €1.5M from Jaina & the new Ecomobilité Ventures. The Rude Baguette online magazine, October 11, 2012, katsottu 28.12.2012, http://www.rudebaguette.

com/2012/10/11/zilok-auto/; Gille, Gregoire (2012): XAnge and Siparex back La Ruche qui dit Oui! Unquote" online magazine, Nov 26, 2012, katsottu 28.12.2012, http://www.unquote.com/france/official-record/2227224/xange-and-siparex-back-la-ruche-qui-dit-oui .
14. Olson, Kristine (2012): National study quantifies reality of the "Sharing Economy" movement. CampbellMithun & Carbonview Research, katsottu 5.8.2013, http://www.campbell-mithun.com/678_national-study-quantifies-reality-of-the-sharing-economy-movement.
15. Wise, Susan (2013): "New Survey Reveals Disownership is the New Normal". Sunrun Power Forward Blog 3.4.2013, katsottu 5.8.2013, http://blog.sunrunhome.com/new-survey-reveals-disownership-is-the-new-normal/.
16. Pay-As-You-Live – The business of Sharing in the UK (2012). Zipcar & Future Foundation, katsottu 17.12.2012, http://issuu.com/zipcaruk/docs/zipcar_pay_as_you_live_report/1.
17. Pay-As-You-Live 2012.
18. Merchant, Brian (2012): Where's that Sharing Economy We've Been Hearing So Much About? Motherboard online magazine, katsottu 19.12.2012, http://motherboard.vice.com/blog/wheres-that-sharing-economy-weve-been-hearing-so-much-about.
19. Leonard, Annie (2010): The Story Of Stuff, Referenced and Annotated Script. Free Press, katsottu 7.12.2012, http://dev.storyofstuff.org/wp-content/uploads/2011/10/annie_leonard_footnoted_script.pdf; Kotakorpi, Elli & Lähteenoja, Satu & Lettenmeier, Michael (2008): KotiMIPS. Suomen ympäristö 43, 2008, Ympäristöministeriö (Finnish Ministry of the Environment).
20. Botsman & Rogers 2010.
21. Brodwin, David (2012): The Rise of the Collaborative Consumption Economy. U.S. News, online version, August 9, 2012, katsottu 28.12.2012, http://www.usnews.com/opinion/blogs/economic-intelligence/2012/08/09/how-collaborative-consumption-reinvigorates-our-economy.

22. Botsman & Rogers 2010.
23. Botsman & Rogers 2010.
24. Merchant 2012.
25. Hirsch, Elaine (2012): How Collaborative Consumption Can Curb Overconsumption. 2nd Green Revolution online magazine, Jan 9, 2012, katsottu 28.12.2012, http://2ndgreenrevolution.com/2012/01/09/how-collaborative-consumption-can-curb-overconsumption/.
26. Restorick, Trewin (2011): Is collaboration the answer to sustainable consumption? Trewin Restorick's blog on the Global Action Plan's web pages, 16.08.2011, katsottu 28.12.2012, http://www.globalactionplan.org.uk/collaboration-answer-sustainable-consumption; Gorenflo, Neal (2012): Share or Die – A Challenge for Our Times.In Bollier, David & Helfrich, Silke (eds.): The Wealth of the Commons: A World Beyond Market and State. The Commons Strategies Group; Prothero et al. 2011.
27. Ks. Demailly, Damien & Novel, Anne-Sophie (2014): The sharing economy: make it sustainable. Study 03/14 July 2014 | New prosperity, IDDRI, katsottu 13.11.2014, http://www.iddri.org/Publications/Collections/Analyses/ST0314_DD%20ASN_sharing%20economy.pdf.
28. En sammanhållen klimat- och energipolitik – Klimat (2009). Regeringens proposition 2008/09:162. Regeringskansliet.
29. Pay-As-You-Live 2012.
30. Santos, A. & McGuckin, N. & Nakamoto H.Y. & Gray, D. & Liss, S. (2011): Summary of Travel Trends: 2009 National Household Travel Survey. U.S. Department of Transportation, Federal Highway Administration. Report No. FHWA-PL-11-022.
31. Scott, Steven & Brook, Dave & Perussi, Matei (2003): Impacts of Car Sharing on Walking Behavior, katsottu 28.12.2012, http://www.metaresource.com/projects/Walk21-car%20sharing.pdf; Voltti, Ville (2010): Autojen yhteiskäytön potentiaali ja vaikutukset pääkaupunkiseudulla, Turussa ja Tampereella. The Finnish Transport Agency publications 45; Loose, Willi

(2010): The State of European Car-Sharing – Final Report D 2.4 Work Package 2. Bundesverband CarSharing. katsottu 28.12.2012, http://www.motiva.fi/files/4138/WP2_Final_Report.pdf; Martin, Elliot & Shaheen, Susan & Lidicker, Jeffrey (2010): Impacts of Carsharing on Household Vehicle Holdings. Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board, No. 2143, pp. 150-158; Martin, Elliot & Shaheen, Susan (2011): Greenhouse Gas Emission Impacts of Carsharing in North America. IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems, Vol. 12, No. 4, December 2011, pp. 1074–1086.

32. Martin & Shaheen & Lidicker 2010; Martin & Shaheen 2011; Scott & Brook & Perussi 2003.
33. Voltti 2010.
34. Martin & Shaheen & Lidicker 2010; Martin & Shaheen 2011; Scott & Brook & Perussi 2003; Voltti 2010.
35. Schiller, Ben (2014): Car-Sharing Means There Are Already 500,000 Fewer Vehicles On The Road. Fast Company (nettiversio) 6.3.2014, katsottu 10.3.2014, http://www.fastcoexist.com/3027275/car-sharing-means-there-are-already-500000-fewer-vehicles-on-the-road.
36. Voltti 2010.
37. Lahti & Selosmaa 2013.
38. Ks. Lahti & Selosmaa 2013.
39. Botsman & Rogers 2010, 74–75.
40. Botsman & Rogers 2010; Weber, Chistopher & Koomey, Jonathan & Matthews, Scott (2009): The Energy and Climate Impacts of Different Music Delivery Methods. Carnegie Mellon University, Department of Civil and Environmental Engineering, Lawrence Berkeley National Laboratory and Stanford University. Julkaistu netissä 17 elokuuta 2009, katsottu 3.1.2013, http://download.intel.com/pressroom/pdf/cdsvsdownloadsrelease.pdf.
41. Lahti & Selosmaa 2013.
42. Botsman & Rogers 2010.
43. Fehrenbacher, Katie (2012): The sharing economy isn't motivated by the environment. GigaOM online magazine, Jun 29, 2012, katsottu 28.12.2012, http://gigaom.com/cleantech/the-sharing-economy-isnt-motivated-by-the-environment/; Pay-As-You-Live 2012.
44. Lahti & Selosmaa 2013.
45. Cohen, Maurie J. (2014): Some Reflections on the Sharing Economy: Where is the Sharing in Car "Sharing"? SSPP Blog, Sustainability: Science, Practice & Policy -lehden viikottainen blogipalsta 4.2.2014, katsottu 24.2.2014, http://ssppjournal.blogspot.fi/2014/02/some-reflections-on-sharing-economy.html.
46. Lahti & Selosmaa 2013.
47. Daly, Herman E. & Farley, Joshua (2010): Ecological Economics. Principles and Applications. Second edition.Island Press; Czech, Brian (2013): Supply Shock. Economic Growth at the Crossroads and the Steady State Solution. New Society Publishers; Jackson, Tim (2009): Prosperity Without Growth. Economics for a Finite Planet. Earthscan.
48. Prothero, Andrea & Dobshca, Susan & Freund, Jim & Kilbourne, William & Luchs. Michael & Ozanne, Lucie & Thøgersen, John (2011): Sustainable Consumption: Opportunities for Consumer Research and Public Policy. Journal of Public Policy & Marketing; Spring 2011, Vol. 30, Issue 1, pp. 31–38.
49. Ks. Thompson, Derek (2014): Uber and the Triumph of the Downtime Economy. The Atlantic 8.4.2014, katsottu 9.4.2014, http://www.theatlantic.com/business/archive/2014/04/uber-and-the-triumph-of-the-downtime-economy/360330/?_ga=1.11628150.318737634.1397033080; de Grave, Arthur (2014): The Sharing Economy: Capitalism's Last Stand? Ouishare magazine 21.3.2014, katsottu 9.4.2014, http://magazine.ouishare.net/2014/03/the-sharing-economy-capitalisms-last-stand/.
50. Lahti & Selosmaa 2013; ks. O'Young, Melissa (2012): 5 Ways Government Can Help Collaborative Consumption. Shareable online magazine 6.5.2012, katsottu 28.12.2012, http://www.shareable.net/blog/5-ways-government-can-help-collaborative-consumption.

51. Ks. Lahti, Vesa-Matti (2012): Yhteiskäyttöautoilu on luonnonvaroja säästävää jakamistaloutta. Uusiouutiset 8/2012, p. 29; ks.Lahti & Selosmaa 2013; ks. Brynjolfsson, Erik & McAfee, Andrew (2011): Race Against The Machine: How the Digital Revolution is Accelerating Innovation, Driving Productivity, and Irreversibly Transforming Employment and the Economy. Digital Frontier Press. Kindle Edition.

8. Osuuskunnat ja uusi osuuskuntaliike

JUKKA PELTOKOSKI JA HANNA MOILANEN

Väkilukuun suhteutettuna Suomi on yksi maailman osuustoiminnallisimmista maista. Jokainen suomalainen kuuluu keskimäärin 1,3 osuuskuntaan, ja osuuskuntien jäsenyyksiä on maassamme yli kuusi miljoonaa. Kannamme lompakoissamme asiakasomistajakortteja, pidämme tiliä osuuspankissa ja ostamme vesihuoltopalveluja vesiosuuskunnalta. Silti harva ajattelee jäsenyyttään sen kummemmin. Osuuskunta on "tuttu tuntematon".

Historiassa osuuskunnat ovat olleet tärkeä osa suomalaista arkea. S- ja E-liikkeen ruokakaupat levittäytyivät ympäri Suomen. Osuusmeijerit kokosivat pientilallisten maidon ja jalostivat sen myyntiin. Valtakunnallinen puhelinverkko rakennettiin pitkälti puhelinosuuskuntien ja -yhdistysten työnä. Toiminnan laajentuessa ja volyymien kasvaessa osuustoiminta myös valtavirtaistui. Aikansa epäreiluja kauppatapoja haastaneesta osuuskauppaliikkeestä on kasvanut Suomessa alansa markkinajohtaja. Samalla toiminnan sisältö on muuttanut muotoaan.

Viimeisen parinkymmenen vuoden aikana vanhojen osuuskuntien rinnalle on noussut uusia osuustoiminnallisia avauksia, joihin viitataan usein uusosuustoiminnan käsitteellä. Sillä tarkoitetaan 1960-luvun jälkeen syntyneitä pienosuuskuntia, joita on perustettu erityisesti palvelualoille sekä luoville ja asiantuntija-aloille. Useimmiten uusosuuskunnat ovat työosuuskuntia, palvelujen tuottajia tai yhteisöllistä elämäntapaa ja eettistä kuluttamista palvelevia yhteenliittymiä.

Kiinnostusta uusosuustoimintaan ilmeni Suomessakin jo 1960- ja 1970-luvun vaihtoehtoliikkeissä, mutta käytännön kokeiluja ei syntynyt, vaan taloudellinen toiminta kanavoitui yhdistyksiin. Taustalla vaikutti silloisen osuuskuntalain jähmeys.[1] Käännekohdaksi muodostui Suomessa sen sijaan 1990-luvun lama. Sen sysäämänä uusia osuuskuntia alettiin perustaa työllistymisen tueksi, palvelujen turvaamiseksi ja uudeksi yhteisyrittäjyyden malliksi. Kyse ei ollut vaihtoehtoisuudesta, vaan toimeentulon välttämättömyydestä.

Tänään osuuskuntia perustetaan noin 200–250 vuosittain, ja määrässä on hienoista nousua. Monet ovat nimenomaan jäsentensä työtä myyviä työosuuskuntia, vaikka myös kuluttaja-, palvelu- ja tuotanto-osuuskuntia syntyy. Koko yrityskenttään suhteutettuna osuuskunta on kuitenkin edelleen marginaalinen ilmiö. Vuosittain perustettavista yrityksistä alle prosentti on osuuskuntia.

Lyhyesti määriteltynä osuuskunta on omistajajäsentensä taloudellista etua ja hyvinvointia palveleva yritys. Osuuskunnan erityispiirre verrattuna muihin yritysmuotoihin on sitoutuminen jäsendemokratiaan. Osuuskunnassa jokaisella jäsenellä on lähtökohtaisesti yksi ääni.[2] Varsinkin perinteisesti osuustoiminnassa on myös pyritty yhdistämään kannattava liiketoiminta johonkin yleishyödylliseen tavoitteeseen.

Osuuskuntakin voidaan perustaa vain taloudellinen voitto mielessä, mutta jäsendemokratia sitoo sitä yhä

yhteisen hyvän kysymyksiin. Usein puhutaankin toiminnan kaksoisluonteesta. Kyseessä on liiketoimintaa harjoittava yhteisö, jossa taloudellista toimintaa ei kuitenkaan nähdä itseisarvona, vaan sen tarkoituksena on palvella jotain yhteisesti koettua tarvetta tai yhteiskunnallista päämäärää. Osuuskuntamuoto takaa kuitenkin jäsendemokratian vain paperilla. Jäsenistöstä itsestään on kiinni, miten se sitä toteuttaa ja käyttää.[3]

Osuuskunnat syntyvät usein hyvin konkreettisista ja arkisista lähtökohdista. Tarve voi olla esimerkiksi työllistyminen, mielekkään työpaikan luominen, jaetun työtilan tai yhteisten työvälineiden ostaminen, ruoan hankkiminen hyvään hinta-laatusuhteeseen tai jonkin sellaisen palvelun synnyttäminen, jota ei muuten olisi jäsenistön saatavilla. Lisäksi osuuskuntaliikkeessä tunnetaan utooppisia ja yhteiskunnallisia kokeiluja, kuten omavaraisia maatalousyhteisöjä ja itsehallinnollisia työyhteisöjä.

Uudet osuuskunnat syntyvät yhtäältä välttämättömyyden pakosta, toisaalta aatteellisuuden ja autonomian halun vetämänä.[4] Korkeat työttömyysluvut pakottavat ihmiset eri puolilla länsimaita etsimään uudenlaisia itsensä työllistämisen ja mikroyrittäjyyden muotoja. Osuuskuntien perustaminen kiihtyykin tyypillisesti talouskriisien aikana kun työmarkkinat eivät vedä ja suhtautuminen työhön ja toimeentuloon elää.[5]

Uusosuuskuntia syntyy myös uusien yhteiskunnallisten liikkeiden vaikutuksesta. Osuuskunnat näyttäytyvät mahdollisuutena mielekkääseen tekemiseen sekä ekologisesti ja sosiaalisesti kestävään yhteiskuntaan. Myös teknologinen murros sekä tieto- ja palvelutalouden nousu selittävät uusien osuuskuntien perustamista. Uudessa taloudessa on syntynyt ”joustotyöläisten”, kuten itsensä työllistäjien, yksinyrittäjien ja pätkätyöläisten prekaariluokka, joka asemoituu

palkansaajan ja yrittäjän välimaastoon. Osa tästä väestä on löytänyt osuuskunnan työllistymisen tueksi ja yhteisöllisen yrittäjyyden kasvupaikaksi.

Osuuskuntamuotoa voidaankin soveltaa mitä erilaisimpiin tarpeisiin Reilun kaupan kahvintuottajien organisoitumisesta tai Brasilian jätteenkerääjien yhteenliittymästä luovien ja asiantuntija-alojen yhteisyrittäjyyteen ja johtajavaltaiseen kauppaketjuun. Osuuskunnat saavat usein erilaisia paikallisia sovelluksia. Ne myös haastavat toisiaan, joten osuuskuntaliikkeessä keskustellaan jatkuvasti osuustoiminnan perimmäisistä tavoitteista ja toimintatavoista. Uusosuuskunnat ovat "tekijöiden liikettä".[6]

Työtä työosuuskunnasta

Osuuskunta itsenäisenä työllistymisen muotona oli Suomessa pitkään lähes unohduksissa. 1990-luvun lama potkaisi ensin liikkeelle työttömien työosuustoiminnan. Luovien ja asiantuntija-alojen uudet osaajat ovat seuranneet 2000-luvulla.

Työttömien osuustoiminta lama-ajan Suomessa lähti nimenomaan heistä itsestään. Taustalla ei välttämättä ollut jaettua liikeideaa tai pitkäjänteisempää sitoutumista yrittämiseen. Enemmänkin kyse oli siitä, että haastavaksi koetusta tilanteesta piti ponnistella eteenpäin. Työttömien perustamat työosuuskunnat rakentuivat tyypillisesti jäsenten osaamisen ympärille. Yksi siivosi, toinen teki puutarhatöitä, kolmas teki rakennuspiirustuksia ja neljäs pienimuotoisia korjaustöitä. Osuuskuntia perustettiin ennen kaikkea aloille, joilla ei tarvittu suuria alkupääomia.[7]

Jonkin verran syntyi myös jollekin tietylle toimialalle erikoistuneita osuuskuntia, joissa töitä tehtiin vahvemmin

yhdessä ja joissa yrittämisen riskit jaettiin porukalla. Esimerkkinä tällaisista voidaan mainita hoivapalveluja tarjoavat osuuskunnat, viittomakielen tulkkausta tuottava osuuskunta ja asentajapalveluja tarjoava, henkilöstön omistama sähköyritys. Enimmäkseen kyse oli kuitenkin monialaisista työosuuskunnista, joiden hyöty oli siinä, että laskutus, lupa-asiat ja muut paperityöt sekä markkinointi hoidettiin yhteisesti. Osuuskunta toimi resurssien järkeistämisen ja tehostamisen välineenä samalla kun jäsenet tekivät töitään ja etsivät uusia asiakkaitaan varsin itsenäisesti.

Keskeinen motivaatiotekijä uusien työosuuskuntien taustalla oli palkansaajan työttömyysturvan säilyminen. Jos osuuskunnassa oli vähintään seitsemän jäsentä, ketään heistä ei tulkittu työttömyysturvan näkökulmasta yrittäjäksi. Tämä niin sanottu 15 prosentin sääntö pätee yhä, eikä se itse asiassa koske vain osuuskuntia, vaan seitsemäsosaan jäävä omistus on rajapyykki palkansaajan työttömyysturvalle missä tahansa yrityksessä. Työosuuskuntiin etsitäänkin usein vähintään seitsemän henkeä, vaikka kaikkien ei olisi edes tarkoitus työllistyä osuuskunnassa.

Työosuuskuntien toinen aalto nousi 2000-luvun vaihteessa. Nyt luovat työläiset ja eri alojen asiantuntijat löysivät osuuskunnan työllistymisensä apuvälineeksi ja erilaisen yhteistekemisen mahdollistamiseksi. Tasavertaisen yhteisyrittämisen malli tuntuu luontuneen erityisesti sellaisten alojen osaajille, jotka muutenkin ovat oppineet toimimaan itsenäisesti tiimeissä ja verkostoissa. 1990-luvun loppupuolelta alkaen uusia osuuskuntia on perustettu merkittävästi muun muassa konsultoinnin, koulutuksen, tietotekniikan, viestinnän, kustannustoiminnan ja kulttuurityön pariin.[8]

Luovan luokan idylliä ei ole kuitenkaan syytä maalailla. Kyse on paljolti siitä, että luovilla ja tietotyön aloilla työtä ostetaan yhä yleisemmin eräänlaisena alihankintana. Tekijät

myös kertovat, että yhä useampi toimeksiantaja haluaa, että työn laskuttaa yritys sen sijaan että palkkio maksettaisiin verokortilla.

Monen luovan tekijän arki on erilaisten projektien, apurahojen ja toimeksiantojen yhdistelemistä. Oman yrityksen kautta tekijä voi lähettää laskun ja kirjata siihen selkeän eräpäivän. Koska työt tehdään osuuskunnassa lähtökohtaisesti työsuhteessa, tekijä voi olla varma, että eläkettä kertyy yhtä matkaa työsuoritusten tekemisen kanssa. Yhteisyrittäjyys mahdollistaa lisäksi monenlaisen osaamisen kasaamisen osuuskunnan sisälle, jolloin voidaan vastata vaativampiinkin hankkeisiin.

Yksittäisen toimittajan tai kuvaajan on esimerkiksi hankalaa tehdä tarjousta kokonaisen julkaisun tuottamisesta. Jos porukassa on kuvaajan ja toimittajan lisäksi graafisen alan osaajia ja monimedian asiantuntijoita, syntyy tarjous helpommin. Taiteiden ja mediatyön kentillä tekijät ovat paljolti riippuvaisia tuotantoyhtiöistä. Osuuskunta voidaan perustaa työntekijöiden itsensä omistamaksi ja organisoimaksi tuotantoyhtiöksi.

Yhteistä perustetuille osuuskunnille on se, että niissä työntekijän osaaminen on yrityksen pääasiallinen varallisuus ja alkupääomaa tarvitaan suhteellisen vähän. Joitain osuustoimijoita kiinnostaa ennen kaikkea mahdollisuus luoda omien arvostustensa näköinen työpaikka tai yhteistekemisen tila. Myös yrittäjätaitojen oppiminen saattaa kiinnostaa sinänsä. Läheskään kaikille osuuskunta ei tuo koko elantoa, vaan kyseessä on oman osaamisen sivutoiminen kokeileminen ja kehittäminen.

Prekariaatti löysi osuuskunnan

Uusien työosuuskuntien taustalta voidaan hahmottaa kaksi yleistä lähtökohtaa. Ensinnäkin kyse on korkeasta rakenteellisesta työttömyydestä. Toiseksi kyse on uusista projektityyppisistä ja yrittäjämäisistä töistä, jotka liittyvät tieto- ja palvelualojen kasvuun eli yhteiskunnan jälkiteollistumiseen. Syntyy tilanne, jossa yhteiskuntaan "kasautuu" työvoimaa, joka on muodollisesti vapaata ottamaan vastaan mitä tahansa palkkatyötä, mutta käytännössä pakotettua kehittämään työtä itse itselleen.

Uutta työelämää tutkineiden Hans Pongratzin ja Günter Voßin mukaan yhteiskuntaan onkin syntynyt eräänlaisen yrittäjätyöläisen tyyppi, "*entreployee*" (*employee-entrepreneur*), joka ei sijoitu selkeästi työntekijän eikä yrittäjänkään asemaan. Tällaisen työntekijän on:

> – valvottava ja johdettava työtehtäviään itsenäisesti, siinä missä tämä oli aiemmin työnjohdon tehtävä,
> – suhtauduttava omiin persoonallisiin valmiuksiinsa henkilökohtaisena "pääomana", jonka jatkuva kehittäminen työelämän tarpeisiin on taloudellisen toimeentulon ehto,
> – alettava ajatella omaa elämäänsä "tuotantotaloutena", jonka kehittämiseen on panostettava ja jonka ympärille on luotava henkilökohtaiset "markkinat" oman osaamisensa saamiseksi kaupan.[9]

Kyse on prekariaatista, joka lähtökohtiensa kaksinaisuuteen liittyen sisältää sekä "suhdannepuskurina" toimivaa alityöllistettyä ylijäämäväkeä[10] että luovien ja asiantuntija-alojen projektiosaajia, joiden työnkuva ilmentää uutta työn järjestystä ja työvoiman kuluttamisen tapaa. Suomalaisen

työosuustoiminnan historia 1990-luvun työttömien osuuskunnista 2000-luvun luovien- ja asiantuntija-alojen yhteisyrityksiin kiteyttää hyvin kummankin ulottuvuuden.

Prekariaattiaktivistit ovat esittäneet, että tällaisen prekaarin työvoiman piiriin kuuluisi jopa liki kolmannes suomalaisesta työvoimasta eli lähes miljoona ihmistä. Lukuun päästään kun lasketaan yhteen työttömät, määräaikaisessa työsuhteessa työskentelevät, osa-aikainen työvoima, vuokratyövoima ja yksinyrittäjät. Samalla on tuotu esiin, että yrittäjämäisyys ja työn itsenäinen organisointi sekä työn jatkuvuutta koskevat epävarmuuden kokemukset ovat kasvaneet myös vakituisten palkkatyösuhteiden piirissä.[11]

Toisaalta tilastojen mukaan pitkien työsuhteiden on todettu jopa yleistyneen ja pätkätöiden määrän pysyneen suhteellisen vakaana.[12] Työmarkkinoiden kokonaiskuva onkin säilynyt hämmästyttävän "perinteisenä" myös 2000-luvulla. Noin kaksi kolmasosaa työllisistä toimi sekä vuonna 2000 että 2013 jatkuvassa kokoaikaisessa palkkatyössä. Toisaalta myös työmarkkinoiden pysyvyyttä luotaavissa tarkastelussa huomattiin, että itsensä työllistävien henkilöiden määrä on kasvussa.[13]

Tulosten erilaisuutta selittää erilainen näkökulma. Prekariaattiaktivistit ovat eritelleet työelämästä erilaisia ryhmiä, joita ei normaalisti tarkastella yhtenä kokonaisuutena mutta joilla arjen ja toimeentulon jatkuvuuden näkökulmasta on yllättävän paljon yhteistä. Prekariaatin näkökulma korostaa myös muuttuneita työelämäkokemuksia. Vaikka pätkätyöläisyys ei ole räjähtänyt käsiin, tarkoitti se täystyöllisyyden oloissa liikettä töistä töihin kun se nykyään tarkoittaa liikettä työn ja työllistämistoimenpiteiden välillä. Myös vuokratyövoiman käyttö on kasvanut.

Uusi työosuustoiminta nousee tästä ristiriitojen aallokosta. Se lähtee korkean työttömyyden synnyttämästä

pakosta mutta vastaa myös jälkiteollistuvan yhteiskunnan tilanteeseen, jossa uutta työtä syntyy pieniin yrityksiin ja jossa työvoimalta odotetaan yrittäjämäistä toimintaa ja jopa oman yrityksen perustamista. Työosuuskunnat voi nähdä pyrkimykseksi hallita omaa työtä ja toimeentuloa yhteisesti epävarmuuksien ja uusien mahdollisuuksien keskellä. Työosuuskunnat ovat työntekijöiden itsensä hallitsemia työyhteisöjä, jotka tilanteesta riippuen voivat saada joko pakkoyrittäjyyden tai autonomisen työyhteisön kasvot.

Pyrkimykset oman työtilanteen parantamiseen ja haltuunottoon ovat onnistuneet osuuskunnissa milloin paremmin, milloin huonommin. Vuonna 2010 kerätyn aineiston valossa uusien työosuuskuntien jäsenten työllistyminen vaihtelee osuuskuntien välillä.[14] Noin neljäsosa suomalaisista työosuuskunnista kertoo jäsentensä työllistyvän pääosin omassa osuuskunnassa. Noin kolmasosa osuuskunnista kertoo, että jäsenet työllistyvät sekä omassa osuuskunnassa että tekevät tilanteen mukaan töitä muutenkin, esimerkiksi apurahan turvin tai verokortilla suoraan muille työnantajille. Noin kolmasosa kaikista työosuuskunnista kertoo jäsenten työllistyvän pääasiassa jossain muualla kuin osuuskunnassaan. Tällainen tilanne voi tarkoittaa sitä, että osuuskunta ei toimi aktiivisesti. Toisaalta kyse voi olla myös siitä, että osa osuuskunnan jäsenistä on liittynyt jo alun perin vain kannattajajäseniksi takaamaan seitsemän jäsenen sääntöä.

Empiirisen aineiston valossa osuuskunnissa työllistyminen on suurimmalta osaltaan osa-aikaista tai satunnaista, vaikka kokoaikaisiakin työsuhteita on. Monille osuuskuntien jäsenille osa-aikainen työ näyttäytyy tavoiteltuna ja toivottuna tilanteena, joka jättää elämässä aikaa muullekin kuin työnteolle. Osalle osuuskuntien jäsenistä osa-aikaisessa työllistymisessä on puolestaan kyse hermoja raastavasta alityöllistymisestä. Töitä ei markkinoinnista huolimatta löydy niin

paljon kuin haluttaisiin. Silti osuuskunnasta ei haluta luopua, koska parempaakaan vaihtoehtoa ei ole tarjolla.

Uusien työosuuskuntien arki kertoo tekevien ihmisten kamppailusta siellä, missä toimeentulon hankkimisen perinteiset muodot sulavat alta ja pakottavat etsimään uusia tapoja oman toimeentulon järjestämiseen. Kyse on myös työn uudesta järjestyksestä jälkiteollisessa yhteiskunnassa, jossa tuotannolliset prosessit hajautuvat informaatioteknologioiden välittämiin verkostoihin synnyttäen uutta tilaa ja tilausta erilaiselle itsensä työllistämiselle ja yrittäjyydelle. Osin työosuuskunnat kertovat myös halusta irtautua perinteisestä palkkatyöyhteiskunnasta, koska tekeminen yhdessä nähdään omien arvostusten mukaisena työnä ja tekemisenä.[15]

Toisaalta tuntuu, että osuuskuntien kaikkia mahdollisuuksia ei ole oikein edes hahmotettu. Esimerkiksi työvoiman vuokraus nousi vauhdilla laajaksi toimialaksi 1990-luvulla herättäen kiihkeääkin yhteiskunnallisesta keskustelua vuokratyöntekijöiden työolosuhteista ja eduista. Silti osuuskuntapohjaisia, työntekijöidensä demokraattisesti hallinnoimia ja reiluja työolosuhteita etsiviä vuokrafirmoja ei ole syntynyt lukuun ottamatta niitä työosuuskuntia, joissa ihmiset tavallaan vuokraavat itse itseään.

Uudet palvelut tuotetaan yhteisvoimin

Oman työn ja työpaikan luomisen rinnalla osuuskunnat ovat yleistyneet myös keinoina järjestää jokin yhteisesti tarvittu palvelu. Historiallisesti erilaiset kuluttaja- ja palveluosuuskunnat muodostavatkin työosuuskuntien rinnalla toisen yleisen osuuskuntatyypin. 1800-luvulla monet kuluttajat liittoutuivat osuuskunniksi saadakseen luotettavasti elintarvikkeita

kohtuuhinnalla. Ei ollut mitenkään tavatonta, että kauppias lisäsi maitoon tai jauhoihin jatketta kasvattaakseen katettaan. Myös vähävaraisuus oli polttavaa, ja osuuskaupat olivat keino palauttaa kauppiaan voitto kuluttajajäsenille kaupan palveluiden käyttöasteen mukaisesti.

Uusosuustoiminta tuntee vastaavasti esimerkiksi erilaiset ruokapiirit ja yhteisömaatalouden kokeilut, joissa joukko kuluttajia on organisoitunut osuuskunnaksi mahdollistaakseen haluamansa elintarvikkeen kohtuuhintaisen saannin. Joskus mukana on tuottajiakin. Usein kyse on kaupunkilaisten tarpeesta saada lähellä kasvatettua turvallista ja terveellistä luomuruokaa, mutta toimintaan yhdistyy myös pyrkimyksiä vahvistaa oman talouden ruokaomavaraisuutta sekä monimuotoisen maataloustuotannon edellytyksiä.

Erilaisia ruoka- ja pelto-osuuskuntia on perustettu kymmenisen kappaletta eri puolille Suomea parin viimeisen vuoden aikana. Monet näistä nojaavat kumppanuusmaatalouden malliin (*community-supported agriculture*, CSA), jossa kuluttajat järjestäytyvät yhteisöksi, joka tekee yhteistyötä viljelijän kanssa. Yhteisö saa tuotteita omalta pelloltaan ja tuottaja saa varman ostajakunnan. Kokeilut ovat ainakin toistaiseksi melko pienimuotoisia, mutta ilmiönä toiminta on herättänyt laajaa kiinnostusta.

Jälkikäteen tarkastellen tarpeet osuuskuntien perustamiselle ovat olleet historiassa yllättävänkin samanlaisia. Siinä missä pienet osuuskunnat ja puhelinyhdistykset saivat vedettyä puhelinverkon koko Suomeen, tänä päivänä rakennetaan laajakaistaverkkoja. Tarve uusimpien viestintävälineiden käytölle elää edelleen, vaikka kaupalliselta pohjalta toimivat yhtiöt eivät näkisikään alueen asukkaissa riittävää ostovoimaa. Osuuskunta on yhdenlainen joukkorahoitusmalli yhteisen tarpeen tyydyttämiseksi.

Muutamia pieniä osuuskauppoja on myös perustettu eri

puolille maata tilanteessa, jossa omaa kyläkuntaa on uhannut kauppatoiminnan loppuminen edellisten kauppiaiden lopettaessa. Näissä kaupoissa omistajina ovat lähiseudun asukkaat, ja kaupan toiminta nojaa vahvasti paikalliseen ostovoimaan.

Tietoyhteiskuntaan liittyvistä uusista palveluista voidaan verkko-osuuskuntien lisäksi mainita palvelintilaa ja verkkopalveluita tarjoavat osuuskunnat. Myös uusia pienkustantamoja on syntynyt. Niissä tiedettä ja taidetta tuottavat porukat ovat perustaneet osuuskunnan mahdollistaakseen itselleen tärkeän julkaisutoiminnan ja keikkaluontoisen työllistymisen.

Palveluosuuskuntien perustaminen on yleisesti ottaen vilkastunut 1990-luvulla ja 2000-luvulla, mutta kyse on edelleen marginaalisesta ilmiöstä. Potentiaalia voisi olla enemmänkin. Kysymysmerkkejä herättää varsinkin voimakkaassa murroksessa oleva sosiaali- ja terveyspalvelujen kenttä, jolle uusia palvelu- ja työosuuskuntia on syntynyt yhä vain vähän.[16]

Suomessa on esimerkiksi vain kourallinen vanhempien tai työntekijöiden omistamia päiväkoteja, mutta Ruotsista näitä löytyy jo enemmänkin. Vanhempien omistamat päiväkodit alkoivat yleistyä Ruotsissa 1990-luvulla, ja vaikka määrä on sielläkin prosentuaalisesti pieni, päiväkotiosuuskuntia sijaitsee ympäri maata ja lähes kaikissa kunnissa.[17]

Perussyy vanhempien omistamien päiväkotien yleistymiseen on ollut pula päiväkotipaikoista. Myös kunnat ovat lähteneet tukemaan päiväkotien perustamista. Vanhemmat ovat halunneet turvata palvelun lakkauttamiselta tai työntekijöillä on ollut tarve luoda itselleen mieluinen työpaikka. Vertailututkimuksessa on huomattu, että vanhempien toimintaan sitoutuminen ja kokemukset päivähoidosta ovat merkittävästi paremmat vanhempien omistamissa päiväkodeissa verrattuna yksityisiin yrityksiin tai kunnan ylläpitämiin päiväkoteihin.[18]

Ei siis tarvitse mennä merta edemmäs kalaan, kun sosiaali- ja terveyspuoleltakin löytyy uutta osuustoimintaa. Etelä-Euroopassa Italiassa sitä on jopa merkittävissä määrin. Jo 1980-luvun vaihteesta saakka Italiassa sosiaaliset osuuskunnat ovat pitkälti hoitaneet hyvinvointi- ja koulutuspalvelut. Osuuskunnat sekä tuottavat palveluita että työllistävät vaikeasti työllistyviä. Samalla sosiaalisilla osuuskunnilla on tärkeä sijansa paikallistalouksien rakentamisessa.[19]

Italian sosiaalisten osuuskuntien liike syntyi vastauksena rakennemuutokselle, joka tarkoitti etenkin mielisairaalapaikkojen vähentämistä ja avohoitoon ohjaamista. Mielenterveyskuntoutujien, kehitysvammaisten ja päihdeongelmaisten hoito ja osallisuus piti järjestää yhteiskunnassa uusin tavoin. Perinteisten työ- ja toimintakeskusten tilalle syntyi yritysmuotoisia toimintamalleja, joista suuri osa oli nimenomaan osuuskuntia. Niiden tavoitteena oli taata vaikeasti työllistyville pysyvä työpaikka. Toimialat vaihtelivat paikallisten markkinoiden ja paikallishallinnon painotusten mukaisesti palvelutuotannosta (esimerkiksi pesulapalvelut, ravintolatoiminta ja viheralueiden hoito) teolliseen tuotantoon (lasi- ja puutoimiala). Aloitteellisia uusien osuuskuntien perustamisessa olivat niin yksityishenkilöt kuin yhdistyksetkin.

On arvioitu, että sosiaalisten osuuskuntien palveluiden piiriin kuuluu Italiassa noin 3 miljoonaa henkilöä (5 prosenttia koko asukasmäärästä). Niille kohdennetaan noin puolet kunnallisten hyvinvointipalveluiden rahoituksesta. Myös terveyspalveluiden tuotannossa ne ovat kuntatasolla merkittävä toimija. Esimerkiksi noin 400 000 asukkaan Bolognassa sosiaaliset osuuskunnat tuottavat suurimman osan sosiaali- ja terveyspalveluista.[20]

Myös rapakon takana tapahtuu. Quebecin alueella Kanadassa on viime vuosina syntynyt osuuskuntaliikettä, jonka kehittämä solidaarisuusosuuskunnan malli on vuodesta 1997

saakka määritelty myös Kanadan lainsäädännössä omaksi osuuskuntatyypikseen. Solidaarisuusosuuskunnassa jäsenistö on jaettu sidosryhmiin, joita voivat olla esimerkiksi työntekijä, asiakas, perheenjäsen, yhteisön jäsen, taloudellinen tukija tai sijoittaja. Eri ryhmillä on erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia toisiaan kohtaan, ja osuuskunnan hallinto koostuu eri sidosryhmien edustajista. Tarkoituksena on, että solidaarisuusosuuskunta palvelee monen eri sidosryhmän tarpeita yhtä aikaa.[21]

Solidaarisuusosuuskuntien määrä on Kanadassa noussut jo yli kahteen sataan ja Quebecin alueella ne ovat nopeimmin yleistyvä osuuskuntatyyppi. Osuuskuntia toimii pääasiassa palvelualoilla, kuten sosiaali- ja terveyspalveluissa, mutta myös matkailun, viestinnän, teollisuuden ja maatalouden osuuskuntia tunnetaan. Solidaarisuusajattelun rinnalla toimintaa luonnehtii ekologisen kestävyyden tavoittelu.

Osuuskuntaliikkeen uusi tuleminen

Osuuskuntiin on toisinaan liitetty hyvinkin kokonaisvaltaisia yhteiskunnallisen muutoksen näkemyksiä ja utopioita. Nykyinen osuuskuntaliike on kuitenkin ennen kaikkea käytännönläheistä työtä ja tekemistä. Työntekijäomisteisuuden puolesta puhuvan Richard Wolffin mukaan osuuskunnat ovat kuitenkin vaihtoehto niin kapitalististiselle kuin valtiososialistisellekin järjestykselle. Osuuskunnassa pienen omistavan piirin etu korvautuu jäsenten yhteisellä edulla ja osuuskunnat asettuvat siten niin lisäarvon omimista kuin palkkatyömalliakin vastaan. Wolffin mukaan tällaisen järjestyksen yleistyminen tarkoittaisi "uutta edistysaskelta ihmiskunnan historiassa sitten orjuudelle ja feodaalijärjestelmälle perustuneiden tuotannon tapojen lakkauttamisen."[22]

Wolffin mukaan työntekijäomisteisessa taloudessa olisi mahdollista irtautua maksimaalisen voiton tavoittelemisen ja pääomien kasaamisen pakosta. Järjestelmään olisi myös sisäänrakennettuna kannustin vaalia kaikkien näkökulmat huomioon ottavia ratkaisuja ja osallistuvia käytäntöjä. Osuuskuntatutkija John Restakiksen mukaan osuuskunnat ilmentävätkin taloudessa "demokratiaperiaatetta" vaihtoehtona niin valtiokomennolle kuin laissez faire -markkinoillekin. Jäsendemokraattiset osuuskunnat vahvistavat paikallistalouksia ja asettavat markkinat vain välineeksi palvelemaan sosiaalisia tavoitteita.[23]

Lienee syytä varoa väittämästä, että osuuskuntamuoto sellaisenaan muuttaisi maailman. Voidaan kuitenkin ajatella, että jäsendemokraattisuus juurruttaa osuuskunnan esimerkiksi osakeyhtiömuotoa vahvemmin yhteisöllisiin sosiaalisiin verkostoihin. Jäsendemokratialla on parhaimmillaan vahva ohjaava vaikutus, mutta sen lisäksi osuuskunnan päätöksenteolta ja osallistumiselta vaaditaan paljon myös sellaista, mitä pelkkä muoto ei takaa. Onkin todettu, että osuustoiminnan keskeisiä haasteita on kehittää johtamisen ja yhteistoiminnan käytäntöjä, jotka vastaavat niin taloudellisen rationaalisuuden vaatimuksiin kuin osuuskunnan yhteisöllisiin lähtökohtiinkin.[24]

Haasteeksi asettuvat myös kapitalistista markkinaympäristöä koskevat "mykät pakot", jotka panevat yhteisyrityksetkin kilpailemaan toisiaan vastaan. Jäsendemokraattisuus on hyvä lähtökohta jäsenistön joukkoälyn mobilisoimiseksi välillä varsin haastavassa ja riskialttiissakin toimintaympäristössä, mutta ihmisten yhteisyyttä ja autonomiaa vahvistavien sosiaalisten vaikutusten toteutumiseksi osuuskunnassa ja yhteiskunnassa laajemminkin tarvitaan myös osuuskuntia tukevaa markkinaympäristön sääntelyä ja muokkausta. Uutta osuustoimintaa voidaan tukea esimerkiksi suuntaamalla

sille hankintoja ja kehittämällä rahoituskeinoja. Olisi myös syytä vahvistaa itsensä työllistäjän asemaa lainsäädännössä ja kehittää itsensä työllistävien sosiaaliturvaa. Nykyisellään osuustoimija tipahtaa helposti harmaalle vyöhykkeelle, jolla toinen viranomainen katsoo yrittäjäksi kun taas toinen käsittelee palkansaajana.

Työntekijävaltaisten organisaatioiden lisäksi aikamme kysymyksiä on hyvinvointipalvelujen kohtalo. Voisiko osuuskunnilla olla nykyistä laajempi rooli erilaisten hyvinvointipalvelujen tuottamisessa? Ajatusta paikallisten ratkaisujen ja vahvojen palvelujen yhdistämisestä on korostanut muun muassa uuden polven sosiaalipoliitikko Elina Aaltio, jonka mukaan avainsana on dialoginen neuvottelu. Ne ratkaisut, jotka voidaan tehdä yksilöllisesti ja paikallisesti myös tehdään siten. Paikalliset ratkaisut eivät kuitenkaan saa vaarantaa julkista hyvinvointivelvoitetta. Aaltio suosittelee siirtymistä palvelujen kilpailutuksesta julkisten ja ei-julkisten toimijoiden kumppanuuteen, joka perustuu neuvotteluihin ja kollektiivisen hyvinvointivastuun jakamiseen.[25]

Osuuskunta tarjoaisikin hyvän välineen erilaisten monitoimijaisten kumppanuuksien rakentamiseen. Esimerkkiä voitaisiin hakea vaikkapa mainitsemistamme Italian sosiaalisista osuuskunnista ja Kanadan solidaarisuusosuuskunnista. Tämä edellyttäisi kuitenkin uudenlaista näkökulmaa sosiaali- ja terveyspalvelujen tuotantoon. Pohjoismaissa vedetään yleensä jyrkkä raja julkisen ja yksityisen tuotannon välille. Julkiselle puolelle jäävät kuntien ja valtion tuottamat palvelut kun taas yksityiselle puolelle niputetaan kaikki muut organisaatiot pienistä ruohonjuuritason yhdistyksistä ja osuuskunnista yksityisiin mikroyrityksiin ja monikansallisiin ketjuihin.

Asiaa voidaan kuitenkin katsoa myös toisin. Tällöin keskeistä ei ole palvelun tuottajan omistuspohja, vaan

toiminnalle asetetut tavoitteet ja periaatteet. Jakolinja ei enää asetukaan julkisen ja yksityisen sektorin väliin. Sen sijaan liiketoiminta jakaantuu arvopohjaiseen, laatua ja hyvinvointia tavoittelevaan toimintaan sekä toisaalta voittoa maksimoivaan toimintaan. Edelliset toimijat eivät välttämättä tavoittele voittoa lainkaan tai se on jo ennalta sidottu palvelun laadun parantamiseen. Kuviossa julkisen sektorin rinnalle nousevat erilaiset yhteisötalouden toimijat, kuten yhdistykset, osuuskunnat ja yhteiskunnalliset yritykset.[26]

Yhteisötaloudellisten palvelujen yleistyminen edellyttäisi julkisen puolen kilpailutussäännösten ja -käytäntöjen selkeää ohjeistamista. Tilanne on polttava erityisesti sosiaali- ja terveyspalvelujen kentällä, jolle globaalit pääomavaltaiset ketjut ovat tulleet vauhdilla. Osuuskuntien ja muiden yhteisötalouden toimijoiden suosiminen suojelisi palveluihin käytetyn rahan, niin yksityisen kuin julkisenkin, jäämistä paikalliseen kiertoon sen sijaan että sitä "kotoutetaan" kasvottomiin veroparatiiseihin ja sijoitusrahastoihin, kuten pääomavaltaiset ketjut tekevät. Uusi EU:n hankintadirektiivi mahdollistaa jo nykyisellään palveluhankintojen varaamisen yhteiskunnallisille yrityksille ja työntekijäomisteisille yrityksille. Tämä varaus olisi syytä kirjata myös kansalliseen lainsäädäntöön.

Myös osuuskunnilla itsellään on haaste kehittää toimintamuotoja, jotka edistävät niiden asemaa ja vaikuttavuutta. Osuuskunnat voivat kehittää esimerkiksi yhteisöllisiä rahoitusmuotoja ja muodostaa yksittäisiä osuuskuntia voimakkaampia liittoumia. Mielenkiintoinen kysymys on myös, missä määrin erilaiset muut "tekijöiden liikkeet", kuten yhteisöaktivistit ja avointen ja vapaiden ohjelmistojen kehittäjät onnistuvat rakentamaan rinnakkaisvaluuttojen ja vertaisverkkojen kaltaisia ratkaisuja markkinoiden mykistä pakoista irtautumiseksi.

Uuden osuuskuntaliikkeen tuleminen sijoittuu siis niin

hyvässä kuin pahassakin prekaarin työn, työttömyyden ja yhteiskunnan jälkiteollistumisen ristiriitaiseen maastoon. Se nousee aikamme pakoista ja mahdollisuuksista, joita osuuskuntien toimijat pyrkivät ottamaan haltuun. Ennen kaikkea osuuskuntaliikkeen voi nähdä tekemisenä ja tekijyytenä, jonka tärkein voimavara ovat ihmiset. Osuuskuntamuoto takaa jäsendemokratian. Se on parhaimmillaan osallistuvaa ja suoraa samalla kun liittoumat, yhteisörahoitus ja rinnakkaisvaluutat voivat kasvattaa sen voimia. Loppu on kiinni tekijöistä.

VIITTEET

1. Tuula Heima-Tirkkonen & Eeva Jäntti, *Talouden vastakulttuuri - vaihtoehtoyritykset esimerkkinä uusien arvojen soveltamisesta.* Teoksessa Ruohonjuurista elämänpuuksi, toim. Heima-Tirkkonen, Tuula, Kallio-Tamminen, Tarja & Selin Tove (toim.): Ruohonjuurista elämänpuuksi. Vihreä Sivistysliitto, Helsinki, 1996, 30–36.
2. Myös osuuskunnassa äänivaltaa on mahdollista porrastaa niin, että toisilla jäsenillä on erikseen perustellusta syystä enemmän äänivaltaa kuin toisilla. Tämä voidaan kuitenkin tehdä vain jäsenistön yhteisellä päätöksellä. Osakeyhtiössä äänivalta perustuu lähtökohtaisesti omistusosuuden suuruuteen. Osuuskunnan osuutta eli jäsenyyttä ei voi myöskään myydä eteenpäin toisin kuin osaketta. Jäsenyydestä voi erota tai siitä voidaan erottaa, jolloin jäsen saa maksamansa osuuspääoman takaisin.
3. Osuustoiminta on perinteisesti yhdistetty vahvasti yhteisöllisyyteen ja yhdessä tekemiseen (engl. *co-operative, co-operation*). Suomessa osuuskunnan voi vuoden 2014 alussa voimaan tulleen osuuskuntalain mukaan perustaa myös yksin. Toistaiseksi ei voi sanoa muuttaako lakiuudistus osuustoiminnan luonnetta suuremmassa mittakaavassa.
4. Hanna Moilanen, Jukka Peltokoski, Jaana Pirkkalainen & Tero Toivanen, *Uusi osuuskunta - tekijöiden liike.* Helsinki: Into, 2014.
5. Vesa Laakkonen & Juhani Laurinkari, *Uudistuva osuustoiminta.* Helsinki: Helsingin Yliopiston osuustoimintainstituutti, 1995.
6. Hanna Moilanen, Jukka Peltokoski, Jaana Pirkkalainen & Tero Toivanen, mt. *Uusi osuuskunta - tekijöiden liike* Helsinki: Into, 2014.
7. Jari Karjalainen: Työosuuskunta työllistymisen välineenä (Helsinki: Työministeriö 1996). Ks. myös Pekka Pättiniemi, *Suomalainen työosuustoiminta osana eurooppalaista työosuustoimintaa.* Julkaisu Teoksessa Osuustoimintatutkimuksen vuosikirja 2000: osuustoiminta sosiaalisena pääomana. (Mikkeli: Taloudellisen yhteistyön ja osuustoimintatutkimuksen seura, 2000) sekä Pekka Pättiniemi, *Finland: labour co-operatives as innovative response to unemployment.* Teoksessa Carlo Borgaza & Jacques Defourny (toim.), The Emergence of Social Enterprise, toim. Carlo Borgaza & Jacques Defourny. London: Routledge, 2001, 82–99.
8. Eliisa Troberg, *Asiantuntijaosuuskunnat - joustavia verkostoja tietoyhteiskunnassa*, Hallinnon tutkimus no. 1 /(2000).
9. Hans J. Pongratzs.& Günter G. Voß, *From employee to 'entreployee': Towards a 'self-entrepreneurial' work force?* Concepts and Transformation 8, no. 3 (/2003). (vol. 8), http://www.arbeitenundleben.de/downloads/Entreployee1.pdf, Ks. vastaavanlainen pohdinta uuden työn kuvasta myös Boutang, Yann Moulier *Cognitive Capitalism*, Cambridge: Polity Press, 2011.
10. Juha Siltala, *Työelämän huonontumisen lyhyt historia.* Helsinki: Otava, 2004.
11. Dan Koivulaakso, Anna Kontula, Jukka Peltokoski, Miika Saukkonen ja Tero Toivanen, *Radikaaleinta on arki,* Helsinki: Into, 2010.
12. Roope Uusitalo, *Onko pätkätöiden yleistyminen totta vai tilastoharhaa?* Yhteiskuntapolitiikka 73, no. 1 (2008): 1.
13. Anna Pärnänen, *Itsensä työllistäjän muuttuva kuva*, Tieto & trendit –julkaisu. Helsinki: Tilastokeskus, 2014.
14. Kyseessä on Hanna Moilasen väitöskirjatyötä varten keräämä tilastollinen aineisto.

15. Tekeminen voidaan tässä hahmottaa laajemmin kuin vain rahamarkkinoilla tapahtuvaksi vaihdoksi. Osuuskunnassa voidaan kehittää avoimia vertaistuotannon käytäntöjä. Tällaisista on puhunut esimerkiksi P2P Foundationin perustaja Michel Bauwens. Ks. Michel Bauwens, *Vertaistuotanto ja yhteisresurssien tulevaisuus.* Peruste (3, no.) 4 (/2013), http://www.vasemmistofoorumi.fi/wp-content/uploads/2013/11/bauwens.pdf sekä Bauwens, Michel, Bauwens 2005,: The Political Economy of Peer Production. *CTHEORY* (1.12.2005), http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=499.
16. Yhteisötalouden vastauksesta hyvinvointivaltion kriisiin ks. Pekka Pättiniemi & Juhani Laurinkari, *Valtio vetäytyy hyvinvointipolitiikan toteuttamisesta – mitä tilalle?,* (Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry, 2011), julkaistu PDF:nä: http://www.ksl.fi/valtio-vetaytyy-hyvinvointipolitiikan-toteuttamisesta-mita-tilalle sekä Juhani Laurinkari, *Yhteisötalous hyvinvoinnin tukena,* (Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry, 2010), julkaistu PDF:nä: http://www.ksl.fi/yhteisotalous-hyvinvoinnin-tukena.
17. Antti Miettinen, *Do co-operatives providing welfare services belong to the third sector - a study of institutional characteristics of Swedish co-operatives.* Kuopio: Kuopion yliopisto, 2001.
18. Victor Pestoff, *Towards a Paradigm of Democratic Participation: Citizen Participation and Co-production of Personal Social Services in Sweden.* Emes: Emes Reader, 2010, 233–255.
19. Thomas Antonio, *The Rise of Social Co-operatives in Italy,* Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations 15, no. 3 (2004), Vol. 15, no.3, 243–263.
20. Luca Fazzi, *Social Co-operatives and Social Farming in Italy,* Sociologia Ruralis 51, no. 2 , (2011), Vol 51, Number 2, s. 119–136.
21. Sosiaalisista yrityksistä, solidaarisuusosuuskunnista ja vastaavista uuden yhteisötalouden muodoista ks. Moilanen, Peltokoski, Pirkkalainen & Toivanen 2014, ibid.
22. Richard Wolff, *Democracy at Work. A Cure for Capitalism.* Chicago: Haymarket Books, 2012, 13.

23. John Restakis, *Humanizing the Economy. Co-operatives in the Age of Capital.* Gabriola Island: New Society Publishers, 2012.
24. Pekka Pättiniemi, *Uusosuustoiminta Euroopassa.* Teoksessa Koskiniemi, Erkki (toim.): Osuustoiminnallinen yhteisyrittäminen, toim. Erkki Koskenniemi. Helsinki: KSL-opintokeskus, 1998, 29–52.
25. Elina Aaltio, *Hyvinvoinnin uusi järjestys.* Helsinki: Gaudeamus, 2013.
26. Gabrielle Meagher, *Learning from the marketised eldercare in liberal welfare states: concsepts and system dynamics,* Esitelmä Sosiaalipolitiikan päivillä Tampereella 24.10.2013.

9. Solidaarisuustalous

TUOMO ALHOJÄRVI, SANNA RYYNÄNEN, NIKLAS TOIVAKAINEN, RUBY VAN DER WEKKEN

Taking back the economy, vallataan talous takaisin. Tämä solidaarisuustalouskeskusteluissa usein toistettu iskulause vie solidaarisuustalouden ytimeen. Taloudessa on ennen muuta kysymys yhteiselämämme organisoimisesta ja inhimillisten tarpeiden tyydyttämisestä. Tämä tarkoittaa, että talous koskettaa kaikkia ja sen pitäisi kuulua kaikille, olla kaikkien yhteinen asia. Ja sitähän se myös on: ympärillämme on jo runsaasti esimerkkejä senkaltaisesta taloudellisesta toiminnasta, jota ohjaavat tyystin muut arvot ja ihanteet kuin valtavirran talousajattelua leimaava voitontavoittelun maksimointi. Tällaisia ovat esimerkiksi työ- ja tuottajaosuuskunnat sekä yhteisövaluutat, kuten aikapankit.

Feministiset talousmaantieteilijät Katherine Gibson ja Julie Graham kirjoittavat, että mitä lähemmäs ihmisten toimintaan katsetta suunnataan, sitä enemmän siitä paljastuu ei-kapitalististen talouksien tekemisen käytäntöjä.[1] Vaihtoehdottomaksi kahlitun talouskuvaston murtumista paistaa jo demokratisoitu päivänvalo, ihmisten tekemä talous.

Solidaarisuustalouden käsite pyrkii tekemään näkyväksi

sitä arkista moninaisuutta, josta kohtaamamme talous rakentuu. Kun talouden ajatellaan koostuvan kaikkien ihmisten konkreettisista toimista ja niitä koskevasta inhimillisestä harkinnasta, neuvotteluista, päätöksistä ja ihmisten välisistä suhteista, poistuu talouden ympäriltä turha mystiikka ja asiantuntijoiden valtaan puettu hierarkkinen vallankäyttö. Talous tuodaan käsitteellisesti ja kokemuksellisesti (takaisin) lähemmäs inhimillistä tasoa, sitä jossa meistä jokainen toimii. Solidaarisuustaloutta on paitsi tällaisten käytäntöjen toteuttaminen myös niiden kartoittaminen ja siten näkyväksi tekeminen sekä käytön ja keskinäisen verkottumisen edistäminen. Valtaamalla talous näin takaisin edistetään ennen muuta vastavuoroisiin suhteisiin perustuvan yhteiselämän uusintamista.

Ennemmin kuin jokin tietty, selvärajainen taloudellisen toiminnan muoto solidaarisuustalous on globaali, toisenlaista maailmaa tavoitteleva liike laajamittaisine kapitalismia vastaan asettuvien talouksien rihmastoineen. Käyttäessämme solidaarisuustalouden käsitettä viittaamme tähän kansainväliseen liikkeeseen ja sitä käsittelevään keskusteluun. Liike tuo yhteen joukon erilaisia taloudellisen toiminnan muotoja, jotka asettavat etusijalle ihmiset ja muun luonnon taloudellisten tuotto-odotusten sijaan ja joiden ensisijainen päämäärä on yhteisöllisen elämän kestävä ja oikeudenmukainen uusintaminen. Samalla solidaarisuustalous on eräänlainen sateenvarjokäsite erilaisten vaihtoehtoisten talouksien tekemisen yhdistämiseksi ja tapa yrittää ottaa haltuun tätä monimuotoista talouden kenttää ja moninkertaistaa eettispoliittisen toiminnan mahdollisuuksia osoittamalla erilaisia toiminnan tapoja, kannustamalla yhteistyöhön ja tuottamalla konkreettisia yhdessä toimimisen ja verkottumisen paikkoja ja mahdollisuuksia.[2]

Solidaarisuustalouden taustaa ja kehityskulkuja

Nyky-ymmärrys solidaarisuustaloudesta alkoi muotoutua 1980-luvulla, jolloin samanaikaisesti Latinalaisessa Amerikassa ja Ranskassa heräsi kiinnostus ihmisten keskinäiseen eriarvoisuuteen ja kilpailuun perustuvaa taloudellisen toiminnan mallia yhteistoiminnallisemman, oikeudenmukaisemman ja demokraattisemman talouden rakentamiseen. Keskustelun juuret kuitenkin levittäytyvät kauemmas ja laajemmalle. 1930-luvun Espanjassa solidaarisuustalouden käsitteellä kuvattiin pyrkimyksiä vahvistaa työläiskollektiivien yhteistyötä Espanjan sisällissodan aikana.[3] Myös osuuskuntaliikkeen 1800-luvun Englantiin ja Ranskaan ulottuvan historian voi kirjoittaa osaksi solidaarisuustalouden juuristoa, kuten Brasiliassa elämäntyönsä tehnyt taloustieteilijä ja solidaarisuustalousteoreetikko Paul Singer (s. 1932) tekee kutsuen tuotanto-osuuskuntaa "solidaarisuustalouden prototyypiksi" ja perusyksiköksi.[4] Singer kuitenkin muistuttaa, että näin voi sanoa ainoastaan osuuskunnista, joissa työn ja pääoman välinen eronteko on ylitetty, poissulkien siis osuuskunnat, joissa on palkattuja "ulkopuolisia" työntekijöitä.

1990-luvun puolivälistä alkaen solidaarisuustalouskeskustelun ydinalueita ovat olleet ennen muuta Brasilia ja muut Latinalaisen Amerikan maat, Kanada sekä Euroopassa erityisesti Ranska ja Espanja.[5]

Brasiliassa, yhdessä solidaarisuustalouden "veturimaista", solidaarisuustalouden järjestäytyminen alkoi ensimmäisestä Maailman sosiaalifoorumista vuonna 2001, jossa perustettiin *Grupo de Trabalho Brasileiro de Economia Solidária* -työryhmä (*GT-Brasileiro*). Sen tavoitteena oli löytää jo olemassa olevan toiminnan yhteinen ydin ja tukea solidaarisuustalouden identiteetin muodostumista. Vuonna 2002 *GT-Brasileiro* laati esityksen vastavalitulle työväenpuolueen presidentille

Luiz Inácio Lula da Silvalle otsikolla "Solidaarisuustalous kehityksen poliittisena strategiana" (*Economia Solidária como Estratégia Política de Desenvolvimento*). Se käynnisti prosessin, jonka seurauksena maan työministeriöön perustettiin solidaarisuustalousosasto (*Secretaria Nacional de Economia Solidária*, SENAES) vetäjänään aiemmin mainittu Paul Singer. Seuraavana vuonna toimintansa aloitti Brasilian solidaarisuustalousfoorumi (*Fórum Brasileiro de Economia Solidária*, FBES), jonka muodostaa noin 3 000 solidaarisuustalouden toimijaa ympäri Brasiliaa. FBES koordinoi parhaillaan kampanjaa Brasilian solidaarisuustalouslain (*Lei da Economia Solidária*) säätämiseksi.[6]

Brasilian FBES:n edistämä "Brasilian malli" on esimerkki senkaltaisesta solidaarisuustalouden ymmärtämisen tavasta, jossa julkisella hallinnolla nähdään olevan merkittävä rooli kunnallisella ja valtakunnallisella tasolla solidaarisuustalouspolitiikan tuottajana, koordinoijana ja toimeenpanijana. Keskeisenä pidetään esimerkiksi lainsäädäntöä, joka tunnustaisi ja tukisi solidaarisuustalouden periaatteiden mukaisesti toteutuvaa taloudellista toimintaa. Kriittisissä analyyseissä tämänkaltaista kehityssuuntaa, jota edustaa myös Ranskan solidaarisuustalousosasto (*Secrétariat d'Etat à l'économie solidaire*), ei ole pidetty yksinomaan myönteisenä. Sen on nähty lisäävän kontrollia ja jopa estävän solidaarisuustalouden laajentumispyrkimyksiä sekä hämärtävän tosiasiaa, että valtavirtaa edustava taloudellinen toiminta jatkuu kuten ennenkin.

Ensimmäinen kansainvälinen solidaarisuustaloustapaaminen pidettiin vuonna 1997 Perun pääkaupungissa Limassa. Sen kokoonkutsujana oli kansainvälinen solidaarisuustalousryhmittymä GES (*Grupo Internacional de Economía Solidaria*). Kokousta on kutsuttu maailmanlaajuisen solidaarisuustalousliikkeen lähtöpisteeksi. Se on sittemmin järjestäytynyt

RIPESS-lyhenteellä tunnetuksi verkostoksi (*Intercontinental Network for the Promotion of the Social Solidarity Economy / Red Intercontinental de Promoción de la Economía Social Solidaria*), joka on tällä hetkellä ehkä merkittävin solidaarisuustalouden kansainvälinen toimija.[7] Myös esimerkiksi Yhdistyneillä kansakunnilla on solidaarisuustaloustyöryhmä, jonka vuonna 2012 alkanut hanke *Potential and Limits of Social and Solidarity Economy* pyrkii edistämään solidaarisuustalouden vahvistumista ja laajentumista eri tavoin.[8]

Suomessa solidaarisuustalouskeskustelua on käyty monissa eri yhteyksissä pääasiassa 2010-luvulla. Vuonna 2011 toteutettiin joukko työpajoja (Suomen sosiaalifoorumi, Tampereen sosiaalifoorumi, Oulun sosiaalifoorumi, Musta Pispala), joissa kerättiin esimerkkejä suomalaisista solidaarisuustalouden toimijoista. Samaan aikaan alkoi muotoutua Suomen solidaarisuustalousverkosto, jossa muun muassa tämän artikkelin kirjoittajat toimivat.[9]

Mikä solidaarisuustalouden toimijoita yhdistää?

Mikä tekee jostakin tietystä toimijasta tai toiminnasta solidaarisuustalouden piiriin kuuluvan? Kysymykseen on monta tapaa vastata. Suosituin lienee lähteä liikkeelle jaetuista arvoista, jotka yhdistävät taloudellisia toimijoita toisiinsa. Usein ajatellaan, että vaikka solidaarisuustalouden tarkassa määrittelyssä kannattaa varoa lukkoon lyömistä (koska määrittelyprosessin tulisi olla jatkuvasti avoin ja toimijoiden neuvoteltavissa), on kuitenkin perustavanlaatuisia arvoja, jotka jollakin tapaa yhdistävät toimijoita. Näitä ovat esimerkiksi itsehallinnollisuus, kaikkien tasa-arvo, yhteistyö, (radikaali) demokratia, ekologinen kestävyys ja moninaisuuden vaaliminen.[10] Yhdysvaltalaisen solidaarisuustalousteoreetikko Ethan Millerin mukaan solidaarisuustalous on

> prosessi, jossa otetaan aktiivisesti vastuu suhteistamme toisiin ihmisiin ja ympäristöömme tavalla, joka edistää moninaisuutta, autonomiaa, yhteistyötä, kommunikaatiota ja jaettua valtaa (suora demokratia) ja edistää näitä sekä muita samankaltaisia arvoja suhteissamme kanssaihmisiin (sosiaalinen ja taloudellinen solidaarisuus) ja luonnonympäristöömme (ekologinen solidaarisuus).[11]

Solidaarisuustalouden "yhteistoiminnallisuuden ja paremman yhteiselämän henki" kiteytyy solidaarisuuden käsitteessä. Solidaarisuudella tarkoitetaan tällöin syvästi eettistä olemisen ja toiminnan tapaa, avautumista maailmalle ja muiden ihmisten todellisuuksille, kaikkien ihmisten ja luonnonympäristön arvokkuudelle ja merkityksellisyydelle.[12] Solidaarisuuskäsitteen erilaisia käyttötapoja analysoineen espanjalaisen Luis Aranguren Gonzalon sanoin kyse on "kohtaamisen solidaarisuudesta". Sen välttämätön alkupiste ovat konkreettiset kohtaamisen kokemukset, jotka syntyvät vain ymmärtäessämme ja konkreettisesti kokiessamme yhteenkietoutuneisuutemme ja vastavuoroiset riippuvuussuhteemme muiden ihmisten, kaikkien luonnonelävien ja ympäröivän luonnon kanssa.[13]

Kun valtavirtaista talousajattelua ja poliittista taloutta voidaan kuvata yksinkertaistuksiin pyrkivänä ja ristiriidat ohittavana, on solidaarisuustaloudessa erityinen rooli myös avoimena ja jatkuvana pidettävällä keskustelulla ja itsemäärittelyllä. Solidaarisuustaloutta luonnehtii toisin sanoen jatkuva talouden radikaali demokratisoiminen – ei valmiin "demokraattisen" mallin implementoimisena vaan demokratisoiminen jatkuvana prosessina, siis demokratian radikalisoiminen.[14] Demokratian radikalisoiminen tarkoittaa erilaisten valtahierarkioiden purkamista, jokaisen ihmisen

tasa-arvoista mahdollisuutta osallistua päätöksentekoon sekä arvoista ja käytännöistä käytävää jatkuvaa neuvottelua ja määrittelemistä.

Nykyisin vallalla olevat poliittisen talouden rakenteet, samoin kuin yhteiskuntien järjestäytyminen kaikkinensa, estävät tehokkaasti suoran tai radikaalin demokratian toteutumisen. Kun suurin osa yhteiskuntamme eri instituutioista, talous mukaan lukien, rakentuu erityisosaamisesta (eli eksperttien erityistaidosta) ja monimutkaisista sekä läpinäkymättömistä rakenteista, "tavallisen ihmisen" mahdollisuudet osallistua suoraan esimerkiksi taloutta koskevaan päätöksentekoon rajautuvat miltei olemattomiin. Hieman kärjistäen voisi sanoa, että kapitalistisessa yhteiskunnassa tavallisen ihmisen taloudellinen poliittisuus on rajattu kuluttamiseen: kulutustottumuksiin ja -tapoihin.[15]

Solidaarisuustaloudessa vallitsevat itsehallinnon ja suoran demokratian arvot ja käytännöt nostavat esiin myös monimuotoisuuden arvon. Yksilöiden sekä erilaisten yhteisöjen kulttuurihistorialliset taustat ja elämänkatsomukselliset erot vaikuttavat väistämättä solidaarisuustalouden nimissä muodostuviin käytäntöihin. Tätä voi havainnollistaa esimerkiksi pohtimalla, miten monimuotoisuuden arvo heijastuu solidaarisuustaloudessa olennaisen tärkeään ekologiseen kestävyyteen ja monimuotoisuuteen. Ihmisen ja luonnon välinen suhde, luonnon merkitys ja sen olemus sekä luonnon kestävyyden rajojen kunnioittaminen ja vaaliminen ymmärretään eri tavoin eri yhteisöissä ja kulttuuriperinteissä ja niihin liittyy erilaisia käytäntöjä.

Solidaarisuustalouden jatkuva ja syventyvä demokratisoituminen tarkoittaa siis myös, että yhteisöt ja yksilöt eivät lähtökohtaisesti pyri syrjäyttämään muita yhteisöjä tai yksilöitä esimerkiksi kansallisuuteen perustuen, vaan pikemminkin integroitumaan, verkostoitumaan ja oppimaan toisiltaan. Tämän prosessin myötä avautuu mahdollisuus rikastuttaa ja

syventää jokaisen yksilön ja yhteisön lähtökohtaista käsitystä luonnon ja ihmisen suhteesta, luonnon kestävyydestä ja sen olemuksesta.

On myös oleellista muistaa, että solidaarisuustaloudessa vallitsevien arvojen toteuttamisessa, ylläpidossa ja syventämisessä on pääasiallisesti kysymys siitä, minkälaiset ovat ne yhteiskunta- tai yhteisömuodot ja -rakenteet, joissa kyseiset arvot ovat toteutettavissa. Voimme esimerkiksi kysyä, voiko reilu, eettisesti ja ekologisesti kestävä ja ihmisten hyvinvointia edistävä ruokatuotanto olla mahdollista yhteiskunnassa, jossa maaseutukulttuuria vähätellään ja suurkaupunkikulttuuria ihannoidaan. Toisin sanoen voiko ruokatuotanto olla esittelemässämme merkityksessä solidaarista, jos ruokaa on tuotettava massatuotantona suurkaupungissa asuville?

Ethan Miller on esittänyt joukon taloudellisen toiminnan luonnetta kuvaavia kysymyksiä, jotka ovat yksi tapa asettaa kyseenalaiseksi vallitsevia yhteiskunta- ja tuotantorakenteita ja samalla jäsentää solidaarisuustalouden käsitteen kattaman kentän laajuutta. Tuo kenttä ulottuu raaka-aineita sekä tavaroiden ja palveluiden tuottamista ja kuluttamista koskevista inhimillisen toiminnan alueista niitä säätelevän politiikan kysymyksiin:

> – Mistä elämämme ja toimintamme erilaiset raaka-aineet tulevat ja miten luonnonvarojen ja kulttuurin muodossa saamiamme yhteisiä "lahjoja" tulisi vaalia?
> – Miten tuotteita ja palveluita tuotetaan ja miten se tapahtuu yhteistyöhön ja solidaarisuuteen nojautuen ja niitä edistäen?
> – Kuinka tuotteet ja palvelut siirtyvät niiden tuottajilta kuluttajille solidaarisuuden arvoja noudattaen?
> – Miten ihmiset voivat järjestäytyä ja liittyä yhteen tuotteiden ja palveluiden käyttäjinä?

– Miten ylijäämiä voi käyttää ja hyödyntää?
– Minkälaiset politiikat, säädökset ja käytännöt muodostavat tukevan toimintaympäristön solidaarisuustalouden kehittymiselle?[16]

Millerin kysymykset auttavat tunnistamaan erilaisia taloudellisen toiminnan tapoja, jotka kaikki voi laskea kuuluvan solidaarisuustalouden laajan sateenvarjon alle (Kuvio 1). Lähtökohtana on talouden moninaisuus ja rikkaus. Ruohonjuuritasolta lähteviä taloudellisen toiminnan muotoja ovat esimerkiksi työ- ja tuottajaosuuskunnat, yhteisövaluutat, kuluttajaosuuskunnat, yhteisötalot, yhteisörahoitus, osallistuva budjetointi, koti- ja hoivatyö, monenkirjava yhteisvauraus, vaihtopiirit, rahatalouden ulkopuoliset vaihtosuhteet, vapaaehtoistyö, yhteiskunnalliset yritykset, lahjatalous, viljelypalstat, aikapankit, vapautetut tilat, kokonaisvaltainen toimeentulo, kohtuullisemmat elämänmuodot, kierrätys, eettinen pankkitoiminta ja rahoitus (mukaan lukien perustulo), suora vaihto ja "maailmankauppa", ylijäämien uudelleenjakaminen, energiaomavaraisuusprojektit, dyykkaus, ja niin edelleen.

Eräs tapa tehdä näkyväksi olemassa olevaa taloudellista moninaisuutta ja sen tarjoamia toiminnallisia mahdollisuuksia on solidaarisuustalouksien kartoittaminen. Kartoittaminen voi toimia työkaluna paikallistaloudellisen rikkauden ja mahdollisuuksien hahmottamiseksi sekä visuaalisena esityksenä, joka helpottaa solidaarisuustalouteen pohjaavien tuotteiden ja palveluiden tarjoajien löytämistä.[17]

Käytämme seuraavaksi esimerkkinä Stadin Aikapankkia hahmottamaan hieman konkreettisemmin yhtä solidaarisuustalouden muotoa. Aikapankkitoiminnan kuvailun avulla ainakin osa esittämistämme arvoista ja solidaarisuustaloutta luonnehtivasta toiminnasta avautunevat lukijalle käytännönläheisemmällä tasolla.

Kuvio 1. Solidaarisuustalouden käsitekartta. Keskeistä solidaarisuustaloudessa on paitsi moninaiset talouden tekemisen tavat, myös niiden väliset suhteet. Talouden jakaminen eri sektoreihin on tässä tarkoitettu apuvälineeksi talouden toimijoiden välisen vuorovaikutuksen kuvittelemiseksi, ei argumentiksi talouden rakenteesta.

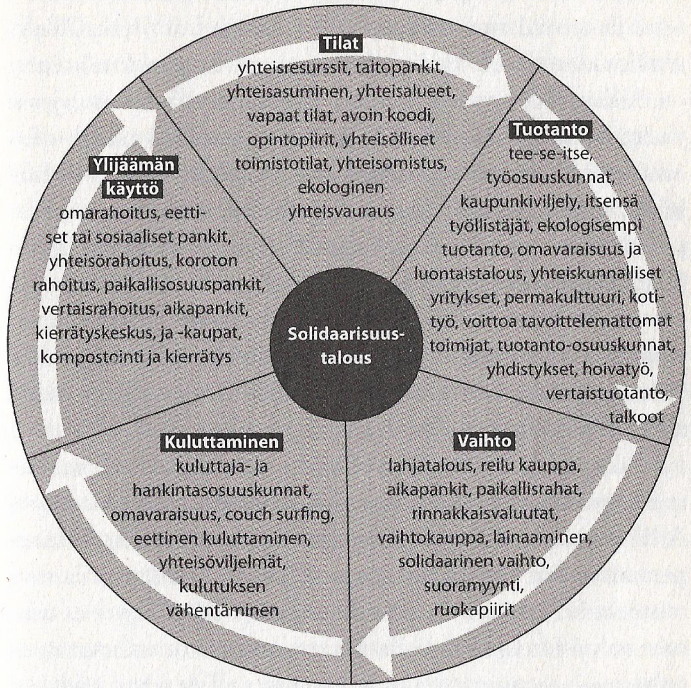

Stadin Aikapankki esimerkkinä solidaarisuustaloudesta

Vaihtoehtoisiin valuuttajärjestelmiin perehtynyt Cumbrian yliopiston professori Jem Bendell on todennut, että rahasta puhutaan varsin paljon, erityisesti siitä, kuinka sitä ansaitaan ja kulutetaan. Lähes olematonta on sen sijaan keskustelu itse rahan luomisen prosessista ja sen seurauksista.[18] Nykyinen velka- ja korkopohjainen rahajärjestelmämme muokkaa

suhteistamme niukkuuden ja kilpailun värittämiä tuottaen samalla eriarvoisuutta. Uudenlaiset rahan muodot, jotka perustuvat rahavaluutan ymmärtämiseen yhteiseksi (*commons*), voivat sen sijaan edistää laadullisesti toisenlaisia suhteita ja toisenlaista taloutta. Niitä luonnehtii yltäkylläisyys niukkuuden sijaan. Yksi osoitus tästä on aikapankkitoiminta.

Aikapankki on toiminnan ja yhteistyön muoto, jossa yksittäiset ihmiset ja heidän erilaiset yhteenliittymänsä vaihtavat pääosin palveluita mutta myös tavaroita. Maailmanlaajuisesti aikapankkeja on jo tuhansia. Vaihto tapahtuu aikapankkitoiminnan keskeistä periaatetta noudattaen: aivan jokaisen aika, työ ja tarpeet ovat samanarvoisia. Tällaisenaan aikapankkitoiminta muodostaa selkeän vastavoiman vallitsevalle rahajärjestelmälle ja kapitalistiselle markkinataloudelle, jotka saavat käyttövoimansa eri ihmisten ajan eriarvoiseksi määrittelemisestä.

Aikapankit kuvataan tyypillisesti itseavun välineiksi, tiettyjen sosiaalisten ongelmien ratkaisijoiksi, hyväntekeväisyydeksi tai uudenlaiseksi vapaaehtoistyön muodoksi. Aikapankkien tehtäväksi on esimerkiksi määritelty erilaisten taitojen kehittymisen tukeminen ja yhteisöllisyyden tunteen vahvistaminen samalla kun on korostettu vaihdettavien palvelujen ei-ammattimaista luonnetta. Talouden käsittein aikapankkitoimintaa ei sen sijaan yleensä määritellä. Näin tullaan luoneeksi – tahattomasti tai tarkoituksella – kuva, että aikapankeilla ei ole mitään tekemistä "oikean talouden" kanssa. Tämä kuva on kuitenkin väärä.

Suomen ensimmäinen aikapankki, Stadin Aikapankki, perustettiin Helsingissä lokakuussa 2009 osaksi kansainvälistä Community Exchange Systems (CES) -verkostoa. Stadin Aikapankin viiden ensimmäisen toimintavuoden aikana on vaihdettu noin 19 000 toviksi kutsuttua aikayksikköä.[19] Aikapankin kehitystyöstä vastaa avoin ydinryhmä

ja kaikki sen toimintaa koskevat suuremmat päätökset tehdään yhdessä koko jäsenistön kanssa verkkoäänestyksin ja -keskusteluin.

Stadin Aikapankin toimintaa on ohjannut alusta saakka edellä mainittu kaikkien ajan, työn ja tarpeiden samanarvoisuuden periaate. Suuren kosmetiikka-alan yrityksen halu liittyä aikapankkiin osoitti kuitenkin myös laaja-alaisemman arvokeskustelun välttämättömyyden. Erityisen tarpeelliseksi nähtiin määritellä, minkälaisia suhteita aikapankkitoiminnassa rakennetaan ja tuetaan. Tukea pohdintoihin löytyi kansainvälisestä solidaarisuustalouskeskustelusta, jossa korostetaan edellä mainittujen solidaarisuustalouteen liitettyjen arvojen ensisijaisuutta ja kaikkien (taloudellisten) suhteiden uudelleenmäärittelyä arvopohjaisesti. Näiden huomioiden innoittamana Stadin Aikapankissa kutsuttiin koolle jäsenistön ensimmäinen yhteinen kokous, jossa ryhdyttiin yhdessä kartoittamaan aikapankin jäsenille tärkeitä arvoja ja toiminnan periaatteita. Vuonna 2013 näiden alustavien muotoilujen perustalle koottiin "Stadin Aikapankin ABC", joka toimii lähtökohtana sen arvioinnille, minkälaisten toimijoiden toivotaan tulevan mukaan aikapankin toimintaan ja omalta osaltaan vahvistavan sitä.[20] Aikapankkiin on sittemmin liittynyt esimerkiksi eettinen luomuruoka-osuuskunta, samoin kuin paikallinen kumppanuusmaatalousryhmä (Community Supported Agriculture, CSA).

"Stadin Aikapankin ABC" antaa toiminnalle suuntaviivoja, mutta se ei ole selkeärajainen, sitova ohjeisto. Käytännössä jokaisesta uudesta aikapankkiin mukaan haluavasta toimijasta keskustellaan yhdessä. Nämä keskustelut voi nähdä osana laajempaa solidaarisuustalouden rakentamisen prosessia, jossa jatkuvasti käydään pohdintaa siitä, ketkä ovat solidaarisuustalouden toimijoita ja ketkä eivät. Ytimenä on ajatus, että kaiken kattavaa ohjeistusta ei voikaan olla, vaan

keskeistä on yhteisen keskustelun prosessi. Tämä on itsessään arvokas pedagoginen, eettisten rajojen määrittelyyn harjaantumisen prosessi, jossa samalla opitaan reunaehtojen, rajoitusten ja keskinäisen riippuvuuden dynamiikkaa.

Aikapankkitoiminnassa – ja laajemmin solidaarisuustalouden käytännöissä – kehkeytyvät sosiaaliset suhteet tekevät siitä merkittävän myös inhimillisen kasvun näkökulmasta. Solidaarisuustaloutta on kutsuttu esimerkiksi vapauttavan kasvun praksikseksi ja radikaalisti pedagogiseksi toiminnan tavaksi.[21] Tällöin se ymmärretään siis erityiseksi toiminnan ja vuorovaikutuksen tavaksi; kasvatukselliseksi ja poliittiseksi yhdessä toimimisen tavaksi, joka ohjaa ja opettaa toimimaan yhdessä. Se on tyystin toisenlaisen vapauden, luovuuden ja kasvun mahdollistama tila kuin keskinäisen kilpailun ja valtahierarkioiden läpilyömät kapitalistiset suhteet – ne, jotka saavat käyttövoimansa kaikkien tasa-arvoa ja jokaisen lähtökohtaista arvokkuutta korostavien ideaalien ylenkatsomisesta, jopa halveksunnasta. Paul Singerin mukaan "opimme tottelemaan ja pelkäämään 'ylempiämme' koulunpenkeiltä lähtien, ja tuo kasvatuksellinen prosessi seuraa meitä läpi elämämme".[22] Tämän jo normiksi muuttuneen, luonnollistuneen prosessin solidaarisuustalous rikkoo omilla käytännöillään.

Aikapankissa yksittäiset ihmiset sekä eettisten ja solidaaristen periaatteiden mukaisesti toimivat taloustoimijat kohtaavat toisensa valuuttayksiköiden välityksellä. Tovit ovat valuutan laji, mutta eivät hyödykkeen kaltainen vaan *commons* eli yhteisresurssi ja yhdessä tekemisen muoto. Prosessia, jossa aikapankkilaiset itse määrittelevät tovien periaatteita sekä aikapankin eettisiä ja ekologisia arvoja ("Stadin Aikapankin ABC") voidaan puolestaan kutsua "yhteistämiseksi" tai englanninkielisellä käsitteellä *commoning*.[23] Prosessin jatkuva, kenties jopa loputon eteneminen on oleellinen osa *commons*-valuutan luonnetta.

Yksi esimerkki *commoning*-prosessista on edellä mainittu luomuruokaosuuskunta, joka liityttyään Stadin Aikapankkiin mahdollistaa lähituotettujen luomutuotteiden hankkimisen toveilla (tosin vain rajoitetun määrän). Samalla osuuskunta pääsee saamillaan toveilla osaksi aikapankkiyhteisöä ja sen resursseja. Esimerkki voidaan tulkita positiiviseksi askeleeksi kohti Michel Bauwensin peräänkuuluttamaa yhteenliittymää solidaarisuustaloustoimijoiden ja yhteisresurssien välillä, minkä avulla voimme ylittää käytännön askelin kapitalistisia suhteita ja siirtyä *commons*-pohjaiseen talouteen.[24]

Stadin Aikapankin toimintaan on sen perustamisesta saakka limittynyt joukko avoimia kysymyksiä liittyen yhteen sen välittömään toimintaympäristöön eli suomalaiseen julkiseen sektoriin ja hallinnollisiin rakenteisiin. Näistä kysymyksistä keskeisimmät koskevat verotusta, mutta myös esimerkiksi kysymystä siitä, millaisia vaikutuksia aikapankkitoimintaan osallistumisella on sosiaaliturvaetuuksien saamiseen. Aikapankin oma aika- eli tovivero on yhteisten keskustelujen ja jäsenäänestyksen muovaama sisäinen ratkaisu verotuskysymykseen. Jokaisesta ansaituista tovista siirtyy automaattisesti tietty prosenttiosuus aikapankissa yhteisesti valitun eettisen taloudellisen toimijan aikapankkitilille. Vero paitsi vahvistaa aikapankin jäsenistölle tärkeiden arvojen mukaista toimintaa myös tukee solidaarisuustalouden rakentumista ja vahvistumista.

Vuoden 2013 lopussa myös Suomen veroviranomaiset laativat aikapankkitoimintaa koskevat verotukselliset suuntaviivat. Niiden mukaan kaikki aikapankissa välitettävä ammattimainen työ on markkinahinnan mukaan verotettavaa. Stadin Aikapankki otti päätökseen kantaa useissa kirjoituksissa, joissa avattiin, miksi europerustainen verotus on lähtökohtaisesti väärä tapa aikapankkityön verottamiseen. Keskeinen perustelu tälle on, että näin tuhotaan

aikapankkitoiminnalle ominainen tasa-arvoisen työn perusta, jossa kaikkien aika, työ ja tarpeet ovat samanarvoisia. Koska voimaan astunut uusi vero-ohjeistus ei ole aikapankin toiminnan ja sen periaatteiden kannalta kestävä, Stadin Aikapankki pyysi vapautusta veroista määrätyksi ajaksi, jonka kuluessa voitaisiin arvioida aikapankkitoiminnan mahdollisuudet Suomessa, mukaan lukien sisäisen aikaveron merkitys verotuksellisena työkaluna. Ehdotus euroverotuksen kumoamisesta ja siirtymisestä aika- tai tovi-verotukseen on myös saanut tukea Vasemmistofoorumin viime keväänä julkistamassa selvityksessä.[25]

Tätä kirjoitettaessa, elokuussa 2014, mitään selvää ratkaisua verokysymykseen ei ole löytynyt. Vaikeus tämäntyyppisessä autonomisen yhteisön ja valtiovallan törmäyksessä ei ole ainoastaan poliittisen byrokratian hitaus ja jäykkyys. Suurin verotuskysymyksen esiin tuoma haaste on, miten aikapankki voisi säilyä autonomisena ja itsensä määrittelevänä samalla, kun sille muovautuisi legitiimi paikka yhteiskunnan oikeuslaitoksen ja poliittisen hallinnon näkökulmasta. Helppoa vastausta tähän ei löydy.

Aikapankkilaisten ehdotus on ollut, että kaupunki/kunta tunnustaisi aikapankin orgaanisena ja autonomisena osana omaa paikallistalouttaan ja täten myös aikapankin oman sisäisen toviveron orgaanisena osana paikallistalouden verotusta. Sen lisäksi että tämänkaltainen malli avaisi mahdollisuuden kaupungin/kunnan ja aikapankkiyhteisön erimuotoisille yhteistuotannoille, se voisi myös mahdollistaa erilaisten (uusien), kaupungin/kunnan ja aikapankkiyhteisön yhtenevästi mielekkäiksi kokevien tuotteiden ja palveluiden tuotannon aikapankin kautta. Tämän seurauksena voisi avautua uusia ulottuvuuksia julkista tilaa koskevaan valtaan ja sen jakamiseen.[26]

Stadin Aikapankin toiminta ja sen lähestymistavat ajan myötä nouseviin erityiskysymyksiin ovat yksi esimerkki

siitä, miten yksittäisen solidaarisuustaloustoimijan toiminta nivoutuu laajempaan solidaarisuustalouskeskusteluun ja maailmanlaajuisessa yhteistyössä muokkautuviin toiminnan tapoihin ja tulevaisuuskuviin. Liittyminen osaksi tätä laajempaa keskustelua on vahvistava ja voimauttava elementti niille, joille aikapankkitoiminta merkitsee ennen muuta rakenteellisen yhteiskunnallisen muutoksen edistämistä globaalien sosiaalisten ja ekologisten kriisien aikakaudella.

Miksi solidaarisuustalous?

Kuten olemme läpi tekstin korostaneet, solidaarisuustaloudessa ei ole kyse yksinomaan taloudesta (siten, miten olemme talouden oppineet ymmärtämään) tai tuotannon ja taloudellisen vaihdon järjestämisen tavasta vaan ennen kaikkea taloudelliset ja tuotannolliset kategoriat ylittävistä suhteista ihmisten kesken sekä ihmisten ja muun luonnon välillä. Kuten brasilialainen kasvatusteoreetikko Moacir Gadotti (s. 1941) toteaa, "ennemmin kuin tuotannon tapa, solidaarisuustalous on elämäntapa. Sitä kannattelee yhteistoiminnallisuuden ja paremman yhteiselämän henki."[27]

Moderni sivilisaatio nojautuu kuitenkin tiedon ja tietämisen erikoistumiseen – elämme asiantuntijoiden kulttuurissa. Tämä näkyy kenties selkeimpänä tieteen ja teknologian aloilla. Esimerkiksi korkeatasoinen teknologia on monien eri erityistieteiden yhteen nivoutunut, kapitalistisen markkinatalouden rahoittama sekä voitontavoittelun ohjaama tuote. Kuitenkin myös monet muut yhteiskuntiemme osa-alueet ovat alistuneet tiedon tai tietämisen ja hallinnoinnin eriytymiselle. Erityisosaamisen kääntöpuolena on usein se, että jonkin osa-alueen ymmärtäminen on enemmistön ulottumattomissa.

Yhteiskuntarakenteiden perustuminen tiedon ja hallinnan eriytymiselle tekee niistä usein monimutkaisia ja läpinäkymättömiä. Seurauksena on eettisen ja poliittisen toiminnan mahdollisuuksien kaventuminen ja niin kutsutun demokratiavajeen normalisoituminen niin ruoantuotantoa, terveyttä, hyvinvointia, asumista kuin muitakin talouden prosesseja koskevissa kysymyksissä.

Kuvaillessamme solidaarisuustalouden keskeisiä arvoja huomautimme, miten esimerkiksi suoran demokratian, itsehallinnon ja monimuotoisuuden arvot eivät voi toteutua edellä kuvatun kaltaisessa, kapitalistisen talousjärjestelmän perustalle rakentuvassa yhteiskunnassa. Toisaalta, kuten olemme osoittaneet, solidaarisuustalousprosessi on yksi keino edistää toisenlaiselle arvopohjalle rakentuvaa yhteiskuntaa. Laajentuva ja syventyvä talousdemokratia tarjoaa yhä moninaistuvia näkymiä ja ulospääsykeinoja asiantuntijavaltaisuuden ja ulossulkemisen varaan rakentuvasta taloudesta.

Yhdysvaltalaissosiologi Erik Olin Wright (s. 1947) on jäsentänyt yhteiskunnalliselle muutokselle kolme vaihtoehtoista etenemislinjaa: yhteiselon, vaihtoehtojen ja kumouksellisuuden strategiat. Näitä voi käyttää tukipuuna pohdittaessa solidaarisuustalouden laaja-alaisempia tavoitteita. Yhteiselon strategiassa vallitsevan kapitalistisen systeemin toimintaa parannellaan tavalla, joka voi kohentaa elinolosuhteita ja laajentaa demokraattisen vallankäytön mahdollisuuksia. Myös vaihtoehtojen strategiassa toimitaan vallitsevan taloudellisen järjestelmän raoissa ja marginaaleissa autonomisia toiminnan tiloja rakentaen. Tällaisiksi Wright on tulkinnut esimerkiksi niin kutsutun uuden talouden toimintamallit, kuten solidaarisuustalouden ja *commons*-ajattelun.[28]

Olemme kuitenkin tässä tekstissä halunneet tuoda esille, että solidaarisuustalouden tulisi olla "jotain enemmän" ja

pyrkiä systemaattisesti laajamittaisempaan (talous)paradigman muutokseen vallitsevan järjestelmän sisällä ja raoissa toimimisen sijaan. Toiminta lähtee tietysti sieltä, missä ihmiset ovat, mutta sen tarjoama haaste ulottuu tapauskohtaisuuksia laajemmalle ja syvemmälle. Tällöin lähestytään Wrightin kuvaamaa kumouksellisuuden strategiaa, jossa muutoksen tavoite on olla jotakin sellaista, joka ei koske vain pieniä etujoukkoja vaan käsittää kaikki ihmiset tavoitteenaan kapitalismin korvaaminen paremmalla eli oikeudenmukaisemmalla, inhimillisemmällä ja ekologisemmalla järjestelmällä.[29]

VIITTEET

1. Gibson-Graham, J.K., *A Postcapitalist Politics.* (Minneapolis: Minnesota University Press, 2006); Gibson-Graham, J.K., *Take Back the Economy. An Ethical Guide for Transforming Our Communities.* Minneapolis: Minnesota University Press, 2013.
2. Esim. Miller, E., "Solidarity Economy: Key Concepts and Issues". Teoksessa Kawano, E., Masterson T. & Teller-Ellsberg, J. (toim.) *Solidarity Economy I: Building Alternatives for People and Planet.* (Amherst, MA: Center for Popular Economics, 2010); Singer, P., *Introdução à Economia Solidária.* São Paulo: Editora Fundação Perseu Abramo, 2002.
3. Miller, "Solidarity Economy: Key Concepts and Issues".
4. Singer, P., *Introdução à Economia Solidária*, 9. Ks. myös Santos, B.S. & Rodríguez-Garavito, A., "Introduction: Expanding the Economic Canon and Searching for Alternatives to Neoliberal Globalization". Teoksessa Santos, B.S. (toim.) *Another Production is Possible. Beyond the Capitalist Canon.* (London: Verso, 2009, xvii–lxii), xxvi–xxvii; Singer, P., "The Recent Rebirth of the Solidarity Economy in Brazil." Teoksessa Santos, B.S. (toim.) *Another Production is Possible. Beyond the Capitalist Canon.* (London: Verso, 2007, 3–42), 4.

5. Katso esimerkiksi Miller, "Solidarity Economy: Key Concepts and Issues".
6. Katso http://cirandas.net/leidaecosol.
7. Katso esimerkiksi Miller, "Solidarity Economy: Key Concepts and Issues".
8. http://www.unrisd.org/sse.
9. http://www.commons.fi/mita-solidaarisuustalous.
10. Esimerkiksi Miller, "Solidarity Economy: Key Concepts and Issues"; Suomen solidaarisuustalousverkoston arvoprosessi: http://www.commons.fi/node/316.
11. Miller, Ethan. "Solidarity Economics. Strategies for Building New Economies From the Bottom-Up and the Inside-Out." 2004. http://www.socioeco.org/bdf_fiche-document-1201_pt.html.
12. Solidaarisuustalouden henkeä kuvaava tapa ymmärtää solidaarisuus on varsin erilainen kuin tälle ajalle tyypillisimmät solidaarisuuskäsitteen käyttötavat, joita espanjalainen Luis Aranguren kutsuu näyttävyyden solidaarisuudeksi ja kampanjasolidaarisuudeksi. Niillä on ilmeinen yhteys kulutuskulttuuriin ja sen toimintalogiikkaan. Kyse on tunteellisista ja yksilöllisistä eleistä, esiintymisestä pelastajana. Solidaarisuutta määritellään ennen kaikkea esteettisesti, sen "kohteiden" näyttävyyden kautta, ja nuo kohteet vaihtelevat kuin muotien mukaan ilman, että itse todellisuudesta ja sen kriittisestä analysoimisesta oltaisiin kiinnostuneita. Solidaarisuus kääntyy näin ensisijaisesti oman mielihyvän lähteeksi tai huonon omantunnon laastariksi ilman aitoa ja pitkäaikaista sitoutumista. Tällöin solidaarisuutta ennemminkin suoritetaan, ei eletä. Katso Aranguren, Luis, *Reinventar la solidaridad. Voluntariado y educación.* (Madrid: PPC, Editorial y Distribuidora, SA., 1998), 32–33.; ks. myös Kurki, Leena, *Sosiokulttuurinen innostaminen.* (Tampere: Vastapaino, 2006), 170; Ryynänen, Sanna. *Nuoria reunoilla. Sosiaalipedagoginen tutkimus rikollisuuden ja väkivallan keskellä elävien nuorten kasvun tukemisesta brasilialaisissa kansalaisjärjestöissä.* (Tampere: Tampere University Press, 2011), 63–64.
13. Aranguren, *Reinventar la solidaridad. Voluntariado y educación,*

29–51; myös Freire, Paulo. *Sorrettujen pedagogiikka.* (Tampere: Vastapaino, 2005), 50–51, Kurki, *Sosiokulttuurinen innostaminen,* 169–172; Ryynänen, *Nuoria reunoilla,* 63–64.
14. Tässä tärkeä vaikuttaja on alterglobalistinen liike, katso esimerkiksi Maeckelbergh, Marianne., *The Will of the Many. How the Alterglobalisation Movement is Changing the Face of Democracy.* Pluto Press, 2009 .
15. Esim. Bauman, Zygmunt, *Consuming Life.* Cambridge: Polity, 2007.
16. Miller, "Solidarity Economy: Key Concepts and Issues".
17. Katso esimerkiksi http://solidaritynyc.org.
18. Bendell, Jem, Key note speech in Economy and the Commons conference, Berlin: May 2013.
19. Lukuun on laskettu mukaan aikapankin kehitystyössä ansaitut tovit.
20. Katso http://stadinaikapankki.wordpress.com/abc/.
21. Gadotti, Moacir, *Economia solidária como práxis pedagógica.* (São Paulo: Editora e Livraria Instituto Paulo Freire, 2009), 36.; Schütz, Rosalvo. "Economia Popular Solidária: novos horizontes para a educação popular?" *Le Monde Diplomatique Brasil*; 4 – Desafios da Economia Solidária, 19–52.
22. Singer, *Introdução à Economia Solidária,* 21.
23. Käsitettä commoning on käyttänyt esimerkiksi Peter Linebaugh, katso Linebaugh, Peter, *The Magna Carta Manifesto. Liberties and Commons for All.* (Berkeley / Los Angeles / London: University of California Press, 2008). http://provisionaluniversity.files.wordpress.com/2012/12/peter-linebaugh-the-magna-carta-manifesto-liberties-and-commons-for-all-2008.pdf.
24. Katso p2pfoundation.net/From_the_ Communism_of_Capital_to_a_capital_for_the_Commons.
25. Eskelinen, Teppo. Aikapankkien yhteiskunnalliset vaikutukset ja verotus. Helsinki: Vasemmistofoorumi, 2014.
26. Samasta asiasta on kirjoittanut myös Michel Bauwens (P2P Foundation) käyttäen "kumppanuusvaltion" (Partnering State) käsitettä ja puhuen julkisen *yhteistämisestä* yksityistämisen sijaan. Katso http://en.wiki.floksociety.org/w/

Research_Plan#Introducing_the_new_configuration_between_State.2C_Civil_Society_and_the_Market.
27. Gadotti, *Economia Solidária como práxis pedagógica,* 48.
28. Wright, Erik Olin, *Envisioning Real Utopias.* (London: Verso, 2010); Wright, Erik Olin, "Transforming Capitalism through Real Utopias." *American Sociological Review* 20 (10), 2012, 1–25.
29. Ibid.

10. Jälkikeynesiläisyys ja kuusi "viestiä" Keynesin teoriasta

ANTTI ALAJA

Jälkikeynesiläinen taloustiede on niin sanotun heterodoksisen taloustieteen suurin suuntaus. Se on myös "oikeaoppisen" ja vaikutusvaltaisen uusklassisen taloustieteen kenties merkittävin haastaja makrotaloustieteen piirissä.[1] Jälkikeynesiläisiksi itsensä määritteleviä taloustieteilijöitä yhdistää näkemys siitä, että uusklassisen taloustieteen eri suuntaukset – uusklassisesta keynesiläisyydestä uuteen klassiseen suuntaukseen ja uuskeynesiläisyyteen – eivät koskaan päässeet sinuiksi englantilaisen John Maynard Keynesin 1930-luvulla kehittämän tuotannon rahateorian kanssa. Tuotannon rahateoria viittaa siihen, että raha vaikuttaa merkittävällä tavalla tuotannon kehitykseen ja työllisyyteen moderneissa talouksissa.

Yhdysvaltojen, Ruotsin tai Britannian talouspolitiikkaa "hyvinvointikapitalismin kultakaudella" 1940-luvun lopulta 1970-luvun alkuun asti on usein kuvattu "keynesiläiseksi". Taloustieteessä ajateltiin tuolloin, että kapitalismin kriisit oli saatu taltutettua vastasyklisen finanssipolitiikan keinoin.

Talouspolitiikassa oli pitkään keynesiläisiä piirteitä, mutta keynesiläinen vallankumous taloustieteissä jäi aina vaillinaiseksi. Jälkikeynesiläisen kritiikin mukaan Paul Samuelsonin, John Hicksin ja Alvin Hansenin edustama uusklassinen keynesiläisyys – joka oli taloustieteen hallitseva suuntaus 1950- ja 1960-luvulla – muokkasi Keynesin kehittämästä yleisestä teoriasta erityisolojen teorian.[2] Uusklassinen keynesiläisyys tarjosi perustelun kysynnän säätelylle laskusuhdanteiden aikana, mutta Keynesin kehittämässä taloustieteessä ei ollut ensisijaisesti kyse kriisitaloustieteestä.

Jälkikeynesiläisten mukaan myös uuskeynesiläisyys, jonka tunnetuimpiin nimiin lasketaan Gregory N. Mankiw ja Paul Krugman, on epäonnistunut tuotannon rahateorian tulkinnassa. Uuskeynesiläiset pyrkivät 1980-luvulla – vastauksena Robert Lucasin ja Chicagon koulukunnan rationaalisten odotusten haasteeseen – todistamaan, että rationaalisista odotuksista huolimatta taloudessa voi vallita jäykkyyksiä ja markkinaepäonnistumisia ja täten tarvetta kysynnänsäätelypolitiikalle. Jälkikeynesiläisestä näkökulmasta uuskeynesiläiset sivuuttavat kysyntäpuolen merkityksen pitkällä aikavälillä. Toiseksi rationaalisten odotusten olettama on ristiriidassa Keynesin alkuperäisen teorian kanssa, jonka mukaan taloudellista päätöksentekoa luonnehtii epävarmuus.

Jälkikeynesiläisyys on korostetusti makrotaloustieteen harjoittamista Keynesin viitoittamassa hengessä, mutta jälkikeynesiläiset – 1930-luvun ensimmäisestä sukupolvesta nykypäivään asti – ovat myös tutkineet talouskasvun ja tulonjaon kaltaisia kysymyksiä, joita Keynes ei laajemmalti käsitellyt omassa teoriassaan. Keynes ei ole myöskään ainoa klassikko, jonka työn varaan jälkikeynesiläiset rakentavat. Puolalainen Michal Kalecki (1899–1970) kirjoitti kokonaiskysynnän merkityksestä jo ennen kuin Keynes julkaisi pääteoksensa *Työllisyys, korko ja raha* (*General Theory of*

Employment, Interest and Money) vuonna 1936[3]. Jälkikeynesiläisiä klassikkoteoreetikoita ovat myös muun muassa John Kenneth Galbraith (1908–2006), Joan Robinson (1903–1983), Nicholas Kaldor (1908–1986), Hyman P. Minsky (1919–1996) ja Paul Davidson (1930–).

Jälkikeynesiläisen taloustieteen suuntauksien, metodologian ja politiikkasuosituksien ympärille on kertynyt vuosikymmenten aikana valtava määrä taloustieteellistä kirjallisuutta[4] ja koko jälkikeynesiläisyyden (tai sen analyyttisen ytimen) määritelmään liittyy omat kiistanalaisuutensa[5]. Käytännössä kaikkia jälkikeynesiläisiä yhdistää kuitenkin Sayn lain kritiikki. Jälkikeynesiläiset eivät allekirjoita Sayn lakia siitä, että tarjonta loisi aina oman kysyntänsä[6]. Tuotteisiin ja palveluihin kohdistuvalla sekä tulevaisuuden ennustetulla kysynnällä on merkitystä sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. Pitkä aikaväli koostuu aina peräkkäisistä lyhyen aikavälin jaksoista.[7]

Jälkikeynesiläinen taloustiede eroaa uusklassisista suuntauksista myös metodologiansa kautta. Jälkikeynesiläisen taloustieteellisen analyysin erityispiirteeksi mainitaan usein pyrkimys tutkia reaalimaailman toimintaa muutoksenvaraisten tapahtumien hallitsemassa historiallisessa ajassa (erotukseksi uusklassisen taloustieteen loogiselle ajalle), epävarmuus (vastakohdaksi tilastollisesti ennustettavalle ja vakaan tulevaisuuden ergodiselle maailmalle ja rationaalisille odotuksille) sekä rahan syvällinen vaikutus talouden toimintaan. Yksi jälkikeynesiläisyyden suurista nimistä, yhdysvaltalainen taloustieteilijä Paul Davidson, on määritellyt jälkikeynesiläisyyden nimenomaan uusklassisen taloustieteen aksioomien eli keskeisten olettamien hylkäämisen kautta.[8]

Artikkelissa avataan yleisellä tasolla jälkikeynesiläisyyden erityispiirteitä käsittelemällä kuusi ”viestiä” Keynesin tuotannon rahateoriasta, joiden pohjalta voitaisiin muodostaa useimpien jälkikeynesiläisten hyväksymä tutkimusohjelma[9]:

– Rahatalous eroaa fundamentaalisesti vaihtokauppataloudesta.
– Rahan kvantiteettiteoria pätee ainoastaan täystyöllisyysolosuhteissa, mutta inflaatio voi kiihtyä palkka- ja kustannuspaineista johtuen jo ennen täystyöllisyyden saavuttamista.
– Säästäminen ei rahoita investointeja.
– Eläimelliset vaistot määrittelevät investointitoimintaa.
– Työllisyys ei määräydy työmarkkinoilla vaan hyödykemarkkinoilla.
– Rahatalouksissa vallitsee pakotettua työttömyyttä.

Rahatalous eroaa fundamentaalisesti vaihtokauppataloudesta

Pääteoksessaan Keynes tutki kapitalistista rahatalousjärjestelmää, jossa raha vaikuttaa syvällisesti kotitalouksien ja yritysten päätöksiin, ja jossa rahan käyttäytymistä eri ajankohtien välillä ei voida tietää. Jälkikeynesiläistä ja Keynesin *yleisen teorian* näkemystä talouden toiminnasta voidaan luonnehtia tuotannon rahateoriaksi, sillä rahalla katsotaan olevan vaikutusta talouden toimintaan.

Taloustieteen jälkikeynesiläistä lähestymistapaa ja erityispiirteitä suhteessa uusklassiseen taloustieteeseen on luontevaa lähteä purkamaan juuri rahan merkityksen kautta, sillä Keynesin teoria on aina muodostanut suuren haasteen uusklassisen taloustieteen neutraalin rahan aksioomalle tai klassiselle jaottelulle talouden nimellisten ja reaalisten tekijöiden välillä[10]. Rahan neutraalisuus viittaa uusklassikoiden jakamaan näkemykseen, että pitkällä aikavälillä kierrossa olevan rahan määrä vaikuttaa ainoastaan

hintatasoon, ei talouskasvun tai työllisyyden kehitykseen.

Uusklassisen hyödykerahanäkemyksen mukaan rahan rooli talouskehityksessä on toimia arvon mittana, helpottaa hyödykkeiden vaihtamista ja taata valuutan rooli yleisesti hyväksyttynä maksuvälineenä[11]. Talouskasvun ja työllisyyden tason määrittelevät uusklassisen näkemyksen mukaan viimeistään pitkällä aikavälillä työvoiman määrän ja laadun sekä pääomakannan kaltaiset reaaliset tuotannontekijät sekä teknologinen kehitys. Rahaan, rahoitukseen ja kokonaiskysyntään liittyvien muuttujien ei taas katsota pitkällä aikavälillä ohjaavan reaalitaloudellista kehitystä.

Raha on jälkikeynesiläisestä näkökulmasta kapitalismin tärkeimpiä instituutioita, ellei tärkein. Kapitalistisessa rahataloudessa rahamääräisen voiton tavoittelu on tuotantotoiminnan keskeisin motiivi ja laajamittaisemman tuotannon aloittaminen edellyttää pääsääntöisesti velkaantumista. Palkkaneuvotteluissa sovitaan rahapalkoista ilman että sopijaosapuolilla on varmuutta inflaation ja reaalipalkkojen tasosta. Eronteko reaalisten ja nimellisten rahamääräisten tekijöiden välillä on lopulta mahdotonta nykyisen kaltaisen modernin talousjärjestelmän toimintaa analysoitaessa.[12]

Jälkikeynesiläisten mukaan raha on tarkemmin katsottuna velkaa ja kahdenkertainen kirjanpitoidentiteetti. Raha syntyy velkasopimuksen solmimisen myötä ja häviää, kun velka kuoletetaan.[13] Jälkikeynesiläisyyden piiriin on syntynyt laaja Nicholas Kaldorin ja Basil J. Mooren viitoittama kirjallisuus, joka korostaa rahan tarjonnan olevan taloudellisen toiminnan määrittelemää eli endogeenista[14]. Toisin sanoen yksityisen talouden ulkopuolinen taho kuten keskuspankki ei pysty eksogeenisesti kontrolloimaan rahan tarjontaa, kuten Milton Friedmanin kehittämä monetarismi väitti 1960-luvulta alkaen[15]. Uusia velkasuhteita syntyy, jos talouden toimijat ovat luottavaisia tulevaisuuden suhteen, ja jos

pankit luottavat asiakkaidensa maksukykyyn.

Jälkikeynesiläisillä on taloustieteellisestä ja -poliittisesta valtavirrasta poikkeava näkemys valtion kulutuksen rajoitteista. Erityisesti uuschartalismi eli valtiorahateoria (tai niin sanottu moderni rahateoria) korostaa, että valtion keskuspankkiraha on velkarahajärjestelmässä rahahierarkian huipulla, sillä liikepankit tarvitsevat keskuspankkirahaa eli reservejä keskinäisten velkasuhteidensa selvittämiseen. Valtio laskee toisin sanoen liikkeelle maksuvälinettä, jolla voidaan selvittää kaikki velat, joten se ei voi ajautua maksukyvyttömyyteen – edellyttäen että velat on merkitty sen omassa valuutassa. Valtion liikkeelle laskeman valuutan arvon takaa viime kädessä verotusoikeus. Valtio määrää muut toimijat velkasuhteeseen kanssaan määrittelemällä, että verot on maksettava sen omalla valuutalla. Näin talouden toimijoille muodostuu pakko hankkia valtion valuuttaa.[16]

Rahapoliittisesti suvereeni valtio – jolla on oma keskuspankki, jonka velat on merkitty sen omassa valuutassa ja jolla on kelluva valuuttakurssi – pystyy selviytymään kaikista sen omassa valuutassa merkityistä maksusitoumuksista.[17] Tällaisia valtioita ovat nykytalouksista esimerkiksi Yhdysvallat, Britannia ja Japani. Rahoitusmarkkinat tietävät, että näillä valtioilla ei ole taloudellista maksukykyriskiä[18]. Sen sijaan Suomen kaltaisia euromaita ei voi luonnehtia rahapoliittisesti suvereeneiksi, sillä Euroopan keskuspankilta on EU:n perussopimuksissa kielletty jäsenmaiden budjettien suora rahoitus. Jälkikeynesiläiset kuten brittiläinen rahateoreetikko Wynne Godley ennustivat yhteisvaluutta euroon liittyvät maksukykyvaarat jo 1990-luvulla.[19]

Rahataloudellinen viitekehys makrotalouden toimintaan johtaa jälkikeynesiläiset ylipäätään uusklassisesta valtavirrasta radikaalisti eroaviin johtopäätöksiin kapitalistisen rahatalouden luonteesta: laissez-faire-talous ei hakeudu

painovoiman lailla täystyöllisyystasapainoon lyhyellä tai pitkällä aikavälillä. Epävakauden kaudet ja krooninen ei-vapaaehtoinen työttömyys eivät ole siis poikkeuksellisia ilmiöitä kapitalistisen rahatalousjärjestelmän kehityksessä. Nykyisen kaltaista rahataloutta vakauttamaan tarvitaan päätösperäistä kysynnänsäätelypolitiikkaa ja julkisia instituutioita, jotka lisäävät automaattisesti valtion menoja laskusuhdanteessa[20].

Rahan kvantiteettiteoria pätee vasta täystyöllisyystilanteessa

Rahan neutraalisuuden lisäksi jälkikeynesiläiset hylkäävät myös rahan kvantiteettiteorian, joka voidaan kiteyttää väitteeseen siitä, että (keskuspankin eksogeenisesti määrittelemä) rahan tarjonta määrittelee hintatason. Rahan kvantiteettiteoria koki uuden kukoistuksen 1960-luvulta alkaen, sillä Friedmanin monetarismi painotti, että inflaatio on aina ja ennen kaikkea rahataloudellinen ilmiö. Täten keskuspankin tulee tavoitella ensisijaisesti rahan määrän vakaata kasvua. Keskuspankit Yhdysvalloissa ja Euroopassa ovat sittemmin käytännössä epäonnistuneet monetaristien vaatimassa rahan tarjonnan säätelyssä, mutta monetarismin keskeinen politiikkasuositus hintavakauden ensisijaisuudesta ohjaa edelleen esimerkiksi Euroopan keskuspankin rahapolitiikkaa[21].

Jälkikeynesiläisen tuotannon rahateorian mukaan taas talouden uudet rahavirrat synnyttävät käyttämättömien tuotantoresurssien eli ei-vapaaehtoisen työttömyyden olosuhteissa uutta tuotantoa eikä uusien rahavirtojen tarvitse jahdata samoja niukkoja hyödykkeitä ja aiheuttaa korkeaa inflaatiota. Rahan kvantiteettiteoria pätee vasta kun kaikki potentiaaliset tuotantoresurssit ovat jo käytössä.

Täystyöllisyyden vallitessa ei ole tietenkään syytä pyrkiä kysyntäekspansioon.

Kustannus- tai palkkainflaatio voi toki alkaa kiihtyä jo ennen täystyöllisyyden saavuttamista. Vaikka rahapoliittisesti suvereeni valtio selviytyy sen omassa valuutassa määrittelyistä maksusitoumuksista, inflaatio voi osoittautua kysyntäekspansioon tähtäävään politiikan merkittäväksi ongelmaksi jo ennen täystyöllisyyden saavuttamista. Jälkikeynesiläiset ovat tästä johtuen kehitelleet erilaisia malleja inflaation hallitsemiseksi. Perinteisen kolmikantaisen palkkamalttiin tähtäävän tulopolitiikan lisäksi yrityksiä voidaan kannustaa erilaisin verokannustimin ja -sanktioin maltillisiin palkkaliukumiin[22]. Tämänkaltaisia toimia saatetaan tarvita, sillä korkean työllisyyden olosuhteissa yrityksille syntyy kannustimia kilpailla työntekijöistä ja maksaa työehtosopimuksia suurempia palkankorotuksia.

Säästäminen ei rahoita investointeja ja markkinatoimijoiden "eläimelliset vaistot" määrittävät investointitoimintaa. Uusklassiset taloustieteilijät ovat pyrkineet haastamaan Keynesin tuotannon rahateorian ja osoittamaan Sayn lain pätevyyden korostamalla, että säästämisen kasvu heijastuu rahajärjestelmässä pankkijärjestelmien kautta investoinneiksi. Esimerkiksi uusklassista korkomekanismia koskevan teorian mukaan yksityisen sektorin säästämishalukkuuden kasvun katsotaan lisäävän liikepankkien lainanantoa. Kun pankkeihin kertyy lisää säästöjä, ne voivat lainata eteenpäin alhaisemmalla korolla ja korkomekanismin katsotaan näin vakauttavan kokonaiskysynnän tason. Esimerkiksi lukuisista oppikirjoista löytyvän lainattavien varojen teorian mukaan pankkijärjestelmän tehtävä on lainata kotitalouksien pankkitalletuksia eteenpäin. Keskuspankin katsotaan kontrolloivan rahan määrää avomarkkinaoperaatioillaan ja määrittelemällä pankeille reservivaatimukset.[23]

Jälkikeynesiläiset rahateoreetikot kuten Basil Moore korostavat kuitenkin, että säästäminen ei rahoita investointeja ja että säästäminen on itse asiassa ainoastaan investoinnin residuaali eli johdannainen. Investoinnit ja säästäminen hakeutuvat tasapainoon tulotason ja kokonaistuotannon muutosten kautta.[24] Säästämistä määrittelee tulotason lisäksi myös rajakulutusalttius, joka ilmaisee sitä, kuinka suuri osa kokonaistuloista menee kulutukseen.

Kuten Paul Davidson kiteyttää, jälkikeynesiläinen taloustiede ei siis näe kokonaistaloudellista säästämistä – toisin sanoen tuloa jota ei kuluteta – samankaltaisena hyveenä kuin uusklassinen taloustiede[25]. Tämä johtuu siitä, että jälkikeynesiläisille säästäminen ei ole investointien ja täten talouskasvun rajoite. Endogeenisen rahan maailmassa talouden pitkän aikavälin ekspansio ei ole riippuvainen säästämisestä eikä säästäminen määrittele investointeihin tarjolla olevien resurssien määrää. Kuten todettua, pankit voivat luoda rahaa ja velkasuhteita endogeenisesti "tyhjästä" napinpainalluksella, jos lainoille on kysyntää, ja jos ne uskovat potentiaalisten asiakkaidensa maksukykyyn. Pankit hankkivat reservit tai keskuspankkirahan keskuspankeilta jälkikäteisesti.[26]

Tuotannon rahateoriassa investointeja ja kulutusta koskevat päätökset tapahtuvat tulevaisuutta koskevan epävarmuuden vallitessa eikä investointi- ja kulutuspäätöksiin voida etsiä tilastotietoon tai dataan perustuvaa varmaa ergodista tietoa. Historialliseen kehitykseen liittyy aina muutoksenvaraisia tapahtumia. Jos esimerkiksi tulevaisuutta koskeva pessimismi lisääntyy, yrityksille ja kotitalouksille syntyy kannustin hamstrata rahaa ja siirtää investointeja ja kulutusta tulevaisuuteen. Tulevaisuuden odotusten synkentyessä rahan hamstraaminen on sinällään yksittäisten toimijoiden kannalta järkevää, sillä raha on kaikkein likvidein varallisuuden muoto eli sillä pystyy selviytymään maksusitoumuksista.

Kokonaistaloudellisesti rahan hamstraaminen voi aiheuttaa taloudessa noidankehän, ja kapitalistinen rahatalous voi juuttua pysyvästi vajaatyöllisyystasapainoon, jos julkinen sektori ei harjoita ekspansiivista talouspolitiikkaa.[27]

Rationaalisten odotusten sijasta erityisesti yritysten investointitoimintaa ohjaavat "eläimelliset vaistot" eli markkinatoimijoiden spontaani halu toimia tai olla toimimatta.[28] Erityisesti investointikysyntä on talousjärjestelmässä altis suurille vaihteluille, sillä suuret investointiprojektit edellyttävät päätöksiä, jotka sitovat resursseja pitkälle tulevaisuuteen. Investointi tehdään, jos odotettu tuotto ylittää investoinnin rahoituskustannukset.[29]

Työllisyys ei määräydy työmarkkinoilla vaan hyödykemarkkinoilla

Työmarkkinat eivät ole jälkikeynesiläisten mukaan samanlaiset itsensä selvittävät (tarjonta ja kysyntä saavuttavat tasapainon hintamekanismin toiminnan kautta) markkinat kuin yksittäisten hyödykkeiden kuten banaanien kohdalla[30]. Palkkaneuvotteluissa määrittyvä nimellispalkka vaikuttaa nimittäin paitsi tuotantokustannuksiin, myös koko kansantalouden kulutuskysyntään. Palkoilla on siis kaksoisrooli kansantalouksien kehityksessä. Työn hinnalla on sekä tarjonta- että kysyntävaikutuksia silloin kun yritykset tekevät päätöksiä siitä, kuinka paljon työntekijöitä niiden kannattaa palkata.[31] Esimerkiksi nimellispalkkojen jäädytyksen työllisyysvaikutukset riippuvat sen vaikutuksesta investointi-, kulutus- ja vientikysyntään. Palkkamalttiin tähtäävät politiikkatoimet ovat parhaimmillaankin rajallisia työllisyysvaikutuksiltaan, mutta nimellispalkkojen leikkaukset voivat myös heikentää työllisyyttä.

Jälkikeynesiläisyys korostaa työllisyyden suhteen makrotaloudellista tarkastelua ja instituutioiden merkitystä. Jälkikeynesiläisessä näkemyksessä metodologisen individualismin kautta ei voida selittää makrotason ilmiöitä kuten työllisyyden muutoksia. Esimerkiksi uuden klassisen koulukunnan malleissa on oletus yksilöiden jatkuvasta rationaalisesta optimoinnista työn ja vapaa-ajan välillä[32]. Työn tarjontapäätökset eivät kuitenkaan perustu pelkästään rationaaliseen taloudelliseen laskelmointiin. Toimeentulon tarve, työehtosopimukset ja muut instituutiot rajoittavat jokaisen yksilön jatkuvaa "rationaalista" optimointia työn ja vapaa-ajan välillä.

Toinen uusklassisen nykytaloustieteen suuntaus, uuskeynesiläisyys, tunnistaa, etteivät työmarkkinat toimi täydellisen kilpailun olosuhteissa. Suuntauksen keskeinen lähtökohta on etsiä syitä erilaisille työmarkkinajäykkyyksille ja markkinaepäonnistumisille[33]. Talouspoliittisesti vaikutusvaltaisin uuskeynesiläinen työllisyysteoria koskee "luonnollista" ja kiihtymätöntä inflaatiovauhtia vastaavaa NAIRU-tasapainotyöttömyyttä (*Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment*). Suomessakin vaikutusvaltainen teoria suosittelee ekspansiivista finanssipolitiikkaa – veronalennuksia tai menonlisäyksiä – jos työttömyyden vallitseva taso on ylittää luonnollisen tason[34]. Pitkällä aikavälillä tarjontapuolen tekijöiden ajatellaan kuitenkin määrittävän luonnollisen työllisyyden tasapainon[35]. Käytännössä NAIRU-teorian kannattajat suosittelevat usein työmarkkinoiden säätelyn purkamista.

Uuskeynesiläisen NAIRU-teorian kritiikin ympärille on syntynyt laaja jälkikeynesiläinen kirjallisuus. Tunnettu jälkikeynesiläinen James K. Galbraith kehotti jo 1990-luvulla hylkäämään NAIRU:n[36]. Jälkikeynesiläiset haastavat erityisesti ajatuksen siitä, että voitaisiin määritellä kysyntäpuolen tekijöistä riippumaton työttömyyden luonnollinen tai rakenteellinen tasapainotaso. NAIRU-teoriaan perustuvan

raha- ja finanssipolitiikan katsotaan sivuuttavan ekspansiivisen politiikan positiiviset vaikutukset ja johtavan tarpeettoman kireään talouspolitiikkaan. Työttömyys olisi alhaisemmalla tasolla, jos keskuspankkiireja ei ohjaisi virheellinen NAIRU-hypoteesi.

Jälkikeynesiläisestä voidaan löytää vaihtoehtoja NAIRU-kirjallisuudessa esiintyvälle hypoteesille joustamattomien työmarkkinarakenteiden aiheuttamasta työttömyydestä[37]. Suurten Manner-Euroopan maiden ja Suomen investointiaste on laskenut pysyväluonteisesti 1970-luvun jälkeen, jota voidaan pitää yhtenä selityksenä työttömyyden kasvulle ajan mittaan[38]. Toiseksi hintavakautta ja budjettitasapainoa lyhyellä aikavälillä priorisoivan makrotalouspolitiikan on katsottu johtaneen työttömyyden vakiintumiseen aiempaa korkeammalle tasolle[39]. Tätä pääoman ja inhimillisen pääoman rapautumisen ilmiötä on kuvattu taloustieteessä myös hystereesin käsitteen kautta.

Rahatalouksissa vallitsee ei-vapaaehtoista työttömyyttä

Robert Lucasin rationaalisten odotusten vallankumousta on pidetty uusklassisen taloustieteen merkittävimpänä murroksena 1970-luvun jälkeen. Lucasin mukaan yksityisen sektorin hyperrationaaliset toimijat osaavat ennakoida finanssipolitiikan elvytystoimet, joten kysynnänsäätelypolitiikasta on haittaa. Lucasin viitoittama uusi klassinen taloustiede ei ylipäätään tunnista kapitalistisessa talouskehityksessä ei-vapaaehtoista työttömyyttä[40]. Kilpailtujen työmarkkinoiden katsotaan jatkuvasti selvittävän itsensä. Työttömyys on suorastaan tasapainotila, joka heijastelee työntekijöiden optimointipäätöksiä työn ja vapaa-ajan välillä perustuen vallitsevaan ja tulevaan reaalipalkkaan.[41]

Jälkikeynesiläiset korostavat, että Keynes toi tuotannon rahateoriallaan ei-vapaaehtoisen työttömyyden osaksi taloustieteellistä keskustelua vapaaehtoisen ja kitkatyöttömyyden rinnalle[42]. Ei-vapaaehtoinen työttömyys ei ole poikkeuksellinen vaan tyypillinen ilmiö kapitalistisessa rahataloudessa. Taloudessa voi vallita sitkeää ei-vapaaehtoista työttömyyttä, vaikka nimellispalkat joustaisivat vapaasti[43].

Yksityisen sektorin säästämisalttiuden kasvaessa ja tulevaisuutta koskevan pessimismin vallitessa tarvitaankin julkista valtaa "suurena kuluttajana" palauttamaan luottamus tulevaisuuteen ja luomaan uusia rahavirtoja talouteen[44]. Keynes vaati tunnetusti *yleisen teorian* johtopäätösluvussa, että täystyöllisyyden saavuttamiseksi valtion tulee "kansallistaa investoinnit", toisin sanoen ottaa vastuulleen kansantalouden korkeasta investointiasteesta huolehtiminen[45].

Keynesin lisäksi myös yhdysvaltalaistaloustieteilijä Abba Lernerin funktionaalisen rahoituksen periaate on inspiroinut lukuisten jälkikeynesiläisten työllisyyspoliittista ajattelua. Sen mukaan finanssipolitiikkaa ei tule rakentaa keinotekoisten alijäämäsääntöjen varaan kuten on tehty Euroopan unionissa Maastrichtin sopimuksesta alkaen. Sen sijaan valtion tulee tähdätä finanssipolitiikassa sekä täystyöllisyyteen että hintavakauteen. Jos taloudessa vallitsee ei-vapaaehtoista työttömyyttä, niin valtion tulee lisätä kysyntäänsä talouden tuotteille ja palveluille[46]. Kysynnänsäätelypolitiikan tehtävä ei ole jälkikeynesiläisessä teoriassa pelkästään suhdanteiden vakauttaminen vaan yleisemmin täystyöllisyyden tavoittelu. Jälkikeynesiläisestä kirjallisuudesta voidaan löytää erilaisia painotuksia täystyöllisyyteen tähtäävän finanssipolitiikan toteuttamistavoista. Hyman P. Minskyn oppilaat korostavat suorien työllistämistoimien merkitystä, mutta kysyntää voidaan laajentaa myös investointipolitiikan tai veronalennusten kautta[47].

Lopuksi

Jälkikeynesiläisyydestä ei ole ollut viime vuosikymmeninä uusklassisen taloustieteen tapaan salonkikelpoista taloustiedettä, jota olisi hyväksyttävää harjoittaa Euroopan unionin, OECD:n tai Kansainvälisen valuuttarahaston kaltaisissa kansainvälisissä talousinstituutioissa tai arvovaltaisimmissa tieteellisissä aikakauslehdissä ja yliopistoissa. Jälkikeynesiläisellä "toisinajattelulla" on kuitenkin ollut vakaa institutionaalinen asema erityisesti Yhdysvaltojen, Britannian, Kanadan, Ranskan ja Italian yliopistojärjestelmissä, ja se on kehittynyt eteenpäin tieteellisissä aikakauslehdissä kuten *Journal of Post Keynesian Economics, Cambridge Journal of Economics* ja *Review of Keynesian Economics.*

Vaikka nykyinen talouskriisi – epävakaan rahoitusjärjestelmän epäkohdista euroalueen valuvikoihin – ilmentää myös uusklassisen taloustieteen kyvyttömyyttä selittää makrotalouskehitystä, uusklassisen taloustieteen asema ei ole laajalti kyseenalaistettu taloustieteen laitoksilla ja poliittisten päättäjien keskuudessa. Mahdollinen muutos talousajattelussa on kuitenkin tulossa uusien taloustieteilijäsukupolvien myötä. Manchesterin yliopiston taloustieteen jatko-opiskelijat perustivat vuonna 2013 yhdistyksen Post-Crash Economics Society, jossa vaaditaan monipuolisempaa ja realistisempaa otetta taloustieteen opetukseen. Nykyään International Student Iniative for Pluralism in Economics -liikkeeseen kuuluu jatko-opiskelijoita yli kolmestakymmenestä maasta.

Mutta miksi jälkikeynesiläisyyden tulisi sisältyä taloustieteen uusiin opetussuunnitelmiin? Tiivistetysti jälkikeynesiläinen tuotannon rahateoria haastaa uusklassisen talousteorian eri suuntaukset, jotka väittävät kokonaiskysynnän riittämättömyyden olevan kapitalistisessa kehityksessä

ainoastaan tilapäinen tai sektorikohtainen ongelma ja jotka katsovat kapitalismin sisäisten mekanismien ohjaavan kapitalismin vääjäämättä kohti täystyöllisyystasapainoa. Jälkikeynesiläinen rahatalousteoria talouden dynamiikasta tarjoaa myös työkaluja ja viitekehyksen ymmärtää monimutkaisten rahoitusjärjestelmien sisäsyntyistä epävakautta ja ei-vapaaehtoista työttömyyttä, jotka ovat luonnehtineet OECD-maidenkin talouskehitystä viime vuosikymmenet.

Entä miten jälkikeynesiläisen politiikkaohjelman pääpiirteet voitaisiin tiivistää? Jälkikeynesiläiset korostavat talouspolitiikassa talouskehitystä vakauttavien ja ohjaavien julkisten instituutioiden merkitystä, jotka tähtäävät "kapitalismin kesyttämiseen". Keskuspankkien tulee toimia rahoitusjärjestelmän "viime käden lainaajina", mutta rahoitusjärjestelmä tulisi uudistaa palvelemaan reaalitalouden tarpeita. Rahoitusjärjestelmän kannalta liian suuret rahoituslaitokset voidaan pilkkoa ja pankkiirit tulee asettaa henkilökohtaiseen vastuuseen epäonnistumisista. Strategisesti ja pitkäjänteisesti toimivia julkisia kehitys- ja investointipankkeja tarvitaan yksityisen rahoitusjärjestelmän rinnalle palvelemaan talouden pääomanmuodostuksen tarpeita.

Jälkikeynesiläiset korostavat myös, että "ison valtion" instituutiot kuten progressiivinen verotus ja sosiaaliturvajärjestelmät toimivat kokonaiskysynnän automaattisina vakauttajina nousu- ja laskusuhdanteessa. Automaattisten vakauttajien lisäksi täystyöllisyyden saavuttaminen edellyttää päätösperäistä alijäämäistä finanssipolitiikkaa, sillä keskuspankkien korkotasoon liittyvät toimet eivät usein riitä palauttamaan taloutta täystyöllisyysuralle. Täystyöllisyyden saavuttamiseksi voidaan käyttää suoria työllistämistoimia, veronalennuksia tai julkista investointipolitiikkaa.

VIITTEET

1. Erotuksena uusklassisista "oikeaoppisista" taloustieteilijöistä, jälkikeynesiläisen, marxilaisen, feministisen ja institutionaalisen ja evolutionaarisen taloustieteen koulukunnan edustajiin viitataan usein heterodoksisena taloustieteenä.
2. John Hicksin katsotaan luoneen perustan uusklassisen synteesin keynesiläisyydelle artikkelissaan *Mr. Keynes and the "Classics"; A Suggested Interpretation*, Econometrica, Volume 5, Issue 2, (April 1937), 147–159). Hicks kehitti IS-LM-mallin, josta johdettu niin sanottu Hicks-Hansen-malli päätyi taloustieteen oppikirjoihin toisen maailmansodan jälkeen. Jälkikeynesiläisestä näkökulmasta IS-LM-malli alkoi viedä "keynesiläistä taloustiedettä" väärään suuntaan. Toiseksi jälkikeynesiläiset suhtautuvat kriittisesti myös toiseen uusklassisen keynesiläisyyden keskeiseen teoreettiseen rakennelmaan eli Phillipsin käyrään. Phillipsin käyrän mukaan työttömyyden ja inflaation välillä vallitsee pysyvä käänteinen riippuvuus, ja talouspolitiikassa voidaan tasapainotella alhaisemman työttömyyden tai korkean inflaation välillä. Phillipsin käyrä oli kuitenkin uusiseelantilaisen taloustieteilijän William Phillipsin eikä Keynesin itsensä kehittämä.
3. John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*. (Lontoo: BN Publishing, 2008 [1936]). Ahti Karjalainen ja Pentti Kivinen suomensivat General Theoryn vuonna 1951 nimellä *Työllisyys, korko ja raha: yleinen teoria.* Helsinki: WSOY.
4. John E. Kingin teos *A History of Post Keynesian Economics Since 1936 (Cheltenham: Edward Elgar, 2006)* tarjoaa laajan yleisesityksen jälkikeynesiläisyyden kehityksestä 1930-luvun lopulta 2000-luvulle asti.
5. Esimerkiksi kanadalaisprofessori Marc Lavoie ja historioitsija John E. King ovat suosineet ajatusta jälkikeynesiläisyydestä "laajana kirkkona". Paul Davidson ja "fundamentaaliset keynesiläiset" suosivat sen sijaan jälkikeynesiläisyyden kapeampaa määritelmää, jossa tulevaisuutta koskevan epävarmuuden merkitys nousee avainkysymykseksi. Ks. esim. Marc Lavoie, *Introduction to Post-Keynesian Economics* .Basingstoke; Palgrave Macmillan, 2007.
6. Sayn laki viittaa ranskalaiseen taloustieteilijään Jean-Baptiste Sayn nimeen. Say popularisoi taloustieteellisen väitteen siitä, että "tarjonta synnyttää oman kysyntänsä". Keynesin kontribuutio voidaan myös kiteyttää efektiivisen kysynnän periaatteeseen kokonaistuotannon ja työllisyyden määräytymisestä rahataloudessa. Ks. Jussi Ahokas ja Lauri Holappa, Rahatalous haltuun, Helsinki: Like, 2014, 270–277, tai Paul Davidson *John Maynard Keynes*. Lontoo: Palgrave Macmillan, 2007, 58–74.
7. Keynesin kontribuutio talouskasvun ja työllisyyden määräytymisestä voidaan myös kiteyttää efektiivisen kysynnän periaatteeksi. Ks. esim. Ahokas & Holappa, Rahatalous haltuun, 361.
8. Davidson, John Maynard Keynes.
9. Teesin Keynesin "kuudesta viestistä" on esittänyt aiemmin Kentin yliopiston professori Anthony P. Thirlwall. Ks. esim. King, History of Post Keynesian Economics, 5–6.
10. Ks. esim. Hyman P. Minsky, *John Maynard Keynes*. New York: Mcgraw Hill, 2008, [1975].
11. Ahokas & Holappa, Rahatalous haltuun.
12. Ahokas & Holappa, Rahatalous haltuun, 89–102.
13. L. Randall Wray, Money, Levy Economics Institute of Bard College, Working Paper No. 647, December 2010.
14. Nicholas Kaldor, The New Monetarism, 1970, Lloyds Bank Review 97, 1970 July, 1–18.
15. Milton Friedman, The Role of Monetary Policy. The American Economic Review. Volume LVIII, maaliskuu 1968, numero 1, 1–17.
16. Uuschartalistiseen rahateoriaan liittyen ks. esim. L. Randall Wray, *Modern Money Theory. A Primer on Macroeconomics for Sovereign Monetary Systems*. Lontoo: Palgrave Macmillan, 2012.
17. Ahokas & Holappa, Rahatalous haltuun, 286–289.
18. Toki poliitikot voivat yrittää poliittisista motiiveista käsin ajaa valtion maksukyvyttömyyteen. Tästä on lopulta kyse yhdysvaltalaisessa keskustelussa finanssipolitiikan kuilusta (*fiscal cliff*).

19. Wynne Godley, Observer, August 31, 1997.
20. Kapitalismia vakauttavien instituutioiden merkitystä korostaa esimerkiksi Hyman P. Minsky, Stabilizing an Unstable Economy, (New York: McGraw Hill, 1986).
21. Monetarismin ja vapaamarkkinaideologian kaatumista on käsitellyt esimerkiksi James K. Galbraith, *Predator State. How Conservatives Abandoned the Free Market and Liberals Should Too* (New York: Free Press, 2008). Monetarismin sijasta useimmat keskuspankit ovat nykyään asettaneet rahamäärätavoitteen sijasta korkotavoitteen, ja korkotavoitteen myötä rahan tarjonnasta tulee väistämättä endogeenista. Ks. myös Ahokas & Holappa, Rahatalous haltuun, 146–147.
22. Henry C. Wallich ja Sidney Weintraub, "A Tax Based Incomes Policy", *Journal of Economic Issues*, Vol 5, No. 2, 1–19.
23. Ahokas & Holappa, Rahatalous haltuun.
24. Basil J. Moore, "Saving is the accounting record of investment", Teoksessa Globalisation, regionalism and economic activity, Philip Arestis, Michelle Baddeley ja John McCombie (toim.) (Cheltenham: Edward Elgar, 2003, 245–265).
25. Paul Davidson, *The Keynes Solution. The Path to Global Economic Prosperity*. New York: Palgrave Macmillan. 2009.
26. Moore, Saving is the accounting record of investment; Wray, Modern Money Theory.
27. Davidson, John Maynard Keynes. Taloudellisen epävarmuuden merkityksestä jälkikeynesiläisessä viitekehyksessä, ks. myös Jussi Ahokas, *Kohti rahatalouden hyvän kehää. Epävarmuudesta vakauteen*. Teoksessa Antti Alaja (toim.) *Kriisikierteestä hyvän kehään*. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiön julkaisuja 4/2012, 133–167.
28. Keynes, General Theory, 144.
29. Davidson, John Maynard Keynes.
30. Mario, Seccareccia, "An alternative to labour-market orthodoxy: The post-keynesian/institutionalist policy Policy", *Review of Political Economy*, 3.1 (1991), 43–61.
31. Mario Seccareccia, "Wages and labor markets". Teoksessa John E. King (toim.) The Elgar Companion to Post Keynesian Economics. Cheltenham & Northampton: Edward Elgar, 2003 380–384.
32. Brian Snowdon & Howard R. Vane, *Modern Macroeconomics. Its Origins, Development and Current State* (Cheltenham: Edward Elgar, 2005).
33. Esimerkiksi Joseph Stiglitzin ja Bruce Greenwaldin tehokkaita palkkoja (*efficiency wage approach*) koskeva teoria korostaa, että työntekijöiden motivaation ja tuottavuuskehityksen vahvistamiseksi firmojen kannattaa maksaa palkkoja, jotka eivät välttämättä selvitä työmarkkinoita. Sisäpiiriläisten turvattuun asemaan huomiota kiinnittävä teoria (*insider-outsider theory of unemployment*) taas korostaa, että työssä olevilla eli työmarkkinoiden "sisäpiiriläisillä" ei ole motiivia taipua alhaisimpiin reaalipalkkoihin. Uuskeynesiläiseen työllisyysteoriaan liittyen, ks. Olivier Blanchard, "European Unemployment: the evolution of facts and ideas", *Economic Policy*, 1/2006, 5–59.
34. Valtion taloudellisen tutkimuslaitoksen ylijohtajan Juhana Vartiaisen "työlinja" perustuu merkittäviltä osin NAIRU-teoriaan. Ks. esim. Juhana Vartiainen, Työvoima tehokkaaseen käyttöön, Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiö, Julkaisusarja 3. Helsinki, 2013.
35. Servaas Storm ja C.W.M. Naastepad, Macroeconomics Beyond NAIRU, (Cambridge & London: Harvard University Press, 2012). NAIRU-teoriassa työttömyys voi laskea esimerkiksi alhaisemman reaalipalkan tai työn tuottavuuden kasvun myötä.
36. Kirjallisuudesta kannattaa tutustua esimerkiksi seuraaviin teksteihin. James K. Galbraith, Time to ditch the NAIRU, The Journal of Economic Perspectives, 11 (1), talvi 1997, 93–108. Dean Baker, Andrew Glyn, Andrew Howell ja David Schmitt, Labour Market Institutions and Unemployment: Assessment of the Cross-Country Evidence. Teoksessa David Howell (toim.) Fighting Unemployment. The Limits of Free Market Orthodoxy (Oxford University Press, 2005, 72–113.
37. OECD:n *Jobs Study. Facts, Strategies and Analysis* (Pariisi: OECD, 1994) käy klassisena esimerkkinä NAIRU-teorian

inspiroimasta työllisyyspolitiikasta. OECD suosittelee muun muassa koulutuspoliittisia panostuksia, työmarkkinoiden säätelyn purkamista, palkkajoustoja ja sosiaaliturvan heikennyksiä.
38. Ahokas ja Holappa, Rahatalous haltuun & Engelbert Stockhammer, *The Rise of Unemployment in Europe. A Keynesian Approach.* Cheltenham: Edward Elgar, 2004.
39. Philip Arestis & Malcolm Sawyer, "Reinventing fiscal policy," *Journal of Post Keynesian Economics*, M.E. Sharpe, Inc., October 2003, vol. 26(1), 3–25.
40. John McCombie, Keynes and the Nature of Involuntary Unemployment, *Journal of Post Keynesian Economics*, Winter 1987–1988, Vol X, No. 2, 202–215.
41. Brian Snowdon ja Howard R. Vane, *Modern Macroeconomics. Its Origins, Development and Current State.* Cheltenham: Edward Elgar, 2004.
42. Victoria Chick, *Macroeconomics after Keynes. A Reconsideration of General Theory.* Oxford: Philip Allan, 1983.
43. Robert Skidelsky, *The relevance of Keynes,* Cambridge Journal of Economics, 2011 Vol. 35, issue 1, 1–13.
44. Mathew Forstater, *Unemployment.* Teoksessa The Elgar Companion to Post Keynesian Economics, John E. King (toim.), Cheltenham & Northampton: Edward Elgar, 2003, 374–379.
45. Keynes, General Theory.
46. Abba P. Lerner, "Functional finance and federal debt", *Social Research*, 10 (1), helmikuu 1943, 38–51.
47. Finanssipolitiikan toteuttamistapoihin liittyen ks. esim. Malcolm Sawyer, Employer of last resort: a response to my critics. *Journal of Economic Issues*, Vol. 39, No. 1 (Mar., 2005), 256–264.

11. Degrowth

PAAVO JÄRVENSIVU

Degrowth purkaa yhteiskunnassa esiintyviä uskomuksia, jotka kiertyvät talouskasvun ympärille. Degrowth-ajattelijat näkevät taloudellisen kasvun tavoittelun johtavan yhä vakavampiin ympäristökriiseihin ja estävän monimuotoisen ihmiselämän.

Materiaalisesta näkökulmasta lähtökohtana ovat niukkenevat luonnonvarat ja kasvavat ympäristöongelmat. Talouskasvu on historiallisesti kulkenut käsi kädessä energian- ja materiankulutuksen sekä tuotannosta aiheutuvien päästöjen kasvun kanssa. Viimeisten vuosikymmenten aikana, 1970-luvun energiakriisistä lähtien ja samaan aikaan lisääntyneen ympäristötietoisuuden myötä, energiankulutukseen on teknisten ratkaisujen tasolla kiinnitetty enenevissä määrin huomiota. Tämän ansiosta vaihtoarvoltaan yhtäläinen tuotannon taso voidaan nyt saavuttaa hieman vähemmän luonnonvaroja kuluttaen kuin aiemmin, mutta kokonaistuotannon kasvaessa myös energia- ja materiavirrat ovat kasvaneet. Teknologisen kehityksen ansiosta päästöjen vähentäminen on siellä täällä onnistunut suhteellisesti, mutta epäonnistunut absoluuttisesti.

Uusimman resurssi- ja ympäristötutkimuksen valossa näyttää siltä, että globaali energiankulutus ei voi enää kasvaa. Syynä on resurssien näkökulmasta ennen kaikkea energiantuotannon nopeasti heikkenevä hyötysuhde: yhden öljytynnyrin käyttöönotto vie yhä enemmän energiaa. Elämäntapaamme kannatteleva, fossiilisiin polttoaineisiin pohjautuva energiansyöttö pienenee globaalisti ensimmäistä kertaa ihmiskunnan historiassa. Toisaalta kasvavan tuotannon ja energiankäytön aiheuttama ilmastonmuutos ja muut ympäristöongelmat uhkaavat monin paikoin romuttaa tulevaisuuden edellytykset hyvään elämään. Jo löydettyjä fossiilisia varantoja on jätettävä laajalti käyttämättä, mikäli yritämme välttää katastrofaalisen tason ilmastonmuutoksen.

Materiaalisesta näkökulmasta talouskasvu ei siis ole mahdollista ainakaan siinä muodossa kuin se on tähän mennessä toteutunut. Pikemminkin päinvastoin: on valmistauduttava tulemaan toimeen huomattavasti nykyistä pienemmällä energiankulutuksella. Tilanne on entistäkin selvempi, kun otetaan tavoitteeksi tasavertaiset tuotannolliset mahdollisuudet globaalissa etelässä ja pohjoisessa. Rikkaan eli paljon kuluttavan pohjoisen on niukkojen resurssien oloissa luovuttava suuresta osasta nykyistä kulutustaan.

Kulttuurisesta näkökulmasta degrowth kyseenalaistaa talouskasvun ja hyvän elämän yhteyden. Kasvu on noussut yhteiskunnallisen ohjauksen ykköstavoitteeksi esimerkiksi mielekkäiden työtehtävien ja universaalin taloudellisen perusturvan ohi. Samalla on unohdettu hyvän elämän rakennuspalikat, jotka jäävät markkinoiden ulkopuolelle, esimerkiksi toimivat ihmisyhteisöt ja yhteisvarallisuudesta huolehtiminen. Kun tavoitellaan taloudellista kasvua, tavoitellaan yksinomaan markkinoilla tapahtuvan vaihdon sekä palveluiden ja tuotteiden kulutuksen kasvua. Samalla tuetaan markkinasuhteita ihmissuhteiden sijaan.

Degrowth on tekijöitä ja teoreetikkoja yhdistävä monimuotoinen verkosto, joka on levinnyt Ranskasta (*décroissance*) 2000-luvun alusta lähtien kansainväliseksi liikkeeksi ympäri maailmaa. Erityisen voimakasta liikehdintä on ollut Espanjassa (*decrecimiento*) ja Italiassa (*decrescita*). Degrowth pyrkii uudelleenpolitisoimaan yhteiskunnan ja ympäristön tulevaisuuteen liittyviä kysymyksiä. Mitään yksittäistä, selkeää konseptia degrowth ei edusta, vaan se ammentaa monista eri lähteistä, kuten erilaisista yhteiskunta- ja ympäristöfilosofioista sekä ekologisesta ja poliittisesta taloustieteestä.

Joan Martínez-Alierin ja kollegoiden[1] historiallisen kuvauksen mukaan yhden degrowth-ajattelun alkulähteen muodostavat Nicholas Georgescu-Roegenin tutkimukset 1970-luvulla. Niissä hän pyrki rakentamaan siltaa talousteorian ja materiaalisen todellisuuden välille keskittyen erityisesti termodynamiikkaan. Artikkelissaan *Energy and economic myths*[2] hän asetti keskinäiseen tarkasteluun Rooman klubin Kasvun rajat -raportin[3] ja Herman Dalyn[4] teesin vakaan tilan taloudesta (*steady state economy*). Hän päätyi näkemykseen, että ylikuluttavan pohjoisen on alettava vähentää taloutensa läpi kulkevia energia- ja materiavirtoja – kulutuksen kasvun pysäyttäminen ei riittäisi, mikäli tähdätään köyhyyden poistamiseen globaalisti. Hieman myöhemmin ilmestyi ranskaksi käännettynä kokoelma hänen kirjoituksiaan nimellä *Demain la décroissance*[5] eli (*Huomenna degrowth*).

Toisena alkulähteenä – materiaaliset edellytykset tiedostavan ekologisen taloustieteen lisäksi – pidetään Ivan Illichin[6] ja muiden kulttuurisen kritiikin traditiosta ammentavien kirjoittajien teoksia, joissa he kritisoivat kehityksen käsitettä. Illich oli vaikuttunut antropologi Marshall Sahlinsin[7] työstä, joka pyrki muokkaamaan yleisesti länsimaissa

omaksuttuja käsityksiä vauraudesta ja niukkuudesta. Sahlins kritisoi käsitystä, jonka mukaan primitiiviset yhteisöt ovat kurjuuden symboleita. Sen sijaan hän ajatteli, että ne ovat vauraita yhteisöjä, jotka kykenevät täyttämään rajatut tarpeensa muutaman tunnin päivittäisellä työmäärällä ja näin välttämään alati lisääntyvän tuotannon ja vaihdon kierteen, joka pyrkii vastaamaan ainaisesti pakeneviin, tyydyttämättömiin tarpeisiin ja haluihin. Samalla yhteisöt myös välttävät kärjistyvät erot rikkaiden ja köyhien välillä. Tähän perinteeseen kytkeytyvä degrowth-ajattelu pyrkii soveltaen siirtämään pohjoisen yhteiskuntiin periaatteita, joiden avulla vähällä voi tulla toimeen hyvin. Tällainen ajattelu pyrkii tunnistamaan ja tukemaan jälkiteollisia hyvän elämän muotoja, jotka perustuvat muuhun kuin materiaaliseen kulutukseen ja sen lisäämiseen.

Näiden kahden lähteen lisäksi degrowth kokoaa yhteen monia muitakin ajattelun ja toiminnan perinteitä, joita ei kuitenkaan tässä yhteydessä ole tilaa avata. Syvälle kulttuurisiin käsityksiin pureutuvat näkökulmat liittyvät erityisesti ranskalaiseen keskusteluun. Englanniksi käyty keskustelu on usein sovittelevampaa ja pitäytyy teknistaloudellisessa sanastossa ja argumentaatiossa. Esimerkiksi Herman Dalyyn[8] nojaten voidaan puhua "epätaloudellisesta kasvusta", jonka (sosiaaliset) hyödyt jäävät pienemmiksi kuin sen (ekologiset) kustannukset. Kun ranskalaiset kirjoittajat, kuten Serge Latouche[9], painottavat sosiaalista ja kulttuurista murrosta, esimerkiksi Tim Jackson[10] ja Peter Victor[11] pyrkivät pikemminkin rakentamaan ekologista kestävyyttä tukevia makrotaloudellisia malleja ja taloudellisia ohjauskeinoja.

Viime vuosina degrowthia käsittelevissä akateemisissa teksteissä on debatoitu keinoista, joilla siirtymä tasa-arvoiseen ja hyvää elämää tukevaan, ekologisesti kestävään yhteiskuntaan voitaisiin toteuttaa. Esimerkiksi Jeroen C.J.M. van

den Bergh[12] argumentoi, että degrowth on liian moniulotteinen ja epäselvä konsepti, joten siitä tulisi luopua. Hänen näkemyksensä mukaan tehokkain strategia olisi yrittää saada läpi politiikkasuositusten paketti, jonka ytimessä olisi kansainvälinen sopimus erityisesti ilmastonmuutoksen, mutta myös muiden ympäristöongelmien estämiseksi. Tämä mahdollistaisi tehokkaat kansalliset päätökset, joiden avulla hinnoitellaan ympäristöä kuormittava toiminta, koska päästörajoitusten tiukkuuteen tai löysyyteen liittyvä maiden välinen kilpailu poistuisi. Hänen ehdottamaansa pakettiin kuuluisivat myös yksittäisiin sektoreihin liittyvät politiikkasuositukset, kuten työaikojen lyhentäminen ja mainonnan rajoittaminen.

Giorgos Kallis[13] puolusti degrowth-käsitettä van den Berghin ajatuksia vastaan vedoten siihen, että yhtäältä ilman kulttuurista muutosta ja toisaalta ilman kasvua vaativien yhteiskunnallisten instituutioiden purkamista tehokkaat poliittiset toimenpiteet eivät tule mahdollisiksi. Degrowth on hänen mukaansa hyödyllinen käsite, koska se kokoaa yhteen erilaisia toisiaan tukevia isompia ja pienempiä, teoreettisempia ja käytännöllisempiä aloitteita, kuitenkaan liudentumatta kestävän kehityksen tapaiseksi ilmaisuksi, joka on jo käytännössä tyhjentynyt merkityksestä. Se tarjoaa uudenlaisen narratiivin, johon ihmiset ja erilaiset liikkeet voivat tarttua.

Suomessa degrowth murtautui yleiseen tietoisuuteen vuonna 2010, jolloin vapaasti muotoutuva ja kokoontuva Suomen degrowth-verkosto[14] käynnisti toimintansa, Suomen sosiaalifoorumissa järjestettiin ison yleisön kerännyt degrowth-paneelikeskustelu, ympäristöministeriö ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seura YHYS järjestivät jokavuotisen Kevätneuvokki-seminaarinsa degrowth-teemasta, Helsingissä pidettiin Helsingin Sanomien

taloussivuilla ja YLE-uutisissa näyttävästi huomioitu degrowth-picnic, Serge Latouchin[15] teos *Jäähyväiset kasvulle* ilmestyi suomeksi ja degrowth.fi-blogi[16] perustettiin (sen perusti allekirjoittanut yhdessä Timo Järvensivun kanssa). Lisäksi samana vuonna ilmestyi Marko Ulvilan ja Jarna Pasasen[17] kirja *Vihreä uusjako: fossiilikapitalismista vapauteen*, joka käsitteli laajalti samoja aiheita.

Ehkä kaikkein voimakkaimman vaikutuksen teki kuitenkin Suomen luonnonsuojeluliiton kumppaneineen järjestämä Kasvu murroksessa -konferenssi[18]. Se pidettiin Helsingissä Vanhalla ylioppilastalolla, jonka pääsali täyttyi osallistujista. Pääpuhujina olivat maailmalla jo näkyvyyttä saavuttaneet Tim Jackson, Serge Latouche ja Peter Victor, jotka eivät olleet aiemmin esiintyneet samassa tilaisuudessa. Tuolloinen Elinkeinoelämän Tutkimuslaitoksen (ETLA) johtaja Sixten Korkman kertoi paneelikeskustelussa törmänneensä degrowth-termiin ensimmäistä kertaa konferenssikutsun yhteydessä. Nykyään degrowthia käytetään yleisesti suomalaisessa keskustelussa nimityksenä ajattelulle, joka tarjoaa vaihtoehdon talouskasvun tavoittelulle.

Parin viime vuoden aikana degrowth-nimikkeen alla käytävä keskustelu on Suomessa hieman laantunut; se vaikuttaa kytevän pinnan alla. Jossakin määrin se on myös sulautunut osaksi muita keskusteluja, verkostoja ja tutkimusprojekteja. Kansainvälinen degrowth-verkosto[19] sen sijaan on hyvin aktiivinen. Se kokoontuu joka toinen vuosi laajemman konferenssin merkeissä. Viimeisin degrowth-konferenssi järjestettiin vuonna 2014 Leipzigissa, aiemmat pidettiin Pariisissa, Barcelonassa ja Venetsiassa. Konferenssit tasapainottelevat käytännöllisten aloitteiden esittelemisen – aloitteet liittyvät esimerkiksi ekokyliin, yhteisasumiseen, tyhjien tilojen valtaukseen, tuottaja-kuluttaja-yhteistyömalleihin, permakulttuuriviljelyyn ja erilaisiin rahasta riippumattomiin

vaihtojärjestelmiin – ja akateemisen keskustelun välillä. Myös konferenssin järjestelyissä teoria on pyritty yhdistämään käytäntöön. Joitakin esimerkkejä Leipzigista: epäkaupallisten keittiökollektiivien toteuttama ruokatarjoilu on vegaanista, orgaanista, sesonginmukaista ja lähellä tuotettua; konferenssilipulla voi käyttää ilmaiseksi kaupungin ratikoita ja busseja; osallistujia kehotetaan matkustamaan paikalle mahdollisimman vähäpäästöisesti ja monet luennot ovat nähtävissä myös etänä internetin välityksellä; konferenssissa on tarjolla kokopäiväinen lastenhoito; puheenvuorot käännetään osittain saksaksi, englanniksi ja kulloinkin sopivalle romaaniselle kielelle.

Vapaaehtoista rajoittamista ja poisopettelua

Yhteiskunnallista murrosta ajaessaan etenkin Latouche painottaa ekonomisaation[20] vastustamista tai pakoa taloudesta (ks. myös Fournier[21]). Hänen mukaansa degrowth on symbolinen ase kasvun tyranniaa vastaan. Sen avulla voi vapauttaa mielikuvituksen, jota kasvun tavoittelu rajoittaa. Degrowth-liikettä yhdistää ennen kaikkea pyrkimys vapaaehtoiseen, ennakoivaan tuotannon ja kulutuksen vähentämiseen sosiaalisen ja ekologisen kestävyyden nimissä. Tätä ei koeta tienä ankeampaan ja rajoittuneempaan vaan entistä rikkaampaan elämään. Kuten Leipzigin konferenssin temaattisessa kuvauksessa[22] todetaan: *your recession is not our degrowth*. Sillä tarkoitetaan, että degrowth-liike hakee jotakin muuta kuin BKT:n pienentämistä kasvua tavoittelevassa yhteiskunnassa, mikä johtaisi työttömyyteen ja yhteiskunnan epävakauteen. Pikemminkin tavoitellaan yhteiskuntaa, joka ei ole materiaalisesti tai kulttuurisesti riippuvainen kasvusta.

Degrowth onkin leimallisesti kasvuun sitoutuneiden, ekologisesti tai sosiaalisesti haitallisten yhteiskunnallisten ja

kulttuuristen rakenteiden purkamista ja niistä poisopettelua. Se on syntynyt tilanteeseen, jossa tulevaisuuden ihanteita ei voida muodostaa ilman ajatusta talouskasvusta. Etenkin politiikassa mutta myös länsimaisessa kulttuurissa laajemminkin kysymykset asetetaan vasta sen jälkeen kun talouskasvu on jo todettu hyvinvoinnin, rauhan, tasa-arvon, demokratian ja vakaan talousjärjestelmän kantavaksi voimaksi. Vallitsevan uskon mukaan talouskasvu on tuonut meille kaiken tämän ja näin tulee olemaan tulevaisuudessakin. Esimerkiksi pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin katsotaan olevan mahdollinen vain jatkuvan talouskasvun oloissa.

Poliittisessa ajattelussa talouskasvu on kansantaloudellisen suorituskyvyn ja dynamiikan mittari. Jos talouskasvu on hidasta tai olematonta, kansantalous on vaarassa jäädä muista kansantalouksista jälkeen ja siltä puuttuu eteenpäin ajava voima. Jos talouskasvu on negatiivista, yhteiskunta surkastuu ja taantuu.

Liike-elämä on omaksunut kasva tai kuole -mentaliteetin kenties vieläkin vahvemmin. Se määrittää osakkeenomistajien ja ylimmän johdon lisäksi myös tavallisten työntekijöiden arkea. Palkkatyöläistä ei tavallisesti motivoi yrityksen tai sen tuottaman voiton kasvu, mutta hän joutuu kuitenkin täyttämään työssään näistä kasvutavoitteista hänelle johdetut tulostavoitteet. Työntekijöiden voimavarat suuntautuvat vaihtoarvon kasvatukseen käyttöarvon kustannuksella.

Julkisorganisaatioihin kasvumentaliteettia on viime vuosina ajettu yhtiöittämisen ja uuden julkisjohtamisen oppien kautta. Aiemmat monimuotoisemmat tavoitteet on korvattu liike-elämästä tutuilla rahamääräisillä tulostavoitteilla, ja työntekijöille pyritään laskemaan kannustepalkkiot toteutuneiden kulujen ja tuottojen mukaan.

Kasvava tuotanto vaatii vastinparikseen kasvavan kulutuksen. Globaalissa pohjoisessa kulutus on jo pitkään

liittynyt pikemminkin haluihin kuin tarpeisiin; toki niin, että näitä kahta on yhä vaikeampi erottaa toisistaan. Ilmiö on samankaltainen kuin syömishäiriössä, johon sisältyy ahmimista: tavanomaiset kylläisyydestä kertovat palautemekanismit lakkaavat toimimasta ja kulutuksesta tulee pikanautintoja hakevaa, ylitsevuotavaa ja turruttavaa. Kulutuksen kiihtyessä yksittäisten asioiden arvostus voi kestää vain ohikiitävän hetken ennen kuin ne painuvat unohduksiin ja muuttuvat jätteiksi.

Jotta kulutus voisi edelleen kasvaa, sen on otettava haltuun yhä uusia elämänalueita. Monet elävätkin jo täysin sisäistetyssä kulutuskulttuurissa, joka on yhtä suurta identiteetinrakennusprojektia. Olet mitä ostat, syöt, puet, kuuntelet ja katsot, joko yhteisöllisesti tai yksilöllisesti. Kulutuskulttuurista käsin on hankala erottaa, mikä ei kuulu kaupallisen kulutuksen piiriin, mikä tai kuka ei ole hyödyke. Elämä typistyy kulutusvalinnoiksi.

Degrowth pyrkii raivaamaan tilaa tekemiselle ja olemiselle, joka ei noudata kysynnän ja tarjonnan logiikkaa ja joka ei alistu yksiulotteisten (taloudellisten) mittarien arvioitavaksi. Kuluttajuuden sijaan degrowth rakentaa kansalaisuutta, jonka ei välttämättä tarvitse liittyä yksinomaan kansallisvaltioon. Uuden poliittisen osallisuuden myötä päätöksentekoa ohjaavat demokratia, tasa-arvo ja solidaarisuus taloudellisen rationaliteetin ja kulutusimpulssien sijaan.

Kasvua koska on pakko

Käymieni keskustelujen perusteella vaikuttaa siltä, että monet poliittiset päättäjät olisivat valmiita allekirjoittamaan melkein kaiken edellä mainitun. He näkevät, että markkinoiden laajentuminen ja tuotesyklin kiihtyminen eivät sinällään ole

tavoiteltavia asioita. He ymmärtävät myös, että tähän mennessä kasvu on tuottanut yhä vakavampia ympäristöongelmia ja jatkuessaan samankaltaisena se uhkaa romahduttaa tulevien sukupolvien mahdollisuudet hyvään elämään.[23]

Kuitenkin he pitävät tiukasti kiinni kasvutavoitteesta. Päättäjille kysymys on talousjärjestelmän sanelemasta pakosta. Bruttokansantuotteen on kasvettava vähintään noin kahden prosentin vuosivauhdilla, koska muuten julkisten palveluiden rahoitus kävisi hankalaksi tai mahdottomaksi. Taustalla on kaksi olettamusta:

1) Julkiset palvelut rahoitetaan (yksityiseltä sektorilta kerätyin) verovaroin.
2) Julkisen tuotannon kustannukset nousevat jatkuvasti, koska yksityisen sektorin tuottavuus kasvaa ihmistyövaltaista julkista sektoria nopeammin ja julkisen sektorin palkkojen on seurattava yleistä palkkojen kehitystä.

Tällaista pragmaattista kasvupolitiikkaa määrittää se, että muista mahdollisesti hyvistä pyrkimyksistä huolimatta talouskasvusta muodostuu päätöksenteon ylin tavoite. Se syrjäyttää esimerkiksi täystyöllisyyden tai hyvinvoinnin politiikkaa ohjaavina tavoitteina: ilman talouskasvua on turha haaveilla muistakaan asioista. Samasta syystä kasvupolitiikka päätyy tukemaan hyödyllisen ja ilahduttavan toiminnan lisäksi myös haitallista ja ikävää toimintaa. Arktisten alueiden öljynporaus ja siihen liittyvä teknologian ja infrastruktuurin kehittäminen ovat esimerkkejä toiminnasta, jota on äärimmäisen vaikea perustella muulla kuin kasvun ja kasvuun liitettävien työpaikkojen tavoittelulla.

Kasvupolitiikan myötä yhteiskunnassa ei voida laajamittaisesti tukea toimintaa, joka ei tähtää kasvuun. Panokset

suunnataan mieluummin sinne, missä on nähtävissä kasvupotentiaalia. Esimerkiksi pieni- ja monimuotoinen kulttuuritoiminta, joka ei tavoittele suuria yleisöjä tai lupaa kohottaa yhteiskunnan innovaatiopotentiaalia, muuttuu kasvupolitiikan kiristyessä uhanalaiseksi. Kasvupolitiikan sanoma yksilölle on selvä: koulutuksen on syytä suuntautua kasvualoille, pienipalkkaiseen työhön ei tule tyytyä (pienipalkkainen työpaikka on kyllä syytä vastaanottaa, mutta siitä tulee edetä kohti korkeammin palkattuja töitä) ja kulutusta ei missään oloissa tule ainakaan vähentää.

Kasvupolitiikan monet muodot

Näkemykseni mukaan degrowth osuu keskeiseen poliittiseen kipupisteeseen, mutta erilaisten talousteoreettisten suuntausten tunnistaminen ja arviointi ovat jääneet degrowth-liikkeessä liian vähälle huomiolle. Erityisesti tulisi ottaa selvemmin kantaa uusklassiseen taloustieteeseen ja sen vaihtoehtoihin, kuten jälkikeynesiläiseen[24] ajatteluun. Esimerkiksi Peter Victorin[25] uusklassisia teorioita myötäilevät mallinnukset degrowth-talouden mahdollisuuksista jättävät politiikalle turhan vähän mahdollisuuksia eivätkä puutu markkinoiden ja ekonomistien yhteiskunnallisiin rooleihin, jotka ovat vieneet tilaa muilta poliittisilta toimijoilta ja muunlaiseen tietoon ja tiedonhankintamenetelmiin osaamisensa perustavilta asiantuntijoilta.

Kasvupolitiikallakin on monia muotoja, joista valtiojohtoisesti suunniteltu ja ohjattu markkinatalous Kiinan tapaan on yksi. Länsimaissa taas on parin viime vuosikymmenen aikana omaksuttu pikemminkin uusklassiseen talousteoriaan nojaava uusliberaali kasvupolitiikka. Sen ytimessä on ajatus, että markkinat ovat tehokkain yhteistoiminnan muoto.

Markkinat tietävät yksilöitä ja (demokraattisia) yhteisöjä paremmin, mihin suuntaan yhteiskuntaa kannattaa kehittää. Tämän ajattelutavan mukaan sitten kun kaikki ilmasta veteen ja hiilidioksidipäästöihin on hinnoiteltu ja siten saatu markkinoiden piiriin, kysynnän ja tarjonnan kohtaaminen pitävät huolen taloudellisten resurssien optimaalisesta kohdistumisesta ja käytöstä. Politiikan tehtäväksi jää tukea ja laajentaa markkinoiden toimintaa.

Uusliberaalista kasvupolitiikasta seuraa ensinnäkin se, että demokraattiset instituutiot luopuvat osittain päätösvallastaan. Tällaisena järjestelynä voidaan pitää euroalueen keskuspankin erottamista valtioiden tai valtioliiton ohjauksesta itsenäiseksi elimeksi ja tähän liittyvää suoran keskuspankkirahoituksen estämistä. Näin valtiot joutuvat lainaamaan rahaa markkinaehtoisesti muiden toimijoiden tavoin. Samalla niiden lainanhoitokulut alistuvat epädemokraattisten luottoluokittajien analyyseille, jotka kiinnittävät huomiota muun muassa kyseisen valtion bruttokansantuotteen kasvunäkymiin.

Sen sijaan että valtio pyrkisi ohjaamaan ja sääntelemään globaalitalouden heilahteluita ja ylikansallisten yritysten toimintaa, se pyrkii houkuttelemaan kansainvälistä pääomaa ja kilpailemaan muiden valtioiden kanssa esimerkiksi pääomaliikkeiden verotusta alentamalla.

Lisäksi uusliberaali kasvupolitiikka estää valtiota tai vaikkapa Euroopan unionia toimimasta ekologisesti kestävän infrastruktuurin suunnannäyttäjänä. Kysymys on ennen kaikkea haluttomuudesta kasvattaa demokratian roolia yhteiskunnassa ja lisätä julkisia investointeja. Laajan investointipäätöksen tekeminen edellyttäisi poliittista keskustelua, joka ylittää markkinoiden itsenäisen toiminnan tukemiseen rajatun tehtäväkentän.

Uusklassinen hegemonia kumottava ensin

Uusliberaalin kasvupolitiikan taustalla on nimenomaan uusklassinen taloustiede, joka on Suomessa ja muissa länsimaissa noussut hegemoniseen asemaan. Politiikanteon ja yhteiskunnallisen keskustelun kannalta se tarkoittaa, että uusklassisen teorian lähtökohdat on omaksuttava ja tunnustettava ennen kuin keskustelu voidaan edes aloittaa. Matemaattisuutta ja tiedemäisyyttä korostava teoriasuuntaus ei ole avoin moraalisille tai filosofisille pohdinnoille. Muutoin esimerkiksi sen sisältämä lähtöoletus ihmisestä rationaalisena ja muista välittämättä päätöksensä tekevänä oman edun tavoittelijana asettuisi kyseenalaiseksi, ja samoin kävisi tästä oletuksesta johdetuille matemaattisille malleille ja lopulta myös politiikkasuosituksille.

Toinen esimerkki uusklassisen taloustieteen rajauksista liittyy politiikan tavoitteisiin: ihmisten hyvinvointi määräytyy sen mukaan yksinomaan markkinaehtoisten kulutusmahdollisuuksien myötä. Ilman markkinoita ei olisi mitään, ei myöskään hyvinvointia. Muu kuin kulutusmahdollisuuksien lisäämiseen tähtäävä politiikka olisi mieletöntä.

Jälkikeynesiläinen taloustiede on noussut varteenotettavaksi haastajaksi uusklassiselle hegemonialle. Sen mukaan markkinat ovat pikemminkin kriisiytyviä kuin tasapainohakuisia, joten valtioiden tulee ohjata niitä jatkuvaluonteisesti, ei vain erityisolosuhteissa. Poliitikkojen tehtävänä ei ole pysytellä pois markkinoiden tieltä vaan ohjata yhteiskuntaa yhdessä päätettävään suuntaan ja piirtää rajat niiden yhteiskunnan alueiden ympärille, jotka on mielekästä järjestää markkinaehtoisesti.

Jälkikeynesiläinen moderni rahateoria myös purkaa monia valtionrahoitukseen liittyviä uskomuksia, joiden edellä todettiin olevan koetun kasvupakon taustalla. Sen

mukaan taloudellisesti suvereeni valtio tai valtioiden liitto ei voi koskaan ajautua maksukyvyttömäksi. Tällainen valtio voi aina tarvittaessa rahoittaa kulutuksensa omasta keskuspankistaan saatavilla luotoilla. Valtion budjetin tasapainottamiseen ei ole teknisiä syitä, vaan budjetti tulisi laatia joko yli- tai alijäämäiseksi vallitsevan taloustilanteen mukaan. Kaikkiaan julkisten palveluiden organisointi- ja rahoitusmahdollisuudet ovat uskoteltujen talouspakotteiden asettamia raameja huomattavasti laajemmat.

Uusklassinen hegemonia onkin ensin purettava, jotta degrowthin tavoite yhteiskunnan läpi kulkevien energia- ja materiavirtojen ennakoivasta vähentämisestä tulisi mahdolliseksi – jotta siitä voitaisiin edes keskustella. Ei ole nähtävissä, että sysäys kulutuksen pienentämiseen voisi lähteä markkinoilta. Politiikan on jälleen löydettävä markkinoita ohjaava toimintakyky, joka kadotettiin uusklassiseen talousteoriaan nojaavan ajattelun myötä.

Ei unohdeta suunnanvaihdosta

Jälkikeynesiläinen ajattelu antaa tilaa tulevaisuuden yhteiskunnan laaja-alaiseen pohdintaan, jossa taloustieteilijät näyttelevät vain omaa rajattua rooliaan. Voimme arvioida uudelleen, mitä kehitys merkitsee. Jälkikeynesiläinen taloustiede tarjoaa myös työkaluja julkisten palveluiden, työllisyyden ja talousjärjestelmän vakauden ylläpitämiseksi reaalisten resurssien, siis muiden kuin rahavarantojen, niukentuessa.

Samaan aikaan on selvää, että uusklassisen hegemonian murentuessa yhteiskunnallinen kehitystyö on vasta alussa. Jälkikeynesiläisessä ajattelussa on aineksia myös tuotannollisten resurssien kuten luonnonvarojen yhä täysimääräisempään hyödyntämiseen. Ilman selkeää suunnanvaihdosta

nykypolitiikkaan verrattuna jälkikeynesiläinen kysynnänsäätely saattaisi vain lisätä kulutusta ja kiihdyttää ympäristökriisien syntyä. On myös pidettävä huolta paikallisdemokratian vahvistamisesta.

Degrowth pyrkii vapauttamaan niin poliittisen kuin kulttuurisenkin mielikuvituksen kasvun ja kaupallisen kulutuksen hallinnasta. Teoreettisten työkalujen lisäksi käytännön harjoitukset, joita henkilökohtaisella tasolla voivat olla esimerkiksi vapaaehtoinen hidastaminen ja yksinkertaisuuden tavoittelu (*voluntary simplicity*), nousevat tärkeään asemaan. Näissä harjoituksissa on kysymys päivittäisten rutiinien häiritsemisestä[26] ja ainutkertaisten sosiaalisten ja materiaalisten kohtaamisten arvonnoususta. Samalla tulevaisuus astuu lähemmäksi: saavutettujen henkilökohtaisten kokemusten myötä on helpompi tehdä tarvittavat poliittiset päätökset, jotka vievät kohti monimuotoista, niukkoja resursseja kunnioittavaa yhteiskuntaa.

VIITTEET

1. Martínez-Alier, Joan, Unai Pascual, Franck-Dominique Vivien, ja Edwin Zaccai, 'Sustainable de-growth: mapping the context, criticisms and future prospects of an emergent paradigm,' *Ecological Economics* 69 (2010): 1741–1747.
2. Nicholas Georgescu-Roegen, 'Energy and economic myths', *The Southern Economic Journal* 41, no. 3 (1975): 347–381.
3. Meadows, Donella H., Dennis l. Meadows, Jorgen Randers, ja William W. Behrens III, *Limits to Growth*, A Report to The Club of Rome. New York: Universe Books, 1972.
4. Herman E. Daly, 'Toward a steady-state economy,' teoksessa *Patient Earth*, ed. Harte, John, ja Robert H. Socolow. New York: Rinehart and Winston Inc., 1971, 226–244.
5. Nicholas Georgescu-Roegen, *Demain la décroissance. Entropie, Écologie, Économie*, ed. Grinevald, Jacques, ja Ivo Rens. Lausanne: Pierre-Marcel Favre, 1979.

6. Ivan Illich, *Tools for Conviviality.* New York: Harper & Row, 1973.
Ivan Illich, *Energy and Equity.* New York: Harper & Row, 1974.
Ivan Illich, *Shadow Work.* Boston/London: Marion Boyars 1981.
7. Marshall Sahlins, *Stone Age Economics.* Chicago: Aldine & Atherton, 1972.
8. Daly, Herman E., "Steady-state economics: avoiding uneconomic growth", teoksessa *Handbook of environmental and resource economics*, ed. Daly, Herman E., ja Jeroen . C. J. M. van den Bergh. Edward Elgar Publishing, 2002, 635–642.
9. Serge Latouche, *Jäähyväiset kasvulle.* Helsinki: Into Kustannus, 2009.
10. Tim Jackson, *Prosperity without growth? The transition to a sustainable economy.* UK: Sustainable Development Commission, 2009.
11. Peter A. Victor, 'Growth, degrowth and climate change: A scenario analysis,' *Ecological Economics* 84 (2012), 206–212.
12. Jeroen C.J.M. van den Bergh, 'Environment versus growth — A criticism of "degrowth" and a plea for "a-growth",' *Ecological Economics* 70 (2011), 881–890.
13. Giorgos Kallis, 'In defence of degrowth,' *Ecological Economics* 70 (2011), 873–880.
14. Suomen degrowth-verkosto, http://www.degrowthfinland.fi/suomen-degrowth-verkosto/
15. Latouche, *Jäähyväiset kasvulle.*
16. Degrowth.fi -blogi, http://www.degrowth.fi.
17. Ulvila, Marko, ja Jarna Pasanen, *Vihreä uusjako: fossiilikapitalismista vapauteen.* Helsinki: Like, 2010.
18. Tietoa Kasvu murroksessa -konferenssista, http://www.degrowthfinland.fi/konferenssi/info/.
19. Research & Degrowth, http://www.degrowth.org/.
20. Ekonomisaatio tarkoittaa taloudellisen kielen ja ajattelutavan laajenemista yhä uusille alueille ja muiden kulttuuristen käytäntöjen korvaamista taloudellisilla käytännöillä.

21. Valerie Fournier, 'Escaping from the economy: the politics of degrowth,' *International Journal of Sociology and Social Policy* 28 (2008), 528–545.
22. Fourth International Conference on Degrowth for Ecological Sustainability and Social Equity, Leipzig 2014, http://leipzig.degrowth.org/en/threads/.
23. Harvempi kuitenkaan näkee, että halvan energian ehtyminen aiheuttaisi ongelmia talouskasvulle.
24. Ahokas, Jussi, ja Lauri Holappa, Rahatalous haltuun: Irti kurjistavasta talouspolitiikasta. Helsinki: Like, 2014.
Raha ja talous –blogi, http://www.rahajatalous.fi.
Alaja, Antti, ja Esa Suominen, *Taloutta työväelle – Markkinaliberalismin myyttejä murtamassa.* Helsinki: Into Kustannus, 2013.
25. Peter A. Victor, Growth, degrowth and climate change.
26. Paavo Järvensivu, 'Transforming market-nature relations through an investigative practice,' *Ecological Economics* 95 (2013), 197–205.

12. Perustulo ja uusi työllisyyspolitiikka

JOHANNA PERKIÖ JA JOUKO KAJANOJA

Perinteiset hyvinvointivaltiojärjestelmät täyttävät yhä vajavaisemmin sitä tehtävää mitä varten ne alunperin luotiin, eli kansalaisten hyvinvoinnin turvaamista. Sosiaaliturvaa on pääasiassa heikennetty 1990-luvun lamasta lähtien, vaikka myös muutamia positiivisia uudistuksia on tehty. Globaali kilpailu ja teknologinen kehitys ovat sysänneet osan väestöstä pysyvästi työmarkkinoiden ulkopuolelle ja työsuhteiden pirstoutuminen on lisännyt ihmisten toimeentulon epävarmuutta. Ympäristökriisin kärjistyessä myös hyvinvointivaltioiden materiaalinen perusta on vaakalaudalla.

Hyvinvointivaltio, talouskasvu ja korkea työllisyys ovat sidottuja toisiinsa. Sosiaalipolitiikan rahoitus on riippuvaista talouskasvusta ja työllisyyden synnyttämistä verotuotoista. Toisaalta sosiaalipolitiikalla pyritään kasvun ja työllisyyden edistämiseen. Korkea työttömyys on aina merkinnyt uhkaa hyvinvointivaltion olemassaololle, ja vallitsevassa talouspolitiikassa ainoaksi työllisyyden lisäämisen keinoksi nähdään talouskasvu. Kuitenkin tämänhetkisen tiedon valossa näyttää

siltä, että taloudellista kasvua ei ole mahdollista kytkeä irti energian ja luonnonvarojen kulutuksen kasvusta. Talouskasvun lisääminen ei myöskään automaattisesti tarkoita kohonnutta työllisyyttä tai edes hyvinvoinnin ja onnellisuuden lisääntymistä.

Kaikille maksettavasta perustulosta on keskusteltu Suomessa jo 1980-luvulta alkaen. Perustulo on nähty useimmiten ratkaisuna sekä rakenteellisen työttömyyden että silpputyösuhteiden lisääntymisen ongelmiin. Vastikkeetta ja ilman monimutkaisia hakuprosesseja maksettava perustulo mahdollistaisi yhtäältä pitkäaikaistyöttömille ihmisarvoisen elämän, ja helpottaisi toisaalta työn ja sosiaaliturvan yhteen sovittelua ihmisille, jotka työskentelevät epäsäännöllisesti. Lisäksi se vähentäisi sekä viranomaisia että tuensaajia turhauttavaa byrokratiaa. Viime aikoina perustulokeskustelu on nostanut päätään keinoälyn ja robotisaation vallankumoukseen liittyvien ennusteiden yhteydessä. Esimerkiksi Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen vuonna 2014 julkaisemassa raportissa robottien ennustetaan korvaavan kolmanneksen nykyisistä työtehtävistä[1]. Poikkeuksellista suhteessa aikaisempiin teknologisiin vallankumouksiin on, että robotisaation oletetaan korvaavan paitsi yksinkertaista suorittavaa työtä, myös useita sellaisia töitä, jotka vaativat älyllistä suorituskykyä.

Useat ajattelijat ovat hahmotelleet perustuloa myös osana yhteiskunnan ekologista rakennemuutosta[2]. Rakennemuutos kohti ekologisesti kestävää yhteiskuntaa edellyttää hyvinvointivaltion tavoitteenasettelun muutosta. Tämä tarkoittaa kriittistä suhtautumista etenkin talouskasvun ja perinteisesti ymmärretyn täystyöllisyyden tavoitteisiin. Perustulolla ja sitä tukevilla järjestelmillä voidaan tukea myös työntekoa ja osallistumista yhteiskunnan toimintoihin laajemmin määriteltynä kuin työmarkkinoiden kautta. Perustuloon pohjaava

uusi tulonjakojärjestelmä mahdollistaa hyvinvoinnin määrittelyn painopisteen siirtämisen muihin kuin materiaalisiin asioihin, kuten ihmisten omien kykyjen ja taitojen kehittämiseen sekä henkilökohtaisen autonomian ja yhteiskunnallisen osallistumisen lisäämiseen.

Esitämme perustuloon ja uuteen työllisyyspolitiikkaan pohjautuvaa yhteiskunnallista uudistusta. Näemme perustulon paitsi uutena 2000-luvun sosiaalipolitiikkana, myös keinona jakaa yhtäältä työtä ja vapaa-aikaa sekä toisaalta varallisuutta nykyistä tasaisemmin. Perustulon rinnalla voidaan toteuttaa vapaaehtoisuuteen pohjautuva työtakuujärjestelmä, jossa jokaiselle halukkaalle tarjotaan korvausta vastaan yleishyödyllistä työtä yhteiskunnan eri sektoreilla.

Hyvinvointipolitiikan tavoitteet ja ongelmat

Hyvinvointivaltiot rakennettiin toisen maailmansodan jälkeisinä "kapitalismin kultaisina vuosikymmeninä". Niitä leimasivat ripeä talouskasvu, täystyöllisyys ja verrattain suljetut kansantaloudet. Energiaa ja luonnonvaroja näytti riittävän loputtomasti turvaamaan jatkuva elintason nousu. Sosiaalipolitiikan tehtävänä oli kasvavan talouden hedelmien jakaminen kaikille kansanryhmille. Samalla sen tuli taata talouden kasvu tuottamalla koulutettua työvoimaa ja vahvistamalla kokonaiskysyntää laskusuhdanteessa. Suomalaisen hyvinvointivaltion arkkitehti Pekka Kuusi[3] esitti, että sosiaalipolitiikalla tuli tähdätä sekä tuloerojen tasoittamiseen että ihmisten elintason jatkuvaan kohottamiseen. Kuusi hahmotti hyvinvoinnin ensisijaisesti materiaalisena kysymyksenä ja perusteli sosiaalipolitiikkaa erityisesti sen suotuisilla kansantaloudellisilla vaikutuksilla. Toisaalta Kuusi uskoi, että 2000-luvulle tultaessa ihmisten elintaso olisi kasvanut jo sen

verran korkeaksi, että muut hyvinvointia määrittävät tekijät nousisivat kulutustason kasvattamista tärkeämmiksi.

Sosiaalipolitiikan juuret ovat kirkkojen, järjestöjen, työnantajien ja kuntien toteuttamassa köyhäinavussa, jonka perusteena on ollut äärimmäisen köyhyyden lievittäminen. Sosiaalivakuutusjärjestelmät kehittyivät länsimaissa maailmansotien jälkeen vakuuttamaan työntekijät ja heidän perheensä työttömyyden, sairauden, tapaturmien, vanhuuden ja muiden sellaisten tilanteiden varalta, jolloin ansiotyö ei ollut mahdollista. Samalla rakennettiin viimesijaiset tarveharkintaiset toimeentuloturvan muodot takaamaan yhteiskunnan heikompiosaisille vähimmäistoimeentulo. Universaalien koulutus-, sosiaali- ja terveyspalveluiden sekä toimeentuloturvan, kuten eläkkeiden, sairaus- ja työttömyysturvan sekä lapsilisien tehtävänä on lisätä mahdollisuuksien tasa-arvoa ja ehkäistä sosiaalisten ongelmien syntymistä. Ne tuottavat "hyvää kehää" eli ne lisäävät tasa-arvoa, kansalaisten luottamusta toisiinsa ja yhteiskunnan instituutioihin, osallistumista kansalaistoimintaan, yleistä hyvinvointia ja kaiken tuon seurauksena julkisten palvelujen ja toimeentuloturvan kannatusta[4].

Yksi sosiaalipolitiikan keskeisimmistä tavoitteista on ihmisten hyvinvoinnin lisääminen. Hyvinvointiin liittyy eri ulottuvuuksia, joista jotkut koskevat materiaalisten tarpeiden tyydyttymistä ja toiset taas laajemmin esimerkiksi sosiaalisia suhteita, itsensä kehittämistä sekä mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elinympäristöön. Käytännön politiikassa hyvinvointi on määrittynyt kuitenkin voimakkaasti työmarkkinoiden kautta saavutettavana osallisuutena ja kulutusmahdollisuuksien kasvuna. Sosiaalipolitiikan tarkoituksena ei ole niinkään ollut ihmisten omien itsenäisten elämänvalintojen tukeminen, vaan heidän valintojensa ohjaaminen talouden ja työmarkkinoiden tarpeiden näkökulmasta.[5]

Hyvinvointipolitiikka on lisännyt sosiaaliluokkien ja sukupuolten tasa-arvoisia mahdollisuuksia kouluttautua ja päästä hyviin työtehtäviin. Samalla se on kuitenkin sitonut tiettyihin valmiiksi määriteltyihin standardeihin. Merkittävä osa sosiaalisista oikeuksista on sidoksissa työmarkkina-asemaan, työhistoriaan tai vähintäänkin työhalukkuuden osoittamiseen. Työmarkkinoiden prekarisaation ja hyvinvointivaltion asteittaisen murentamisen myötä kansalaisten sosiaaliset oikeudet ovat heikentyneet: yhä harvemmalla on pääsy vakituisen työsuhteen tarjoaman etuusjärjestelmän piiriin. Ensimmäistä kertaa modernin yhteiskunnan historiassa lapset päätyvät huonompaan sosioekonomiseen asemaan kuin vanhempansa. Freelancereina ja pätkätöissä itsensä elättävän sukupolven tuloilla ei oteta asuntolainaa tai pidetä palkallisia vuosilomia.[6] Ensisijaisten sosiaalisten oikeuksien heiketessä toimeentulotuen piirissä olevien osuus on lisääntynyt. Samalla on lisääntynyt sosiaalietuuksiin liittyvä harkinnanvaraisuus ja kontrolli. Kansalaisen ja yhteiskunnan suhde perustuu yhä enemmän epäluottamukseen ja "peliin".

Jos maapallo aiotaan säilyttää elinkelpoisena myös tulevaisuudessa, on materiaalista tuotantoa ja energian kulutusta pakko radikaalisti sopeuttaa luonnonvaroihin ja muihin ympäristön ehtoihin. Vaikka ekologinen rakennemuutos esimerkiksi infrastruktuurissa ja energian tuotannossa tulee synnyttämään uusia työpaikkoja, tuotantoa on välttämätöntä supistaa saastuttavilta tai luonnonvaroja kuluttavilta sektoreilta. Toisaalta tekemätöntä työtä on runsaasti taloudellista voittoa tuottamattomilla sektoreilla. Talouskasvu ei enää voi näyttäytyä tavoitteena itsessään, vaan talousteorioita on jatkossa kehitettävä sen pohjalta, miten taataan ihmisille hyvinvointi luonnon ehtoihin sopeutuvassa taloudessa. Tämä edellyttää kokonaan uutta lähestymistapaa sekä tulon- ja työnjakoon että työn määrittelyihin liittyviin kysymyksiin.

Ympäristöä ja ihmistä tuhoavasta kasvusta irtautuneessa taloudessa on välttämätöntä jakaa olemassa olevaa varallisuutta nykyistä tasaisemmin[7]. Tuloerot ovat parin viimeisen vuosikymmenen aikana kasvaneet räjähdysmäisesti valtaosassa teollisuusmaita sekä globaalilla tasolla. Oxfam-järjestön vuonna 2014 julkaiseman raportin mukaan maailman 85 rikkainta ihmistä omistaa yhtä paljon kuin köyhin 3,5 miljardia, mikä on puolet maailman väestöstä[8]. Pääomatulojen osuus bruttokansantuotteesta on yleisesti kasvanut, kun taas palkat ja sosiaaliturva ovat polkeneet paikallaan tai heikentyneet.

Perustulo on automaattinen tulonsiirto, joka maksetaan säännöllisesti kaikille yhteiskunnan jäsenille työmarkkina-asemasta, perhesuhteista, varallisuudesta tai elämäntavasta riippumatta[9]. Vaikka perustulo maksetaan myös suurituloisille, lopputulos on useimmissa perustulomalleissa tuloeroja tasoittava johtuen samaan aikaan tehtävästä verouudistuksesta.

Perustulo voidaan nähdä tehokkaana ja oikeudenmukaisena välineenä jakaa tasaisemmin äärimmäisen keskittynyttä varallisuutta. Idea jakaa maapallon yhteistä omaisuutta kaikille maksettavien vastikkeettomien tulonsiirtojen muodossa on peräisin jo 1700- ja 1800-lukujen sosiaalireformistien ajatuksista[10]. Useat yhteiskunnalliset ajattelijat ovat esittäneet, että kaikilla maapallolle syntyvillä ihmisillä on oikeus tiettyihin materiaalisiin resursseihin[11]. Yhteiskuntien vauraus ei ole peräisin yksinomaan nykyisin elävien ihmisten työstä, vaan myös yhteisistä luonnonvaroista ja edellisten sukupolvien perinnöstä. Etenkin teknologisen kehityksen ja automaation lisääntymisen ansiosta tapahtunut työn tuottavuuden (ja samalla työttömyyden) kasvu tarjoaa perusteita jakaa

osa kansantalouden tuotoista kaikille yhteiskunnan jäsenille maksettavana vastikkeettomana tulonsiirtona. Tällainen "sosiaalinen osinko" ulottuu paljon syvemmälle yhteiskunnallisen työn- ja tulonjaon perusteisiin kuin yksikään perinteisistä sosiaaliturvajärjestelmistä.

Perustuloidea on eri muodoissaan nostanut päätään tasaisin väliajoin eri puolilla maailmaa – erityisesti keynesiläisen täystyöllisyyspolitiikan ajauduttua kriisiin 1980-luvulla. Vuonna 2008 alkaneen finanssikriisin jälkimainingeissa perustulosta keskustellaan enemmän kuin koskaan, ja yhteiskunnallisten liikkeiden ansiosta idea on tullut suosituksi myös monissa sellaisissa maissa, joissa se on aikaisemmin ollut täysin tuntematon[12].

Perustuloa on aikojen kuluessa kannatettu hyvin erilaisista ideologisista lähtökohdista, mistä johtuen keskustelu näyttäytyy joskus ristiriitaisena. Vasemmistolaiset toimijat ovat yleensä esittäneet anteliaampaa perustuloa yhdistettynä progressiiviseen verotukseen ja kattaviin julkisiin palveluihin, kun taas oikeistolaisesti suuntautuneet ovat nähneet niukemman perustulon (tai negatiivisen tuloveron[13]) keinona purkaa muita hyvinvointivaltion tulonsiirtoja ja palveluja sekä kannustaa ihmisiä matalapalkkatöihin. Esimerkiksi Suomessa Osmo Soininvaara on pohjannut ajatuksiaan uusliberalismin isänä tunnetun Milton Friedmanin negatiivisen tuloveron malliin, jossa automaattisten tulonsiirtojen nähdään aiheuttavan perinteisiä hyvinvointijärjestelmiä vähemmän markkinahäiriöitä. Toisaalta taas Vasemmistonuoret ovat Massit massoille -kampanjassaan vaatineet riittävän suurta perustuloa tukemaan valinnanvapautta sekä mahdollistamaan huonoista työehdoista kieltäytymisen. Puolueina sekä Vihreät että Vasemmistoliitto ovat perustulomalleissaan[14] melko maltillisilla linjoilla, joskin Vihreiden malli lähtee siitä, että nykyiseen tulonjakoon ei puututa,

kun taas Vasemmistoliitto tasaisi tuloeroja progressiivisella ansio- ja pääomatulojen verotuksella sekä hieman korkeammalla perustulolla. Sosiaalidemokraatit ja ammattiyhdistysliike ovat usein olleet epäluuloisia perustuloa kohtaan. Tämä johtuu osittain pelosta, että perustuloa käytettäisiin hyvinvointivaltion purkamiseen ja matalapalkkatyön lisäämiseen, ja ennen kaikkea voimakkaasta sitoutumisesta palkkatyön yhteiskuntaan.

Nykyinen toimeentuloturvan järjestelmä kattaa huonosti yrittäjien ja freelancereiden riskejä. Määräaikaisissa työsuhteissa toimiville niin sanottu byrokratialoukku on paheneva ongelma. Ihmiset eivät ota vastaan lyhytaikaisia työsuhteita, koska niistä seuraa monimutkaisia muutoksia toimeentuloturvassa ja usein myös jo maksettujen etuuksien takaisin perimistä. Perustulo helpottaisi ongelmaa. Yrittäjille, freelancereille ja määräaikaisissa työsuhteissa toimiville perustulo tarjoaisi nykyistä vakaampaa pohjaa työlle. Tämä on saanut aiemmin perustuloon kielteisesti suhtautuneita pohtimaan uudelleen suhtautumistaan.

Riittävän suuri perustulo lisäisi myös ihmisten mahdollisuuksia valita millaisia töitä ja millaisilla ehdoilla ottaa vastaan. Tämä oletettavasti aiheuttaisi muutoksia sekä työmarkkinoilla että elämäntavoissa. Puolustaessaan perustuloa keinona taata "todellinen vapaus kaikille" Philippe Van Parijs määrittelee todellisen vapauden mahdollisuutena tehdä vapaita valintoja myös elämäntapojen, ei ainoastaan kulutusratkaisujen suhteen[15]. Perustuloa voikin pitää sekä riippumattomien henkilökohtaisten ratkaisujen että lopulta demokratian toteutumisen ennakkoehtona. Jos ratkaisut tehdään taloudellisen pakon sanelemana, kuten monen pienituloisen kohdalla nykyään on tilanne, joudutaan väistämättä tinkimään omista prioriteeteista ja usein myös eettisistä periaatteista. Esimerkiksi ottaessaan vastaan työpaikan epäeettisesti

toimivassa suuryrityksessä henkilö voi joutua taloudellisen välttämättömyyden nojalla toimimaan omia periaatteitaan vastaan. Turvaamalla työmarkkinasuorituksista riippumattoman toimeentulon sekä vähentämällä ihmisten suorituspaineita ja tulevaisuuden pelkoa perustulo voisi luoda pohjaa myös pelkkää äänestämistä laajemmalle demokraattiselle osallistumiselle sekä ihmisten muuttumiselle politiikan objekteista sen subjekteiksi[16].

Jan Otto Andersson näkee, että lisääntyvä valinnanvapaus mahdollistaisi kestävämpien (vähemmän konsumeristisen) elämäntapojen kehittymisen ja leviämisen nykyistä laajemmalle. Anderssonin mukaan tämä auttaisi osaltaan purkamaan talouskasvun mekanismeja ja sysäämään yhteiskuntia kohti tilaa, jossa "työmme, elämämme ja moraalimme ovat muuttuneet radikaalisti"[17]. Uusien elämäntapojen ei välttämättä tarvitse tarkoittaa kokonaisvaltaista hyppäämistä pois yhteiskunnan "oravanpyörästä", vaan kulttuurista muutosta suuntaan, jossa materiaalisen kulutuksen kasvattamisen sijaan tavoitellaan esimerkiksi sosiaalisiin suhteisiin ja omien kykyjen kehittämiseen liittyviä asioita. Perustulon tarjoama, elämäntilanteesta riippumaton taloudellinen turva rakentaa psykologista pohjaa tällaiselle muutokselle.

Myös pohjoismainen hyvinvointivaltio on merkinnyt askelta tähän suuntaan. Pohjoismaissa on enemmän vapaaehtoistoimintaa ja ihmisten luottamus toisiinsa on korkeampi kuin niukemman sosiaalipolitiikan maissa[18]. Perustulo voisi olla keskeinen uudistus hyvinvointivaltion seuraavan vaiheen rakentamisessa.

Perustulo tarjoaa mahdollisuuden uudistaa yhteiskunnan rakenteita ja toimintaperiaatteita kokonaisvaltaisemmin, mutta se ei yksinään vielä riitä takaamaan muutosten suuntaa. Siksi vapauttava perustulo tarvitsee rinnalleen uudistuksia myös palvelujärjestelmässä ja työllisyyspolitiikassa.

Palvelujärjestelmän olisi lähdettävä kokonaisvaltaisemmasta hyvinvointikäsityksestä, jossa hyvinvointi voidaan ymmärtää esimerkiksi Len Doyalin ja Ian Goughin tavoin osallistumisena ja vapautumisena, tai Amartya Senin ja Martha Nussbaumin kehittämän toimintakyvyn (*capabilities*) käsitteen kautta[19]. Hyvinvointipalveluilla on merkittävä rooli ihmisten vapaiden valintojen ja myös työmarkkinoiden ulkopuolella tapahtuvan osallistumisen tukemisessa. Sen sijaan, että ihmisiä pyrittäisiin vain sopeuttamaan vallitseviin olosuhteisiin, palvelujärjestelmän on myös tuettava kriittisen ajattelun ja toiminnan sekä yhteiskunnallisen muutoksen prosesseja.[20] Osallistumista varten tarvitaan uusi työllisyysmahdollisuuksien järjestelmä.

Uusi työllisyyspolitiikka

Ei-vapaahtoinen työttömyys yhdistettynä työn arvoa korostavaan ja yksilöä syyllistävään politiikkaan on yksi merkittävimmistä rakenteellisen väkivallan muodoista. Samalla kun osa ihmisistä kärsii pakkotyöttömyydestä, on esimerkiksi hoivan tai ympäristön kunnossapidon alueilla paljon tarpeellista ja hyvinvointia tuottavaa työtä, joka ei nykyisellään määrity työksi, jos sitä ei tehdä markkinoiden välityksellä. Perustulolla voi olla merkittävä rooli työtä koskevien käsitysten ja käytäntöjen murtamisessa ja uusien rakentamisessa. Nämä käsitykset ja käytännöt voivat perustua aiempaa enemmän työn jakamiselle ja työn monimuotoisuuden tunnustamiselle.

Perustuloajattelussa lähdetään yleensä liikkeelle siitä, että tekemällä työnteosta perustulon myötä vapaaehtoista ihmiset voivat määritellä oman työaikansa ja työteon tapansa joustavammin ja halutessaan investoida aikaansa ansiotyön

ulkopuolella oleviin projekteihin. Moni nuori ei enää haaveilekaan menneiden sukupolvien elinikäisestä ammatti-identiteetistä ja suhteesta yhteen työnantajaan, vaan haluaa kehittää kykyjään ja työskennellä vaihtelevasti eri työnantajille sekä pitää toisinaan taukoja ansiotyöstä[21]. Tämän edellytys on kuitenkin vakaa toimeentulo. Toisaalta on niitä, jotka kaipaavat yhteiskunnan apua ja selkeää tapaa osallistua.

Perustuloon kriittisesti suhtautuvat väittävät usein, että perustulo tuottaisi syrjäytymistä ja mahdollistaisi vetäytymisen yhteiskunnan ulkopuolelle[22]. Monimuotoisia työmahdollisuuksia tarjoava uusi työllisyyspolitiikka voisi olla vastaus perustuloon kohdistettuun heitteillejätön kritiikkiin. Uusi työllisyyspolitiikka tarjoaisi kaikille mahdollisuuden työsuhteeseen joko perinteisillä työmarkkinoilla tai yhteiskunnallisesti hyödyllisessä toiminnassa työmarkkinoiden ulkopuolella. Ekologisen kestävyyden tavoitteiden saavuttamiseksi uuden työllisyyspolitiikan rinnalla olisi pyrittävä kohti yleisen työajan lyhentämistä, joka helpottaisi työtätekevien stressiä ja auttaisi jakamaan töitä nykyistä tasaisemmin ainakin joillain aloilla. Perustulo on uuden työllisyyspolitiikan välttämätön edellytys turvatessaan siihen osallistumisen vapaaehtoisuuden.

Jälkikeynesiläisten talousteoreetikkojen piirissä on esitetty työtakuun ajatusta. Jälkikeynesiläisessä talouspolitiikassa luodaan ensin hyvä työllisyystilanne ylläpitämällä riittävää kysyntää. Ekologisen kestävyyden näkökulmasta on tärkeää kiinnittää huomiota myös siihen, mihin kysyntä kohdistuu. Luonnonvarojen käytön verotusta uudistamalla ja ohjaamalla kysyntää julkisena kulutuksena esimerkiksi hoivaan ja hyvinvointipalveluihin kysyntää voidaan ohjata jossain määrin kestävämpään suuntaan. Kokonaiskysynnän kasvattamisen lisäksi katsotaan tarvittavan työllistämistä, jossa julkinen valta luo eri syistä vaikeasti työllistyville

mahdollisuuden työsuhteeseen[23]. Kiinnostavia työtakuun periaatteita noudattavia kokeiluja on toteutettu paikkakuntakohtaisesti muun muassa Saksassa ja valtakunnallisella tasolla Argentiinassa, jossa rakennettiin 2000-luvun puolivälissä työllistämisohjelma jälkikeynesiläisten tutkijoiden ehdotusten pohjalta. Niihin osallistui parhaimmillaan noin kaksi miljoonaa argentiinalaista ja se muodosti noin prosentin bruttokansantuotteesta.[24]

Paltamossa toteutettiin vuosina 2009–2013 täystyöllisyyskokeilu, joka noudatti työtakuun periaatteita. Toimeenpanijana oli kunnan perustama yhdistys. Kokeilu rahoitettiin lähes kokonaan valtion budjetista. Jokainen Paltamon työtön oli tervetullut hankkeeseen ja jokaiselle osoitettiin työtä, jos tulija pystyi työskentelemään vähintään 4 tuntia 45 minuuttia päivässä. Palkka noudatti työehtosopimuksia ja vähimmäispalkka oli vuonna 2013 vähän yli 1 000 euroa kuussa. Kokeilussa työntekijälle etsittiin sopivaa työtä pyrkien ottamaan huomioon työnhakijan omia vahvuuksia ja toiveita. Useimmilla oli työpaikka hanketta toteuttavassa Työvoimatalossa, joka oli käytännössä suuri ja monipuolinen työpaja. Moni työskenteli myös talon ulkopuolella kunnan, maakunnan, yrityksen tai järjestön palveluksessa, vaikka saikin palkkansa Työvoimatalosta.

Työttömien määrä aleni Paltamossa kolmestasadasta viiteenkymmeneen ja työttömyysprosentti kahdeksastatoista viiteen. Keskeisin tulos tutkimusten mukaan oli, että työllistyminen hankkeeseen synnytti sosiaalisia suhteita ja säännöllistä elämänrytmiä. Työkunnon ylläpito ja itseluottamus vahvistuivat ja tulevaisuuden usko parani. Kokeilu lisäsi elämänhallintaa sekä paransi mahdollisuuksia päästä työelämään tai aloittaa opinnot. Hankkeen nettokustannukset julkiselle taloudelle kokeilun aikana olivat noin 4 000 euroa työllistettyä ja vuotta kohti. Mikäli kokeilu esti parin nuoren

syrjäytymisen, oli kokeilu julkisen talouden kannalta tuloa tuottava.[25]

Hanketta aloitettaessa lähdettiin siitä, että hankkeeseen osallistuminen on vapaaehtoista. Aluksi ei saanut karenssia, vaikka kieltäytyi työvoimataloon tulosta. Ajatus vapaaehtoisuudesta ei kuitenkaan käytännössä toteutunut. Monet työttömät ajattelivat, että jos he eivät mene Työvoimataloon, he tulevat saamaan karenssin seuraavasta työtarjouksesta. Hankkeeseen työllistettyjen piirissä oli monestakin syystä vahvaa tukea vapaaehtoisuudelle.[26]

Perustulo ja uusi työllisyyspolitiikka ovat yhteiskunnallisina tavoitteina toistensa edellytyksiä. Perustuloon kohdistettu huoli yhteiskunnan tukea tarvitsevien ihmisten heitteillejätöstä on syytä ottaa tosissaan. Hyvässä yhteiskunnassa jokaisella on mahdollisuus osallistua yhteiskuntaan joko ansiotyön tai muun yhteiskunnallisesti hyödyllisen toiminnan kautta. Toisaalta on tärkeää, että työllistäminen on vapaaehtoista. Perustulon on syytä olla riittävän suuri, että se tarjoaa elämisen mahdollisuuden sekä samalla mahdollisuuden kieltäytyä kohtuuttomista työtehtävistä ja työoloista. Silloin työn tarjoajan on pidettävä työtarjous houkuttelevana, jotta tarjous otetaan vastaan. On luontevaa, että työtakuun tarjoamista tehtävistä maksettava korvaus olisi jonkin verran perustulon yläpuolella, jotta ihmiset hyötyvät taloudellisesti työskentelystä. Paltamon kokeiluun työllistettyjen käsitykset osoittivat selkeästi, että pakottava työllistäminen ei ole hyvä ratkaisu. Samalla Paltamon kokeiluun työllistettyjen käsitykset osoittivat, että realistinen työllistämisen mahdollisuus on tärkeä asia hyvää elämää edistettäessä.

Keskeinen ratkaisun ehto on työn käsitteen laajentaminen. Perustulo lisäisi jo sinänsä mahdollisuuksia yhteiskunnallisesti tärkeään toimintaan työmarkkinoiden ulkopuolella. Myös työtakuun tarjoamien työtehtävien on syytä ulottua

sellaisiin yhteiskuntaa hyödyttäviin tehtäviin, jotka eivät sisälly nykyisiin työmarkkinoihin. Ne voivat olla hoivaa, luovaa kulttuuria, ympäristön suojelua palvelevaa toimintaa, kansalaisjärjestötoimintaa ja vastaavaa. Nämä ovat myös sellaisia tehtäviä joiden automatisointi ei ole mielekästä, joten niissä tarvitaan ihmistyövoimaa tulevaisuudessakin.

Perustulon ja uuden työllisyyspolitiikan seurauksena sellaiset kategoriat kuin "työtön", "työkyvytön" tai "eläkeläinen" voivat poistua asteittainen. Ihmisillä on mahdollisuus osallistua sekä työmarkkinoilla että markkinoiden ulkopuolella hyvinvointia tuottaviin töihin kykyjensä, mieltymystensä ja voimiensa mukaan eri elämänvaiheissa.

Lopuksi

Perustulo ja uusi työllisyyspolitiikka tarjoavat ratkaisuja moniin aikamme polttavimpiin ongelmiin. Samalla ne tarjoavat monenlaisille yhteiskunnallisille ajatussuunnille yhteisen tavoitteen. Niistä voi syntyä niin poliittisia puolueita kuin esimerkiksi ammattiliittoja ja muita eturyhmiä, ympäristöjärjestöjä ja vaikkapa kirkollisia toimijoita yhdistävä yhteiskunnan uudistamisen agenda. Kuten hyvinvointivaltiot aikanaan syntyivät useiden eri toimijoiden poliittisina kompromisseina, perustulo yhdistettynä työtakuuajatteluun tarjoaa kiinnostavan uuden vision hyvinvointivaltion päivittämiselle.

Emme väitä, että perustulo ja työtakuu poistaisivat automaattisesti kaikki nykyisen sosiaaliturvan ongelmat. Ne kuitenkin tarjoavat nykyistä sirpaleista ja nöyryyttävää sekä ekologisesti kestämättömään talouspolitiikkaan sidottua sosiaaliturvajärjestelmää paremman lähtökohdan yhteiskunnan kehittämiselle. Lisäksi ne tarjoavat pohjan muutoksille

kohti ekologisempaa elämäntapaa.

Kestävässä yhteiskunnassa tavoitteeksi on asetettava ihmisten ja ympäristön hyvinvoinnin monipuolinen kehittäminen. Tämän tavoitteen saavuttaminen edellyttää vapautumista useista tämän hetken päivänpoliittisen keskustelun rajoittavista myyteistä. Siten perustulossa ja työtakuussa ei ole kyse ainoastaan sosiaali- ja työllisyyspolitiikan uusista välineistä, vaan myös uudenlaisen yhteiskunnan rakentamisesta.

VIITTEET

1. Pajarinen, Mika & Rouvinen, Petri (2014): *Computerization Threatens One Third of Finnish Employment*. Etlan muistio. (http://www.etla.fi/julkaisut/computerization-threatens-finnish-employment/).
2. Ks. esim. Andersson, Jan Otto (2012): "Perustulo ja kohtuutalous – radikaali yhdistelmä" teoksessa Perkiö, Johanna & Suopanki, Kaisu (toim.) *Perustulon aika*. Helsinki: Into; Fitzpatrick, Tony (2009): Basic Income, Post-Productivism and Liberalism. *Basic Income Studies* Vol 4 Issue 2; Fitzpatrick, Tony (2013): Ecologism and Basic Income, teoksessa Widerquist K., Noguera J. A., Vanderborght Y. ja De Wispelaere J. (toim.) *Basic Income: An Anthology of Contemporary Research*. Wiley-Blackwell, Chichester; Goodin Robert E. (2013): A Post-productivist Welfare Regime, teoksessa Widerquist K., Noguera J. A., Vanderborght Y. ja De Wispelaere J. (toim.) *Basic Income: An Anthology of Contemporary Research*. Wiley-Blackwell, Chichester; Koch, Max (2013) Welfare after Growth: Theoretical Discussion and Policy Implications. *International Journal of Social Quality* 3(1), 4–20.
3. Kuusi, Pekka (1961): *60-luvun sosiaalipolitiikka*. Porvoo: WSOY.
4. Hagfors, Robert, Kajanoja, Jouko & Komu, Merja (2014): The Virtuous Circle of the Welfare State Revisited. Working papers 54/2014. Helsinki: Kela Research Department.
5. Aaltio, Elina (2013): *Hyvinvoinnin uusi järjestys*. Helsinki: Gaudeamus.
6. Standing, Guy (2011): *The Precariat: The New Dangerous Class. London & New York: Bloomsbury Academic.*
7. Ks. Launonen, Reima (2013*): Kuningasjako – miksi verotus on oikein?* Helsinki: Into.
8. Oxfam (2014): *Working for the Few. Political capture and economic inequality* (http://www.oxfam.org/en/policy/working-for-the-few-economic-inequality.)
9. Ks. Kansainvälisen Basic Income Earth Network –järjestön määritelmä perustulosta: http://www.basicincome.org/bien/aboutbasicincome.html.
10. Cunliffe, John & Erreygers, Guido (2004) (toim.): *The Origins of Universal Grants. An Anthology of Historical Writings on Basic Capital and Basic Income.* Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
11. Ks. esim. Katso esimerkiksi Van Parijs, Philippe (1995): *Real Freedom for All. What (if anything) can justify capitalism?* Oxford: Clarendon Press.
12. Eri maiden perustulokeskusteluun liittyen katso Caputo, Richard (toim.) (2012): *Basic Income Guarantee and Politics: International Experiences and Perspectives on the Viability of Income Guarantee*. New York: Palgrave; Perkiö, Johanna (2014): Perustulo – uuden tulonjaon perusta. Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto. (http://www.ksl.fi/perustulo-uuden-tulonjaon-perusta-2/).
13. Negatiivinen tulovero on verotuksen ja automaattisen tulotuen yhdistelmä. Määritellyn tulorajan alle jääville maksetaan tulonsiirto, joka asteittain leikkaantuu pois tulojen noustessa. Perustulo ja negatiivinen tulovero voivat johtaa melko samanlaiseen lopputulokseen.
14. Vihreiden perustulomalli: http://www.vihreat.fi/perustulo; Vasemmistoliiton perustulomalli: http://vasemmistonperustulo.wordpress.com/.

15. Van Parijs, Philippe (1995): *Real Freedom for All. What (if anything) can justify capitalism?* Oxford: Clarendon Press.
16. Kalela, Jorma (2013): "Basic Income and Democracy". Teoksessa Heidi Haggrén, Johanna Rainio-Niemi ja Jussi Vauhkonen (toim.): *Multi-layered Historicity of the Present. Approaches to social science history.* Helsinki: Unigrafia. (http://perustulo.org/Kalela-BasicIncomeAndDemocracy.pdf).
17. Andersson, Jan Otto (2012, sivu 91): "Perustulo ja kohtuutalous – radikaali yhdistelmä" teoksessa Perkiö, Johanna & Suopanki, Kaisu (toim.) *Perustulon aika.* Helsinki: Into.
18. Hagfors, Robert, Kajanoja, Jouko & Komu, Merja (2014): The Virtuous Circle of the Welfare State Revisited. Working papers 54/2014. Helsinki: Kela Research Department.
19. Aaltio, Elina (2013): *Hyvinvoinnin uusi järjestys.* Helsinki: Gaudeamus; Kajanoja, Jouko (2013): "Hyvinvointiteoria ja hyvinvointivaltio – Len Doyalin ja Ian Goughin teoria universaaleista tarpeista". Teoksessa Juho Saari, Sakari Taipale ja Sakari Kainulainen (toim.): *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita.* Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. A Tutkimuksia 38.
20. Aaltio, Elina (2013, sivu 70): *Hyvinvoinnin uusi järjestys.* Helsinki: Gaudeamus.
21. Standing, Guy (2011): *The Precariat: The New Dangerous Class.* London & New York: Bloomsbury Academic.
22. Katso Kopra, Ville (2007): *Perustulo. Kova vai pehmeä paketti.* Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö.
23. Ahokas, Jussi & Holappa, Lauri (2014): *Rahatalous haltuun. Irti kurjistavasta talouspolitiikasta.* Helsinki: Like.
24. Kokko, Riitta-Liisa; Nenonen, Tellervo; Martelin, Tuija; Koskinen, Seppo (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009 - 2013. Hankkeen loppuraportti. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0); Alaja, Antti (2014): Pitäisikö julkisen sektorin tarjota kaikille ei-vapaaehtoisesti työttömille töitä? Katsaus jälkikeynesiläiseen työtakuukirjallisuuteen. Julkaisematon käsikirjoitus.

25. Kokko, Riitta-Liisa; Nenonen, Tellervo; Martelin, Tuija; Koskinen, Seppo (toim.) (2013) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013. Hankkeen loppuraportti. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0).
26. Ibid. Katso edellinen loppuviite.

Päätäntö

Mitä talouden uudet muodot haastavat?

Uusklassisen taloustieteen ytimestä on löydettävissä kolme perusolettamusta, joiden paikkansapitävyyttä ei kyseenalaisteta. Talouden toiminnan selitystä etsitään yksilöiden toiminnasta. Ajattelutavan mukaan selityksen suunta liikkuu yksilöiden toiminnasta rakenteisiin. Parhaimmillaankin rakenteet tulkitaan lähinnä menneisyyden toimintojen tuloksina. Toisen kyseenalaistamattoman perusolettamuksen mukaan taloudellinen toiminta tulee ymmärtää yksilön omien etujen ajamisen ja hänen mielihalujensa ja preferenssiensä tyydyttämisen keinoksi. Kolmannen perusolettamuksen mukaan vapaasti toimiessaan markkinat hakeutuvat tasapainoon, jolloin kysyntä ja tarjonta luonnollisesti kohtaavat.

Tässä teoksessa esitettävät pyrkimykset ajatella tai harjoittaa taloutta uudella tavalla haastavat tavalla tai toisella uusklassisen taloustieteen perusolettamukset. Yhteistoiminta ja yhteisöllisyys nostetaan niissä usein ihmisten toiminnan tunnusmerkiksi. Ihmisten ei katsota toimivan vain lyhytnäköisten etujensa, mieltymystensä ja mielihalujensa ajamina, vaan yhteistoiminnassa ja yhteisönsä jäseninä ihmiset osaavat katsoa kauemmaksi. Yhteistoiminnan eduksi voidaan esittää siitä syntyvä synergia, joka tuottaa jotain enemmän kuin omien henkilökohtaisten preferenssien tyydyttämisen

pyrkimys koskaan voi tuottaa. Myös puhtaan altruismin mahdollisuus tunnustetaan ja ihmisen perustava ahneus kiistetään. Keskeisenä vaatimuksena on nykyistä suurempi sosiaalinen ja alueellinen tasa-arvo niin paikallisesti kuin globaalilla tasolla.

Toiminnan ja rakenteen suhde taas ymmärretään vuorovaikutteisesti. Yhtäältä rakenteet voivat muokata ja ohjata yksilöiden toimintaa, ja toisaalta ihmisten toiminnan avulla rakenteita voidaan muuttaa. Tässä prosessissa ihminen kiinnittyy yhteisöönsä. Uusklassisen taloustieteen perusolettamuksia arvostellaan myös ekologisista lähtökohdista. Näissä ajattelutavoissa ihminen asetetaan niin sosiaalisen yhteisönsä – perheen, suvun tai naapuruston – osaksi kuin myös osaksi ekologista ympäristöä ja luontoa. Ympäristön kestokyvyn rajojen tunnistaminen ja tunnustaminen on monen uuden toimintatavan, ellei ensimmäinen ja perustava, ainakin yksi olennainen lähtökohta.

Markkinoiden tasapainoon hakeutumisen ajatus taas kiistetään pelkästään teoreettisena mahdollisuutena, joka vain harvoin, ainakaan itsestään, toteutuu käytännössä. Talous nähdäänkin perimmältään toimintojen kenttänä, jota voidaan ja tulee poliittisesti ohjata, rajata ja säädellä. Kokonaisuutena katsottuna teoksen puheenvuorot voidaan siis nähdä talouden politisoimisen ja demokratisoimisen taustaa vasten. Taloustiede halutaankin palauttaa osaksi yhteiskuntaa ja yhteiskuntatieteitä.

Kuka saa puhua, kenen tulee vaieta?

Talouden politisoimisen ja demokratisoimisen lähtökohdista käsin on oleellista kysyä, keitä talous koskettaa ja ketkä siitä osaavat, kykenevät ja saavat puhua. Suomalaisesta

talouskeskustelusta välittyy sellainen mielikuva, että taloudesta saavat ja osaavat puhua vain "oikeat" asiantuntijat: uusklassisen taloustieteen keskeiset opit omaksuneet, tohtorin koulutuksen saaneet "talousviisaat". Kärjistäen voisi sanoa, että "talousviisaista" syntyy käsitys eräänlaisina tämän päivän ylipappeina, jotka tulkitsevat tavallisille ihmisille heidän ymmärryksensä ylittäviä tavaroiden ja rahan liikkeitä, globaaleja suhdanteita ja markkinalogiikkaa. Näissä tulkinnoissa markkinat esitetään tavanomaisesti itsenäisenä subjektina, toimijana, jolla on oma itsenäinen tahto, omia vaatimuksia ja ennen kaikkea omia odotuksia. Näin tuotetaan ja vahvistetaan mielikuvaa, jonka mukaan talouden asiantuntijoita on syytä uskoa ja heidän neuvojaan on parasta noudattaa, muuten paha perii. Kansainvälisen kilpailukyvyn ja valtiontalouden kanssa ei ole syytä ottaa riskejä tai tehdä virheitä, sillä kansakunnan tulevaisuus on niistä riippuvainen. Kun tällaista puhetta tarkastelee kriittisesti, se muistuttaa suuresti uskonnollista puhetta. Tällä kertaa vain talous on se pyhä, josta vain harvojen ja valittujen on lupa puhua ja jota vain harvat ja valitut saavat tulkita.

Tämän mielikuvan haastaminen jostain toisesta positiosta käsin on vaikeaa, sillä myös media valitsee kommentaattoreikseen, neuvonantajikseen ja asiantuntijoikseen systemaattisesti näitä samoja asiantuntijoita – täsmällisemmin sanottuna miehiä – jotka jatkavat samaa taloudesta, sen toiminnasta ja toiminnan ehdoista jatkuvasti toistettua vaihtoehdotonta tarinaa. Jos epäilyksen ääniä tai kyseenalaistamisen pyrkimyksiä ilmaantuu, uudenlaiset vaihtoehtoiset kertomukset taloudesta ja sen toiminnasta tyrmätään ilman sen kummempaa asiakeskustelua. Näin on, koska talouskeskustelun hegemoniaa kyseenalaistavilla näkemyksillä ei toistaiseksi vielä ole ollut taustalla vahvaa poliittista tukea tai pitkäjänteistä yhteistä ymmärrystä.

Toisaalta paradigmamuutoksen ei edes kannata ajatella tapahtuvan niin, että vallitsevan näkemyksen edustajat nostavat ylös valkoisen lipun ja myöntävät vapaaehtoisesti hävinneensä taistelun. Pikemminkin on odotettavissa, että vallitsevaa näkemystä aletaan haastaa yhä sitkeämmin, yhä useammalta taholta ja yhä moninaisimmin keinoin, samalla kuin tämän hegemonisen paradigman puolustajat kaivavat yhä syvempiä poteroita joista käsin puolustautua. Uusklassinen talousajattelu ja varsinkin sen uusliberaali versio on saanut paljon kriitikoita esimerkiksi ympäristön tilasta huolestuneiden ja sosiaalisen tasa-arvon puolesta toimivien aktivistien taholta. Nykyisin haastajina toimivat jotkut poliittiset puolueet, yhteiskuntatieteilijät ja asiantuntijat. Myös kansalaiset ovat huomanneet, että käytössä olevat talousopit eivät rakenna vakaata taloutta ja hyvinvointia. Kansainvälisessä keskustelussa on näkynyt jo pitkään, että myös taloustieteen sisäinen kenttä alkaa rakoilla. Vallitsevalle uusliberaalille politiikalle ja sitä ohjaavalle uusklassiselle taloustieteelle on olemassa vaihtoehtoja ja niistä saa ja täytyy puhua.

Kun joustetaan, kuka joustaa?

Muutos edellyttää aina jonkun tai kaikkien muutoksen osapuolten joustavuutta. Nykyisessä talouskeskustelussa kuullaan usein toiveita tai peräti vaatimuksia, joiden mukaan tulevaisuuden Suomen tulisi olla talouspolitiikassaan mahdollisimman "ketterä" ja "joustava". Perusteiksi näille toiveille ja vaatimuksille esitetään tavallisesti kansainvälisen kilpailukyvyn säilyttäminen ja lisääminen. On syytä kysyä: Mitä ketteryydellä ja joustavuudella tässä yhteydessä oikein tarkoitetaan? Merkitseekö se valmiutta mihin tahansa ratkaisuihin, joilla Suomeen saadaan houkuteltua suuria investointeja? Tai

toisaalta valmiutta suuriin ekologisiin uhrauksiin taloudellisen voiton tavoittelun nimissä, kuten surullisen kuuluisassa Talvivaaran kaivoshankkeessa näyttää käyneen? Vai haetaanko ketteryyttä suomalaisten työntekijöiden työehtojen heikentämisellä ja palkkojen alentamisella? Lisäisikö prekaarin pätkätyöväen määrän lisääminen työmarkkinoilla joustavuutta tai auttaisiko työttömien ja sosiaaliturvan varassa elävien ihmisten pakottaminen vastikkeettomaan työhön – jota on tavattu kutsua orjatyöksi – suomalaisten yritysten kansainvälistä kilpailukykyä?

Esitetyt kysymykset osoittavat, että taloudesta puhuttaessa käytettävillä käsitteillä on monia merkityksiä, ja että sekä käsitteitä että niiden kuvaamia ilmiöitä voidaan tarkastella useista näkökulmista. Ketteryys ja joustavuus voivat tarkoittaa myös abstraktista "pyhästä" poikkeavaa konkreettista käsitystä taloudesta: tietoa, ymmärrystä ja tietoisuutta talouden monista erilaisista muodoista, uusista trendeistä, arkisista kehityskuluista ja tietenkin myös riskeistä. Ketteryys ja joustavuus voivat rakentua myös avoimelle, monipuoliselle ja kriittiselle talouskeskustelulle, jossa huomioidaan talouden kantokyvyn, valtion varojen, kansallisvarallisuuden ja veronkannon sekä yritysten toimintaedellytysten näkökulmat unohtamatta kuitenkaan sosiaalista ja ekologista kestävyyttä.

Nykyisen mallin pettävät tukijalat

Länsimainen talouden ja teollisuuden kehittyminen nykyiseen muotoonsa mahdollistui, kun ihminen oppi hyödyntämään laajamittaisesti fossiilisia polttoaineita. Fossiilisten polttoaineiden ylivertaisuus energianlähteenä mahdollisti ihmistyövoiman korvaamisen ensin konetyövoimalla ja sittemmin informaatioteknologisin keinoin. Samalla ihmisen

aikakäsitys ja arjen rytmitys muuttuivat. Siirryttiin agraariyhteiskunnan syklisestä aikakäsityksestä ensin teollisen yhteiskunnan lineaariseen tasarytmiseen aikaan ja lopulta globaaliin monirytmisyyteen. Fossiilisten polttoaineiden käyttö on kuitenkin vahingoittanut maapallon ekologista tasapainoa. Ilmastonmuutoksen pelätään käynnistäneen peruuttamattomia ympäristötuhoja. Fossiilisten polttoaineiden tarjoama halpa ja helposti hyödynnettävä energia on osaltaan ollut mahdollistamassa sekä ennennäkemätöntä globaalia väestönkasvua että kovin epätasaisesti jakautunutta vaurastumista.

Toisaalta kapitalismi on osaltaan merkinnyt sen maailman luomista ja rakentamista, johon itse olemme kasvaneet, jota olemme oppineet arvostamaan ja jossa edelleen elämme. Fossiiliset polttoaineet taas ovat mahdollistaneet nykyisenkaltaisen kapitalismin lyhyen historian, joka on meidän historiamme: uusien teollisten yhteiskuntien ja yhteisöjen, kulttuurien, poliittisen järjestäytymisen ja yhteiskuntapoliittisten läpimurtojen historia. Samalla kun kapitalismi on tuhonnut, mullistanut ja yhdenmukaistanut maailmaa käsittämättömällä vauhdilla, se on myös luonut uusia ja ennakoimattomia elämänmuotoja ja yhteiskuntarakenteita sekä avannut poliittisia horisontteja. Kapitalismi on jatkuvien mullistusten aikakausi, eikä kapitalismi voi elää ilman jatkuvia mullistuksia. Yhteiskunnallisen modernisaation idea perustuu liikkeeseen ja muutokseen, kasvuun ja kehitykseen, joiden tavoitteluun olemme yhteiskuntina sitoutuneet. Jatkuvasti eteenpäin ja korkeammalle, kasvaen ja kehittyen, voimat äärimmilleen ponnistaen. Tämä on ollut kapitalististen yhteiskuntien mantra, joka kuvastaa käsityksiämme perimmäisestä hyvästä. Nyt, kun fossiiliset polttoaineet ovat loppumaisillaan, teollisuus on siirtynyt halvempien tuotantokustannusten alueille, ympäristökriisi on todellisuutta ja sosiaalinen eriarvoisuus kasvaa, jäljelle jää yksi kysymys.

Mitä on tehtävä?

Tässä kirjassa olemme pyrkineet antamaan lukijalle mahdollisimman monipuolisen kuvan sellaisesta talouteen liittyvästä yhteiskunnallisesta keskustelusta, ajattelusta ja toiminnasta, jota ei tavallisesti löydä valtavirtajulkisuuden tai harvoin edes yliopistojen kursseilta. Emme kuitenkaan väitä, että valtavirtajulkisuuden esittämä kuva taloudesta olisi täysin väärä tai että yliopistoissa ei opetettaisi sitä, mistä taloudessa on myös kysymys. Pyrimme kuitenkin osoittamaan, että tarjottu kuva on tavanomaisesti yksipuolinen ja suppea. Sen keskeisin lähtökohta on rahan luominen rahan avulla eli kapitalistisen markkinatalouden perusmallien ymmärtäminen ja niissä parhaalla – siis taloudellisesti voitokkaalla – tavalla toimiminen. Tällaisesta talouskäsityksestä jää puuttumaan useita seikkoja, joita tämän kirjan kirjoittajat ovat pitäneet lähtökohtinaan. Näistä tärkeimmät ovat taloudelliselle toiminnalle asetettavat eettiset, sosiaaliset ja ekologiset reunaehdot, taloudellisen toiminnan yhteydet rikkauden ja köyhyyden tuottamiseen, oikeudenmukaiseen tulonjakoon liittyvät kysymykset sekä viimeisenä, mutta ei vähäisimpänä: uudet avaukset, mahdollisuudet ja näkökulmat, jotka kurkottavat vallitsevan kriisiytyneen markkinakapitalismin tuolle puolen.

Teoksen artikkelit eivät edusta yhtä taloudellista koulukuntaa tai poliittista linjaa. Niiden suhtautuminen tulevaisuuden haasteisiin on osittain toisistaan poikkeavaa: osalle kirjoittajista tulevaisuus on täynnä mahdollisuuksia ja uusia avauksia, toisille tulevaisuus näyttää paljon synkemmältä. Olennainen yhdistävä piirre on se, että edellä mainituista lähtökohdista ja reunaehdoista rakentaen kirjoittajat pyrkivät ymmärtämään mitä kaikkea talous voisi olla, jos nykyisen talouskäsityksen raameja raotettaisiin ja lähtökohtia pohdittaisiin uudestaan. Kaikkia kirjoittajia ajaa eteenpäin vahva

näkemys siitä, että toisenlaisia taloudellisia – ja sitä myöten myös poliittisia – toimintatapoja on välttämätöntä kehittää, sillä nykyisen kaltainen talous- ja yhteiskuntajärjestelmä ei lepää kestävällä pohjalla. Tämän osoittavat todeksi monet kapitalismin aiheuttamat globaalit ja paikalliset kriisit, joiden keskellä elämme, sekä se suoranainen väkivalta ja riisto, jota vallitsevan kapitalismin ylläpitäminen tuntuu globaalisti edellyttävän.

Kysymykseen "mitä on tehtävä?" ei ole olemassa yhtä ainoaa vastausta, eikä vastaus voi kummuta yhdestä ainoasta poliittisesta ajatteluperinteestä. Jotta voisimme etsiä ratkaisuja ja uusia malleja tulevaisuuden yhteiskuntien ekologisesti ja sosiaalisesti kestävän kehityksen toteuttamiseksi, tarvitsemme joukoittain erilaisia ehdotuksia, teorioita, uusia käytännön malleja ja ajatuksia. Onneksemme näistä ei ole ollut pulaa, kuten kirjan tarjoama kavalkadi osoittaa. Se tarjoaa runsaasti uudenlaisia tapoja ymmärtää syitä, joiden vuoksi elämme nykyisen kaltaisessa yhteiskunnassa. Lisäksi se tarjoaa hyvän kokoelman uusia tai uusvanhoja käsitteitä ja malleja, joiden kautta yhteiskunnallista ja taloudellista toimintaa voidaan jäsentää ja ymmärtää uudella tavalla. Emme siis pyri esittämään yhtä toimintamallia tai teoriaa, jota kaikkien olisi seurattava. Sen sijasta kehotamme lukijoita ennakkoluulottomaan uuden luomiseen ja kokeilemiseen, oli kysymys sitten teorian, käytännön toiminnan, ideoiden tai poliittisen aktivismin muodoista.

Kohti kestävää hyvinvointivaltiota

Uudenlaisen tulevaisuuden rakentaminen ei voi alkaa vanhojen virheiden ja mallien toistamisella. Tämänhetkisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa esiintyy useita virtauksia,

jotka kääntävät katseensa toista maailmansotaa edeltäneeseen aikaan, jolloin yhteiskunnalliset ja taloudelliset luokkaerot olivat nykyistä suurempia. Suomessa toisen maailmansodan jälkeen toden teolla käynnistynyt hyvinvointivaltion rakentamisen projekti ja sen tuottama sosiaalinen ja taloudellinen hyvinvointi on perustunut pitkälti yhteiskunnallisen tasa-arvon periaatteelle. Tässä kirjassa olemme halunneet tarjota erilaisia näkökulmia siihen, kuinka pohjoismaiselle hyvinvointivaltiomallille keskeistä tasa-arvon periaatetta voitaisiin edelleen ylläpitää ja rakentaa sen ajatuksen varaan myös tulevaisuudessa. Tärkeimpinä tekijöinä hyvinvointivaltion laajamittaisessa päivittämisprojektissa ovat kansalaisten aktiivisuuden tukeminen ja valtion roolin merkityksen ymmärtäminen ja uudelleen suuntaaminen.

Kansalaisten aktiivisuudella on olennainen merkitys yhteiskuntien ja valtioiden kehitykselle. Monet politiikan teorian klassikot ovat korostaneet kansalaisten toimeliaisuuden ja yritteliäisyyden merkitystä hyvinvoivalle yhteiskunnalle. Hyvinvointivaltiota on taasen usein syytetty passivoivaksi ja kansalaisten toimintaa rajoittavaksi rakenteeksi varsinkin uusklassisen taloustieteen tuella. Tämä pitää joissakin tapauksissa paikkansa, sillä esimerkiksi nykyiset sosiaaliturva- ja työttömyystukijärjestelmät tekevät työn vastaanottamisen vaikeaksi ja usein aktiivinen työnhakija menettää enemmän rahallisesti työskentelemällä tai opiskelemalla kuin olemalla passiivinen.

Hyvinvointivaltion rakenteita kritisoitaessa on kuitenkin ymmärrettävä, miksi ja millaisissa olosuhteissa ne ovat syntyneet. Vallitseva sosiaaliturvajärjestelmä rakennettiin pitäen silmällä täystyöllisyyden tilannetta. Hyvinvointivaltion rakentamisen projektissa oli alun perin kysymys "joutilaan" tai vajaatyöllistetyn väestön saattamisesta täysimääräisesti palkkatyöhön. Tällöin uskottiin vahvasti keynesiläiseen

talouspolitiikkaan, palkkatyöyhteiskuntaan ja kolmikantaiseen korporatistiseen työmarkkinapolitiikkaan. Näillä keinoin palkkatyöyhteiskunta normalisoitiin ja palkkatyöhön osallistumisesta tehtiin sosiaalinen normi. Palkkatyön ulkopuolelle jäämisestä tai joutumisesta tuli epänormaalia. Nykyisin työmarkkinoiden ulkopuolella olemisen katsotaankin johtavan työikäiset ihmiset melko suoraviivaisesti ellei suoranaisen syrjäytymisen niin ainakin marginalisoitumisen tielle. On mahdollista, että työttömyyden muututtua rakenteelliseksi ja siten usein pitkäkestoiseksi tai toistuvaksi, osa hyvinvointivaltion rakenteista on lakannut toimimasta ja muuttunut kansalaisten näkökulmasta passivoiviksi. Ihmisten aktiivisuutta oman työllistymisensä suhteen ne tuskin kuitenkaan ovat vähentäneet. Sen sijaan kansalaisten passiivisuus on näkynyt poliittisessa toiminnassa, jolla voitaisiin muuttaa hyvinvointivaltion rakenteita.

Taloudellisen rakennemuutoksen myötä syntyneitä työttömyyttä ylläpitäviä rakenteita ovat voineet hyödyntää määrätyt poliittiset ja taloudelliset tahot: kasvavat työttömien joukot laskevat työn hintaa sekä luovat perustaa erilaisille moralistisille poliittisille puheenparsille, joilla työttömiä syyllistetään omasta tilanteestaan ottamatta lainkaan huomioon vallitsevia talouden rakenteellisia muutoksia. Kaiken tämän keskellä kansalaisten aktiivisuudeksi on alettu tulkita vain heidän pyrkimyksensä joko palkkatöihin tai yrittäjiksi. Muut yhteiskunnallisesti hyödylliset yksittäisten ihmisten aktiivisuuden muodot ovat joko unohtuneet tai niitä ei tunnusteta merkityksellisiksi. Normaalin tilaa ollaan siis kaventamassa entisestään. Pohdittaessa tulevaisuuden kestävän hyvinvointivaltion muotoja ja mahdollisuuksia globaalissa taloudessa on kuitenkin huomattava, että kaikille halukkaille ei välttämättä enää löydy paikkaa lisäarvoa tuottavasta kapitalistisesta tuotantotaloudesta. Hyvinvoinnin tuottaminen

ei kuitenkaan ole kiinni ainoastaan lisäarvon luomisesta ja globaalien markkinoiden jatkuvasta kasvusta. Tämän vuoksi haluamme nostaa esiin kansalaisten korvaamattoman tärkeän roolin hyvinvoinnin tuottamisessa voittoa tuottamattomassa palkkatyössä sekä erilaisissa kolmannen ja neljännen sektorin töissä.

Kansalaisten aktiivisuus ei enää voi olla mielekästä, ellei vallitseva poliittinen ja taloudellinen ilmapiiri tue aktiivisuuden erilaisia muotoja. Siksi kansalaisten "horisontaalisen" tason lisäksi tarvitaan myös valtiollisen järjestelmän "vertikaalisia" muutoksia. Globaalissa maailmassa valtio on tietenkin aikaisempaa enemmän kytköksissä myös kansainvälisiin toimijoihin, esimerkiksi EU:n toimintaan, ja toisaalta kansainvälisiin sopimuksiin. Siitä huolimatta valtiolla on edelleen runsaasti toimintatilaa ja mahdollisuuksia, jos näin vain poliittisesti tahdotaan. Talouden uusia muotoja tukevan ja kannustavan valtiollisen politiikan edellytys on niin poliittisten päättäjien, virkakoneiston kuin talous- ja yhteiskuntatieteilijöiden jatkuva avoin vuorovaikutus. Kaikkien osapuolten on oltava valmiita kehittymiseen, sivistymiseen, opiskelemiseen ja tältä pohjalta kumpuavaan keskusteluun ja toimintaan. Myös valtionhallinnossa on lisättävä ymmärrystä hedelmällisen ja monipuolisen taloudellisen toimintaympäristön tuottamisesta, sekä ekologista ja sosiaalista hyvinvointia tuottavan kansalaisaktiivisuuden merkityksestä koko talousjärjestelmälle.

Vallitsevista pessimististä puheista ja "vaikeista ajoista" huolimatta Suomella on mahdollisuuksia ja resursseja toteuttaa ja tehdä suuriakin linjamuutoksia tulevaisuuden talouden ja hyvinvoinnin uusien toteuttamismuotojen aikaansaamiseksi ja jouduttamiseksi. Energiariippuvuuden vähentäminen ja energian kulutuksen laskeminen, ruokaomavaraisuuden ja ruuan ekologisen tuotannon edistäminen,

työvoimavaltaisten, kansalaisten hyvinvointia monin eri tavoin hyödyttävien töiden luominen palkkatyösektorin sisälle ja sen ulkopuolelle ovat kysymyksiä, joita yhteiskunnassamme on ryhdyttävä välittömästi pohtimaan. Näihin suuriin kysymyksiin on olemassa lukuisia vastauksia. Niitä löytyy sekä tästä kirjasta että sen ulkopuolelta ja aivan uusia avauksiakin on odotettavissa. Olennaista on ymmärtää, että ilman suunnanmuutosta kohti ekologisesti kestävää, tasa-arvoista ja inhimillistä taloutta myös yhteiskuntamme tulevaisuus näyttää vaikealta ellei peräti epätoivoiselta. Siksi talous- ja yhteiskuntakeskustelun on otettava uusi suunta. On aloitettava tilanteesta, jossa läsnä ovat kaikki näkökulmat ja mahdollisuudet ja jossa parhaat argumentit ja lopulta demokraattinen päätöksenteko ratkaisee sen, millaisen yhteiskunnan rakentamiseen me kansalaiset jokapäiväisellä työllämme osallistumme ja millaisen perinnön jätämme tuleville sukupolville.

Kirjoittajat

Alaja, Antti, YTM, projektitutkija, Kalevi Sorsa -säätiö.
Alhojärvi, Tuomo, FM, Solidaarisuustalous-kollektiivi, Hitaiden akatemia ja Vapaa yliopisto.
Jakonen, Mikko, YTT, Politiikan tutkija, TEKES HYVE 2020 -hanke, Jyväskylän yliopisto.
Järvensivu, Paavo, KTT, talouskulttuurin tutkija, Mustarinda-seura, Aalto-yliopisto (CESR).
Kaitila, Joel, YTM, tohtorikoulutettava, Jyväskylän yliopisto.
Kajanoja, Jouko, VTT, dosentti, Helsingin yliopisto.
Lahti, Vesa-Matti, VTT, johtava asiantuntija, Sitra.
Moilanen, Hanna YTM, tutkija-kehittäjä, Diakonia-ammattikorkeakoulu.
Peltokoski, Jukka, YTL, koulutustuottaja, Kansan sivistystyön liitto KSL ry.
Perkiö, Johanna, YTT, tohtorikoulutettava, Tampereen yliopisto.
Pyykkönen, Miikka, YTT, dosentti, kulttuuripolitiikan yliopistonlehtori, Jyväskylän yliopisto.
Ryynänen, Sanna, FT, sosiaalipedagogiikan ma. yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto, Commons.fi- ja Solidaarisuustalous-kollektiivi.

Silvasti, Tiina, VTT, yhteiskuntapolitiikan professori, dosentti, Jyväskylän yliopisto.
Toivanen, Tero, FM, jatko-opiskelija, Helsingin yliopisto.
Toivakainen, Niklas, FM, tohtorikoulutettava, Stadin aikapankki -aktiivi, Commons.fi- ja Solidaarisuustalous-kollektiivi.
Tykkyläinen, Saila, YTM, jatko-opiskelija, Lappeenrannan teknillinen yliopisto.
Vaden, Tere, FT, dosentti, yliopistotutkija, Tampereen yliopisto.
van der Wekken, Ruby, B.A. Stadin aikapankki -aktiivi, Commons.fi- ja Solidaarisuustalous -kollektiivi.
Venäläinen, Juhana, FM, nuorempi tutkija, Itä-Suomen yliopisto.

into

into-KAUNO

Jesper Malmose: *Vallan linnake*
Andrea Levy: *Pitkä laulu*
Maaria Päivinen: *On nälkä, on jano*
Karl Kraus: *Myrkyn käyttöohje*
Sinikka Paavilainen: *Kyynelvaunut*
Hippo Taatila: *Isipappablues*
Milla Peltonen (toim.): *Päätön – Novelleja työstä ja työttömyydestä*
Pentti Haanpää: *Eräs avioliitto – ja muita kadonneita juttuja*
Luiz Ruffato: *Rutosti hevosia*
Pavel Sanajev: *Haudatkaa minut jalkalistan taakse*
Sergei Lukjanenko: *Hämärän Partio*
Johannes Ojansuu: *Katoavaisuuden aineisto*
Yassin Musharbash: *Radikaali*
Edgar Rice Burroughs: *John Carter 6 – Marsin nero*
Edgar Rice Burroughs: *John Carter 5 – Marsin ritarit*
Edgar Rice Burroughs: *John Carter 4 – Marsin neito*
Edgar Rice Burroughs: *John Carter 3 – Marsin sotavaltias*
Edgar Rice Burroughs: *John Carter 2 – Marsin jumalat*
Edgar Rice Burroughs: *John Carter 1 – Marsin sankari*
Laura Gustafsson: *Anomalia*
Pentti Haanpää: *Ilmeitä isänmaan kasvoilla*
Jarmo Stoor: *Sieluhäkki*
Aminatta Forna: *Muisto rakkaudesta*
Edith Södergran: *Kaikkiin neljään tuuleen*
Juhana Pettersson: *Sokerisamurai*
Susan Sellers: *Vanessa & Virginia*
Phil Andros: *Kreikkalainen naimajuttu*
Jeremei Aipin: *Siperian veriset lumet*
Sergei Lukjanenko & Vladimir Vasiljev: *Päiväpartio*
Juri Ševtšuk: *Joka kevät minä kuolen*
Laura Gustafsson: *Huorasatu*
Sergei Lukjanenko: *Yöpartio*

www.intokustannus.fi

Talouskriisi runtelee, mutta niin maailmalla kuin Suomessa uskotaan yhä jatkuvaan kasvuun ja uusklassiseen talousteoriaan.

Talouden uudet muodot esittelee taloudellisen toiminnan vaihtoehtoisia muotoja. Mitä ovat jakamistalous, solidaarisuustalous, yhteisvauraus, jälkikeynesiläisyys, perustulo, yhteiskunnallinen yritystoiminta ja uudet osuuskunnat? Millaista on talous fossiilikapitalismin jälkeen, ja millaista on nykypäivän palkkakilpailu, kulttuuripolitiikka ja työ prekaarissa yhteiskunnassa?

Kirjan kirjoittajat ovat suomalaisia tutkijoita ja kansalaistoimijoita. Teos soveltuu peruslukemistoksi kaikille taloudesta kiinnostuneille, oman taloutensa järjestäjille.

Kirjan ovat toimittaneet politiikantutkija **Mikko Jakonen** ja yhteiskuntapolitiikan professori **Tiina Silvasti**. Kirjan muut kirjoittajat ovat **Antti Alaja**, **Tuomo Alhojärvi**, **Paavo Järvensivu**, **Joel Kaitila**, **Jouko Kajanoja**, **Vesa-Matti Lahti**, **Hanna Moilanen**, **Jukka Peltokoski**, **Miikka Pyykkönen**, **Johanna Perkiö**, **Sanna Ryynänen**, **Tero Toivanen**, **Niklas Toivakainen**, **Saila Tykkyläinen**, **Tere Vadén**, **Juhana Venäläinen** ja **Ruby van der Wekken**.

SODANKYLÄN KIRJASTO
758 N 0222178 3
US.FI
66-7